

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

РОГОВИЙ ВЛАДИСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК. 94 (477) “1921 – 1945” – 054.72

**МАТЕРІАЛЬНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА
НА ЧУЖИНІ В 1920 – 1991 РОКАХ**

спеціальність 07.00.01 – Історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Науковий консультант:
Сергійчук Володимир Іванович,
доктор історичних наук, професор

Київ – 2009

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія проблеми	14
1.2. Характеристика джерел	29
1.3. Методологія дослідження	50
РОЗДІЛ 2. ЗАХОДИ УРЯДУ УНР ЩОДО ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА НА ЧУЖИНІ НА ПОЧАТКУ 1920-х років	
2.1. Організаційні заходи щодо формування українських студентських громад у таборах інтернованих	55
2.2. Роль дипломатії УНР в підтримці українського студентського	

руху на чужині	73
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921 – 1939 рр.)	
3.1. Засади формування руху на підтримку студіюючої молоді	88
3.2. Заснування Українського товариства прихильників освіти у Відні	96
3.3. Діяльність українських громадських організацій Варшави	122
3.4. Чинність допомогових комітетів у Празі	153
3.5. Матеріальна підтримка української політехніки на чужині	173
3.6. Дієвість допомогових акцій в інших європейських країнах	222
3.7. Жертовність української громадськості Північної Америки в ім'я національного студентства в Європі	240
РОЗДІЛ 4. КООРДИНАЦІЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945 рр.) КоДУС-ом	
4.1. Краківський період (1940 – 1942 рр.)	255
4.2. Львівський період (1942 – 1944 рр.)	266
4.3. Краківсько-віденський період (1944 – 1945рр.)	306
РОЗДІЛ 5. ДОПОМОГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІАСПОРИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В 1945 – 1991 рр.	
5.1. Відновлення діяльності КоДУС-у в повоєнний період	311
5.2. Повернення стипендій як одна з форм матеріальної підтримки українського студентства на чужині	397
5.3. Діяльність Фундації Українського Вільного Університету в Нью-Йорку	414
5.4. Роль стипендіатів КоДУС-у в українському національно-визвольному русі на чужині з метою державницького відродження рідного народу й представленні його перед світом	418
ВИСНОВКИ	429
ДОДАТОК	438
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	442

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБН – Антибільшовицький блок народів.

австр. – австрійський.

америк. – американський.

Вп. – високоповажний.

ВСЦФ (WSCF) – Всесвітня Федерація християнських Студентів (World Student Christian Federation).

ВШПН – Висока школа політичних наук.

ДоФУС – Допомоговий фонд українському студентству.

ЗУАДК (УАЗДК) – З'єднаний Український Американський Допомоговий Комітет.

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка.

ІЗН – Інститут заочного навчання.

ІРО – Міжнародна Організація Втікачів (International Refugee Organization).

Е.С.Д.Ф. – Європейський Студентський Допомоговий Фонд.

зол. – польські злоті.

КоДУС (КОДУС) – Комісія Допомоги Українському Студентству.

Комісія ДУС – Комісія Допомоги Українському Студентству.

кч. – чеські крони.

МАУ – Міжнародна асоціація українців.

міс. – місяць.

мк.п. – польські марки.

НОУС – Національна організація українських студентів.

НТШ – Наукове Товариство імені Т.Шевченка.

о. – отець.

ОПУС – Об'єднання праці українських студентів.

ОЦУКС – дирекції українських кооперативних інституцій.

ПРОФОРУСА – Професійну організацію українського студентства західних земель України.

студ. – студент, студіюючий.

СУБ – Союз Українців у Великій Британії.

СУМ – Союз Української Молоді.

СУС – Союз Українських Студентів.

СУСО – Спілка українських студентських організацій в Німеччині.

СУСК – Союз українського студентства Канади.

СУСТА – Союз українських студентських товариств Америки.

ТПУГА – Товариство Прихильників Української Господарської Академії.

ТУСМ – Товариство української студіюючої молоді.

УВО – Українська військова організація.

У.В.Ш. – Українська Вища Школа.

УВУ – Український Вільний Університет.

УГА (УГАК) – Українська Господарська Академія.

У.Г.К – Український Громадський Комітет.
УДК – Український Допомоговий Комітет.
УІТ – Українське історичне товариство.
УККА – Український Конгресовий Комітет Америки.
УКСР – Українська Крайова Студентська Рада.
УМХС – Українська Медично-Харитативна Служба.
УНР – Українська Народна Республіка.
УПТ – Українське педагогічне товариство.
Укр. Ч. Х. (УЧХ) – Український Червоний Хрест.
УРДП – Українська робітничо-демократична партія.
УСГУП – Українська Студентська Громада у Польщі.
Ч. С. Р. – Чехо-Словацька Республіка.
унів. – університетський.
УСС – Українська Студентська Спілка.
УТДСУВ – Українське товариство допомоги студентам у Варшаві.
УТГІ – Український Технічно-господарський інститут.
УЦДоА – Українське Центральне Допомогове Об'єднання Австрії.
УЦК – Український Центральний Комітет.
фр. – французький.
ЧУК – Чесько-Український Комітет.
ЦПУЕН – Центральне представництво українців у Німеччині.
ЦеДУС – Централія Допомоги Українському Студентству.
ЦЕСУС (ЦеСУС) – Центральний Союз Українського Студентства.
ЄСДА – Європейська Студентська Допомогова Акція.

ВСТУП

Актуальність теми. Після проголошення Україною незалежності в 1991 році з'явилася можливість об'єктивно висвітлювати багато сторінок нашої історії. Зокрема, вітчизняні науковці почали неупереджено досліджувати теми з історії української еміграції та її впливу на розвиток національної духовності й відродження державності нашого народу. А українці на чужині справді зробили дуже багато для розвитку рідної культури. В різних країнах поселення вони постійно плекали її, зберігаючи не лише мову, а й водночас розвиваючи українську науку, політичну думку, поширюючи в світі правду про боротьбу нашого народу за незалежність. Бо якби цього не відбувалося, то світ почав би забувати про велику європейську націю, як це було після доби козацтва, коли на чужині розпорошилася мазепинська еміграція.

У цьому плані важливий теоретичний і науковий інтерес становить вивчення проблеми підготовки власної національної еліти на чужині в умовах бездержавності українського народу, що відбувалося, як правило, за рахунок пожертв національно свідомих благодійників. Тим паче, що в середовищі української заможної верстви завжди знаходилися меценати, які розуміли роль освіти для майбутнього рідного народу. Саме завдяки щедрим жертвам князів Заславських маємо й понині неоціненну перлину української культури – „Пересопницьке євангеліє”, на якому Президенти України присягають перед своїм народом, щедроти родини Острозьких дають можливість і сьогодні вчити спудеїв у стінах Острозької, а Галшки Гулевичівни, Петра Могили, Івана Мазепи – Києво-Могилянської академії.

Коли ж на українських землях встановилася більшовицька влада, то готувати власне національну еліту, що мала очолити провід рідного народу в його боротьбі за відродження самостійної державності, могла тільки українська еміграція. Так, вона справді дбала про розвиток власної вищої освіти за будь-яких обставин. Навіть тоді, коли світ був кинутий у полум'я нової планетарної війни, вона знаходила можливість підтримати майбутню еліту рідного народу. Зрештою, могла це робити, бо не тільки йшла за давнім предківським звичаєм піклуватися про освіту молоді, а й вже виховала за міжвоєнний період цілу плеяду національної інтелігенції, яка перейняла естафету творення благодійних допомогових організацій в ім'я українського студентства в усьому світі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку Центру українознавства „Дослідження проблем українознавства в системі сучасних загальносвітових тенденцій розвитку націєтворчих концепцій” (№ державної реєстрації 2000Б-010) і „Дослідження соціокультурних перетворень в історичному досвіді та сьогоденні української спільноти” (№ 06БФ034-01) та кафедри давньої та нової історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Історія української державності нової та новітньої доби” (№ 06БФ046-01).

Мета дослідження полягає в необхідності простежити процес розвитку матеріальної допомоги української еміграції власній студіюючій молоді, зокрема благодійництва, з метою підготовки національної еліти за умов бездержавності на рідних землях у ХХ столітті. Загальна мета конкретизується в таких завданнях:

- проаналізувати історіографію проблеми й визначити ступінь розробки вказаної наукової теми, дати оцінку наявній джерельній базі;
- розглянути становище української студіюючої молоді, яка опинилася на чужині внаслідок поразки національної революції 1917 – 1921 рр.;
- з'ясувати організаційні заходи Уряду УНР в екзилі щодо матеріальної підтримки української студіюючої молоді в європейських країнах;
- дослідити діяльність окремих українських допомогових товариств у Європі в міжвоєнний період, зокрема в країнах найбільшого зосередження українського студентства: Австрії, Чехословаччині, Польщі, Німеччині, а також вивчити організаційні заходи українських громадських організацій за океаном щодо матеріальної підтримки українського студентства на підневільних землях і на чужині;
- простежити розвиток матеріальної допомоги українському студентству в роки Другої світової війни на основі діяльності Комісії допомоги українському студентству, вирізнивши особливості воєнного часу;
- з'ясувати умови для відродження допомогових акцій українському студентству після закінчення Другої світової війни в Європі й проаналізувати організаторську роль благодійних інституцій у різних країнах світу в його забезпеченні;
- висвітлити процес повернення стипендій як одну з форм матеріальної підтримки наступних поколінь українського студентства на чужині;
- охарактеризувати жертвний чин окремих представників української еміграції, котрі очолили рух щодо матеріальної підтримки нашої студіюючої молоді;
- дослідити роль стипендіатів в українському національно-визвольному русі на чужині з метою державницького відродження рідного народу й представленні його перед світом;
- визначити ступінь впливу української традиції щодо матеріальної підтримки студіюючої молоді на ці процеси в інших народів.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає матеріальна підтримка українського суспільства (поза впливом більшовицької влади) власної студіюючої молоді на чужині з метою підготовки національної еліти.

Предметом наукових студій є організаційні заходи української еміграції насамперед щодо збіркових акцій, для матеріального забезпечення національного студентства в закордонних вищих навчальних закладах.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють 1920 – 1991 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена втратою державної самостійності нашого народу на рідних землях, що спричинилося до великої еміграційної хвилі політично активного українства, в тому числі значної кількості студіюючої молоді. Верхню межу становить період відродження незалежної державності на

теренах України, коли з'являється можливість готувати власну національну еліту на рідних землях.

Географічні рамки дисертаційного дослідження окреслені теренами розселення української еміграції в 1920 – 1991 рр., насамперед її компактними скупченнями у різні періоди в Західній Європі й за океаном.

В основу дослідження покладено **методологію** реляційного структуралізму, який передбачає опис та інтерпретацію дій індивіда чи групи в соціокультурних просторах, що вибудовуються від макроструктур до структур середнього рівня і мікроструктур.

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на принципах історизму, наукової об'єктивності, системного аналізу. Принцип історизму дозволив вивчити процеси, пов'язані зі становленням і розвитком допомогових організацій українства на чужині, а також дослідити різні форми жертвовності нашого еміграційного громадянства. Принцип наукової об'єктивності було використано при аналізі історичних джерел, що відображають фактичні події і процеси досліджуваного періоду.

Для досягнення визначеної в дисертації мети й розв'язання окреслених завдань у дослідженні використано як загальнонаукові, так і спеціальні **методи** дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що :

- вперше у вітчизняній історичній науці в рамках дисертаційного дослідження здійснюється спроба постановки проблеми комплексного вивчення підготовки національної еліти через матеріальну підтримку власної студіюючої молоді на чужині;
- проаналізовано історіографію даної проблеми і введено до наукового обігу значну кількість раніше невідомих архівних джерел, у тому числі з-за кордону;
- вперше у вітчизняній історіографії комплексно реконструйовано історичний процес формування матеріальної підтримки українському студентству;
- на основі широкої джерельної бази доведено, що завдяки жертвовності українства упродовж усього періоду реальної бездержавності нашого народу в ХХ столітті він зміг формувати власну національну еліту, яка представляла його перед світом;
- доведено, що приклад благодійництва українців в ім'я освіти був наслідуваний еміграцією інших поневолених народів.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше до кола зацікавлень історичної науки введено проблему матеріальної підтримки української студіюючої молоді в закордонних вищих навчальних закладах. За наслідками апробації проблеми в наших сучасних еміграційних колах намітилися позитивні тенденції щодо відновлення традицій жертвовності в підтримку малозабезпеченої української студіюючої молоді, яка здобуває вищу освіту за кордоном. Зокрема, на пожертви українських меценатів створено кафедру українознавства в Кембриджському університеті (Велика Британія). Крім того, окремі колишні стипендіати після ознайомлення з публікаціями

автора на цю тему в закордонній українській пресі розпочали повертати свої борги і вносити щедрі пожертви до стипендійних фондів. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці лекційних курсів і монографічних досліджень з історії української еміграції.

Особистий внесок здобувача. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано монографію, один збірник документів, а також 22 статті у провідних наукових фахових виданнях, 11 статей в інших виданнях в т. ч. 9 статей у співавторстві В. І. Сергійчуком (конкретний внесок здобувача – 80 відсотків).

Апробація дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження пройшли всебічну апробацію. Його результати обговорювалися на науково-методичних семінарах у Центрі українознавства й на кафедрі давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Матеріали дисертаційної праці виголошено в 15 доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, конгресах і симпозіумах:

1. Матеріальна допомога еміграції студентам Української Господарської академії в Подєбрадах. Друга конференція молодих вчених та спеціалістів. Київ, 27-28 травня 2004 р.
2. Роль Симона Петлюри в організації допомоги українським студентам в еміграції. Всеукраїнська наукова конференція „Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення”, присвячена 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри. Київ, 20 травня 2004 р.
3. Митрополит Андрей як видатний меценат українського мистецтва, науки й освіти. Міжнародна наукова конференція „Державник, мислитель, богослов”, присвячена 60-річчю від дня смерті Митрополита Андрея Шептицького. Київ, 2 листопада 2004 р.
4. Організація допомоги українським студентам у роки Другої світової війни. Міжнародна наукова конференція „Незабутні сторінки історії нашого народу (до 60-річчя звільнення України від гітлерівських загарбників)”. – Київ, 17 грудня 2004 р.
5. Підтримка населення Волині українського студентства у роки Другої світової війни. Міжнародна наукова конференція „Західний регіон України у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр.” Луцьк, 6-7 травня 2005 р.
6. Допомога населення Галичини українському студентству в роки Другої світової війни. Міжнародна наукова конференція „Україна у Другій світовій війні”. Львів, 25-26 травня 2005 р.
7. Підтримка українського студентства в еміграції як один з важливих чинників творення власної політичної еліти. III Міжнародний науковий конгрес українських істориків „Українська історична наука на шляху творчого поступу” . Луцьк, 17-19 травня 2006 р.
8. Документи „Празького архіву” про допомогу українському студентству Чехословаччини як джерело вивчення жертвовності нашого народу в ім'я освіти. Міжнародна наукова конференція „Слов'янство і національно-культурні

процеси ХХІ століття”. Київ, 24-25 травня 2006 р.

9. Василь Королів як організатор допомоги українським студентам в еміграції. Міжнародна наукова конференція “Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення”, присвячена 100-літтю газети „Рада”. Київ, 8-9 грудня 2006 р.

10. Підтримка українською еміграцією українського і білоруського студентства в міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.). Міжнародна наукова конференція „Слов’янське слово і культура в контексті світового розвитку”. Київ, 24-25 травня 2007 р.

11. Роль Богдана Лончини в організації допомоги українському студентству в роки Другої світової війни. ІІІ Міжнародна наукова конференція „Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ”. Ніжин, 30-31 травня 2007 р. (спільно з В. Сергійчуком).

12. Роль Митрополита Іларіона (Івана Огієнка) в організації допомоги українському студентству в еміграції. Міжнародна наукова конференція в Національному медичному університеті імені О. Богомольця. Київ, 30 листопада 2007 р. (спільно з В. Сергійчуком).

13. Підтримка Урядом УНР студентів в еміграції. Всеукраїнська науково-практична конференція „УНР: нове воскресіння державності” до 90-річчя Української Народної Республіки. Київ, 10 грудня 2007 року.

14. Жертовність української діаспори щодо підтримки національного студентства на чужині. Міжнародний конгрес „Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”. Львів, 19 червня 2008 р.

15. Діяльність Варшавського товариства допомоги українському студентству наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Міжнародна наукова конференція „Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття”. Дрогобич, 19 вересня 2008 р.

Публікації. Зміст дисертаційної праці розкрито в індивідуальній монографії (обсяг – 23,52 авт. арк.), 22 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України, і 11 наукових статтях в інших виданнях.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Проблема допомоги українському еміграційному студентству, яке здобувало вищу освіту в європейських університетах протягом багатьох десятиків років реальної бездержавності нашого народу, досі не знайшла свого комплексного вирішення. Як правило, її торкалися в окремих неперіодичних виданнях, що з’явилися за кордоном. Насамперед йдеться про історію українських вищих навчальних закладів за межами рідної землі. Зокрема, з метою „утривалити етапи заснування й розвитку Першої Української Високої Політехнічної школи на чужині” абсолюенти Української Господарської академії випустили тритомник про історію своєї Альма Матір. Особливо тепло колишні випускники

відгукувалися про організатора УГА Микиту Шаповала, котрого ідея заснування Української високої сільськогосподарської школи дуже захопила і він нав'язав стосунки з кращими науковими силами української еміграції в Тарнові, звідки спровадив основне ядро педагогічного й адміністративного персоналу до академії в Чехо-Словаччині. Він писав меморандуми, виробляв проекти статутів, програми, ходив по міністерствах, здобуваючи кошти та поборюючи ворожі впливи, дбав про помешкання, устаткування тощо. Його щоденник з тих років рябіє від записів про академію. Будучи сам непересічною людиною з великим розмахом діяння, він хотів, щоб і нова українська школа, її професорський персонал і студентство були високого рівня, великих обсягів. Тому не дивно, що він встрявав у кожную дрібницю підготовчої організаційної праці, особливо в тих випадках, коли вона, на його думку, „відбочувала його від пляну”.¹

В уміщених у цій книзі спогадах Б. Мартоса є і свідчення про організацію студентського харчування. Спочатку обідали у ресторані „У короля Юрія”. Але оскільки там виявилось „задорого” як для студентів, то почали готувати в помешканнях – незручно. Відтак управа кооперативу винайняла дві кімнати у пані Кашталярової з кухнею, де і заснувала їдальню. Чеське товариство гуртових закупів почало надсилати всякі продукти за оптовими цінами, що здешевлювало обіди. Студентська їдальня пропонувала за 5 корон такий самий обід, за який у ресторані треба було платити 7. Пізніше стали готувати ще дешевший обід – за 3,5 корони без м'яса, або з половиною порції його.²

Особливо цінним матеріалом у вказаному виданні є інформація про організацію Комітету допомоги студентам УГА. Він був заснований 23 червня 1922 року, технічно вів справу матеріального забезпечення студентів та допомогової акції в межах кошторисів, ухвалених фінансово-господарською комісією УГА. Він же відав забезпеченням студентів одягом, справами медичної допомоги, підтримки студентських родин тощо.³

Зазначене дослідження важливе й тим, що в ньому подано списки 560 студентів УГА, які здобули вищу освіту в цьому навчальному закладі протягом 1922 – 1935 рр.⁴

На відміну від цього видання книга про історію Українського Вільного Університету не має інформації про організацію матеріальної допомоги українському студентству.⁵ У ній вміщено в основному тексти щорічних святочних інавгурацій, програми викладів, звіти про діяльність за навчальний рік тощо. Згадується, щоправда, про окремі субвенції з боку чехословацького уряду, за рахунок яких видавалися стипендії окремим студентам, але про пожертви нашої еміграції не йдеться.

Українська господарська академія в Ч.С.Р. (1922-1935 рр.). – Нью-Йорк, 1959. – Т. 1. – С. 71.

Українська господарська академія в Ч.С.Р. (1922 – 1935 рр.). – Нью-Йорк, 1959. – Т. 1. – С. 113.

Там само. – С. 87.

Там само. – С. 90-102.

Український В. Університет в Празі в роках 1926 – 1931. – Прага : Державна друкарня, 1931. – 200 с.

Багато для розвитку студентської допомоги справді зробив визначний діяч української еміграції Микита Шаповал. У його щоденнику є чимало свідчень про організацію цієї справи, про його особисту пожертву часу й зусиль, аби створити задовільні матеріальні умови для навчання української молоді на чужині.⁶

Важливу інформацію про жертовність українського громадянства в ім'я підтримки українського студентства можемо знайти в спогадах відомого державного діяча УНР і авторитетного вченого Івана Феценка-Чопівського. Він, зокрема, маючи повноваження від канадських українців через заокеанську допомогову організацію УМСА, брав участь у розподілі пожертв серед студентів-українців, що навчалися в Кракові.⁷

Про матеріальну скруту української еміграції та її подолання чимало пишеться в монографії Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона),⁸ однак у цій на загал цінній праці не приділено окремої уваги зусиллям Івана Огієнка щодо організації підтримки українського студентства на чужині, хоч останній справді дуже багато зробив у вказаній ділянці.

А щодо того, як використовувалися кошти, зорганізовані нашою еміграцією з різних джерел, можна детально довідатися зі споминів студента УГА Валентина Сім'янцева, котрий розповідає про те, що саме студентство зі своєї стипендії жертвувало на спеціальний фонд, з якого після здобуття вищої освіти виділяли на залізничний квиток до місця призначення.⁹

Про різні шляхи здобуття українським студентством матеріальної допомоги на початку 20-х років ХХ століття у Варшаві розповідає Борис Вітошинський, зокрема щодо використання фондів польських громадських інституцій.¹⁰

Цікава статистична інформація щодо матеріального становища українського студентства вміщена в дослідженні доцента Української господарської академії в Подєбрадах Л. Шрамченка „Українське, білоруське та грузинське студентство на високих школах в Чехословацькій Республіці”.¹¹ Вона справді дає багато інформації для кращого розуміння тогочасної ситуації, в якій опинилася студіююча молодь за кордоном, зокрема, ця розвідка ґрунтовно розкриває питання походження студентів, їхнє національне походження, родинний стан, релігійне переконання, попередню освітню

Шаповал М. Щоденник. Від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р. / Микита Шаповал. – Новий Йорк, 1958. – Ч. 1.

Феценко–Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради та Директорії. / І. Феценко-Чопівський. – Житомир, 1992. – 122 с.

Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) / Тюрменко Ірина. – К., 1998. – 280 с.

Сім'янців В. Студентські часи (Спогад). Чехо-Словаччина, роки 1923 – 1929 рр./ Валентин Сім'янців. – Вашингтон, Д.К. – 1973. – 175 с.

Вітошинський Б. На старті в життя. Спогад про Українську студентську громаду у Варшаві. Париж Олега Штулеві. / Борис Вітошинський // Збірник на пошану Олега Штуля-Ждановича. – Париж, 1986. – С. 41

Записки УГА. – 1927. – Т. I. – С. 1-33.

підготовку, знання чужих мов, матеріальні умови, стан здоров'я, пересічні витрати щомісяця й участь в організованому громадсько-політичному житті. Проте в ній зовсім не приділено уваги формуванню джерел матеріальної допомоги українському студентству.

Також не висвітлюється це питання в „Альманаху Союзу підкарпатських студентів у Празі. 1921-31” (Прага, 1931), хоч і вміщуються в ньому розповіді про життя закарпатських студентів не тільки в Празі, але й Братиславі.

Значно більше уваги йому приділено в упорядкованому Богданом Томківим збірнику „Матеріяли і спогади. Матеріяли до життя студентів-українців у високих школах у Варшаві між двома світовими війнами”.¹² Тут вміщено навіть два спогади про організацію матеріальної допомоги нашому студентству у польській столиці у вказаний період. Перший – Є. Сенишина „Товариство допомоги студентам-українцям високих шкіл міста Варшави” – називає членів управи в різні періоди, а також керівників інтернату, де мешкали наші студенти. В другому – „Товариство допомоги українським студентам у Варшаві” більше йдеться про конкретні суми, що виділялися на допомоги українським студентам.

Розвиток допомогової акції нашого громадянства з початку Другої світової війни концептуально висвітлено в споминах Голови Українського Центрального Комітету Володимира Кубійовича, хоча автор в основному звертає увагу на діяльність КоДУС-у, що діяв під його керівництвом.¹³

Можемо стверджувати, що чи не першим спробував узагальнити проблему матеріальної допомоги українському студентству на чужині аж до Другої світової війни відомий український дослідник Симон Наріжний у своїй авторитетній науковій праці, присвяченій українській еміграції, де він вмістив спеціальний розділ, у якому розглянув, між іншим, питання про створення спеціальних допомогових інституцій для українського студентства на чужині, навівши імена тих діячів еміграції, котрі опікувалися цими проблемами, кількість наших студентів-стипендіатів по кожній країні, де вони навчалися тощо.¹⁴ Крім того, автор вмістив величезну кількість знімків, на яких зображено й тих, хто опікувався допомогою українському студентству. Але на кількох сторінках, звичайно, автор не міг висвітлити всі аспекти проблеми, тим паче довести цей процес до сьогодення.

Про жертвність нашої еміграції у повоєнний період віднаходимо окремі свідчення і в інших книгах, що з'явилися на Заході, а останнім часом публікуються і в незалежній Україні. Скажімо, книга Загачевського Є. „Белярія – Ріміні – Англія” розповідає про життя колишніх вояків 1 української дивізії в

Матеріяли і спогади. Матеріяли до життя студентів-українців у високих школах у Варшаві між двома світовими війнами. [упор. зб. Богдана Томківа]. – Рочестер – Нью-Йорк, 1999.

Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939 – 1941. Історія Українського Центрального Комітету /Володимир Кубійович. – Чикаго, 1975. – 664 с.

Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами. Ч. 1. / Симон Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.

таборі військовополонених неподалік Рима.¹⁵ Окремі сторінки присвячуються освітнім питанням, зокрема, про навчання неграмотних і малограмотних, діяльність „Народного університету”, „який мав за завдання ширити підставові відомості про Україну з історії, географії, економії, літератури, мови та інші”.¹⁶ Високошкільні курси мали за завдання приготувати студентів і абсолювентів до студій в чужих вищих навчальних закладах. Найдовше проіснував курс вищої математики, на який записалося 20 бажаючих.

Щодо існування „Студентської громади”, то автор повідомляє про те, що вона вже діяла з 7 серпня 1945 року, налічуючи в своєму складі 232 членів. Усіх студентів, які бажали студіювати, було 341, у тому числі: агрономію – 31, архітектуру – 13, ветеринарію – 18, дентистику – 6, журналістику – 5, електротехніку – 13, експортівку – 41, інженерію – 8, лісівництво – 56, машинобудування – 28, медицину – 59, мистецтво – 1, мірництво – 5, музикологію – 2, право – 7, технічно-будівельну науку – 12, фармацевтику – 3, філософію – 16, хімію – 17.¹⁷

Окремі згадки, що стосуються нашої проблеми, віднаходимо в збірнику спогадів колишніх студентів-українців, що навчалися в австрійському місті Грац. Зокрема, згадується про діяльність Товариства прихильників освіти у Відні та „Студентську самопоміч”.¹⁸

Так само може бути оцінений і збірник споминів українського студентства в Берліні у міжвоєнні роки. Тут привертає увагу інформація про жертвовну діяльність для нашої молоді професора Зенона Кузелі.¹⁹

Щодо жертвовності професора Зенона Кузелі, котрий присвятив більшу частину свого життя підтримці українського студентства на чужині, то значний матеріал з цього приводу вміщено в спеціальному збірнику, присвяченому пам’яті цього видатного українського вченого.²⁰ У цій книзі, зокрема, вміщено статтю О. Кульчицького „Зенон Кузеля як організатор і голова Комісії допомоги українському студентству”.²¹

Про те, як створювався український студентський фонд у США в повоєнний час розповідається в збірнику, присвяченому 10-літтю Союзу українських студентських товариств Америки (СУСТА).²²

Привертає увагу в контексті нашої теми видання „Брат братові”. Ця важлива книга, що розповідає про те, як десятки тисяч жертв Другої світової війни знайшли завдяки допомозі вказаної організації нове помешкання на терені США, де вони „загосподарилися, виявили тугість української нації й осягнули новий добробут”.

Там само. – С. 120.

Там само. – С. 142-143.

Український Грац-Леобен. У сторіччя Українського студентського товариства „Січ” в Грацу, Австрія. Статті, есе і спогади. – Ньюарк – Кліфтон, 1985. – С. 20.

Українці в Берліні. 1918 – 1945 : пропам’ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди з’їзду 5-го вересня 1981 р. в Шератон-готелі в Торонто, Канада. – Торонто, 1996. – 106 с.

Збірник на пошану Зенона Кузелі. Записки НТШ. Праці філологічної та історично-філософської секцій. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962.

Там само: – С. 63-68.

На жаль, дуже мало уваги приділяється власне матеріальній підтримці українського студентства. Про такий важливий напрямок діяльності нашої еміграції згадується всього один раз. Зокрема, характеризуючи діяльність Філадельфійської суспільної опіки за 1966 – 1970 роки, автори вказують, що серед справ, вирішенням яких тут займалися, були, в тому числі, „виеднання стипендій і допомоги на навчання”.²³

Важливим джерелом до висвітлення теми жертвності українства в ім'я підготовки освіченої молоді є випущена Фондацією УВУ книга про історію цієї допомогової організації. В ній не тільки подається власне історія фундації, а й розповідається про більшість тих засновників, котрі стояли біля витоків її творення. Зокрема, зі сторінок цього видання можна довідатися про таких визначних меценатів, як Стефан й Емілія Воляники, Теодор і Софія Швабінські, Марія й Ілля Андрусяки, Галина і Володимир Балабани, Володимир і Марія Бакальці, Дмитро Бобеляк і Теодор Вітвицький.²⁴

Окремі матеріали щодо нашої теми можемо віднайти і в інших виданнях, наприклад Антонович М. „Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1921 – 1945)”²⁵; Наріжний С. „Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939”²⁶; Шумелда Я. „Нарис життя українського студентства в середущій Європі за останніх 20 літ”.²⁷

Як відомо, велику увагу приділяли матеріальній підтримці української студіюючої молоді, в тому числі й на чужині, кооперативні організації західноукраїнських земель. На жаль, у спогадах І. Мартинюка – одного із засновників Центросоюзу, що активно діяв на теренах Галичини й Волині, зовсім не згадується про жертвність українства в ім'я творення національної еліти в міжвоєнний період.

Брат братові. Книга про ЗУАДК. – Філадельфія, 1971. – 263 с.

Брат братові. Книга про ЗУАДК. – Філадельфія, 1971.– С.199

Історія Фондації УВУ. 30 років діяльності. – Нью-Йорк: Українська книжка, 2006. – 324 с.

Антонович М. Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1921 – 1945) / Марко Дмитрович Антонович . – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто, 1976. – 58 с.

Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. / Симон Наріжний. – К. : Вид-во ім.Олени Теліги, 1999. – 272 с.

Не згадується нічого про велику жертвну працю для організації матеріальної підтримки українського студентства на чужині з боку відомого українського громадсько-політичного діяча Микити Мандрики, котрий був чільним діячем наших еміграційних допомогівих установ за кордоном, зокрема в Празі.²⁸

Не приділив уваги цій темі й автор численних розвідок з історії українців Канади Михайло Марунчак. Так, у його „Студіях до історії українців Канади”, де йдеться про діяльність Українського Червоного Хреста в цій країні, не згадується про ту допомогу, яку подавала ця інституція нашій студіюючій молоді.²⁹ У цій праці також не згадано про діяльність у розглядуваному нами напрямку Івана Боберського, котрий не раз причинявся до збору коштів серед наших поселенців у Канаді для потреб українського студентства в Європі.

Також не згадується про нашу тему в книзі про життя і діяльність Олександра Бойківця, котрий був активним членом ЦЕСУС-а в 20-х роках у Празі. Зрештою, сам він, акцентуючись головним чином на діяльності УВО, про зусилля ЦЕСУС-у щодо матеріальної підтримки українського студентства на чужині в своїй біографічній довідці обмежився ось такими словами: „Наша Центральня проіснувала вже 7 років, що безперечно є великим здобутком українського студентства. За той час вона встигла не тільки об’єднати велику частину українського студентства і обороняти його перед нападами всіх ворожих таборів, але й вона здобула належне місце українському студентові на міжнародному форумі”.³⁰

Такий же підхід цього автора до висвітлення нашої теми і в іншій його книзі - „Українська еміграція”. Скажімо, якщо в першому тому цієї праці В. Маруняк присвятив проблемі допомоги українському студентству навіть кілька абзаців, де наводяться дані не тільки про кількість студентів, що отримували стипендії в західних зонах окупації Німеччини й Австрії, а також у Голландії й Бельгії, а й зазначив, які українські еміграційні інституції організовували цю допомогу, то в другому томі свого дослідження, що стосується повоєнного часу

Мартинюк І. Центросоюз – Союз Кооперативних Союзів у Львові в роках 1924 – 1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху. / І. Мартинюк. – Джерзі-Сіті: Видавництво М. П. Коць, 1973. – 128 с.

Мандрика М. Ювілейний збірник у відзначенні 85-річчя його життя та 65-річчя його поетичної, суспільно-політичної та культурно-наукової діяльності. 1886 – 1971. / Микита Мандрика. – Вінніпег, 1973. – 152 с.

Марунчак М. Студії до історії українців Канади. Розвідки та документи міжвоєнної доби / Михайло Марунчак // Збірник заходознавства. – Вінніпег: Українська вільна Академія Наук. – 1980. – Том XIV – 299 с.

А в своєму дослідженні про українців у Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі та Югославії цей автор зовсім обходить порушену нами проблему, хоч і визнає той факт, що на цих теренах наші співвітчизники змогли утвердитися завдяки цілеспрямованості в опануванні освіти: „Незважаючи на безпрецедентне мачушинство, українці Югославії, ЧСР, Польщі, а навіть Румунії, розчислюючи з конечности на власні сили, пробиваються в життя і не тільки підносять рівень своєї спільности, але теж в багатьох випадках виказуються культурним вкладом у розбудову тієї країни, якої є громадянами”.

Фрагментарні згадки про порушену нами наукову проблему можемо зустріти і в окремих статтях „Енциклопедії українознавства”. Зокрема, в розповіді про КоДУС зазначається, що цією організацією тільки до 1945 р. надано допомоги 2.600 студентам на загальну суму 500.000 доларів.³² У статті „Студентство” названо кількість студентів, котрі під час Другої світової в повоєнний час одержували матеріальну допомогу від нашого еміграційного громадянства, а також згадано найбільших жертводавців.³³ У той же час у статті про Зенона Кузеля його діяльність у цій ділянці громадської діяльності лише згадується.³⁴

Подібні фрагментарні згадки віднаходимо і в багатьох інших виданнях. Скажімо, у звіті про конгреси українців Канади зазначається про справу Фонду імені О. Кисілевського як стипендійне джерело для українського студентства.³⁵

Одним з перших в українській радянській історіографії торкнувся теми підготовки високоосвіченої молоді львівський науковець В. Кислий, котрий випустив монографію „Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у I половині 20-х років XX століття”.³⁶ Зокрема, автор наводить документи, які свідчать про те, що серед західноукраїнських родин, діти котрих, навчаючись у вищих навчальних закладах європейських країн, отримували там допомогу від нашої еміграції, збиралися кошти на підтримку студіюючої молоді в Галичині, поширювалися різні лотереї між місцевим громадянством.³⁷

Марунчак М. Українці в Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії. / Михайло Марунчак. – Вінніпег : Загальна бібліотека, 1969. – С. 61–62.

Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – Т. 3 – С. 1065.

Там само. – С. 965.

Там само. – С. 1225.

П’ятий – шостий Конгреси українців Канади. – Вінніпег – Монреаль, 1959 . – С. 79.

Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у I половині 20-х років XX століття / В. Кислий. – Львів, 1991. – 144с.

Але подібних розвідок більше не було, оскільки в СРСР діяльність українських студентських організацій, тим паче джерела забезпечення студіюючої молоді на чужині практично не досліджувалися. У крайньому випадку згадувалося про прорадянськи налаштованих студентів. Зрозуміло, робилося це під відповідним ідеологічним кутом зору.

Детальніше проблему матеріальної підтримки українського студентства на чужині вже за умов відродження незалежної України розглянув відомий український історик Степан Віднянський у своїй праці, присвяченій діяльності Українського Вільного Університету в міжвоєнний період на теренах Чехо-Словаччини. Він чи не першим увів до наукового обігу архівні матеріали УВУ, що тривалий час зберігалися в колишніх спецхранах, у тому числі і про організацію допомоги українському студентству. Зокрема, цей автор наводить дані, що за перші десять років існування Чесько-українського допомогового комітету щомісячну стипендію одержували 1992 українських студента, 1062 з котрих за вказаний час здобули дипломи чеських вищих навчальних закладів, переважно Карлового університету.³⁸

Важливою для розуміння процесів творення української еліти на чужині є колективна праця „Зберігаючи українську самобутність”, у якій простежено процеси збереження ідентичності українців на чужині через різні заходи проти асиміляції й інтеграції в іносупільства. Як наголошують автори, найбільш активною була саме студентська молодь, яка гуртувалася в різних гуртках і товариствах. Однак, коли йдеться щодо матеріальної підтримки студіюючої молоді, то вони згадують лише про Допомоговий комітет, який діяв у Німеччині під керівництвом Володимира Винниченка.³⁹

Таку ж оцінку можна дати й ще одній колективній праці „Українська діаспора: соціологічні та історичні студії”, в якій є згадки про здобутки західної діаспори щодо творення навчально-наукових інституцій на чужині⁴⁰.

До останніх досліджень історії української еміграції необхідно віднести монографію В. Піскун „Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття)”⁴¹ у якій аналізуються політичні концепції багатьох відомих громадсько-політичних і державних діячів. Однак питання нашої теми в цій праці висвітлено недостатньо. Згадується лише про намагання студентів-

Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у I половині 20-х років ХХ століття / В. Кислий. – Львів, 1991. – С. 43-50.

Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український Вільний Університет (1921 - 1945 рр.) / Степан Васильович Віднянський. – К. : Інститут історії України НАН України, 1994. – С. 61.

Зберігаючи українську самобутність : [Серія «Українська етнічність в сучасному світі» Інститут соціології Академії наук України] / В.Євтух, Є. Камінський, О. Ковальчук, В. Трощинський. – К. : Інтел, 1992. – С. 65.

Українська діаспора: соціологічні та історичні студії / [Євтух В.Б., В.П. Трощинський, А.Попок, О. Швачка О.]. – К. : Фенікс, 2003. – 228 с.

радянців затримати для себе більш високі стипендії, які виплачувалися Чесько-українським комітетом допомоги для українських студентів у першій половині 20-х років ХХ століття.

Важливим джерелом для вивчення нашої теми є спеціальний збірник документів і матеріалів, у якому простежується еволюція цієї риси української еміграції в ХХ столітті. У даній книзі вперше опубліковані численні досі невідомі документи, що десятками років переховувалися у спецхранах. Крім того, в ній опубліковані окремі документи з історії КоДУС-у, що зберігалися в Національному архіві Канади в Оттаві й Бібліотеці-архіві Українського осередку освіти й культури у Вінніпезі (Канада).⁴²

Що ж стосується власне монографічних досліджень, то першою ластівкою в цьому плані можна вважати нещодавно видану книгу професора Володимира Сергійчука „Історія КОДУС-у”, в якій висвітлено шлях цієї громадської організації в 1940-2005 рр.⁴³

Однак автор цієї праці головну увагу присвятив організаційній діяльності КоДУС-у, власне тема жертвовності української еміграції щодо підтримки нашого студентства на чужині у вказаний період розглядається ситуативно в контексті нашої проблеми. Зрозуміло, що й період 1920-1930 рр., коли власне формувався процес організації допомоги українській студіюючій молоді на чужині, в цій монографії не висвітлено.

До речі, цей автор в іншій своїй праці назвав багатьох колишніх стипендіатів українських допомогових організацій, зокрема Олександра Смакулу, Остапа Стасіва, Романа Шухевича, Олега Ольжича, Олену Телігу, Євгена Маланюка, Володимира Рака, Володимира-Юрія Даниліва, серед тих представників нашої нації, якими ми можемо гордитися перед світом.⁴⁴

З останніх досліджень вітчизняної історіографії необхідно згадати кандидатську дисертацію Людмили Чугаєвської про створення та діяльність українських студентських організацій в еміграції на початку 1920-х років. У цій праці автор зазначає, що „з перших днів студентства українці зіткнулися з низкою проблем, передусім матеріально-побутового характеру”, які вирішити поодиночки вони не могли. Однак в даному дослідженні не ставилося завдання вивчити цю проблему⁴⁵.

Не торкається його і Т. Бровченко, котра висвітлювала політику чехословацької влади щодо іммігрантів. Цей автор лише побіжно згадує про те, що чеська влада надавала допомогу українським студентам.⁴⁶

В. Піскун. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття) / Піскун Валентина. – К.: „МП Леся”, 2006. – 672 с.

В ім'я майбутнього нації: [Документи і матеріали про організацію допомоги українською діаспорою студентам-емігрантам у 1920-2000 роках / упорядники В.М. Роговий, В.І. Сергійчук.] – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 920 с.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. / Володимир Іванович Сергійчук. – К.: МП Сергійчук М. І., 2008. – 388 с.

Сергійчук В. Що дала Україна світові. Вид. 2-е, доповн. / Володимир Іванович Сергійчук. – К.: МП Сергійчук М. І., 2008. – 504 с.

Таким чином можемо стверджувати, що й досі в українській історичній науці не з'явилося монографічного дослідження, яке б висвітлювало діяльність нашої еміграції в ХХ столітті в ім'я відродження державності нашого народу через організацію матеріальної допомоги українському студентству на чужині. А саме характеризує жертвність нашого народу в ім'я освіти, від чого залежала підготовка майбутньої національної еліти. Відтак тема залишається актуальною, що викликає потребу в підготовці узагальнюючого монографічного дослідження.

Актуальність цієї наукової проблеми посилюється й тим, що вона останнім часом привертає увагу дослідників інших країн, щоправда, поки що в загальному плані. Скажімо, в квітні 2007 р. в столиці Татарстану Казані за ініціативи „Платформи Діалог Євразії” відбулася Міжнародна наукова конференція „Благотворительность в России: исторический опыт, проблемы возрождения традиций и перспективы развития”.⁴⁷

1.2. Характеристика джерел

Висвітлення проблеми допомоги українській студіюючій молоді на чужині, безумовно, вирішальною мірою залежить від використання архівних джерел. Виконати таке завдання стало можливим і завдяки відкриттю колись закритих архівних фондів в Україні, і доступу наших дослідників до зарубіжних архівосховищ. У фондах колишнього Празького архіву, скажімо, що нині став доступним для дослідників у двох центральних державних архівах України – вищих органів влади та управління (ЦДАВОВУ) і громадських об'єднань (ЦДАГОУ), зберігаються тисячі справ, що засвідчують справді жертвну участь нашої діаспори в підготовці майбутньої національної еліти.

Джерельна база даного дослідження – це комплекс опублікованих і виявлених архівних документів, у якому зосереджено відомості про жертвність української еміграції в 1920-1991 рр.

За своїм походженням вони поділяються на такі основні групи:

- нормативні документи органів державного управління УНР в екзилі, в яких викладено головні аспекти формування українського студентського руху на чужині й організація його матеріальної підтримки;
- листування між органами влади УНР в екзилі, зокрема, дипломатичними представництвами в країнах Європи, щодо підтримки українського студентського руху на чужині;
- діловодна документація українських благодійних товариств, що займалися збором коштів для допомоги студіюючій молоді: протоколи зборів, фінансові звіти, заяви про надання допомоги тощо;
- збіркові листи, які відображають ступінь жертвності окремих громадян і громад у різних країнах українського розселення;

Чугаєвська Л. Створення та діяльність українських студентських організацій в еміграції (1920 – 1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. – 07.00.01. „Історія України” / Чугаєвська Людмила Віталіївна. – К., 2009. – 19 с.

- списки студентів, котрим було надано допомогу з різних пожертв, у тому числі й продуктами харчування, взуттям, одягом і білизною;
- документи зарубіжних державних і громадських організацій, що були причетними до підтримки українського студентства;
- пресові матеріали, в яких подаються довідкові дані про різні сторони студентського життя, у тому числі й про матеріальне забезпечення;
- документи особистого походження: мемуари, спогади, щоденники безпосередніх учасників подій, що висвітлюються в дослідженні.

У ЦДАВОВУ насамперед звертає увагу фонд 3571 (Українська студентська громада Варшави), яка була тією своєрідною централею, що під керівництвом її першого голови Тимоша Олесіюка вже з початку 1921 року розгорнула широку діяльність по залученню інтернованих вояків до українського студентського руху. У 116 справах зберігаються протоколи перших засідань цієї інституції, її листування з студентськими громадами, які утворилися в таборах інтернованих у Польщі – Каліші, Олександрові, Щипьорно, Стшалкові, Ченстоховій і Тарнові. Тільки через роки, як засвідчували учасники цього процесу, „ясно видно, як героїчно перенесений той стан. Скільки й якої сили духу треба було, щоб пережити все те, щоб не впасти під таким важким тягарем, не оступитися до прірви, до безодні, що так ясно ввижалася під ногами кожного”.⁴⁸

Справді, легко було опуститися на дно життя – й так швидко поглинула б безодня. Однак документи свідчать, що думка про навчання змушувала багатьох вириватись і йти з таборів до центру. Перешкоди для таких існували не для того, щоб перед ними спинятись, а щоб їх поборювати „йшли без гроша, без усякої перспективи, але з твердим бажанням дійти до наміченої мети. І доходили, й досягли! Сотні перебралися до академічних центрів у Польщі. Сотні пішли далі, за кордони Польщі, шукати освіти...”⁴⁹

Серед матеріалів названого фонду збереглося чимало цікавої інформації й щодо жертвовності української громади для підтримки нашої студіюючої молоді . Особливу увагу привертають документи про збіркові акції „на незаможних укр. студентів у Варшаві”. Скажімо, 20 березня 1928 р. Конон Галій вніс 2 польських злотих, Мефодій Ярош – 4, М. Галій – 3.⁵⁰

Збірка в Кременці на Волині, яку тоді організували прихильники українського студентства, дала 59,50 злотого: Самопоміч „Промінь” – 5, директор української гімназії Міляшкевич – 5, український кооператив – 3.⁵¹

Між іншим, у фонді 2439 цього ж архіву зберігаються 214 справ штабів груп інтернованих військ УНР в таборах Вадовіце, Каліш, Олександрів, Пікуличі, Щипьорно (1920 – 1925 рр.), серед яких є чимало документів, що Бровченко Т. Політика Чехословацької республіки щодо іммігрантів (20-30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 „Всесвітня Історія” / Бровченко Тетяна Станіславівна . – К., 2007. – С. 10.

Благотворительность в России: исторический опыт, проблемы возрождения традиций и перспективы развития. – Казань, 2008. – 128 с.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 19.

стосуються нашої проблеми. Окремі документи, що проливають світло на організацію допомоги українському студентству, зберігаються також у фондах 3520 (Команда Української бригади в м. Німецьке Яблонове. 1919 – 1921 рр.), 3521 (Український військовий табір в Йозефові. 1921 – 1925 рр.), 3522 (Табір полонених старшин Української Галицької Армії в Тухолі), 3523 (Табір інтернованих українців з армії УНР в Щипіорно).

Чимало матеріалів про жертвність діаспори перебувають у фонді 4352 – Український громадський допомогивий комітет в Австрії (1921 – 1924 рр.). Скажімо, в зверненні від нього до українців в Америці від листопада 1921 р. наголошувалося, що „третій рік скитаються по чужих краях тисячі козаків та старшин, тисячі наших робітників і селян, тисячі української інтелігенції – словом всі, хто тільки палкіше, гостріше виступав проти ворожого насильства, хто воював з ворогом зброєю, ділом, словом чи пером, та не попав в його руки, марнують сили серед вічної турботи: як прожити сьогоднішній та завтрашній день. Нужда, якої годі описати, забирає з надходячою зимою з-поміж тих, щораз нові жертви. Без огляду на насильно встановлені кордони на землях українських, без огляду на різниці поміж українськими партіями хочемо допомогти кожному бідному українцеві-емігрантові, чи він родом з Галичини, Наддніпрянщини, Буковини, Бесарабії, Волині, Холмщини чи Закарпаття, хто б він не був по своїй клясовій приналежності та політичним поглядам”.⁵²

Відтак до заокеанського українства линуло таке звернення: „Допоможіть братам, пробуваючим в злиднях – голоді й холоді на чужині. Не останьте позаду ірляндців, чехів, литовців, проживаючих між Вами, які так сильно піддержали у всіх напрямках своїх земляків”.⁵³

Український допомогивий комітет в Австрії турбувався і про поселення студентів. Так, у його листуванні з віденським академічним товариством „Січ” йдеться про приміщення 4 наших студентів до бараків Граці.⁵⁴

Зберігся і список тих, хто завдяки зусиллям УДК в Австрії зміг мати дах над головою під час студіювання у віденських вищих навчальних закладах у 1921 – 1922 роках. Зокрема, це Петро Решетука, Григорій Явний, Бакалець, Миськів, Олекса Когутюк, Петро Самарик, Пилип Деркач, Іван Ришавий, Кузняк, Безушко, Дольницький, Томасюк, Стрільців, Кузьма, Іван Бабяк, Лев Король, Іван Децик, Іван Ланчук, В’ячеслав Думін.⁵⁵

Серед тих українців, хто звертався за матеріальною підтримкою до УДК в Австрії, були й студенти. Скажімо, збереглася заява Сергія Пащенко, котрий не одержавши своєчасно стипендії з Праги й „потребуючи гроші для заплати такси за іспит, - просить УДК в Австрії, - ласкаво не відмовити в позичці 150.000 австрійських корон”, яку поверне при першій можливості.⁵⁶

Одержання українських фондів у Німеччині та Австрії для допомоги українству через лігу Націй, УДК в Австрії 1 грудні 1921 року вважав

Там само.

Там само. – Спр. 39. – Арк. 365.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 373.

Там само: Ф. 4352. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.

ЦДАВОВУ: Ф. 4352. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 2.

невідповідним, оскільки, мовляв, „такий шлях без попереднього порозуміння з урядами німецьким та Австрійським був би витолкований цими останніми як намір вжити певного рода пресію на них через ворожу їм антантську організацію. Коли і до цього часу ці уряди, особливо німецький, ретельно боронили ці фонди, то дорогою Ліги Націй тим менше можна їх добути; скорше собі пошкодити, йдучи не шляхом безпосередніх з ними пертрактацій, а уживаючи авторитету Ліги Націй”.⁵⁷

Серед благодійних товариств, які створювалися нашою еміграцією для підтримки українського студентства, з початку 1920-х років особливо вирізнялася діяльність Чесько-українського комітету допомоги українським студентам (ЧУК) у Празі. Протоколи його засідань у листопаді-грудні 1921 р. і в січні – травні 1922 р. дають докладну інформацію про підтримку студіюючої української молоді. На засіданні 14.12.1921 року, наприклад, навіть заслухано „інформації в справі становища студентів-жидів, приналежних до України”. Ухвалено тоді ж „уділяти їм допомогу після докладної перевірки кожного такого студента зокрема, й після виявлення становища кожного такого студента, яке останній зайняв супроти української нації”.⁵⁸

Звичайно, в аналізованих документах цієї благодійної інституції зустрічається багато конкретних фактів щодо матеріальної підтримки українського студентства. Так, Чесько-українським комітетом у січні 1923 року було видано 1549 обідів на суму 6970,5 корон. Крім того, за цей період незаможні студенти одержали 3098 порцій кав і вечерь на загальну суму 2476 корон.⁵⁹

Того року, як свідчить аналіз документів, у середньому до 20 наших студентів відвідували ЧУК щоденно в лютому, березні, а в квітні кількість тих, хто звертався за допомогою, зросла в окремі дні до 42.⁶⁰

Від жовтня 1920 року маємо звіт фінансової комісії Української академічної громади в Празі, що опікувалася нашими студентами, які студіювали у Чехословаччині. У вказаному рефераті, зокрема, зазначалося, що при УАГ гуртується понад 200 українських студентів. З них 50 має утримання при таборі в Німецькім Яблонові, а 150 перебувало без усяких засобів до життя. Крім цього, ще 110 українських студентів були у Ліберці, які також не мали ніякої підтримки. І на їхнє утримання на місяць потрібно було витратити близько 100.000, а на рік – 1.800.000 чеських корон.⁶¹

Зрозуміло, що українській еміграції необхідно було шукати ці кошти. Саме з огляду на це й постало питання про створення Централі допомоги українському студентству, рішення щодо цього ухвалено Всеукраїнським конгресом у Празі 4 липня 1922 р. У статуті цієї організації, окремі документи якої зберігаються в ЦДАВОВУ, зокрема, зазначалося, що її завдання полягає в тому, аби насамперед „нести матеріальну допомогу українському незаможному

Там само. – Спр. 5. – Арк. 10, 26.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 33-36.

Там само. – Спр. 15. – Арк. 6.

Там само: Ф. 4352. – Оп. 1. – Арк. 11, 12.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Сп. 2. – Арк. 2.

студентству, що є його членами, як рівнож ... вести окрему акцію для підмоги тих наукових і культурних українських інституцій, що по своїй діяльності стоять у тісному зв'язку з освітою української молоді".⁶²

Залишаючи за українськими студентськими організаціями в краю і на еміграції право й обов'язок використовувати з метою піднесення свого матеріального становища „всі місцеві можливі засоби і джерела”, ЦЕДУС мав вести „акцію придбання фондів в імені всего об'єданого у ньому студентства, користуючися фінансовою помічю українського громадянства і його інституцій на еміграції, як рівнож чужих установ і громадянств”, для чого засновувати „поодинокі відділи в різних краях для ведення відповідних агенд ЦЕДУС-а і висилати своїх делегатів до відповідних місць у справах допомогової акції”.⁶³

З касового звіту обігу грошових коштів Централі допомоги українському студентству за період з 15 липня по 15 листопада 1922 року, наприклад, дізнаємося, що надходили пожертви з США, завдяки яким та позиці було надано підмоги: Спілці українських студентських організацій у Берліні – 3500 корон чеських; Українській студентській громаді в Берліні – 2000; товариству „Січ” у Відні – 5000; Спілці українських студентів у Софії – 1000; студентському кооперативу в Празі: а) позичка – 1000; б) допомога співробітникам – 700; усього ж – 12700 к.ч.⁶⁴

Доречно сказати, що в архівних документах є багато свідчень про гуртування вихідців окремих регіонів у земляцтва з метою кращої організації збіркових акцій. Так, для поліпшення забезпечення вихідців з Волині та інших північно-західних українських теренів 23 березня 1929 р. в Празі відбулися збори студентів з цього регіону, на котрих постановлено закласти організацію, яка мусить „мати характер територіяльний на засаді бувшого „Союзу студ. півн.-зах. земель України”.⁶⁵

Тож коли управа ЦЕСУС-у одержала від Президента ЧСР Т. Масарика 2000 корон як дар українському студентству, то на частину цієї суми могли претендувати і студенти-недопомоговці з північно-західних українських земель, „і то найбільшні, ті, що не мали вистарчаючої підмоги з дому”.⁶⁶

Зверталися студенти з цього регіону за допомогою до різних установ, як, скажімо, 27 квітня 1930 р. до дирекції Центросоюзу у Львові „взяти на себе ініціативу предложити загальним зборам Вашої установи, аби вони ухвалили місячну допомогу на користь незаможних студентів, членів нашої громади”.⁶⁷

І треба сказати, що українські інституції відгукувалися. Так, Волинський народний банк з Почаєва 26 вересня 1930 року надав допомогу студентам північно-західних українських земель значними на той час коштами в сумі 5 американських доларів.

Там само. – Спр. 10а. – Арк. 1.

Там само. – Спр. 10а. – Арк. 29 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 4002. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 83 зв.

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 19.

Там само. – Арк. 28.

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 29.

Поряд з цим Рада Української громади студентів з Волині, Холмщини, Полісся й Підляшшя зверталася до відомих діячів з проханням „взяти на себе працю збирання пожертв на користь бідних студентів”.⁶⁸

Як засвідчують документи Празького архіву, в полі зору особливої уваги нашого еміграційного громадянства перебувала матеріальна підтримка студентів Української господарської академії в Подєбрадах. З цього погляду цікавою є інформація про надання допомоги студентам цієї української політехніки благодійним допомоговим комітетом при ній за першу половину 1930 р.⁶⁹

Широкого розмаху в справі допомоги українському студентству набула діяльність Товариства прихильників Української господарської академії в чеських Подєбрадах (фонд 3796 в ЦДАВОВУ, за 1931 – 1940 рр. зберігається 62 справи). Ця українська інституція постала тоді, коли було остаточно з'ясовано, що влада Чехословацької республіки не буде давати більше субвенцій для академії. Тож засноване товариство мало за завдання фінансувати академію власними коштами, для нормального існування якої потрібно було щонайменше мільйон чеських крон щороку. Така сума, звичайно, була понад фінансові можливості молоді організації. Тому роботу розпочали в можливих умовах і формах, які відповідали б реальним здобуттям коштів з різних джерел.

Природно, чимало документів, що стосуються нашої теми, можна віднайти в багатьох справах фонду 3795 (Українська господарська академія в Подєбрадах. 1921-1944) – їх переховується у ЦДАВОВУ аж 3599. Це ж можна сказати і про 588 справ фонду 3859 (Український Вільний Університет у Празі. 1921-1945 рр.) цього ж архіву.

Подібні матеріали є також і в багатьох інших фондах ЦДАВОВУ. Насамперед, необхідно вказати на 3572 (Союз українських студентів у Німеччині . 1924 – 1944 рр.), 3646 (Рада представників українського студентства в еміграції, м. Ченстохів. 1921), 3671 (Союз відродження українського студентства, м. Прага. 1921-1927 рр.), 3797 (Спілка професорів УГА. 1924 – 1925 рр.), 3845 (Споживче ощадне товариство „Україна” при студентських громадах Української господарської академії в Подєбрадах. 1927 – 1935 рр.), 3860 (Споживчо-виробниче кооперативне товариство „Українська самопоміч”. 1924 – 1927 рр.), 3892 (Комітет фундації ім. К. Мацієвича при Українському техніко-господарському інституті заочного навчання, Подєбради. 1942 – 1945 рр.) тощо.

Багато цікавих матеріалів про організацію допомоги українському студентству у міжвоєнний період можна почерпнути і в особистих фондах діячів української еміграції. Скажімо, особливо цінним у цьому плані є фонд 3563 в ЦДАВОВУ, в якому переховується архів відомого громадсько-політичного діяча Микити Шаповала, завдяки якому, зрештою, чехословацький уряд дозволив відкрити вже згадану Українську господарську академію в 1922 році. Документи цього фонду свідчать, що Микита Шаповал постійно звертався

Там само. – Спр. 4. – Арк. 35.

Там само. – Спр. 5 – Арк. 61.

до чехословацького уряду з проханням матеріально підтримати українську політехніку. Скажімо, про візит 26 жовтня 1929 р. до міністра Крофта з цього приводу Шаповал записує в своєму щоденнику: „Я подякував Крофті за допомогу протягом 8 років, підкреслив, що „матеріальні відносини між нами і М-вом припиняються. Пояснив ціль поїздки до Америки й Канади: коли здобуду гроші, то вернусь, щоб далі вести нашу працю в Празі чи Ужгороді...”.⁷⁰

Чимало свідчень про допомогу українському студентству можемо знайти в особистих фондах української професури. Так, дружина професора Віктора Приходька Ганна Павлівна часто давала безплатні обіди для безпритульної молоді, яка знала добре серце цієї широкій жінки й постійно юрмилася в їхньому помешканні у Ржевнице під Прагою. І вона не відмовляла нікому, хоч часто її родина сама опинялася в тяжкому матеріальному становищі.⁷¹

Окремі дані, що стосуються нашої теми, зберігаються і в інших фондах Празького архіву. Зокрема, це фонди різних українських студентських організацій. Наприклад, у фонді 3881 (Українська студентська громада в Мельнику (1921 – 1927 рр.) зберігається 35 справ. У них - заяви на грошову допомогу (справа 2), реєстрація одягу для студентів (справа 6), листування з міністерством закордонних справ ЧСР, Чесько-українським комітетом, з Українською академічною громадою в Чехословаччині, Студентською комісією при ній в справі допомоги студентам у 1922 р., що навчаються в Мельнику (спр. 7), теж за 1923 р. (справа 8), серед документів за 1926 р. – листування з Українським комітетом в Румунії щодо приміщення на працю студентів (спр. 30), афіші про студентські концерти, що дає можливість уявити рівень організації самозабезпечення студентства (спр. 34).

Серед протоколів громади є окремі записи про збір від концертів. Скажімо, запис від 3 січня 1924 р. повідомляє, що „концерт в Русовицях дав збор 318 кч 10 г., в Врбно – 657 кч 13 г. З цієї суми чистого прибутку залишилося 205 кч . Ухвалено надати допомогу Доскочу, Фодчуку, Браусенку й Хижняку по 50 кч кожному”⁷².

Привертає увагу також фонд 3929 (редакція часопису „Український студент” (1922 – 1924 рр.) – 16 справ). У статуті цієї інституції було записано, що вона має „сприяти розвиткові серед українського студентства принципу самопомоги шляхом предоставлення якомога значнійшій частині студентства можливості мати приватний заробіток як на полі журналістики, так і на підприємствах Товариства”, відтак бралось зобов’язання організувати „для членів товариства касу взаємодопомоги”.⁷³

Серед паперів Української академічної громади, що зберігаються у фонді 3900, особливо великий інтерес мають для нас матеріали, що стосуються діяльності товариства „Студентська поміч”, що діяло при ній. Серед тих, хто отримував допомогу від Громади були і досить відомі в майбутньому тодішні студенти. Так, збереглася заява Осипа Бойдуника, котрий 10 жовтня 1928 р.

Там само. – Спр. 5. – Арк. 25.

Там само: Ф. 4457 – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 37.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 16.

просить надати йому позику для сплати наступних трьох місяців навчання.⁷⁴

Документи з фондів Празького архіву, які зберігаються в ЦДАГОУ, досить часто акцентують увагу на тому, що наші студенти не одержували потрібну матеріальну допомогу від різних міжнародних організацій через протидію антиукраїнських сил. Так, звітуючи про участь української делегації на конференції Європейської студентської допомоги, яка відбулася 8-16 квітня 1922 р. в Тарнові, голова „Студентської самопомочі” при Українській студентській громаді в Празі Іван Лемішка, зокрема, зазначив, що під час обговорення „програми нарад забирав я голос в справі порядку нарад, а саме точки, де було сказано про допомогу Росії і студ. біженцям. Я зажадав, щоб було сказано по Росії „і Україні”. Проти цього внесення почали говорити поляки і мадяри”.⁷⁵

Тож загальні надзвичайні збори Спілки студентів-українців у Німеччині 22 травня 1923 р. ухвалили: „Констатуючи, що організації „Всесвітнього Християнського союзу молодих людей” та „Європейська студентська допомога” в Німеччині, „знаходячись під великим впливом московських шовіністичних кол та спираючись на примусово утворені штучні заступництва (АВГРУСТ) сприяли русифікаторським тенденціям їх та не все ставилися безсторонньо до студентів-українців, українське студентство Німеччини домагається, щоб економічна та культурно-освітня допомога переводилася через посередництво академічних організацій українського студентства”.⁷⁶

У фонді 269 цього архіву, зокрема, зберігається ще кілька справ, у яких віднайшлися оригінальні документи, що стосуються організації матеріальної допомоги українському студентству на чужині в міжвоєнний період. Це і протоколи засідань різних допомогівих товариств, їхні статuti, листування із заокеанською еміграцією з даного питання тощо (справи 517, 585, 593, 644, 647, 691, 692, 693 тощо).*

Що стосується допомоги українському студентству в роки Другої світової війни, то документи Празького архіву зберегли дуже багато свідчень у цьому плані. Так, поряд з матеріалами КоДУС-у, заснованого в листопаді 1940 р. за ініціативою голови Українського Центрального Комітету в Кракові Володимира Кубійовича, у фонді УЦК збереглося дуже багато документів власне цієї інституції, що стосуються вказаної проблеми. Саме у фонді 3959 ЦДАВОВУ можемо ознайомитися зі статутом Комісії допомоги українському студентству, різними довідковими матеріалами, що висвітлюють збіркові акції нашого свідомого громадянства. Зокрема, саме тут переховуються звіти про надходження коштів на користь українського студентства в той важкий час. Наприклад, на обіжник УЦК від 30 вересня 1941 р. відгукнулися 24 УДК і делегатур. Найкраще поставилися до потреб студентства, як свідчать документи, в Радимно, Белзі, Диневі, Дуклі, Ловічі, Новому Сончі, Синяві. Скажімо, з Радимно передали на матеріальну підтримку українського

ЦДАВОВУ: Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 51.

Там само: Ф. 3830. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 71.

ЦДАВОВУ: Ф. 3881. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 1 зв.

студентства за листопад 1941 р. 8.420 золотих.⁷⁷

Знайомство зі справами фонду УЦК насамперед звертає увагу на великий масив матеріалів, що висвітлюють відродження традиції національної технічно-господарської освіти, яка жила й діяла, не дивлячись на всі злидні українського життя, підступні спроби нерозбірливих у своїх заходах ворогів. Йдеться про те, що на місце зліквідованої УГА, як фенікс з попелу, повстав Український технічно-господарський інститут заочного навчання, що продовжував далі традицію плекання власної української технічно-господарської освіти, але робив це вже на власні українські кошти без чужої допомоги. За сім років свого існування, придбавши численну аудиторію, він здобув собі право на життя, показав свою життєздатність навіть за умов нової світової воєнної завірюхи. Саме 1940-й рік започаткував нову блискучу сторінку в житті українських Подєбрад, коли після втихомирення на теренах колишньої Польщі посипалося стільки зголошень, що „Інститут міг відновити й впевнити свою матеріальну базу та розпочати на ширшу скалю шкільно-навчальну чинність”.⁷⁸

Важливе значення має для розв’язання нашої проблеми використання архіву КоДУС-у, що тривалий час перебував у Центрі українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (нині розпорядником архіву є голова КоДУС-у Осип Барецький, котрий забезпечує доступ дослідників до матеріалів у Києві). Завдяки введенню до наукового обігу його матеріалів є можливість відтворити цілісну картину українського жертвоництва в ім’я освіти на чужині. Насамперед з фондів цієї інституції були використані протоколи засідань управи, загальних зборів Комісії, різні звідомлення про зустрічі з представниками громадськості, а також списки стипендіатів, котрі одержували допомогу від КоДУС-у і тих колишніх студентів, хто повернув одержану свого часу стипендію. Особливого значення має листування з такими відомими діячами діаспори, як о. Іван Гриньох, єпископ Іван Бучко, Патріарх Йосиф Сліпий тощо.

Використано й матеріали, які професор В. І. Сергійчук в ході підготовки нашого спільного збірника документів „В ім’я майбутнього нації” виявив в архівах України і за рубежем. Йдеться насамперед про матеріали ЦДІА України у Львові, де зберігаються матеріали про роль української греко-католицької церкви в матеріальній підтримці нашого національного студентства на чужині. У особових фондах Митрополита Андрея Шептицького (фонд 358) і о. Олександра Пристая (фонд 789) зосереджено велику кількість документів з даної тематики. Це, як правило, листи різних молодіжних організацій і допомогових товариств з проханням про матеріальну підтримку, звіти про діяльність українських студентських організацій, протоколи різних засідань.

Документи нашої проблематики виявлено також і в Державному архіві Львівської області (ДАЛО). Містяться вони у фонді „Товариство „Руська академічна поміч у Львові” (фонд 280), „Українське товариство „Студіон” у Львові” (фонд 282), „Товариство прихильників освіти у Львові” (фонд 294). Це

Там само. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 10.

Там само. – Оп. 2. – Спр. 214. – Арк. 1.

різні звернення до населення із закликом збирати кошти у фонд допомоги студентам, протоколи зборів, листування тощо.

Серед документів, виявлених в Центрі дослідження історії еміграції Міннесотського університету (Міннеаполіс, США), звертають увагу матеріали Об'єднаного Українсько-американського допомогового комітету, особового фонду відомого діяча української еміграції Євгена Онацького. З документів, що зберігаються у вказаних фондах, можна довідатися про ті численні акції нашої еміграції, які здійснювалися за океаном у повоєнний час з метою матеріальної підтримки українського студентства в Європі. Тут, до речі, виявлено частину повоєнних матеріалів КоДУС-у в Австрії, що вважалися втраченими.

Частину матеріалів КоДУС-у в Австрії виявлено також у фондах Бібліотеки-архіву Української Вільної академії наук у Нью-Йорку. Зокрема, тут представлені протоколи установчих зборів, статут цієї допомогової організації, звіти про збіркові акції в різних регіонах цієї країни в повоєнний час.

Вагомим доповненням до матеріалів КоДУС-у, що зберігаються в українських архівах, є матеріали, що зберігаються у фонді Володимира Кубійовича в Національному архіві Канади. Тут, зокрема, представлені звіти про його діяльність щодо підтримки українського студентства в роки війни, протоколи різних нарад і зборів з даного питання.

До важливої джерельної бази необхідно віднести і публікації вказаного періоду, що друкувалися на сторінках газет, журналів і збірників. При цьому треба наголосити, що подвигницький чин української молоді, котра у важких матеріальних умовах вимушеної еміграції вирішила здобувати вищу освіту на чужині, одразу ж потрапив у поле зору сучасників не тільки в Європі. Так, американська „Свобода” вже з початку 1920-х років постійно вміщувала матеріали, присвячені допомогових акціям на підтримку українського студентства. Зокрема, звертає увагу лист Михайла Грушевського з Відня від 20 березня 1921 р., в якому видатний учений, повідомляючи про значну кількість голодуючих українських студентів у Празі, яким він на початку року передав невелику пожертву із різдвяних збірок у США, звертається до заокеанської еміграції з проханням згадати „на свято Воскресіння про нашу рідну Україну, що томиться в пекельній неволі, в руїні, в лабетах тяжкого ворога, і допоможіть праці для забезпечення волі незалежності і щастя нашому народови”.⁷⁹

Подальші публікації „Свободи” засвідчують, що подібні звернення знаходили належний відгук. Наприклад, студент медицини з Праги Іван Лемішка повідомляв, що одержані через о. Мирона Залітича з Вонсокету 100 доларів передані для української студіюючої молоді.⁸⁰

У статті „Наша надія”, наголошуючи на тому, що „наша сила, наша моральна підпора й наша надія – це наше молоде покоління, наше студентство”, газета закликала, „щоб кожна українська родина в Америці взяла на своє утримання одного українського студента в Берліні, Відні чи Празі й висилала йому місячно по 2-3 долари, щоб ціла проблема була блискучо розв'язана. Всіх

* Чимало з цих документів щойно опубліковано в збірнику „Українська політична еміграція. 1919-1945 рр.”, який підготували науковці ЦДАГОУ і ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 700. – Арк. 41-42.

наших студентів на еміграції є коло 5.000, а стільки українських родин, що могли б місячно жертвувати таку квоту, напевне знайдеться в Америці”.⁸¹

Ця газета, треба наголосити завжди тримала дане питання під контролем, залучаючи до виступів перед українською еміграцією тих її авторитетних діячів, котрі мали моральний авторитет духовних провідників. Саме в такому контексті необхідно сприймати виступи на підтримку української вищої школи на чужині і в 70-х – 80-х роках минулого століття.

Про значення української вищої освіти за рубежем в повоєнний час особливо чітко висловився на її сторінках відомий український науковець, довголітній ректор УВУ Володимир Янів у своїй програмній статті „Мета й завдання екзильного університету”.⁸²

За його словами, якщо „якась група переселенців-скитальців зможе заснувати десь за кордоном власний університет, то тоді має ця Установа шляхотне завдання підняти боротьбу із всякою формою поневолення, тобто вона має змагатися за свободу у найширшій значенні слова всіма доступними їй статутними засобами, тобто головно у духовій площині. Вона має служити високому ідеалові самостійності власного народу, але також всіх поневолених народів у їхній рівноправності в політичному устрої цілого світу; вона має одночасно кришити копії за свободу сумління у всіх ділянках духового життя кожної одиниці та її свободної дії у рівності і братерськості”.⁸³

УВУ виходив з конкретних завдань писав він що треба було закінчити багатьом студії, які довелося перервати внаслідок воєнних дій. У чужинецьких університетах вони були ускладнені через незнання мов, через невідому досі систему навчання, необхідність тривалого часу для вrostання в нове середовище. А треба було підготувати якомога більше фахівців, особливо перед виїздом їх до США чи Канади.

Це себе виправдало, бо значна частина молоді отримала вищу кваліфікацію й не дозволила себе декласувати. По-друге, з обсаджених українцями кафедрами можна було протиставитися розпочатому наступу русифікації в Україні.

Велике значення у висвітленні даної проблеми має усвідомлення нашої еміграції необхідності акумулювати на чужині власний господарський капітал, який потім буде повертатися на загальнонаціональні проекти. Так, коли в Західній Німеччині було ухвалено закон, який вимагав, аби кожна наукова інституція мала власне приміщення, то це створило загрозу для існування УВУ в Мюнхені, оскільки такого він не мав, а навіть на завдаток для купівлі не було коштів. Знаючи вагу вільної науки та ще й для поневоленого народу, Патріарх Йосиф негайно подарував для УВУ необхідний капітал, щоб почати рятувати університет. Очевидно, що ці гроші були частиною народного доходу української еміграції, а Патріарх лише розподілив їх до потреб нації, тобто

Там само. – Спр. 648. – Арк. 30.

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Кураса НАН України (див.: Українська політична еміграція. 1919 – 1945. [Документи і матеріали. Співголови редколегії: Ю. А. Левенець, В. А. Смолій]. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 926 с.

повернув назад українській спільноті. „Такий розподіл має національно-державницький характер, у ньому є висока господарська рентабельність, бо капітал, вкладений у власний університет, завжди приносить найвищі дивіденди для нації”.⁸⁴

Важливе значення мала і стаття відомого діяча діаспори Віктора Приходька „Ще раз про Гарвард, про УВУ – та про українську справу”, надрукована в „Свободі”. „Ми непогані організатори, ми потрапили в умовах війни, тяжких переслідувань, евакуацій і загального розпорошення зібрати і організувати три блискучі всенаціональні конгреси вільних українців, - писав він, - але не допровадили їх до логічного кінця - до притягнення всіх українців у вільному світі до будівництва свого національного життя на еміграції і своєї державности у майбутній вільній Україні... І якраз цю почесну місію виконують, зокрема, наші університети – Гарвард і УВУ, що видають чужими мовами свої праці та періодичні видання і розсилають їх майже по цілому світові – головно університетам і науковим інституціям, з якими співпрацюють, і видатними чужинними науковцями”.⁸⁵

Таку ж увагу до проблеми матеріальної підтримки українського студентства виявляли й інші українські часописи в еміграції. Зокрема, чимало подібних публікацій з'являлося в газеті „Український голос” (Вінніпег), „Українська трибуна” (Варшава) тощо. При цьому необхідно наголосити, що першими дослідниками мимоволі ставали сучасники, а в більшості випадків і безпосередні учасники подій, котрі очолювали український студентський рух на еміграції. Також, природно, подібним публікаціям притаманна не лише ідея консолідації українського студентства на чужині, а й пошук джерел його матеріального забезпечення. Саме це помічаємо і в тогочасних публікаціях.

І тоді, і пізніше організатори українського студентського руху на чужині, особливо від 1922 р., коли в Празі було засновано Центральний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС), а потім і Централю Допомоги Українському Студентству, справді приділяли велику увагу матеріальному забезпеченню студіюючої молоді, але їхні публікації носили, як правило, форми звіту про виконану працю.

Але якщо аналізувати тогочасні публікації саме крізь призму нашої проблеми, то, безумовно, першим її історіографом можна вважати Володимира Мартинця, котрому з'їзд ЦЕСУС-у в Данцігу в 1923 р. доручив здійснювати економічну політику українського студентства на чужині. І вже з перших кроків своєї діяльності, розробляючи її напрямні, він поставив ці питання для реалізації в першу чергу, наголошуючи в своїй статті „Матеріальне забезпечення студентства і українських високих шкіл”, підготовлену у вересні 1923 р. для журналу „Український студент”: „Питання матеріального забезпечення студентства на ширшу скалю є проблемою, яку недавно накинули нам повоєнні обставини. Не диво, що економічно-допомогова політика укр. студентства знаходиться в стадії дитинства і не диво, що робить вона шалені промахи, яких наслідки в часті вже сьогодні даються відчувати, а яких правдиву

величину пізнаємо в будуччині з перспективи інших часів”.⁸⁶

„Будучи економічним референтом УКСРади, - писав він, - мені часто доводилося одержувати письма з-за кордону, чи то в зіткненню з еміграційним студентством на з’їздах чути погляди, що краєве студентство в своїй економічній діяльності повинно використати виключно краєвий терен, а його заклики о поміч до еміграції є що найменше дивні... Іменно багато людей непоінформованих думають, що край, в якому живе чотири мільйони українців, а вчисляючи і північно-західні землі України, понад сім мільйонів, представляють собою копальну золота, до якої треба лише витягнути руку; значиться, коли хтось там в краю кричить, що він не має потрібних фондів, то він навіть не потрудився витягнути руки”.⁸⁷

Тимчасом край душили, як цитрину, і не лише студентство, але десятки різних освітніх гуртків, сотні читалень „Просвіти”, інваліди, сироти, політичні в’язні, всілякі комітети, і всі навипередки, один перед другим, без плану і системи, не оглядаючись на інших. „Мені доводилося, - продовжував В. Мартинець, - із кількома одностудентськими кидати на різних публичних зборах клич санації відносин через переведення уніфікації фондів і заведення одного рівномірного оподаткування, однак голос наш остав голосом „вопіючого у пустині”. Не диво одже, що з кожним роком стає гірше і тяжче здобувати фонди в краю: одним цеї жебранини забогато, бо це відбивається занадто на їх кишені, а другим — не стає терпцю жебрати, тим більше, що успіх є щораз менший”.⁸⁸

Крім різних причин, наголошував В. Мартинець, врешті, північно-західні землі України зовсім відпадають як об’єкт якої-небудь економічної акції: по-перше, є це територія, знищена війною, і місто давати, сама потребує допомоги, а по-друге, там наперед треба перевести відповідну пропаганду і попрацювати на просвітному полі, а потім розпочинати економічну акцію.⁸⁹

Уже тоді закордонні збірки переважали майже три рази подібні акції в краю. Проблема жертвності української еміграції поставала й тому, що навіть чеський уряд на той час відмовився давати нові стипендії. В. Мартинець наголошував, що й допомоги чужоземних організацій значно зменшилася, відтак особливо погано виглядала справа матеріального забезпечення українського студентства в Австрії й Німеччині. Ось чому з’їзд Центрального союзу українського студентства (ЦЕСУС) в Данцигу виніс резолюцію, якою постановили „централізувати допомогіві акції українського студентства в Америці, бо там на той час уже витворився хаос: до збіркових акцій за океаном долучилися різні організації і комітети, перебуваючі на еміграції в Німеччині, Австрії, Чехо-Словаччині, Юго-Славії і інших краях, засипуючи різні товариства і установи чи то приватних людей в Америці проханням на найрізномордніші цілі”.⁹⁰

Свобода. – 1921. – 22 квітня.

Там само: – 1922. – 18 березня.

Там само. – 16 січня.

Свобода. – 1978. – 9 травня.

Свобода. – 1978. – 9 травня.

Проблему організації матеріальної допомоги нашій студіюючій молоді за кордоном тоді постійно порушували й інші студентські часописи. Так, під рубрикою „З життя українського студентства” подавався звіт про діяльність товариства „Студентська громада” в Празі, де вказувалося, що прибутки її склалися з допомоги Сенату Українського Вільного Університету – 2930 зол., з вкладок – 2930, зі збіркових листів – 1253,54, із забав – 209,49, збірки у львівських фінансових інституціях – 1322, допомоги з Комітету Академічного дому – 1000. Це дало можливість надати допомогу на суму 1906 зол. і виділити 5999,17 зол. на „здешевлені й безплатні харчі”.⁹¹

Тема студентського життя тоді регулярно з’являлася на сторінках військової преси, що виходила в таборах інтернованих українських вояків. Скажімо, „Український стрілець” під рубрикою „З життя українців на чужині” час від часу вміщував хроніку студентських буднів. Одна з підбірок таких матеріалів розповідає про проблеми нашої студіюючої молоді на терені Чехо-Словаччини: в Празі, Пшібрамі, Молодїй Болеславі, Пардубіце. Велика кількість прибула їх з Німецького Яблонного або Ліберця, решта приїхала учитися з Галичини, бо „там ворог українців до шкіл не пускає. Є й студенти з Наддніпрянської України, бо й там немає спокою ні змоги учитися”⁹².

При цьому газета відзначає: „Любо слухати, як наша молодь, маючи на увазі добро всього українського народу, горнеться радо до науки, і біда тільки в тому, що їй приходится при тім поборювати дуже великі труднощі й перепони з матеріального боку. Половина їх – це самі незасібні, які просто щойно втекли з польського полону або приїхали з Ліберецького табору, де, як відомо, кождий отримує тільки 50 сотик на день. Через те таким учитися дуже трудно, бо вони мусять журитися, що будуть сьогодні чи завтра обідати. Управа „академічної громади” звернулася до всіх академічних громад і установ на чужині з просьбою о допомогу. Тут годиться зазначити один дуже гарний вчинок, який приносить честь і славу українському стрілецтву і підстаршинству в Нім. Яблоннім, що після оповіщення їм просьби п. Генералом Курмановичем жертвували 6.000 к. ч. на допомогу студентам із своїх харчових ощадностей”.⁹³

Треба зазначити, що студентська преса постійно приділяла увагу матеріальному забезпеченню студіюючої молоді і в наступні роки, зокрема і в повоєнний час. Скажімо, багато в цьому плані здійснено журналом „Студентський вісник”, що виходив з 1947 р. в Мюнхені. Уже в першому числі цього видання зустрічаємо матеріали, що стосуються нашої теми. Зокрема, йдеться про статтю В. Ривака „Українська студентська громада в Римі”, в якій вказується на те, що життя в цій країні, зокрема, в Римі, „незвичайно дороге”, а „італійські відносини під матеріальним оглядом може найважчі в Європі і через те там можуть вибиратися на студії тільки ті, що можуть собі самі студії забезпечити”.⁹⁴

Америка (Філадельфія). – 1978. – 31 жовтня.

Свобода. – 1980. – 10 вересня.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 32.

Там само. – Арк. 33.

А в хроніці, яку журнал вміщував, подавалися умови щодо матеріального рівня українського студентства в різних країнах світу. Йшлося, зокрема, про 212 студентів-полонених, яких було перевезено з Ріміні до Англії. Їх розкинули по різних таборах, і вони заробляли на прожиття фізичною працею.⁹⁵

Вирізнявся постійною увагою до вказаної теми й ще один часопис – „Студентський шлях”, де, між іншим, було подано інформацію про заснування в Парижі Українського допомогового товариства, яке „має за завдання дбати про українське студентство, допомагати українським науковцям вступати в зв’язки з подібними установами як українськими, так чужинськими і взагалі підпирати українську науку й вищу освіту молоді”.⁹⁶

А в статті П. Мельника „Свята і будні українського студентства на еміграції” спеціально наголошується, що „одною з найбільш пекучих справ – це матеріальне забезпечення українського студентства”.⁹⁷

Аналіз тогочасних студентських часописів свідчить, що їхніми авторами зверталася увага українського громадянства на те, щоб забезпечити працею випускників українських вищих навчальних закладів за межами рідної землі, а не травити їх, як це робили окремі органи преси, зокрема львівська „Рада” й ужгородська „Наша земля”.⁹⁸

Використання всіх цих матеріалів дає ґрунтовну джерельну базу для підготовки дисертаційного дослідження із зазначеної проблеми, яка досі комплексно не розв’язувалася ані у вітчизняній, ані у зарубіжній історіографії.

1.3.Методологія дослідження

Українська історична наука переживає складні процеси, пов’язані з переоцінкою дослідницького мислення, зміною ракурсу вивчення минулого і методів його сприйняття. З часу проголошення незалежності України в ній почав утверджуватися плюралізм думок і підходів, відкрилися доступи до ще вчора засекречених або недоступних архівів, що зберігаються на Заході. З цього приводу П. Кравченко вказував, що „ми сьогодні шукаємо шлях до історії, яка впродовж віків зазнавала брутальної фальсифікації. Ті чи інші проблеми або зовсім не висвітлювалися, або мали наперед визначену інтерпретацію”.⁹⁹

Зрозуміло, що за таких обставин маємо насамперед звернутися до кращих традицій вітчизняного наукового пошуку, які пройшли випробування часом. Як справедливо зазначав Я. Калакура, „під українською національною історіографічною школою ми розуміємо, з одного боку, традиції, закладені літописами княжої та козацької доби, „Істрією Русів”, київською та львівською історичними школами, науковим Товариством імені Т. Шевченка, видатними істориками В. Антоновичем, М. Грушевським, Д. Дорошенком, В. Липинським та інш., які завжди розглядали українську історію як частку світової і насамперед європейської, відстоюючи при цьому свою самобутню історичну

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 34.

Там само. – Арк. 35.

Там само. – Арк. 43.

Студентський вісник (Прага). – 1928. – Ч. 2. – С. 22.

Український стрілець (Німецьке Яблоново). – 1920. – 31 грудня.

схему. З другого боку, це те, що надає українській історіографії особливе, специфічне, національне обличчя, робить її окремішньою і неповторною. Ці самобутності породжені самобутністю українського історичного процесу, менталітетом нації, її генотипом, завдяки яким українська історіографія вижила у важкі часи російщення і колонізації, самозахистилася”.¹⁰⁰

Одним з результатів складних і неоднозначних процесів розвитку українського етносу, обумовлених передусім, його тривалою бездержавністю, політикою правлячих режимів держав, до складу яких входила територія України, економічними обставинами, зрештою впливом зовнішніх факторів, було те, що значні маси українців у різні історичні періоди покидали рідні землі і поселялися на території інших держав і народів.¹⁰¹

Розпорошившись по багатьох країнах Європи, відчуваючи нестатки й труднощі повсякденного життя, українські емігранти проте не перетворилися в безлику людську масу. Вони виявили достатні внутрішні сили для самоорганізації, а відтак для збереження себе як частини українського етносу, відірваної внаслідок вказаної вище причини від його ядра. Цьому сприяла діяльність створених емігрантами в місцях їхнього скупчення численних громадських і культурно-освітніх установ. Великим досягненням стало заснування, зокрема, в Чехословаччині, кількох українських вищих навчальних закладів і науково-дослідних інституцій.¹⁰²

Вивчення цього малодослідженого явища української еміграції, зрозуміло, можливе завдяки застосуванню апробованих українською історіографією сучасних методів наукового дослідження. Зокрема, послуговуємося при цьому насамперед досвідом українських дослідників, що працювали на Заході. Бо вони, працюючи в західному середовищі, опановували новітні методики наукових пошуків, тогочасні історіософські течії, насамперед, постпозитивізму, соціологічної історії, конструктивізму, неоромантизму тощо.¹⁰³

Позбувшись принципу партійності, який на різних етапах суспільного життя утверджував політику тоталітарного режиму, сучасні українські дослідники мають тепер також можливість скористатися методологічними принципами історичного дослідження, що пройшли випробування часом, дають можливість всебічно розглянути процес розвитку явища, а відтак не тільки об’єктивно висвітлити його, а й зробити вірні висновки для застосування їх на нинішньому етапі. Саме тому ми звертаємося насамперед до принципу об’єктивності, за допомогою якого можемо всебічно проаналізувати історичні факти, події й процеси в сукупності.

Розв’язання поставленої нами наукової проблеми вимагає також широкого використання принципу історизму, що дає можливість висвітлювати події в їх логічній послідовності й взаємообумовленості, в строгій відповідності історичним обставинам і приймається як об’єктивний аналіз конкретно-історичних факторів, що визначають характер та специфіку досліджуваної

Там само.

Студентський вісник. – 1947. – Ч. 1. – С. 32, 33.

Там само: 1947. – Ч. 1. – С. 42.

Там само: 1946. – Ч. 9–10. – С. 45.

проблеми. Оскільки цей метод наукового пізнання виступає як спосіб вивчення явищ у їхньому виникненні й розвитку, в їхньому зв'язку з конкретними умовами, дає можливість виділити з сукупності явищ загальні закономірності й специфічність, зрозуміти єдність теорії й практики в процесі пізнання, то одержуємо дієвий інструмент для розуміння кількісної і якісної своєрідності явищ, усвідомлення як загальних, так і особливих рис. Зрештою, застосування принципу історизму справді дає нам можливість виявити, як конкретне явище в історії виникало, які головні етапи пройшло в своєму розвитку і які результати воно принесло суспільству.

Завдяки використанню цих принципів історичного пізнання, що, доповнюють один одного, дослідник може глибше пізнати суттєві зв'язки реальної дійсності. Вони також постійно спрямовують вченого на всебічне вивчення джерел і всієї сукупності фактів, їхньої об'єктивної оцінки з тим, аби правильно пояснити й теоретично осмислити факти й події.

Одержання об'єктивних висновків при розв'язанні вказаної наукової теми вимагає ретельного застосування методів сучасної історичної науки. У нашому випадку виправданим буде використання таких відомих і давно випробуваних практикою інструменту пошуку, як загальнонаукових, спеціально-історичних і міждисциплінарних методів. Серед перших насамперед акцентуємо увагу на історичному методі дослідження, який хоч і невіддільний від загальносвітоглядних ідей, що, за влучним висловом В. Іванова, „дають ключ для підходу до тієї чи іншої проблеми, але багато в чому визначають наукову цінність висновків ученого, ефективність дослідницької праці в цілому”.¹⁰⁴

Що стосується спеціально-історичних методів історичного пізнання, то такий їхній широкий спектр, як історико-генетичний, історико-реконструктивний, історико-порівняльний, історико-типологічний, хоч і належать до самостійних, однак вони суттєво доповнюють історичний, до певної міри є його складовою. У нашому випадку маємо можливість, наприклад, за допомогою історично-порівняльного з'ясувати закономірності прояви жертвності в різних прошарків української діаспори, зокрема, в більш заможних соціальних груп Північної Америки і Європи. Цей метод також дає можливість порівняти відповідальність окремих категорій стипендіатів щодо повернення одержаних на навчання стипендій, у тому числі тих, хто досягнув визнання в чужому світі. Тим паче, можемо простежити ці прояви в їхньому історичному розвитку протягом кількох десятиліть. Цим стверджується універсальність цього методу в широкому охопленні історичних явищ, що вивчаються.

Аби встановити безпосередній зв'язок між ними, в дисертації використано історико-генетичний метод дослідження, завдяки чому може бути встановлено його між традиціями жертвності в ім'я освіти з попередніх періодів української історії. Цьому також може сприяти використання історико-ретроспективного методу, який дає можливість найбільш повно не тільки аналізувати події в розвитку від сьогодення до минулого, від наслідку до причини, застосовуючи при цьому прийоми реконструкції, що дозволяє

синтезувати й корегувати знання про загальний характер розвитку явищ.

Досягнення поставленої мети в даній науковій проблемі значною мірою пов'язується з використанням історико-типологічного методу, завдяки якому досягаються найкращі результати при аналізі однорідних явищ, як це має місце в нашому дослідженні.

Системно-структурний метод дав змогу детальніше розглянути процес організації збору пожертв для матеріальної підтримки українського студентства в різних країнах світу. При виявленні й використанні архівних джерел були використані також методи наукової евристики, класифікації та критики джерел. Для опрацювання цифрового матеріалу використовувався метод математичної статистики.

РОЗДІЛ 2

ЗАХОДИ УРЯДУ УНР ЩОДО ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА НА ЧУЖИНІ НА ПОЧАТКУ 1920-х років

2.1. Організаційні заходи щодо формування українських студентських громад у таборах інтернованих

Серед того українського вояцтва, що опинилося восени 1920 р. в таборах інтернованих у Польщі, виявилось чимало й таких, хто майже на чотири роки змінив студентську лаву на фронтіві окопи, поруч з іншими громадянами-патріотами ніс на своїх плечах тягар боротьби українського народу за власну державність. Як у дні невдач, так і в дні перемог, ця академічна молодь завжди перебувала в перших рядах борців. Вона завжди палала гарячою любов'ю до рідного краю і в силу своїх здібностей, і можливостей виконувала покладену на неї державну роботу. Воля народу та його незалежна держава були її гаслами і сподіваннями. Вона ніколи не втрачала віри в нашу останню перемогу над ворогом, і коли доводилося їй бачити, що поріділі ряди оборонців охоплювала розпука і зневіра, саме студенти часто поповнювали лави бійців, бралися за зброю і піднімали бойовий дух – бачили їх під Крутами, в обороні Києва та його пізнішій облозі. Вони також розділили долю й тернистий шлях української армії й уряду в численних мандрівках по рідних землях.

Після переходу Уряду Української Народної Республіки на територію Речі Посполитої в листопаді 1920 р. перед ним постали надзвичайно складні

завдання захисту інтересів нашого громадянства, яке опинилося на чужині. Однією із важливих проблем, за розв'язання якої він змушений був негайно братися, організація допомоги українському студентству в його прагненні продовжувати навчання у вищих навчальних закладах країн розселення нашої еміграції. Початки цього українського академічного руху в Польщі датуються одразу ж після замкнення вчорашніх наших вояків, серед яких виявилось чимало студентів, у табори інтернованих. Однак і тут, „керуючись гарячою любов'ю до Батьківщини і бажанням служити їй в будучині”, українські студенти прагнули з користю використати час свого примусового перебування поза межами рідної землі, „аби: 1) закінчити власну освіту, 2) увійти безпосередньо в коло європейської культури та науки, 3) всестороннє ознайомитися та зрозуміти життя народів європейських”.¹⁰⁵

Ця студіююча молодь, звичайно, була активнішими патріотами, ніж звичайне пасивне студентство, і коли вона опинилася за колючими дротами, то одразу ж розпочала шукати вихід з тієї скрутної ситуації в якій опинилася. Вже 14 грудня 1920 р., зібравшись на свою першу раду в таборі в Ченстохові, студенти-вояки звернулися до Уряду УНР у вигнанні з пропозицією пошуку активних дій. Бо, мовляв, якщо ми „не змінимо надалі своєї тактики і не знайдемо шляхів в своїй діяльності – будучина Української нації і культури опиниться в небезпеці”.¹⁰⁶

На нашу думку, продовжували українські студенти-вояки, „в сучасний момент великої і опарної кризи української державности, коли за чорними хмарами ворожих настроїв не видно близького кінця нашої боротьби, коли ще далеко від нас час перемоги, варто думати про забезпечення національної культури і політики та державної незалежності через наукові сили, через пропаганду державних ідей серед наших нащадків, через виховання фахових сил серед власного народу, аби наступні стани державної влади не потребували уже ні так званої „малоросійської” інтелігенції, яка, будучи зденаціоналізованою, є байдужою до української державности, ні ворожих нам чужинців, які в критичні моменти загрожували нам в боротьбі і спричинялись до катастрофи”¹⁰⁷.

У цьому зверненні вчорашні вояки заявляли, що лише українська академічна молодь в найближчі роки може стати цим фаховим елементом в розбудові держави, якого „доти керманічі так тяжко потребували, коли вона стане на шлях освіти і удосконалення в своїх наукових нахилах”.

Студентський вісник (Прага). – 1928. – Ч. 3. – С. 6.

Кравченко П. Шлях до історії / Кравченко Петро Анатолійович // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. Матеріали доповідей і повідомлень Четвертого Всеукраїнського науково-практичного семінару (27-28 березня 2007 р.). – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – 2007. – С. 5.

Калакура Я. С. Вклад „Українського історика” в розвиток національної історіографічної школи / Калакура Ярослав Степанович // Український історик. – 1994. – Ч. 1-4. – С. 120-123.

Справді, проблема підготовки національної еліти для українства після поразки національно-визвольної боротьби постала особливо актуальною. Адже від самого вибуху Першої світової війни, вважала українська інтелігенція, про нормальну науку й говорити було нічого – рівень освіти на очах падав, відтак нашій нації загрожувала „велика інтелектуальна посуха”, коли молоде покоління не матиме можливості вчитися. А такої змоги під тодішню пору на рідній землі не було. Не мала її головним чином старша молодь, що здобула середню освіту: „Перед одною її частиною брама вищих шкіл закрита, другі опинилися в таборах інтернованих, а то ще багато тиняється по світу, шукаючи собі якого-такого проживку, щоб не загинути з голоду”.¹⁰⁸

І хоч незавидне матеріальне становище не дозволяло вихопитися з того зачарованого кола, в якому опинилася ця молодь, але серед тієї маси проявлявся дуже живий інтерес до науки, вся вона рвалася до освіти. Скажімо, як тільки Українська студентська спілка в Німеччині оголосила про набір до тамтешніх вищих навчальних закладів – „зголосилися цілі сотки охочих до науки студентів, та ще безнастанно напливають сюди молоді люде з думкою поступити на яку високу школу в Німеччині”.¹⁰⁹

Уже восени 1920 р. вписано було 23 українці на навчання до Пшібрамської гірничої академії: 12 старшин і підстаршин з Німецького Яблонного, 3 – з Ліберця, 8 прибуло з польської неволі.¹¹⁰

У Брно на Моравії наприкінці 1920 р. вже навчалося 14 українських студентів, переважно у місцевій ветеринарній академії, більшість з них – вихідці з бригади, дехто прибув з Галичини.¹¹¹

Тобто, навіть, на перший погляд, за безвихідних умов українське студентство усвідомлювало своє призначення. Відтак, беручи за вихідну точку свого чину в той момент – забезпечення національної культури і політично-державної незалежності України через виховання власних фахових сил, воно на своїх загальних зборах у Ченстоховій одногolosно ухвалило:

- „1) За всяку ціну продовжувати академічну працю за кордоном;
- 2) обрати і уповноважити Раду Студентських представників скласти і подати до відома Правительства меморандум, в якому домагатись вишукати засоби до здійснення академічної праці;
- 3) просити правительство утворити освітній фонд на виховання українських культурних сил за кордоном і удосконалення фахових знань серед

Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / Володимир Павлович Трощинський. – К. : Інтел, 1994. – С. 4. – (НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. В.Б. Євтух).

Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. / Калакура Ярослав Степанович. – К. : Генеза, 2004. – С. 373.

Иванов В. Методология исторической науки / В.Иванов. – М.: Высшая школа, 1985. – С. 87.

ЦДІУАЛ: Ф. 399. – Оп. 1. – Спр. 89. – Арк. 9.

цих вихованців;

4) просити Правительство скупчити емігроване студентство в одному з університетських міст Західної Європи, як, напр., Прага, Відень, Варшава, Краків і інші, або розмістити їх по факультетських групах при вищих відповідних школах за кордоном, при можливості під проводом своїх емігрованих професорів яко керівників (організаторів);

5) не чекаючи відповіді на меморандум Правительства, уповноважити Раду Студентських представників негайно розпочати самоорганізацію емігрованого студентства навколо єдиного студентського осередку в Ченстохові, „Ради Студентських представників”, яка уповноважується виступати по всіх справах Українського студентства на еміграції;

б) уповноважити Раду Студентських представників подбати про матеріальне забезпечення як фізичних, так і академічних потреб студентства на еміграції, включно до використання фізичної сили об'єднаного товариства”.¹¹²

Одержавши це звернення, ректор Кам'янець-Подільського університету професор Іван Огієнко, котрий тоді перебував у Тарнові, одразу ж написав листа до голови Української дипломатичної місії в Польщі, в якому зазначив, що „українське студентство майже все незаможне, і на свої кошти прожити в Варшаві не зможе”. Тому він просив повноважного представника УНР „прийти на поміч українському студентству і організувати йому реальну матеріальну допомогу. Найбільше потрібно – бурса приблизно на 50 чоловік і стільки ж обідів денно. Бурса і безплатні або доступні обіди дадуть змогу студентству існувати в Варшаві і продовжувати свою освіту, так потрібну для України”.¹¹³

Поставлене українським студентством питання не випало з поля зору Уряду УНР. Розробляючи на початку 1921 р. плани повернення на рідну землю, Голова Директорії Симон Петлюра вважав, що не можна гаяти дорогоцінного часу. У своєму зверненні до українців-воєнків, розкиданих по різних країнах світу, він, до речі, писав: „Тим часом, всім нам, починаючи від козака і кінчаючи старшинами, потрібно вчитись і вчитись. Треба бути готовими, щоб на руїнах... створити нову, велику, міцну і багату Україну. Треба, щоб ми вернулись до рідного краю освіченими, культурними, підготовленими до праці державного будівництва громадянами. Муштруйтеся, опануйте старшинські й підстаршинські школи, курси і школи для неграмотних та школи та курси фахові. На Україну не повинно повернутись ні одного неграмотного!”.¹¹⁴

Треба зазначити, що українські урядовці й раніше проявляли турботу про наших студентів, котрі навчалися за кордоном. Наприклад, професор Борис Мартос пише: коли він наприкінці 1919 року приїхав за дорученням уряду УНР до Праги, то посол М. Славінський звернув його увагу на те, що до столиці Чехо-Словаччини приїхало кілька десятків молодих людей, які записалися на

ЦДАВОВУ: Ф. 3646. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 7 зв.

Там само.

ЦДАВОВУ: Ф. 3646. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 7 зв.

студії до празьких високих шкіл. Вони матеріально не забезпечені, відтак дуже бідують. Місія допомагала їм з свого бюджету, але кошти були дуже мізерними. Тоді Мартос асигнував 40 стипендій для наших студентів у Празі – тобто, вже з кінця 1919 р. українські студенти одержували в ЧСР стипендії від власного уряду.

При зустрічі з міністром фінансів ЧСР К. Зонтагом Борис Мартос зазначив, що в чеських високих школах уже вчиться кілька десятків українців, для яких він призначив 40 стипендій. Але додав, що можливо, держава через якийсь час не зможе виплачувати ці стипендії. На це Зонтаг дав обіцянку, що зробить все для того, щоб наші молоді люди змогли закінчити студії. І коли Українська Дипломатична місія вже не мала можливості виплачувати згадані стипендії, то було засновано „Українську студентську поміч”, яка одержувала регулярну допомогу від чеського уряду

У травні 1920 р. Борис Мартос видав значні одноразові студійні допомоги кільком українцям у Відні, в тому числі Ю. Русову, що дало йому змогу підготувати докторат при Віденському університеті.¹¹⁵

Важливим свідченням турботи нашої громадськості про підтримку студіюючої молоді вже в ті часи є спогади Б. Мартоса про зустріч у Відні з відомим українським діячем Кубані К. Безкровним, з котрим вони „дійшли висновку, що завданням часу є організація широкої студійної допомоги нашій молоді на широку скалю”. Відтак у Берліні разом з тодішнім послом УНР М.

Поршем Мартос склав меморандум до Уряду Німеччини про організацію Українсько-Німецького комітету; кошти цього комітету мали складатись з відсотків „на ті 900 з чимсь мільйонів марок, що належали УНР і лежали в німецькому державному банку заблокованими до „стабілізації відносин на території України”.¹¹⁶

Голова Директорії та Головний Отаман УНР Симон Петлюра, як видно з аналізу документів того часу, уважно зайнявся цією проблемою, доручаючи її розв’язання своїм міністрам. Розглядаючи 16 січня 1921 р. законопроекти Міністерства народної освіти УНР щодо асигнування 400.000 польських марок на допомогу українському студентству Варшави, фінансова комісія Міністерства фінансів знайшла за можливе лише висловитися за кредит на суму 250.000 польських марок з умовою, що ці кошти будуть внесені на рахунок Варшавського університету як платня за право навчання в ньому українських студентів.¹¹⁷

Крім того, Петлюра з найближчими співробітниками розробив план всебічного притягнення української вояцької та цивільної молоді до здобуття вищої освіти. Очолити цей рух вони доручили відомому студентському провіднику дореволюційних часів серед українства Варшавського університету Тимошу Олесіюку.*

Свобода (Нью-Джерсі). – 1921. – 26 вересня.

Там само.

Український стрілець (Німецьке Яблоново). – 1920. – 31 грудня.

Про цілеспрямованість Т. Олесіюка у виконанні завдання Голови Директорії й Головного Отамана С.Петлюри свідчать й сучасники. У здійсненні планових заходів Уряду УНР у цьому напрямку, зокрема, наголошував Лев Биковський, „відзначався своєю ідейністю та активністю” студент правничого факультету Варшавського університету Тиміш Олесіюк.

Він „керував всією складною працею витягування з таборів усього здібного до науки елементу й розміщення його по академічних центрах Польщі, Чехословаччини, Німеччини та решти Європи”¹¹⁸.

За спогадами Олесіюка, Симон Петлюра доручив йому зробити все, що можна було, аби „із полону таборового, примусового і деморалізуючого безділля наша молодь мала бути вирвана і скерована до праці над здобуттям собі освіти у вищих школах Польщі й інших держав Європи”.¹¹⁹

Відтепер громади одержують конкретний організаційний план, відповідно якому вони енергійно розпочинають підготовку своїх членів до вступу до вищих навчальних закладів Польщі. Найбільше цьому посприяла закладена наприкінці зимового семестру 1921 р. перша „Студентська громада у Варшаві”.

Після її заснування взимку 1920-1921 рр. в таборах інтернованих і в місцях розселення цивільної еміграції розпочинають масово творитися „Українські студентські громади” – академічні організації культурно-просвітнього характеру. Їхня діяльність спричинилася до скристалізування вищеозначених постулатів у свідомості всього українського еміграційного студентства. Тоді ж зроблено перші кроки щодо реалізації цих завдань: семеро українських студентів вступили до Варшавського університету на зимовий семестр.

Підтримка урядових чинників УНР додавала енергії організаторам українського студентського руху. Відтак, повідомляючи раду студентських представників у Ченстоховій про заснування Української студентської громади у Варшаві, Тиміш Олесіюк 19 квітня 1921 року писав, що головну увагу свою вона звернула на полегшення студентству вступу до Варшавського університету та інших вищих шкіл й „узискання матеріальної допомоги”. Дякуючи прихильному ставленню Сенату цього вищого навчального закладу, кількість зарахованих на весняний семестр студентів досягло 40. Крім того, секретар університету обіцяв далі приймати прохання про вступ і після терміну, який закінчився приблизно 20 квітня. Для українців можна було вступати до половини травня: „У кого є хоч якісь оригінальні документи, нехай без страху посилає”.¹²⁰

Стосовно матеріального забезпечення, то в листі повідомлялося про звернення щодо „відкриття інтернату на 50 осіб, а також організацію дешевих обідів. Усе це обіцяють дати в найближчому часі. Також добиваємося допомоги Українського Червоного Хреста. Громада не обіцяє великих благ, однак при

Український стрілець (Німецьке Яблоново). – 1921. – 15 січня.

ЦДАВОВУ: Ф. 3646. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 8.

ЦДАВОВУ: Ф. 3646. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 9.

бажанні вчитися, можна мати можливість вчитися.

Щодо військових товаришів, то громада робить заходи, аби добитися від уряду, щоби не робилися перепони для вступу а) інвалідам, б) козакам, в) урядовцям, г) старшинам же надавалась відпустка. І це в значній мірі вдається. Вважаючи, що діяльність громад таборових вже підготувала ґрунт для вияснення кадрів студентства, бажаючих вступити до вищих шкіл, управа Варшавської громади вважає за необхідне розвинути технічну акцію вступу. Галичани, коли хочать вступити на університет, нехай подаються за наддніпрянців”.¹²¹

Насамперед необхідно було поклопотатися про житло. Відтак, ті з учорашніх вояків, хто вступав до Варшавського університету, наприклад, міг прилаштуватися в студентському гуртожитку, який розміщувався в так званих „касарнях Бльоха” – занедбаних приміщеннях колишньої військової частини. Звичайно, для тимчасового перебування той студентський гуртожиток надавався за відсутністю чогось ліпшого.

Однак умови для підготовки до занять тут були не вельми сприятливими

.*

Одержавши підтримку своїх перших кроків, українське студентство постійно ініціювало все нові почини, які давали можливість розширити контингент студіюючих з числа колишніх вояків. Так, 19 квітня 1921 р. Тиміш Олесіюк, повідомляючи голову Української дипломатичної місії в Польщі про можливість продовження терміну приймання документів від українців, якщо до ректора Варшавського університету надійде відповідне прохання від офіційного представництва України, просив, „приймаючи на увагу всю національну важність вступу якнайбільшої кількості укр. студентства до високих шкіл м. Варшави, ... „про ласкаве зроблення такої інтервенції”.

Того ж дня Олесіюк звернувся до Варшавської філії Українського Червоного Хреста з проханням „мати в своїй запомоговій акції також на ласкавій увазі і потреби українського студентства”.¹²²

Тоді ж він мав доручення піти до голови ліквідаційної комісії УНР у Польщі генерала Зелінського, аби він розпорядився про винайм помешкання під інтернат для студентів.¹²³

Залучення інтернованих українських вояків до здобуття вищої освіти було одним з важливих завдань і Генерального Штабу Армії УНР. Зокрема, тодішній його начальник генерал-хорунжий Всеволод Петрів давав доручення військовим аташе при Посольствах УНР за кордоном виявляти колишніх студентів і сприяти їм у продовженні освіти.¹²⁴

Підтримання владою УНР студентського руху серед інтернованих вояків знайшло широкий відгук серед бажаючих студіювати. Відповідаючи на вищенаведене звернення Тимоша Олесіюка, голова студентської громади в Петроківському таборі інтернованих повідомляв про те, що там уже заіснувала громада в кількості 23 осіб, серед яких є бажаючі вступити до Варшавського університету. Водночас інтерновані вояки ставили питання, як буде вирішуватися справа з помешканням, підручниками, коштами на проживання тощо. Окремо ставилися питання щодо звільнення з військової служби, як до цього поставиться польська військова влада. Також українських вояків хвилювало, чи можна вступати до інших навчальних закладів Варшави або до закордонних університетів, які факультети має Варшавський університет, чи будуть вони функціонувати літом.

* У листі до Миколи Шлемкевича від 14 листопада 1964 року Тиміш Олесіюк так писав про це: „По закінченні нашої регулярної війни з москалями у кінці 1920 року Армія УНР опинилася в Польщі в таборах для інтернованих. В умовах матеріальних недостатків, півголодування й безчинності Армія наша стала перед небезпекою внутрішнього морального розкладу. Міжнародна ситуація тодішня не давала підстав до можливого відновлення у ближчій майбутності нашої оружно́ї боротьби проти Московщини. Рахуючись з фактичним станом річей і запобігаючи перед натуральним процесом морального розкладу еміграції від бездіяльного, безцільного існування, Уряд УНР вже на початку 1921 року виробив обширний плян всесторонньої чинності всіх складників новопосталої великої української політичної еміграції в Європі. Десь у лютому 1921 року викликано було мене до Тарнова і тодішній міністр Українська господарська академія в Ч. С. Р. (1922-1935 pp.). – Нью-Йорк, 1959. – Т. I. – С. 103.

Провідники студентської громади з табору Ланцут від себе повідомляли 12 травня 1921 р.: „... надіємось, що з вашого боку наша молода організація буде мати підтримку тим, що ви не лишите нас своєї уваги, присилаючи нам як інформації про внутрішнє життя вашої організації, так і відомости про життя цілого українського студентства, що перебуває в сучасний мент на терені Польщі... В свою чергу ми будем прикладати всі свої старання, аби як можна більше ввійти в тісний контакт як з вашою студентською організацією, так і з тими студентськими організаціями, котрі знаходяться в иньших місцях Польської держави, створюючи тим самим одну міцну сім'ю студентів-українців, закинутих волею тяжкої нашої долі на чужину”.¹²⁵

У результаті переведення Варшавською студентською громадою вписової акції в літньому семестрі 1921 р. у варшавських вищих школах уже вчилосся 35 українських студентів. Відтак для вироблення і сформування ідеологічних підстав української академічної акції в Польщі, введення її в певні форми і для виділення керівного органу, що витікало з викладеної Симоном Петлюрою Тимошу Олесіюку програми розвитку національного студентського руху на чужині, відбуто влітку 1921 р. два з'їзди представників українських студентських громад, які репрезентували понад тисячу осіб з Варшави, Кракова, Гарнова, Ченстохової, Пьотрикова, Каліша, Ланцута, Вадовиць, Олександрова, Седлиць і Стрілкова.

Це був відгук на листи Тимоша Олесіюка, які він 22 травня 1921 р. розіслав студентським громадам у Польщі про необхідність порозумітися з усіма організаціями студентів-громадян УНР в справі скликання загальностудентської конференції. Пропонувалося, аби вона відбулася в Ченстоховій як центральному пункті еміграції 19 червня, на Зелені свята. Норма представництва – один делегат від 20 студентів.¹²⁶

У листі Тимоша Олесіюка до студентства в травні 1921 р. йдеться: „Ми дивимось на ченстохівську конференцію яко на перший ступінь в загальноукраїнській організації студентства, консолідацію його спочатку в Польщі, а потім на міждержавному рівні”.¹²⁷

Відповіді були схвалені: наприклад, 29 травня 1921 р. Українська студентська громада в таборі Петриків, скажімо, відповіла: „1) Цілком підтримуємо необхідність загальностудентської конференції і проти поставленого Вами терміну нічого не маємо. Місце для конференції - Ченстохів . 2) Цілком підтримуємо провідні думки меморандуму Вашого до уряду УНР. Просимо повідомити по наслідки”.

Коли я з'явився на аудієнції до останніх, вони мене поінформували докладно про прийнятий Урядом УНР плян еміграційної чинності і запропонували мені обійняти керівництво акцією виділення із укр. еміграційної маси всіх, що мають охоту закінчити свою освіту в європейських школах і здобути собі відповідний фах; організувати їх у самодіяльних і самоуправних формах і випхнути їх із таборового животіння у широкий європейський світ академічної праці та науки. Словом, створити серед української таборової молоді рух до першоджерел європейської культури. Уряд УНР офіційно не буде фірмувати цей студентський рух, однак пильно буде за ним слідкувати, бо надає йому велике конструктивне значіння для всієї української еміграції. Остаточні ідеологічні напрямні я одержав на паругодинній конференції з С. В. Петлюрою, який зазначив мені, що вибір мене на ведення цієї відповідальної справи стався й тому, що йому особисто дуже подобалася організаційна методологія передвоєнної української громади у Варшаві, в якій я був міцно інкримінований. С. В. Петлюра пригадав собі розмови на ці теми зі мною під час наших спільних проходок по Московському Кремлі в жовтні 1915...” (цит. за: Роговий В. Початки творення української еліти у таборах інтернованих у Польщі (до 85-річчя заснування Української студентської громади у Варшаві і Спілки українських студентських громад у Польщі) / Владислав Миколайович Роговий, Володимир Іванович Сергійчук // Календар-щорічник „Українознавство-2006”. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 159).

Здійснюючи акцію щодо об'єднання українського студентства, його провідники на чужині намагалися водночас вирішувати через урядові інституції масу нагальних питань, які висувало студентське життя. На прохання управи Української студентської громади у Варшаві від 20 червня 1921 р. тамтешня дипломатична місія клопоталася, наприклад, про звільнення від „паспортової оплати сотника Лоханського Грицька, який має їхати на студії академіцькі до Краківської академії гірницької”.¹²⁸

Міністр закордонних справ просив особисто посла УНР у Берліні допомогти колишній студентці Кам'янець-Подільського університету Галі Мазуренко-Боголюбовій, яка виявила великі здібності до скульптури, і за порадою польських професорів зі школи мистецтв мала вдосконалювати свої студії на Заході.¹²⁹

У постанові першого з'їзду, який відбувся 20-23 червня 1921 р. у Варшаві, йшлося про те, що „боротьба за осягнення національно-політичних та соціальних ідеалів українського народу по причинах внутрішнього та зовнішнього характеру не може бути ні легкою, ні короткою; остаточний же успіх її в головній мірі залежить від степені підготовлености та числености тих людей, на яких паде провід над масами українського народу та керуючо-структивна праця над збудованням ЄДИНОЇ СОБОРНОЇ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ”.(виділено в оригіналі. –В.Р.)¹³⁰

З огляду на те, що тодішнє становище української справи значною мірою викликалося недостатчею належно підготовлених державних працівників, з'їзд ухвалив негайно розпочати підготовку на майбутнє таких кадрів, що вважалося „для України актом першорядної життєвої необхідности”. Відтак, наголошувалося, „з посеред українського студентства, цвіту молодого українського народу, мусять витворитися на будуче ці кадри державних робітників і відповідальність за будучину лежить на ньому”.¹³¹

Звернення головної управи Союзу українських студентських громад у Польщі від 11 липня 1921 року до уряду Української Народної Республіки щодо матеріальної підтримки якраз і акцентувало увагу на цьому: „При сучасному міжнародному положенню української справи, як рівнож приймаючи на увагу стан фінансів і організаційні потреби Уряду У.Н.Р., – матеріальне забезпечення українського студентства на час його академічних студій може бути переведене послідовно, відповідно степені нагальности та широті поставлених завдань”.

У цьому документі, зокрема, наголошувалося також, що „справа ЗАГАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЬОГО СТУДЕНТСТВА ПРОЖИТОЧНИМ МІНІМУМОМ, неможлива до переведення нині в остаточній формі, ВИМАГАЄ ПІДГОТОВЧИХ ЗАХОДІВ З БОКУ УРЯДУ У . Н. Р. ПЕРЕД УРЯДАМИ СЕРЕДНЬОЇ ЄВРОПИ В ЦІЛІ ВИКОРИСТАННЯ ІСТНУЮЧИХ ФОНДІВ ТА ЗАТЯГНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПОЗИЧОК НА АКАДЕМІЧНІ ПОТРЕБИ УКРАЇНИ. (виділено в оригіналі. – В.Р.) Місяць, що лишився до початку записів на осінній семестр, термін, який вимагає інтенсивності заходів в сему напрямку. Особливо для врятування фондів українських в Німеччині, що мають поступити до розпорядимості Ліги Націй на опікування емігрантами з терену бувшої Російської Імперії”.¹³²

У зв’язку із звільненням студентства з урядового апарату УНР постала справа щодо „а) переведення із студентством в першу чергу грошових розрахунків за дотеперішню урядову працю, б) видача українському студентству, що приступає до академічних студій, одноразової допомоги на первісне обзаведення найнеобхіднішими предметами, с) видача розпорядження про звільнення українського студентства від оплат та поборів, зв’язаних з притупленням до академічної праці (оплати за пашпорти, візи, посвідчення і т. п.) – заходи сього характеру, не потрібуючи від Уряду У. Н. Р. яких-будь окремих великих видатків грошових, а лише нормуючо-розрахункових розпоряджень, – єсть можливі нині для переведення і при вчасному їх переведенню, в значній мірі подвинули би і полекшили би справу введення в певні рамки того стихійно-потужного руху, до вищих шкіл, яким нині охоплене студентство, – заходи, які вимагають негайного переведення і мають рішуче значіння для цілої справи освітнього руху студентства, його напрямку та характеру, зв’язані з організаційною працею студентства”.¹³³

Для того, щоби розподілити наше студентство по окремих містах і школах, дати йому там базу для організаційної праці в напрямку взаємної допомоги та встановити певні стосунки із закордонним студентством,

необхідно було виділити певні кошти в розпорядження Головної Управи українських студентських громад у Польщі, зокрема, на такі потреби:

„1) На ведення бюро Головної Управи, подорожі, і інші організаційні витрати ... на місяць Лип – Серп. – 35,000 мк.

2) На помешкання Головно Управи у Варшаві Лип-Серп. – 10,000 мк.

3) На фонд на дрібні одноразові витрати по перетранспортованню студентства за кордон (у Варшаві) – 50,000 мк. п.

4) Варшавській Громаді на виплату комірною за один рік за інтернат в Волосіні – 125,000 мк.п.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк.8.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк.9.

4) Варшавській Громаді на витрати по технічному обладнанню інтернату 25,000 мк.п. – разом 245,000 мк.п.

При одержанні сих 245,000 Головна Управа змогла би до певної міри справитися з тими організаційними завданнями, які стоять перед нею зараз же до початку осіннього семестру і до реалізованя Закону про Стипендії”.¹³⁴

З цим зверненням Тиміш Олесіюк виїхав до осідку Уряду УНР у Тарнові, де він з 7 по 18 липня 1921 р. мав розмови з Головою Директорії Симоном Петлюрою, міністром народної освіти Петром Холодним, з якими й з’ясував шляхи розвитку академічної акції та можливості допомоги українському студентству. Ці напрямні Симон Петлюра викладе потім у своїй відомій статті про завдання української еміграції, наголошуючи, зокрема, про те, що наша молодь своє перебування за кордоном має використати „з найбільшою користю для національної справи”.¹³⁵

Настільки важливим вважав Симон Петлюра питання підтримки українського студентства в еміграції, що він одразу ж після візиту Тимоша Олесіюка з товаришами до нього написав листа міністру освіти УНР Петру Холодному, адресуючи копії прем’єр-міністру і військовому міністру: „Сьогодні, 9 липня, представники українських студентських громад одвідали мене і при певних поясненнях вручили мені постанови з’їзду представників студентських громад, функціонуючих на території Польщі. Текст цих постанов мусить бути відомий Вам, пане міністре. Я гадаю, що постанови ці свідчать і про глибоку любов нашого студентства до батьківщини і про його бажання використати час інтернування для належної наукової підготовки для дальшої участі в боротьбі за нашу державність та будівництво держави. Влада державна повинна всіма силами сприяти такому настрою нашого студентства і допомогти реалізації його як явищу, відповідаючому завданням державного будівництва.

Тяжкий фінансовий стан, в якому зараз перебуває наш державний центр, стояв на перешкоді намірів Уряду в справі допомоги нашому студентству. Але Уряд мусить вишукувати засоби для полагождення сеї справи, якій в програмі нашого державного будівництва треба одвести одне з чільніших місць.

Ще місяць тому міністр Ніковський повідомляв мене, що польське міністерство освіти могло би починати перед своїм урядом певні заходи, аби він спеціальну позичку міг уділити нашому Уряду. Представники студентства поінформували мене, що справа ця має реальні вигляди, оскільки вони могли вияснити її довірочно в кругах польського міністерства освіти”.¹³⁶

Відтепер легше стало з субсидіями від Уряду УНР. Так, 1 серпня 1921 р. Тиміш Олесіюк одержав від Міністерства народної освіти 170.000 марок польських, 1 листопада 1921 року – 30.000. Ці кошти були потрачені на влаштування інтернату для студентів-українців у Волосіні (83.094), на організацію 2-го з’їзду представників українських студентських громад у Польщі (10.182), на закупівлю безплатних обідів для українських студентів

Там само: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 10 зв.

Там само: Ф. 3947. – Оп. 1. – Спр. 13а. – Арк. 32, 32 зв.

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 10, 11.

Варшави (58.550), канцелярські витрати (9.296), на відрядження Тимоша Олесіюка до Гарнова (2400), на винайняття помешкання для бюро Союзу та притулку для студентів (12.750), оплата праці технічних працівників (2100), матеріальна допомога студентам (16.700), безповоротні позички українському студентству (5.000) – усього 200.072.¹³⁷

Однак цих коштів вкрай не вистачало, оскільки кількість бажаючих вчитися збільшувалася, а нових регулярних надходжень не передбачалося.

Тільки 17 листопада 1921 року скарбник Союзу УСГУП-у Петро Божко одержав 100.000 польських марок на потреби українського студентства в Польщі.¹³⁸

Завдяки цьому вдалося задовольнити найпекучіші потреби українського студентства, але в подальшому справа матеріального забезпечення набрала надзвичайної гостроти. Рятувалися лише окремими жертвами нашого громадянства, які надходили з різних українських колоній у Європі. Скажімо, голова Української Дипломатичної місії в Голландії та Бельгії Андрій Яковлів повідомляв головну управу Союзу 19 грудня 1921 р., що особисто ним надіслано таку допомогу: 27 жовтня – 100 бельгійських франків і 7 грудня – 200 одиниць цієї валюти.¹³⁹

Ставлячи завдання перед українською еміграцією щодо допомоги студентству, Голова Директорії та Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра зазначав, що „старші елементи нашої еміграції повинні в цій справі якнайбільшу допомогу й матеріальну й моральну подати молодшим”, бо для майбутньої „молодої держави нашої потрібен інженер і агроном, педагог-навчитель і лікар, досліджував з обсягу гуманітарних наук і працівник в дільниці прикладного знання – скрізь чекає величезне поле праці”.¹⁴⁰

Ці напрямні провідника українського національно-визвольного руху взяли на озброєння співробітники екзильного уряду УНР. Зокрема, члени Ради Міністрів, насамперед міністр освіти Петро Холодний і військові керівники, доклали всіх зусиль, аби інтерновані вояки вже навесні 1921 р. змогли звільнитися з таборів і своєчасно записатися на студії до польських вищих навчальних закладів.

2.2. Роль дипломатії УНР в підтримці українського студентського руху на чужині

Українські дипломати вживали найрізноманітніших заходів щодо допомоги українському студентству. Скажімо, у відповідь на вербальну ноту від 24 червня 1921 р. в справі українських студентів Дюмета Оляччина і Павла Денисенка МЗС Німеччини 8 серпня 1921 р. повідомляло Посольство УНР у Берліні, що „справа допущених чужинців до німецьких вищих шкіл іде тим шляхом, що всі чужинці, які на цей момент не знаходяться у Німеччині, мають

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 29.

Там само. – Арк. 10.

Там само: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 8.

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 182.

подавати свої прохання о допущенні до студій на 2-х німецьких школах до німецького представництва, яке знаходиться на місці побуту цих одиниць. Їм доручено всі прохання після уважного вивчення направляти до свого міністерства”.¹⁴¹

І хоч Посольство УНР у Берліні не мало можливості безпосередньо впливати на оформлення дозволу конкретним особам вчитися в німецьких вищих школах, МЗС УНР все-таки просило поставити питання перед німецькими властями щодо звільнення українського студентства від сплати віз на в’їзд до цієї країни з огляду на те, що 90 відсотків їх було незаможними.¹⁴²

Однак цього не вдалося зробити, оскільки, як повідомляв 26 вересня 1921 р. з Берліна Р. Смаль-Стоцький, „ні Посольство, ні Уряд УНР не можуть в теперішній ситуації дати німецьким студентам вимаганої німецьким урядом взаємності”.¹⁴³

Аби сприяти колишнім воякам Армії УНР швидше сісти за студентську лаву, з вересня 1921 р. МЗС УНР доручало своїй дипломатичній місії у Варшаві вжити перед посольством Чехо-Словаччини заходів для отримання віз на в’їзд до Чехо-Словаччини таким бажаним. Серед цих бажаних були Терещенко Петро, Зоц Юрій, Деркач Григор, Кононенко Віктор, Шпаківський Іван, Івасенко Гриць, Біднюк Арсен, Лівицький Віталій, Янишевський Іван, Грінчак Микола, Дробінський Михайло, Сірополко Леонід, Гайдовський-Потапович Олександр, Тилушок Євген, Скоропадський Олександр, Бутовський Борис, Горбачевський Валеріян (з дружиною), Масюкевич Микола, Шенченко Михайло і Загорський Ілля.

Тимчасово виконуючий на той час обов’язки міністра Отто Ейхельман просив свою місію „взяти на увагу спішність справи і розпочати заходи негайно”.¹⁴⁴

Однак влаштувати всіх бажаних вчитися у вищих навчальних закладах Чехословаччини було і нереально, і недоцільно. Тож поряд з направленням значної маси українського студентства до Чехії дипломати УНР мали також завдання від свого уряду розпочати цю працю і на території Франції. Зокрема, Голова Директорії Симон Петлюра 16 липня 1921 р. повідомляв міністра закордонних справ УНР, що „наше українське студентство, що нині перебуває на території Річи Посполитої Польської, ставши на шлях організованої самодіяльності, здобулось на певну підтримку собі з боку суспільности та офіційних кол польських і заручилося запевненнями грошевої та в інших формах виявленої допомоги для провадження своїх студій по вищих закладах наукових у Польщі”.¹⁴⁵

Але цим, продовжує Петлюра, не розв’язується ще справа нашого студентства в цілому, оскільки воно розтеклось по різних країнах, відтак становище його не може бути байдужим для нашого уряду. І саме Міністерство

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 16.

Там само: Ф. 3670. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 38.

Там само: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 9.

Там само. – Арк. 31.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 31.

закордонних справ має подбати, вважає Петлюра, щоб і ця частина студентства, що перебуває в еміграції поза межами Польщі, мала сприятливі умови для навчання й наукової праці.

З усіх інших країн, на думку Голови Директорії, найбільш бажано направляти наших студентів до Парижа, де „знайдуть вони великий науковий осередок і там найкращу ерудицію собі набудуть та й, обізнавшись ближче при спільній праці з молоддю академічною французькою, до зближення нашого з Францією прислужитися можуть”.¹⁴⁶

Виконуючи це доручення, міністр закордонних справ УНР О. Ейхельман 9 вересня 1921 р. писав до Голови Дипломатичної місії в Парижі, що „має за честь просити Вас, так як час для вступу на перший семестр до вищих шкіл Франції вже проходить, не відмовитися повідомити: 1) чи можливий є і на яких умовах вступ на другий семестр в університети і вищі школи технічні Франції для нашого студентства; 2) які умови (пересічні) життя студентства у Франції взагалі, в Парижі, зокрема; 3) які умови вступу до вищих шкіл військових; 4) чи є можливість для нашого студентства одержувати матеріальну допомогу і звідки”.¹⁴⁷

Але бажаних вчитися в Польщі й інших країнах, де опиналася українська молодь, було набагато більше. Так, у меморандумі до берлінського комітету Союзу християнської молоді в Америці Повірений у справах УНР в Німеччині Роман Смаль-Стоцький 22 січня 1921 р. вказував, зокрема, що з числа молоді, котра перебувала в Європі, у вищих школах Чехословаччини бажать продовжувати навчання 350 українських студентів, у Німеччині – 50, велика кількість їх скупчилася в Австрії та Польщі.¹⁴⁸

Крім того, велика кількість насильно мобілізованих до російської Добровольчої армії студентів, що прагнули продовжувати свої студії, після кримської катастрофи білогвардійського генерала Врангеля опинилася в Стамбулі. З цього приводу керуючий посольством УНР у Стамбулі Ян Токаржевський-Карашевич звертався до голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Празі Максима Славінського „з проханням виробити у Чеського уряду дозвіл на в'їзд до Чехії і на перебування у чеських університетах чи вищих школах 30-50 студентів”.¹⁴⁹

Одержавши цього листа, українські дипломати в Празі уважно вивчили можливості розв'язання проблеми. Виявилось, що формально це було б можливим, хоча й вступ чужинців до чеських шкіл на той час був обмеженим. Проте заходами місії вдалося добитися дозволу в чеської поліції для проживання в Чехословаччині українських студентів, яких готові були прийняти місцеві вищі навчальні заклади. Справу утруднював інший момент: на утримання студентів необхідно було виділити 15-17 тисяч чеських крон. Оскільки місія не мала в своєму розпорядженні таких коштів, її керівництво 30 грудня 1920 року звернулося до Міністерства закордонних справ УНР з

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк.60.

Там само. – С. 60-61.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 60.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 61.

проханням повідомити, „чи можна сподіватися одержати якийсь фонд для студентства при мінімальній розцінці 400-500 чеських корон для одного на місяць”.¹⁵⁰

У відповідь на цей лист МЗС УНР повідомило 22 січня 1921 р.: „з огляду на важкий стан фінансів це є неможливим. Тим українським студентам, які мали б власні засоби утримання і бажали б перебраться з Царгороду до Чехії, можна улекшити подорож до Праги добуттям віз, а також поробленням заходів в справі прийому їх до чеських шкіл”.¹⁵¹

МЗС УНР поставило питання перед своїми представництвами у Румунії та Польщі, аби вони з'ясували, чи можливий переїзд до цих країн принаймні 2 тисяч українських утікачів з Туреччини. А з огляду на тривожні повідомлення з цієї країни наше посольство в Туреччині просило М. Славінського поробити відповідні заходи перед чеською владою „в справі дозволу на переїзд в цю державу 100 студентів для вступу в чеські вищі школи і 100 душ цивільних для тимчасового прожиття”.¹⁵²

Архівні документи засвідчують, що М. Славінський знову звернувся до МЗС ЧСР, яке погодилося „уможливити українським студентам і далі студії на чеських університетах під умовою, що буде висилатися студентів не партіями, а поодинокі, що місія возьме на себе запоруку щодо їх політичної лояльності, а найголовніше, що вистарається їм о приміщення”.¹⁵³

Остання умова, висунута чехословацькою владою, була найважчою, бо на той час у Празі неможливо було підшукати житло не лише для чужинців, а навіть для чеських урядовців. Зрештою, коштів на оплату помешкання для студентів місія не мала, легше було із забезпеченням їх харчами, бо допомагали добродійні американські товариства. Вихід із становища керівники місії бачили в тому, аби висилати студентів до ЧСР „не гуртом, а поодинокі, які будуть забезпечені урядом грошми що найменше на 4 місяці”. Крім того, додавалося наприкінці листа, „згідно устним поясненням тутешнього Міністерства внутрішніх справ дозволено буде українським студентам записуватися тільки на університет, техніку і др. в Брні, бо всі вищі школи в самій Празі перегружені”.¹⁵⁴

Заохочені першими результатами, українські студенти намагалися розширити свою присутність і в інших країнах. Скажімо, 26 квітня 1921 р. управа студентської громади клопоталася перед Українською Дипломатичною місією в Речі Посполитій* „про видачу закордонних паспортів і посвідок про благонадійність 38 членам студентської громади Олександрова... для вступу їх до вищих шкіл за кордоном”.

Петлюра С. Статті. Листи. Документи. /Симон Петлюра. – Нью-Йорк, 1956. – Т. 1. – С. 334.

Петлюра С. Статті. Листи. Документи. /Симон Петлюра. – К., 1999 – Т. III. – С. 456, 457.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп.1. – Спр. 36. – Арк. 6.

Там само. – Спр. 19. – Арк. 41.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп.1. – Спр. 19. – Арк. 111.

В окремих випадках політичні й державні діячі УНР гарантували благонадійність студіюючої молоді. Так, керівник департаменту чужоземних зносин МЗС УНР 5 травня 1921 р. просив Посла УНР в Чехо-Словаччині Максима Славінського підтримати своїх земляків – студентів фізико-математичного факультету Київського університету Степана Капканця, Петра Підгайця і Павла Левадку і двох з Кам'янець-Подільського – Феодосія Одаренка і Григорія Соколова, запевняючи, що рекомендовані „не большевики і не комуністи. Вони бажають продовжити ґрунтовним чином припинену для них большевиками вищу освіту і сподіваються, що це вдасться здійснити в Празі... Їм потрібно також знайти для себе заробіток, засоби для життя. Не відмовте землякам”.¹⁵⁵

У відкритих тепер для загального користування документах можемо знайти велику кількість свідчень про допомогу українських дипломатів у вирішенні справи з продовженням навчання окремих конкретних емігрантів. Так, відомий громадсько-політичний діяч Сергій Шелухин писав з Відня 3 лютого 1921 року до Андрія Ніковського з проханням допомогти Сергію Пашенку, який 4 роки провчився в Московському сільськогосподарському інституті, здобути вищу освіту в одній із європейських країн.¹⁵⁶

Голова управи Української студентської громади у Варшаві Тиміш Олесіюк одразу ж після її утворення 23 березня 1921 року довів до відома голови Української Дипломатичної місії в Польщі про це і попросив зарахувати „в число легальних товариств та установ та подавати прихильну допомогу в її діяльності”¹⁵⁷.

Уже 31 березня 1921 р. на засіданні управи Української студентської громади розглядали питання про поїздки в регіони Польщі. Першим звітував Дмитро Пасічник про своє відвідання Вадовиць, де виявилось 200 студентів серед військових, котрі бажали вчитися. Тут треба було насамперед забезпечити таборовий рівень харчування.

Другим доповідав член управи Петрик, який відвідав Седлець. Там перебувало 15 студентів – співробітників різних державних установ. Страшений моральний занепад, відірваність від еміграційних центрів, безпорадність щодо поліпшення свого життя. Майже всі студенти не мають документів про освіту. Після доповіді ухвалено пропозицію Олесіюка в справі середньошкілників: 1) звернутися до горожанських комітетів за допомогою; 2) до міністерств УНР; 3) безпосередньо до гімназій Варшавських.

Третім зробив „доклад Олесіюк о поїздці в Бересть. Багато в Берестю студентів-емігрантів, але найбільше гостро стоїть справа з середньошкільною молоддю, котра за відсутністю українських шкіл змушена за стінами школи підготовляти себе так, щоби відповідало її культурно-національним вимогам. Студентська громада також повинна прийняти діяльну участь в долі

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 14, 14 зв.

Там само. – Арк. 16.

Там само. – Арк. 20

середньошкільників, даючи їм однакові права в громаді, як і решті членів громади”¹⁵⁸. А вже 1 квітня 1921 р. *з огляду на „великі завдання в справі притягнення до академічної праці загалу українського студентства” Тиміш Олесіюк звернувся до голови Української Дипломатичної місії в Польщі „з ласкавим проханням про виділення позички з каси Місії в сумі тридцяти тисяч марок польських, на термін не більше 2-х місяців, в який обов’язується зазначену суму повернути”.¹⁵⁹

Ці перші студентські звернення щодо підтримки української студіюючої молоді одразу ж мали позитивні відгуки. Так, уповноважений Дипломатичної місії УНР в Речі Посполитій 8 квітня 1921 р. звертався до начальника Кам’янецької юнацької піхотної школи, яка розміщувалася в таборі Ланцут: „Наслідком моєї поїздки до Вадовиць, де розположена 1-а Запорізька дивізія, виявилася готовність командира цієї дивізії відпустити всіх старшин і козаків, підвладних йому, для студій у Варшавському університеті. Українська громада в Варшаві – організація українців, студіюючих в Варшавських вищих школах, поставила своїм завданням допомагати нашій молоді в її бажанні вчитися, для чого видала відозву до всіх українців у Польщі, підданих УНР, з закликом до продовження студій академічних в часи інтернування, використовуючи час для культурного піднесення урвня нашого студентства...”¹⁶⁰

Треба відзначити, що багато колишніх вояків самовільно покидали табори інтернованих у Польщі, самотужки нелегально добиралися до інших країн, де з’являлися в дипломатичні представництва УНР, вимагаючи влаштувати їх на навчання. Скажімо, голова Дипломатичної місії УНР у Празі 5 листопада 1921 р. повідомляв, що „місія абсолютно не є в стані взяти на себе відвічальність на приїзд нових студентів, тим більше, що і перебуваючі на цей час (в числі понад 700) властиво матеріально животіють, і всі тутешні українські інституції до купи не можуть їм запевнити порядного мінімуму істнування”.¹⁶¹

Відтак Посольство звертало увагу на ту обставину, що в чеських вищих школах від 1920 року для східноєвропейських студентів було зведено спеціальну квоту, що обмежувала кількість українців цифрою 150. Вона давно українцями була перевищена, тимчасом коли росіян попереднього року було тут дуже мало, десь близько 30. І загалом квота для них була у два рази більша, ніж для українців. Зрештою у великій більшості не лише зголошувалися, але і цілими гуртами втікали українські студенти з наших таборів інтернованих на терені Польщі, побут яких на новому місці доводилося влаштувати, насамперед легалізуюючи їм вписи до вищих шкіл, і на перші часи взагалі дати їм змогу якимсь чином осісти в Празі чи на провінції.¹⁶²

На цій доповідній Симон Петлюра 20 листопада 1921 року написав таку резолюцію: „Дезертирами нашої армії Місія не повинна заопікуватися і жадної

ЦДАВОВУ: Ф. 3670. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 157.

Там само: Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 81. – Арк. 153.

Там само. – Арк. 153 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 17, 17 зв.

Там само. – Арк. 6.

допомоги їм не виявляти”.¹⁶³

Очевидно, така вказівка викликала не лише гострою реакцією Головного Отамана військ УНР на прояви дезертирства, а й відсутністю коштів на утримання неорганізованих студентів. На думку голови управи Спілки студентів-українців у Німеччині Ігоря Лоського в листі до Союзу УСГ в Польщі від 22 листопада 1921 року, „приїздити студентам до Німеччини тепер нема ніякої рації, тим більше, що засобів на утримання їх Спілка немає; стипендії видаються тільки тим студентам, які студіюють тут”.¹⁶⁴

Щоправда, на початку листопада 1921 року посол Р. Смаль-Стоцький повідомив з Берліна, що „студентів набралось майже 200. Здається, що всі будуть прийняті на вищі школи та забезпечені американцями”.¹⁶⁵

Зрештою, можна додати, що наші студенти, які прибули до Німеччини з Польщі, Чехії і Галичини, за винятком 3-х, таки були прийняті до високих шкіл і матеріально забезпечувалися.¹⁶⁶

З метою розв’язання проблем влаштування української молоді до вищих навчальних закладів цієї країни 20 березня 1922 року Тиміш Олесіюк був прийнятий міністром закордонних справ УНР Яном Карашевичем-Токаржевським і послом УНР у Німеччині Романом Смаль-Стоцьким. Останній, зокрема, заявивши про готовність підтримати нашу молодь, водночас зазначив, що останні події українського студентського життя в Німеччині, внутрішня гризня, винесення їхнього сміття на вулицю дуже несприятливо відбивається на загал і робить прикре враження на місцеве громадянство. Німецький народ, який переборює наслідки війни, має всі підстави негативно ставитися до емігрантів, які масою залили країну. Втручання у внутрішні справи, бездіяльність, міжособні сварки викликали в німців справжню огиду і зненависть до „східних варварів”. До таких наслідків вели і вже привели останні чвари серед українського студентства і розкол, в якому видно російську більшовицьку руку.¹⁶⁷

Особисто Смаль-Стоцький почувався розчарованим в українському студентстві. Траплялося, що власне ті студенти, за матеріальне забезпечення яких найбільше дбав посол, й понаписували доноси на нього більшовикам. За таких обставин УМСА припинила всіляку допомогу, а німецький уряд та громадянство в зв’язку з „політиканством” українського студентства не мали бажання викидати на вітер гроші.

Однак, незважаючи на таку ситуацію, Тиміш Олесіюк всетаки заручився допомогою посла тим студентам, що переїдуть до Німеччини, з фондів УНР, які перебувають у цій країні під його обороною. Крім того, було ухвалено, що взагалі всякий, хто готується виїхати до Німеччини, „має бути приготований до

Там само. – Спр. 497. – Арк. 2.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 497. – Арк. 3.

Там само. – Арк. 4.

Там само. – Арк. 10-11.

Там само. – Спр. 475. – Арк. 5.

найтяжчої боротьби за здобування засобів до життя”*.¹⁶⁸

Присутній на цій нелегкій розмові Токаржевський-Карашевич зазначив, що МЗС через своїх представників за кордоном уживає заходів щодо в'яснення загального ставлення до українського студентства урядів різних країн, визначення правового становища його та вишукування загальних джерел матеріального забезпечення. Однак міністр також підкреслив потребу, щоб „студентство саме подбало про якнайкраще до себе відношення з боку чужинців шляхом повної солідарности, організованости, працьовитости та невтручання в політичні справи країни, де вони вимушені знаходиться”.¹⁶⁹

Поряд з цими конкретними справами провідник українського студентства в Польщі Тиміш Олесіюк поставив питання перед МЗС УНР про „планомірне розподілення українських студентів по вищих школах ріжних європейських держав”. У своєму офіційному зверненні до МЗС УНР 24 березня 1922 року головна управа Союзу українських студентських громад у Польщі зазначала, що вона, „рахуючися з обставинами правного та матеріального характеру, головним чином керується даними про рівень науки в тій чи іншій країні, а також тими потребами, які відчуваються в державнім будівництві України”.¹⁷⁰

До того часу головними вогнищами для академічної праці українського студентства були Німеччина, Чехословаччина, Польща й Австрія, а в таких країнах, як Франція, Англія, Італія їх нараховувалися лише одиниці, котрим вдалося подолати численні труднощі. Враховуючи те, що вищі навчальні заклади Центральної Європи вже були переповнені українськими студентами (Чехословаччина – до 1500 осіб, Австрія – до 1000, Польща – до 600, Німеччина – до 200), а також те, що локалізація цього контингенту лише тільки в цьому регіоні відбилася б односторонньо в майбутньому на впливі на українську культуру, Т. Олесіюк знову ставив перед МЗС УНР питання про необхідність направити бажаючих здобути гуманітарну й особливо природничу освіту з числа інтернованих вояків до Франції й Англії, а також до Данії, Бельгії, Швеції, Норвегії.

Для вирішення цього питання дипломати УНР мали розв’язати такі труднощі, які стояли на перешкоді: „а) правно-формального характеру, щодо одержання віз на переїзд та дозволу на проживання; б) матеріального характеру – відсутність підготовчої акції в сих державах з боку державних чи

* Треба зазначити, що МЗС УНР дуже прихильно ставилося до вирішення студентських справ. Скажімо, 11 червня 1921 року МЗС УНР ще раз роз’яснювало ченстохівській студентській громаді, що вона має направити такі відомості для оформлення документів для виїзду окремих студентів за кордон на навчання, що полегшувало б їхнє становище у майбутньому : „1) Хто з зазначених в списі студентів може утримуватися за кордоном своїми засобами, 2) Хто не може, 3) Хто хоче і може їхати зараз, 4) Хто бажав би їхати лишень з початком шкільного 1921/22 року” (ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 661. – Арк. 14.) Водночас МЗС України ставило до відома, що „в останні часи Польське Міністерство закордонних справ установило такий порядок для ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 475. – Арк. 5. Там само: Ф. 3670. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 12.

громадських чинників щодо можливості ведення академічної праці. Відсутність зацікавлення урядів цих держав в притягненні до своїх шкіл українських студентів, а в зв'язку з цим і відсутність матеріальної підтримки з боку цих урядів українському студентству".¹⁷¹

Розглянувши лист Т. Олесіюка, МЗС УНР звернулося до українських дипломатичних місій в Західній Європі, зокрема в Бельгії і Франції підтримати нашу студіюючу молодь.¹⁷²

Відтак українські дипломати знову стукали в двері дипломатичних представництв чи державних інституцій європейських країн, намагаючись допомогти своїм громадянам в одержанні вищої освіти європейського рівня.

Незважаючи на різні перешкоди, їхні акції поступово приносили свої результати. Після довгого і тяжкого для нас очікування, писав Т. Олесіюк до Українського Громадського Комітету 4 квітня 1922 року, „одержали ми від Чеського уряду дозвіл на візи першої групи товаришів із 14 душ...”.¹⁷³

У ті ж дні, 1 квітня, Чеське посольство у Варшаві вислало до МЗС ЧСР відношення про видачу віз для другої групи в кількості 22 осіб.¹⁷⁴

* * *

Високо оцінюючи українське студентство, котре перемінило зброю на книги, Уряд УНР з самого початку виходу в еміграцію наприкінці 1920 року постійно клопотався про його матеріальну підтримку, хоч і не володів відповідними фінансовими засобами. Зокрема, він намагався залучити до фінансування студентської допомогової акції ті невеликі кошти, які на перших порах виділяв йому польський уряд. З метою одержання відповідних фондів він намагався повернути борги, які мали перед Україною Німеччина, Австрія та інші країни, що постали на розвалинах Австро-Угорської імперії.

Ініціатором навчання української молоді, яка опинилася поза межами рідної землі виступив Голова Директорії і Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра. Саме він, глибоко усвідомлюючи важливість творення майбутньої національної еліти в умовах бездержавності рідного народу, зробив усе для того, аби новітня українська еміграція не розпорошилася в пошуках заробітків, а відтак і не розчинилася серед чужинців, як це трапилося з мазепинцями у XVIII столітті.

Уряд УНР дав доручення своїм дипломатичним представникам у різних країнах світу вжити належних заходів, аби створити умови для доступу

одержання нашими громадянами дозволу на виїзд з Польщі: бажаючий виїхати звертається до відповідного польського старости, який видає йому сертифікат, дійсний на виїзд без особливої візи Консульського відділу Міністерства закордонних справ Польщі. Але цей сертифікат не дає права на поворот. Цей порядок не можна вважати остаточно встановленим, бо наша Дипломатична місія в Румунії вживає заходів для деяких змін в тому порядку візування паспортів. За сертифікат треба внести 650 марок, за чеську візу – 1400 марок” (ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 475. – Арк. 20.)

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 475. – Арк. 7.

Там само. – Спр. 181. – Арк. 12.

Там само: Ф. 3670. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 10.

української молоді до тамтешніх вищих навчальних закладів. І за його підтримки стало можливим створити українські вищі навчальні заклади на чужині – Український вільний Університет, Українська Господарська Академія і Український Високий педагогічний інститут у Чехо-Словаччині.

Крім того, дипломати УНР добилися прийому значної кількості інтернованих вояків-українців до університетів Німеччини, Австрії, Югославії, Франції, Болгарії. Вони також сприяли переїзду української молоді до цих університетів з таборів інтернованих у Туреччині. Такі видатні дипломати, як Максим Славинський, Роман Смаль-Стоцький, Юліан Бачинський, Ян Токаржевський-Карашевич стали тією зв'язуючою ланкою із старшим еміграційним громадянством і студіюючою молоддю.

Узагальнюючи зроблене Урядом УНР в екзилі щодо допомоги українському студентству на чужині, необхідно зазначити, що саме завдяки підтримці Уряду й особисто Симона Петлюри розпочався масовий рух у таборах інтернованих за оволодіння вищою освітою на чужині. Значною мірою цьому сприяли створені студентські громади, що зорганізувалися в кожному таборі за підтримки української екзильної влади, а також Українська студентська громада Варшави і Союз українських студентських громад Польщі, які за дорученням Уряду УНР творив член Центральної Ради від Холмщини і Підляшшя Тиміш Олесіюк. Зрештою, цей організаційний чин спричинився до створення в майбутнього і світової української студентської централі – Центрального Союзу українського студентства (ЦЕСУС) у вільному світі.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921-1939 рр)

3.1. Засади формування руху на підтримку студіюючої молоді

Матеріальні можливості Уряду УНР після того, як провалився другий Зимовий похід в Україну, стали зовсім мізерними – польські власті відмовилися надавати йому фінансову підтримку, відтак і він не мав можливості допомагати нашій студіюючій молоді.

У другій половині липня 1921 року постало питання з влаштуванням чергової партії студентів-біженців з Галичини і Волині, яких польська влада примусила залишити ці терени.¹⁷⁵

Там само.

Відтак 22 жовтня 1921 року головна управа Союзу українських студентів у Польщі, прикладаючи список на 25 осіб, звернулася до Британського комітету „про допомогу одягом українському студентству, перебуваючому зараз в тяжких умовах емігрантського життя”.¹⁷⁶

На зимовий семестр 1921-1922 академічного року, писав Тиміш Олесіюк до УЧХ 23 жовтня 1921 року, - значно збільшилась і має ще збільшитись до 250 чоловік - просимо видати 20 ковдр.¹⁷⁷

Зокрема, завдяки старанням Т. Олесіюка на початку 1922 року для студентів-українців було влаштовано окремих гуртожиток на околиці Варшави. Він „складався з просторої, хоч не дуже ясної кімнати приблизно на 30-40 осіб, з поставленими в два поверхи дерев'яними ліжками. На них були матраци з подушками, простирадлами й ковдрами. Приміщення ogrівала кам'яним вугіллям велика залізна піч. Порядок підтримували самі мешканці тої імпровізованої бурси... цілий день там майже нікого не було. Усі сходились щойно після праці й лекцій по школах на вечерю й ночівлю”.¹⁷⁸

Студент Варшавського університету Микола Дараган, котрий поселився в бурсі у Воловині, свідчив перед кваліфікаційною комісією головної управи Союзу українських студентів у Польщі 27 жовтня 1921 року: „Гроші, що привіз з собою з табору, вийшли, і зараз для щоденного прожиття почав продавати речі і робити позички у товаришів і знайомих”.¹⁷⁹

Зрозуміло, що поодинокі пожертви не вирішували справи в цілому, тож наприкінці лютого і в березні 1922 року Тиміш Олесіюк звернувся із спеціальним меморандумом до дирекції українських кооперативних інституцій (ОЦУКС) у Парижі, оскільки, мовляв, „сучасний катастрофічний матеріальний стан українського студентства не тільки викликав небажані явища у внутрішньому життю студентства, але взагалі ставить укр. академічний рух під загрозу цілковитого припинення або скорочення до зниклих розмірів”.¹⁸⁰

Тоді ж Тиміш Олесіюк пише до Тирси-Петрівського в Парижі, якого просить в'яснити справу, а також поінформувати про організацію українського студентського руху у Франції, що головним чином необхідно, „аби підготувати ґрунт для переїзду до Франції більшої кількості укр. студентів”.

*Тоді ж, до речі, Тиміш Олесіюк особисто підготував листа до управ українських студентських громад у Польщі, яким роз'яснював порядок звільнення студентів від інтернування для навчання:

„1. Звільнення від інтернування студентів для закінчення освіти переводиться у польської влади через ліквідаційну комісію в Польщі.

2. Для звільнення необхідно:

а) Аби начальником дивізії чи установи було надіслано до Всеукраїнської Ліквідаційної комісії у Варшаві відношення, в якому зазначається, що згідно з наказу міністра такі й такі то студенти звільнені для закінчення освіти і просяться звернутися до польської влади для їх звільнення від інтернування”. (ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 103.)

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 6.

Наш Союз, наголошував Олесіюк, „нині через МЗС УНР і пана Шульгина підіймає старання про дозвіл на переїзд з Польщі до Франції 20 укр. студентів і евентуальну поміч їм від французького уряду чи товариств”.¹⁸¹

За таких обставин у справі матеріального забезпечення українського студентства у Варшаві довелося звертатися до Всесвітньої федерації християнських студентів. Зносини з нею, розпочаті й на добрий шлях поставлені головною управою Союзу українських студентських громад у Польщі, дали добрі результати: розширено інтернат на Повонзках до 2 кімнат (на 40 осіб), винайнято третю кімнату під читальний зал, усім членам громади стали видавати безплатні обіди і вечері, внесено плату за навчання у вищих школах, закуплено підручники і приладдя, необхідні для студій і практичних вправ, оплачено приватні помешкання, винайняті в місті, а мешкаючим у Воломіні відшкодовано проїзд залізницею.¹⁸²

Однак старання студентської громади щодо створення більш-менш задовільної матеріальної підстави для академічної праці своїх членів не змогли повністю досягнути поставленої мети. Причиною цього було, по-перше, те, що українські еміграційні урядові чинники не мали можливості виділити сталої матеріальної допомоги через брак коштів у своєму розпорядженні. По-друге, українське громадянство, котре перебувало на батьківщині, не мало жодної можливості таку допомогу надавати, а еміграційне не посідало належних засобів навіть для підтримання свого існування.

Але, покладаючись на свої молоді сили, українські студенти вирішили не відступати від оволодіння вищою освітою. І в цій важкій хвилині саме студентські громади мали взяти на себе обов'язок допомогти своїм членам грішми, одягом, помешканням, харчами, лікарською допомогою, а також посильними підробітками. Однак старання студентської громади щодо створення більш-менш задовільної матеріальної підстави для академічної праці своїх членів не змогли повністю досягнути поставленої мети. Причиною цього було, по-перше, те, що українські еміграційні урядові чинники не мали можливості виділити сталої матеріальної допомоги через брак коштів у своєму розпорядженні. По-друге, українське громадянство, котре перебувало на батьківщині, не мало жодної можливості таку допомогу надавати, а еміграційне не посідало належних засобів навіть для підтримання свого існування.

Відтак з 29 жовтня 1922 року для взаємної допомоги нужденним членам Варшавської громади зорганізувалася каса взаємодопомоги. Оборотний фонд складався з членських внесків і одноразових пожертв до 10000 польських марок, а також непорушного капіталу.¹⁸³

Це був приклад для українського громадянства на чужині, аби підтримати нашу студіюючу молодь. Але цього було недостатньо. З огляду на це черговий з'їзд ЦЕСУС-у в 1923 році, обмірковуючи нові напрямні майбутньої економічної політики централі та її членів, визначив, як писав Володимир

Там само: Ф. 3670. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 6 зв.

Там само: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 43, 43 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 43 зв.

Мартинець, такі джерела здобування фондів: „1) місцевий терен, 2) Америка, 3) оподаткування студентства на еміграції, 4) чужоземні організації”.

Кожна студентська організація насамперед — в краю чи на еміграції — повинна була використати всі місцеві засоби в свою користь - найважливіше, аби скрізь проявили справжню ініціативу. Малися на увазі і державна допомога, і чужоземні товариства, підприємства, і самопомочі, оподаткування громадянства і збірки. Коли йшлося про крайове студентство, то воно могло цілком забезпечити себе фондами, роздобутими на рідних теренах. Тим паче, що Український університет і Політехнічна школа у Львові утримувалися на 90 відсотків з фондів, що творилися зі збірок населення. Так, із 113.152,861 польських марок, зібраних за 1922-1923 навчальний рік, на ці дві українські високі школи асигновано 91.791,170; на допомогу студентству видано 30.783,069, а на організаційні цілі й адміністрацію 53.700,409.¹⁸⁴

Але край, в якому жило чотири мільйони українців, а разом з північно-західними землями України понад сім мільйонів, представляв собою, за словами того ж В. Мартинця, не копальну золота, до якої треба лише витягнути руку, і коли хтось там в краю кричить, що він не мав потрібних фондів, то він навіть не потрудився – витягнути руки. „Тимчасом є якраз протилежно, - наголошував цей автор. - Край дуситься, як цитрину; а річ в тому, що робить це не лише студентство, але десятки кружків У.П.Т., Рідна Школа, сотки читалень „Просьвіти”, інваліди, сироти, політичні в’язні, різні принагідні комітети і т. д. і т. д., а все навипередки, один перед другим, без пляну і системи і, не оглядаючися на інших. Мені доводилося з кількома однодумцями кидати на різних публичних зборах клич санації відносин через переведення уніфікації фондів і заведення одного рівномірного оподаткування, однак голос наш остав голосом „вопіючого у пустині”.* Не диво одже, що з кожним роком стає гірше і тяжче здобувати фонди в краю: одним цеї жебранини заобогато, бо це відбивається занадто на їх кишені, а другим – не став терпцю жебрати, тим більше, що успіх є щораз менший”.¹⁸⁵

Особливо великі сподівання в цьому плані покладала українська еміграція на створений в 1922 році в Празі Центральний союз допомоги українському студентству (ЦЕДУС). У зв’язку із заснуванням цієї інституції управа „Української молодіжі” в Нью-Йорку своїм листом від 18 вересня 1922 року заявляла: „Радіємо фактом постанови ЦЕДУСа, бо віримо, що він переведе в діло наложене на нього завдання. Брак такої інституції ми перед тим відчували, і тепер ми лише можемо бути раді його повстанням”.¹⁸⁶

ЦЕДУС-у одразу ж почали перераховувати кошти для студентів українці з усього світу, насамперед із-за океану. Скажімо, його касовий звіт від 15 липня до 15 листопада 1922 року свідчить, що це були в основному надходження від американської діаспори.¹⁸⁷

Але розвинути по-справжньому свою діяльність він не зміг, оскільки потрапив під вплив прорадянськи налаштованих емігрантів, котрі, постійно консультуючись з московськими дипломатами в Празі, звели нанівець

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 36.

Там само: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 502. – Арк. 23.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 36 зв.

Там само. – Арк. 94.

конструктивну працю в ім'я підтримки українського студентства на чужині. Відтак усі справді українські чинники в еміграції розірвали з ним зв'язки, і через короткий час ЦЕДУС припинив своє існування.

Для поліпшення фінансового стану нашого студентства на рідних землях Українська Крайова Студентська Рада повинна була, на думку В. Мартинця, „поновити слідуючи заходи до санації відносин, стараючися перевести їх за всяку ціну:

1) віддати в цілості акцію забезпечення укр. Високих Шкіл в руки Кураторії; думаю, що 8 місяців існування Кураторії це достаточний протяг часу на підготовання ся її до перебрання діловодства і канцелярії економічного референта У.К.С. Ради. Запримічу однак, що не ходить тут лише о перебрання проводу акції, від У.К.С.Ради але рівночасно і перебрання всіх обов'язків і функцій, зв'язаних з матеріальним забезпеченням У.В.Ш. від всіх повітових і окружних організації ПРОФОРУСА. В виду цього Кураторія повинна приступити сейчас до утворення по всіх повітових містах своїх філій зглядно заініціювати утворення окремих комитетів-збірок, які сейчас приступили би до праці.

Мотивувати цього не потрібно з тої причини, що формальні ухвали вже винесені на З'їзді Ш УКСРади з 18/П. 1923. і на анкеті з 22/П.1923 . Обов'язком, отже, Кураторії і УКСРади є винесені ухвали перевести в життя. Що не зроблено цього доси, мимо впливу 8 місяців, можна це припис; при байдужному відношенню до цієї справи самої Кураторії, зглядно деяких її референтів. Однак легковажить цегл дальше не можна – тим більше, що до між часі відносини змінилися б то на гірше. Студентська організація не може дальше нести весь тягар і повну відвічальність за матеріальне забезпечення Укр . Вис. Шкіл, монополізуючи цілу акцію в своїх руках; Університетська справа є справою загально громадською, а не чисто студентською; знова ж студентська організація має в першій мірі обов'язки зглядом своїх членів; а обов'язки ці, які накидають нам послідні дні – є досить тяжкі.

2) Другою задачею УКСРади буде домагатися як нарішучише переведення уніфікації фондів і загальне рівномірне оподаткування цілого громадянства на всі народні цілі. Справи цієї загал не доцінює, уважаючи, що теперішний стан, витворений на західних землях України, є тимчасовий і буде тривати дуже коротко: в коротці будемо мати власну державу, яка буде нас засипувати грішми, або гроші будуть нам з неба падать. Загал не хоче знати, що по програній оружній війні, вступили ми вже в фазу зтяжної боротьби на культурному і економічному полі, якої програна являється повною загладою нації. Впрочім деякі одиниці не хочуть про те поки що думати, бо мають ще як об'єкт експльоатації Америку. Однак про Америку скажу окремо. Чим скорше переведеться повисшу справу, тим лучше; мусимо випередити випадки і оминути катастрофу, яка іде нам поволи назустріч”.¹⁸⁸

Відносно ж акції здобування фондів у краю, то УКСРада, подібно як Кураторія УВШ, до часу переведення уніфікації фондів мала звернути увагу на оподаткування родин студентів, студіюючих за кордоном. Це джерело в

тодішній момент було найбільш відповідним і найважливішим з наступних причин: по-перше, фонди, зібрані тим шляхом, не представляли собою милосердних датків і жертв, а лише обов'язкову данину, назначену згори, яку даний член суспільності мусить платити; по-друге, висота цього оподаткування є точно означена і могла бути взята як стала точка бюджету У.В. Ш., який доти завжди був фіктивний; а, по-третє, це оподаткування є перехідною стадією до переведення загального оподаткування. За ним мало б наступити оподаткування українських інституцій, врешті збірки, переведені найрізноманітнішими способами (збіжєві, грошеві на листи, принагідні, доходи з відчитів, концертів, театральних вистав, забав, вечорниць, коляди і т. д.).

Відносно еміграційних студентських організації, то місцеві джерела здобування фондів могли бути такими: державна допомога, допомога чужоземних організацій, самопомочі й підприємства, врешті збірки. На перше місце висувалася державна допомога. Безперечно, у нашому інтересі є, писав В. Мартинець, „щоби якнайбільше держав і з якнайбільшим числом допомог приходило в поміч нашому студентству; сантіменти і упередження не можуть в тому случаю грати ніякої ролі; економічною політикою повинен кермувати здоровий реалізм, а не чувства. Для того без ріжниці чи то в Чехо-Словаччині, Німеччині, Франції, Бельгії, Юго-Славії, Румунії чи в Польщі ми повинні о допомогу добиватися, а не застановлятися, чи маємо прийняти, коли б нам таку предложено”.¹⁸⁹

Тобто, ні крайова, ні окремі організації на еміграції не могли досі, а тим паче не мали можливості в майбутньому покрити своїх потреб фондами, придбаними на місці; не вистачало рівно ж і фондів, присланих з Америки. Ходило, таким чином, про пошук нового джерела грошових надходжень, які хоч би частково покрили потреби українського студентства. Ним могло бути насамперед власне оподаткування нашої еміграції.

Тим паче, коли в 1924-25 рр. у Європі постала справа загального визнання більшовицької влади, що могло призвести до загибелі українських вищих шкіл, розпорошення їхнього професорського й студентського персоналу. Цю загрозу посилювали чутки про перенесення окремих вищих шкіл в Україну, де б вони, безумовно, припинили б своє існування. Враховуючи цю ситуацію, Симон Петлюра, як виражався відомий український діяч Олександр Лотоцький,

*Невипадково ставилося питання щодо навчання української молоді в Німеччині. Традиції українського студентства на німецьких університетах були давніми – вже з XVI ст. Приїздила наша молодь туди у часах, коли в Західній Європі зникали ідеї гуманізму й реформації, які й в Україні находили відгомін. Так, за козацьких часів Іван Хмельницький учився у Кенігсберзькому університеті, Іван Полетика студіював медицину в Кілі, Василь Стефанович - право в Бреслау, Семен Тодоровський – мови в Галле. Відтак уже 22 січня 1921 року в Берліні засновано „Спілку студентів-українців у Німеччині”. Маючи в своїх лавах 120 членів, вона не тільки об'єднувала всіх українців-студентів у Німеччині й організовувала матеріальну допомогу серед своїх членів, а й утримувала власну домівку, читальню, бібліотеку й харчівню (Краківські вісті. – 1943. – 13 квітня.)

хапався за будь-яку соломинку, що мала б підтримати наше студентство.

У листі до цього адресата від 21 квітня 1925 року Провідник українства, дізнавшись про виділення Рокфелерівських стипендій для УГА, зокрема, зазначав: „На мою думку, доцільнішим було б утворення з представників трьох наукових інституцій (Університет, Академія, Інститут) відповідної організації, яка увійшла б в найширші зносини з ріжними установами в цілях приміщення своїх укінчених студентів на відповідні посади”.¹⁹⁰

3.2. Заснування Українського товариства прихильників освіти у Відні

Невідрадне матеріальне становище українського студентства у Відні, що зродилося у зв'язку з розкладом Австрії, невдач на фронтах, національно-визвольних змагань, відсутністю контактів з рідним краєм приневолило студентів у порозумінні зі старшим громадянством задуматися над пошуком виходу з цього становища. Тим паче, що Львівський університет закрили перед українською молоддю поляки, а українські університети в Києві й Кам'янці-Подільському опустіли з приходом більшовицької влади в Україну. Допомога українських урядів УНР і ЗУНР для наукової праці тих студентів, які опинилися в закордонних університетах, ставала щораз меншою.

У цій ситуації віденське студентство дало почин власної допомогової акції, утворивши Комітет для зорганізування допомогової акції. Цей гурток прихилив до своєї праці також представників старшого громадянства. Переміг погляд, що необхідно заснувати окреме товариство на законно унормованих статутах, що й призвело до утворення 7 березня 1919 року допомогового товариства прихильників освіти, котре взяло на себе здобуття фондів для покриття найнеобхідніших потреб студіюючої молоді у Відні. До його складу, крім представників студентства, також увійшло старше громадянство. Фондів вистачало на покриття мінімуму прожиття. Причина – недостача сталої й повної допомоги з Америки, збільшення кількості студіюючих і падіння вартості австрійської валюти, що потягло за собою безперестанно зростаючу дорожнечу продуктів і життя взагалі.

У листі до генерала Осецького від 1 жовтня 1920 року провідники віденської „Січі” писали: „Зваживши, які великі жертви понесла наша інтелігентська верства в війні за волю і свободу народу і як малою она є супроти иньших націй, то єго горстка представляє одинокий правдивий наріст нашої інтелігенції, без якої не зможемо нічого путнього досягнути. Народ виселений і вичерпаний із сил фізичних, духовних і матеріальних, край знищений, поораний вздовж і впоперек стрілецькими ровами, зрошений кров'ю наших найдорожчих братів і друзів, засіяний їх кістками, і поки ми єго позбавили інтелігенції, то що тоді станєся, можемо собі представити...прохаємо виєднати нам яку-небудь матеріальну поміч”.¹⁹¹

Особливо гостро цю трагедію переживали представники провідної верстви українства. Через невідрадні політичні відносини, писав Станіслав

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 94.

Там само. – Арк. 94 зв.

Дністрянський у квітні 1921 року з Відня, „спинився культурний поступ нашого народу на десятки літ. Але прийшов час пробудитися зі сну і повести далі діла там, де воно здержалося, повести одначе новими, могутнішими шляхами, як цього вимагає теперішня хвиля. Українська нація вступила на арену всесвітньої політики і тим самим на арену всесвітньої культури. Що раніше ми домагалися від колишніх правительств, це мусимо переводити тепер своїми власними силами, бо наш народ є самостійний, хоче жити самостійним життям. Тому сам народ мусить витворити нові можності для збереження найвищих культурних цілей, щоби з гідністю приступити до культурної спільноти всіх цивілізованих народів світа”.¹⁹²

Але для цього мусів наш народ допомогти власному студентству для поглиблення студій, а науковим силам дати можливість поширювати знання і стати провідниками усього інтелектуального життя українського народу. Політичні ж відносини склалися таким чином, що „супокійна наукова праця є можлива щойно за кордоном на середньоевропейських і західноєвропейських університетах. Тому і сконцентрувалася ціла українська академічна молодь на тих університетах, щоби зберігти ідеали вищої культури”.¹⁹³

Тож навіть тоді, коли ще продовжувалися бойові дії на рідній землі, та частина бідного українського студентства, знищеного війною, недугами і ранами, та молодь, серед якої було багато воєнних інвалідів, зрозумівши, що високий обов’язок перед нацією вимагає від неї дальшої боротьби за святі права не тільки на фронтних шляхах, а й на культурній ниві, відчула підтримку нашої еміграції. Так, статутом „Товариства прихильників освіти у Відні”, ухваленого загальними зборами 7 лютого 1920 року, передбачалося „перш за все дати негайно матеріальну поміч тим українським студентам, які не мають спромоги успішно науково працювати і тим способом скріпити їх моральні та фізичні сили аж до покінчення студій”.¹⁹⁴

Для досягнення цієї мети Товариство, хрещеним батьком якого став Дмитро Дорошенко, могло йти такими шляхами:

„а) купувати, наймати, або приймати невідплатним способом від членів Товариства та інших Товариству прихильних фізичних та правничих осіб всяке рухоме і нерухоме майно, відповідаюче цілям Товариства та уживати се майно відповідно постановам сього статута;

б) в куплених, нанятих, або невідплатним способом для Товариства відступлених домах і помешканнях засновувати для студентів тимчасові або постійні притулки, їдальні, лічниці, склади найпотрібніших засобів поживи і одягу;

в) збирати головно між українцями у всіх краях добровільні датки в грошах, або в яким небудь іншій майні на цілі Товариства. Засновувати в тих краях філії, бюро та представництва Товариства;

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 61. – Арк. 25.

Там само. – Арк. 25-26.

Там само. – Арк. 124-125.

г) закладати інституції (як читальні, бібліотеки і т. и.) для піднесення умового та морального рівня студентства;

д) незасібним студентам, які потребують негайної допомоги, уділяти з фондів Товариства грошових беззворотних підмог, або в формі коротко – чи довготермінових безпроцентних позичок, яких висоту означить Виділ Товариства в міру постанов сього статута, та посередничати в добуванні засобів удержання тим студентам, котрим по характеру й роду їхніх студій прийняття побічних занять не стоїть на перешкоді в їх фаховій освіті”.¹⁹⁵

Звітуючи 10 квітня 1921 року на перших загальних зборах Товариства, його голова професор Станіслав Дністрянський зазначав, що „початки були дуже скромні, вкладки звичайних членів і членів-фундаторів, що обмежувалися спочатку на саму українську еміграцію у Відні, вистачали хіба тільки на покриття перших коштів адміністрації. Виділ не мав ані свого льокалю на урядування, ані платного персоналу при веденні канцелярських діл. Та в поміч Товариству прийшла зараз спочатку його існування Вп. пані Анна Балицька, яка відступила даром одну кімнату на засідання виділу та припинання поодиноких інтересентів”.¹⁹⁶

Перші місяці своєї діяльності управа присвятила переважно організаційній роботі, постаралася про видрукування та представлення до затвердження статутів місцевим властям. Українське товариство прихильників освіти відтак стало повноправним, затвердженим через німецько-австрійські власті й зареєстрованим під німецькою назвою „Verein der Kulturfreunde in Wien”. Воно було легітимною правничою особою зі всіма її правами.

Між тим матеріальні потреби нашого студентства за кордоном зростали день у день, а з краю почали напливати щораз нові бажаючі, аби продовжувати свої студії в університетах на чужині. У той же час Уряд ЗУНР, який давав первісно незначні допомоги поодиноким українським студентам у Відні, заявив, що від серпня 1920 року не зможе виділяти далі сталих допомог для утримання нашої студіюючої молоді.

Тож довелося шукати інших шляхів – насамперед надало допомогу Посольство УНР, виплачуючи на руки Товариства прихильників освіти постійну допомогу в сумі 20.000 австрійських крон щомісячно. Ці кошти виплачувало Посольство аж до кінця 1920 року, а спочатку наступного воно передало нові пожертви, які переслали Українська Дипломатична місія і Українська громада в Берліні, в чому була значна заслуга Романа Смаль-Стоцького. Та хоч як незначні були ті підмоги, які давав Уряд ЗУНР чи Посольство УНР, все ж таки необхідно було визнати, що обидва українські уряди допомогли українському студентству в тих часах, коли не можна було нізвідки сподіватися більшої підтримки. На жаль, не одержали тоді віденські українські студенти ніякої допомоги від економічних українських товариств,

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 92.

Там само. – Арк. 93.

зокрема, від Дніпросоюзу, хоч останній зобов'язався був вступити в члени-фундатори; скінчилося на тому, що навіть визначеного датку в квоті 1000 крон від нього не одержали.¹⁹⁷

А час від вересня до кінця листопада 1920 року був дуже критичний для віденського студентства: фонди мінімальні, виплати обмежені майже до милостині – для найбідніших та найбільше потребуючих, а погляди на майбутнє при щораз більшому зниженні місцевої валюти поставали дуже сумні. Ось чому і сума 10.000 крон була тоді великою для товариства, і воно постановило добути її у нашого громадянства, влаштуваючи товариські вечірки і сходини з призначенням чистого прибутку на допомогову акцію студентству. Відтак ним було влаштовано восени 1920 року дві вечірки й надано допомогу товариству „Січ” до організації інших товариських сходин. Чистий прибуток із тієї акції перевищив суму 20.000 крон, а сама вона мала добрий успіх, оскільки товариське співжиття українців на еміграції значно поширилося, а взаємні відносини затіснилися й поглибилися. При цьому знайшло товариство активну допомогу від Українського Жіночого Союзу у Відні, за що й висловлювало йому щирю подяку.

Та все ж управа товариства була свідома того, що в такий спосіб зможе задовольнити студентство мінімальними грошовими надходженнями, але не дасть йому повного забезпечення існування на майбутнє. Тому, задовольняючись поки що досягнутим, мусіли рівночасно звернути головну увагу на планову допомогову акцію поза межами тіснішого осідку товариства.

Належало перш за все спопуляризувати провідну ідею товариства серед нашого громадянства, де воно б і перебувало. Почали з Чехо-Словаччини, потім поширили свою організаційну акцію на Галичину і Буковину. Насамперед управа мала за мету створити в названих регіонах окремі комітети і поширити там не лише саму допомогову акцію на користь централі, але перевести і планову організацію всього українського студентства, нормуючи приплив його до різних закордонних університетів. У Галичині ця акція не могла вдатися з огляду на невідрадні політичні обставини – тому не можна було взяти в руки справу призначення окремих українських студентів з цього краю в конкретний закордонний університет.

На Буковину виїхала з дорученням управи студентка медицини Данилевичівна. Там їй вдалося залучити не лише нових членів, але і досить щедрі датки для товариства; була надія, що буковинські українці не відмовлять і на майбутнє матеріальних жертв для нашого студентства за кордоном. Але невідрадні політичні відносини не допустили до того, щоб перевести тривалу організацію на Буковині та щоби зав'язати там сталий комітет для ведення допомогової акції.

Заходи на Закарпатті, щоб забезпечити нашому студентству відповідний прожиток на час канікул не принесли, на жаль, ніякого успіху. Натомість довелось в Чехо-Словаччині дати почин до великої допомогової акції, яку українське студентство в Празі довело до значно кращих результатів. Ще з

початком 1920 – 1921 навчального року спричинилося товариство відповідним датком до покриття відповідних потреб українського студентства в Празі; але коли кількість нашого студентства зросла в цьому місті набагато більше, ніж у Відні, Українська Академічна Громада в Празі розпочала самостійну організаційну працю.

Ще одну важливу акцію здійснила управа товариства в Данії. Тут за підтримки Української Дипломатичної Місії, зокрема, за старанням дружини посла Іванни Левицької та українця Трохима Шишка вдалося заінтересувати широкі кола датської суспільності питанням матеріальної допомоги українському студентству, завдяки чому було надіслано чимало білизни, одягу та деяких харчів для нашого студентства.¹⁹⁸

З особливою енергією зайнявся цією справою славний датський публіцист Гакон Крог, який, крім цього, запросив одного студента-українця на час канікул до себе й забезпечив у інших датських землевласників прожиток для кількох українських студентів на літній час. За ці заслуги названий чужинець загальними зборами був іменований почесним членом товариства.

Між тим матеріальні потреби нашого студентства за кордоном зростали день у день. Згадувалося в звіті С. Дністрянського і ще про двох добродіїв, які тоді внесли значні суми на допомогу студентам: Митрополит Андрей Шептицький вступив до членів Товариства з квотою 10.000 крон, а колишній гетьман Павло Скоропадський – 25.000.¹⁹⁹

Одначе управа не могла обмежити своєї допомогової акції на європейський континент, змушена була звертатися і до Америки, де мешкало багато наших земляків у кращих життєвих відносинах. Перші заходи не обіцяли великих успіхів, бо надходили з Америки раз у раз відомості, що всяка допомогова акція там уже є майже виключена: першим склав пожертву посол Юліан Бачинський, опісля настала довга перерва. Відтак управа змушена була делегувати до Америки професора Карла Боберського і доктора Миколу Бодрука. Вони обидва зайнялися популяризацією ідеї товариства: перший відчитав і відповідними світлинними ілюстраціями, а другий зі своїм братом Іваном, який мешкав у Монреалі (Канада), безпосередніми зв'язками з українськими організаціями. Завдяки цьому серед великих труднощів перемогла ідея допомоги українській культурі, й широкі українські кола американського громадянства переконалися, що одним з найважливіших завдань нашої майбутності була допомога культурних устремлінь студентства як основи для майбутнього інтелектуального проводу народу.²⁰⁰

Відтак з грудня 1920 року почали напливати значні доларові допомоги від Українського Червоного Хреста в Канаді, з Монреалю і Вінніпегу, від Українського Запомогового комітету у Філадельфії, від Українського Народного Союзу в Нью-Йорку, від Українського американського комітету в

Там само. – Спр. 15. – Арк.122.

Там само. – Арк.125.

Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія. Спомини (1918-1922). /Л. Биковський – Мюнхен-Денвер, 1971. – С. 112.

Скрентоні, від Українського католицького товариства „Провидіння” й від поодиноких осіб – о. Олександра Пристая, о. Кінаша, о. А. Крайківського, д-ра Степана Гриневецького. В останньому моменті, наголошував у своємі звіті С. Дністрянський, одержало товариство 24 долари від Українського Народного комітету в Міннеаполісі, де наші селяни не позабули своєї студіюючої молоді в Старому краю. Ці пожертви американських братів дали можливість забезпечити на якийсь час наукові студії нашого студентства у Відні, Леобені й Граці, а потім і в Загребі.

Коротко кажучи, Товариство прихильників освіти здобуло у своїх земляків за океаном повне довір'я – Український Народний Союз в Нью-Йорку, пересилаючи значну суму на допомогу українському студентству у Відні, переказав через нього і 250 доларів для українських студентів і емігрантів у Югославії, а крім цього, виказав бажання, щоби відповідну суму визначити також для інвалідів останньої війни.*

Розподіл пожертв серед студентства здійснювала управа за безпосередньої участі товариства „Січ” у Відні. Його голова Ігор Федів був членом управи, а його заступник Дмитро Форнальчик - головним посередником між товариством „Січ” і Товариством прихильників освіти. Тож часто різні звернення щодо збирання пожертв підписували представники цих обох українських громадських інституцій. Скажімо, в зверненні до американських українців Станіслав Дністрянський й Ігор Федів писали: „Коли Вам не є

Український Червоний Хрест (Монреаль) – 200; Буковини: товариство „Жіноча громада”(Чернівці) – 500 лей, др. Бурачинський – 400, товариство „Українська школа” – 250, Академічне товариство „Союз” – 150, Українське товариство „Запороже” – 150, Омелян Гриневич – 100, товариство „Праця” – 85, др. Драгомирецький – 60, П. Бойчук – 50, др. Гузар – 50, Добровольський – 40, проф.. Королевич – 40, проф. Цурканович – 40, Соневицький – 35, проф. Гушул – 30, проф. Кмицикевич – 30.

По 20 лей пожертвували – Бриндзан, проф. Вольський, проф. Войнович, Довганчук, інспектор Клим, Маєр, проф. Мігула, Осип Ронгуш, Турушанко, Феодосій Филипович, Шандан, по 10 – проф. Василашко, проф. Воевідка, Ільницький, Кобилянська, проф. Копачук, Малаховський, проф. Мігалюк, Сарочан, 7 – Прокопович, по 5 – др. Ковалюк, Кос, проф. Орелецький. Павлюк, Тарко; з Австрії та інших країн: „Жіноча громада”(Берлін) – 1000 німецьких марок. Гетьман Павло Скоропадський – 25.000, Р. Смаль-Стоцький – 75.000, Митрополит Андрей Шептицький – 10.000. член Директорії Федір Швець – 4.000, проф. Боберський – 4.000, В. Найман – 3.220, Є. Петрушевич – 3.000. о. Дженоккі – Вал. Бриндзан – 2.200, О. Сероїчковський – 2.020. По 2.000: Микола Василько, Микола Залізник, Косаренко-Косаревиц, член Директорії Андрій Макаренко, Борис Мартос, Яр. Литвинович, Іван Німчук, Теодор Савула, Дмитро Левицький. Український Допомоговий комітет (Відень), посол Сінгалевич – 1.720, Степан Рудницький – 1.220, сотник В. Байлів – 1.220 (ЦДІАУЛ: Ф. 789. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 11.)

байдужа доля української молоді, то не відкажіться від помочи, якої вона негайно потребує. Не забудьте, що за чотири долляри можна удержати одного студента один місяць, за десять тисяч долярів можна удержати всіх українських студентів у Відні (250) цілий рік.

Сподіваємося, що Ви відчуваєте розпучливий крик української молоді о поміч і не позволите, щоби впав на Вас тяжкий докір, що Ви підтяли крила тих, які хочуть всі свої сили і знання віддати рідному народові... Всяка найменша жертва є для нас спасенна.

Збирайте жертви між знакомими та вступайте в члени нашого Товариства . Вписове виносить два долляри, вкладка члена фундатора одноразово 200 долярів, звичайного члена річно 20 долярів”.²⁰¹

Треба зазначити, що найбільших жертводавців із-за океану намагалися заохочувати почесним членством. Так, зборами прихильників освіти у Відні 10 квітня 1921 року було іменовано почесними членами: Юліана Романчука зі Львова, посла у Вашингтоні Юліана Бачинського, професора Івана Боберського в США, доктора Миколу Бодрука і пані Вікторію Бодрук з Монреаля, доктора Степана Гриневецького (Чікаго), пані А. Юнкерову (Вінніпег), секретаря Українського Народного Союзу в Нью-Йорку, секретаря Укр. Червоного Хреста в Канаді С. Ковбеля, секретаря УЧХ в Монреалі Северина Костирського, о. А Крайківського з Філадельфії, секретаря Українського громадського комітету в Скрантоні Юрія Креківського, секретаря Українського запомогового комітету в у Філадельфії П. Кирилюка, о. Кузева і скарбника Івана Мороза з товариства „Провидіння” з Філадельфії, п. Ядловського, заступника голови УНС з Нью-Йорка, публіциста Гакона Крога з Данії.²⁰²

Іменовано допоміжними членами: пані Анну Балицьку з Відня, о.Кінаша зі США, пані послувану Івану Левицьку в Копенгагені, о. О. Пристая зі США і рохима Шишка з Данії.²⁰³

Ось як про це відгукнувся на згаданих зборах Деркач: „Відчуваючи положення студентства, зрозуміли наші жертводавці найвищий живий обов’язок для народу. Та частина бідного українського студентства, знищеного війною, недугами і ранами, та молодь, серед якої багато воєнних інвалідів, розуміє добре, що затягає великий довг у всіх жертводавців. Вона свідомо того довгу і супроти цілого народу, що вимагає від неї дальшої боротьби о святі права не тільки на воєнному полі, але також і на культурній ниві. Вона бажає використати побут на чужині, для нової зброї в боротьбі з усіма нашими політичними і культурними ворогами.”²⁰⁴

Чимало прикладів жертвності нашої еміграції в ім’я освіти знаходимо і в звіті секретаря Товариства прихильників освіти за 1921 рік. Тоді місячні грошові допомоги на утримання і короткотермінові позики виділяла управа на підставі писемних прохань. У квітні допомога становила 500-1500 крон, а за останні місяці 1921 коли зросли кошти життя у Відні та інших містах Австрії

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк.132.

Там само. – Спр. 36. – Арк. 20.

Там само. – Спр. 36. – Арк. 21 зв.

Там само. – Спр. 36. – Арк. 21 зв.

вдесятеро, становище українського студентства в Австрії стало дуже важке.

Видатки студентства у місяць тобі становили:

На	в березні 1921 р.	в березні 1922 р.
Помешкання	500 к.	3.000 - 6.000 к.
Світло	500 к.	3.000 - 4.000 к.
Хліб	400 к.	9.000 к.
Снідання	200 к.	3.000 к.
Обід	600 к.	6.000 к.
вечеря	800 к.	8.000 к.
прання білизни	200 к.	3.000 к.
інше	1.000 к.	4.000 к.
Разом	в березні 1921 р	3.000 - 4.000 к в місяць
	"- " 1922 р	35.000 - 50.000 к. "-

Сума 35.000 крон в березні 1922 року потрібна була на найскромніше студентське удержання у Відні, при харчуванні в їдальні, без м'яса, без видатків на вбрання, поправу черевиків, придбання часописів, книжок і тютюну . У березні 1921 покривало товариство допомогою в сумі 700 – 1.500 крон половину студентського утримання, в березні 1922 видає воно понад мільйон крон місячно і покриває ледве 1/5 або й 1/10 потрібної суми. Правда, більшість студентів, що одержували тоді допомогу, мали ще підтримку з дому, але понад 20 спудеїв не мали її ніякої, жили тільки з допомоги товариства й були приневолені голодувати, марнуючи здібність і здоров'я.

Необхідні кошти для студій у Відні на один рік, враховуючи оплати на вписи й іспити, у березні 1922 року сягали півмільйона австрійських крон. У той же час щомісяця надзвичайні допомоги становили:

	підмог	на суму	позик	на суму	позик		
січень	45	39.600	14	16.530	59	56.130	1 1.000
лютий	49	50.000	7	10.300	56	60.300	3 2.900
березень	67	72.100	28	63.390	95	135.490	3 2.900
квітень	85	96.500	195	145.095	190	241.59	1 500
травень	89	107.800	26	74.645	115	182.445	2 3.000
Червень	103	126.200	37	110.000	140	236.200	7 9.500
липень	100	127.400	32	97.700	132	225.160	3 4.000
серпень	60	84.000	3	17.000	63	101.000	2 12.500
вересень	51	70.800	3	17.000	54	87.800	4 12.200
жовтень	48	68.100	6	51.000	54	119.100	5 10.000
падолист	87	214.500	12	78.000	99	292.500	8 24.455
грудень	95	245.000	1	3.250	96	248.250	22 44.500
Разом в 1921 р.		1,302.000	274	683.916	1153	1.985.916	61 129.055

Важливою для нас є статистика студентства, що одержувало допомогу й змогло тоді закінчити студії:

медицина	32	1	з Галичини	178
філософія	29	1	з Буковини	32

право	17	2	з Наддніпрянщини	7
теологія	-			
Разом				217
гірнична школа	3			
земельна школа	38		жінок	13
технічна школа	10		чоловіків	204
торговельна школа	73		сини селян і робітників	121
Ветеринарія	3	1	сини урядовців	
музична академія	33		інтелігентів	96
академія мистецтв	5		Разом	217

У той час затребування щомісячної допомоги в американських доларів на 375 студентів виражалися в таких даних:

всієї допомоги	52	товаришів
2/3	177	-"-
1/2	35	-"-
1/3	13	-"-
0	44	-"-
Разом	375	

Отже потреба в місяць американських доларів становила 570. Насправді видавалося тільки 123 долари, а недостача сагала 457.²⁰⁵

До виїзду студентів на канікули товариство „Січ” нараховувало 375 членів, у тому числі 30 студенток. Жили вони майже всі в приватних помешканнях, а чотири відсотки – в інтернатах і масових бараках. Ціни за помешкання коливалися від 5.000 – до 20.000 австрійських крон на місяць. З них харчувалися: 150 в єврейській їдальні, де обід і вечеря коштували в середині липня 1922 року 5.000 крон. Ці витрати покривалися за рахунок пожертв, які надходили головним чином з Америки: на одного студента в місяць 4 долари – 21.000 австрійських крон.²⁰⁶

Аби поліпшити матеріальний стан віденських студентів, економічна комісія „Січі” в 1921-1922 навчальному році намагалася нав’язати зносини з будь-якими місцевими організаціями, котрі могли б хоч чимось причинитися до забезпечення товариства. Крім зносин з такими допомоговими інституціями, як „Wirtschaft” і „Deutsche Kammer”, економічний референт „Січі” увійшов у зносини з австрійською допомоговою студентською організацією „Austrien Studentrelief”, на чолі якої стояли англійці Грант і Сміс, з метою допущення українських представників до трьох підпорядкованих їм акцій: сніданкової, одягової та для хворих – „Speziallefalle”. Після довгих переговорів за стараннями вище згаданих англійців допущено було наших представників напівофіційно з правом вирішального голосу в справі українського студентства і дорадчим щодо інших. Завдяки цьому українське студентство протягом навчального року діставало 150 сніданків за мінімальною оплатою, 35 скористалося допомогою для хворих, 140 змогли одягнутися, а на влаштування

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 4 зв., 5.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 67.

Святого вечора одержано від добродія Гранта борошно, молоко, каву тощо.²⁰⁷

У 1921-1922 навчальному році від Українського комітету Австрії (Найман, Утриско) надійшло грошових допомог на суму 461.500 крон, котрі були розподілені серед потребуючих студентів. Крім того, за умовні ціни одержано було від Українського громадського допомогового комітету 60 піжам, 61 сорочку, 89 шматків мила, 154 свічки, 55 упаковок прального порошку, що було розподілено між 90 студентів.²⁰⁸

За стараннями економічної комісії „Січі” протягом семестру 27 студентів одержували харчі від „Hilfaktion des Schweden Roten Kreuz fur Osterraich”, а 40 протягом місяця одноразово.²⁰⁹

Також економічна комісія подбала про контакти з американською допомоговою організацією „American Relief Administration – ARA”, що займалася забезпеченням насамперед австрійських урядників і пенсіонерів обідами за півціни. Таким чином 75 українських студентів одержали можливість скористатися такою благодійністю американців. Окрім того, для хворих і мешкаючих далеко від міських кухонь отримано 13 доларових пакетів з харчами.²¹⁰

Зверталася українська громада за допомогою і до аргентинсько-австрійської організації „Argentinisch-Osterraichische Wohlfahrtsver”, яка забезпечувала дешевим одягом місцевих пенсіонерів. Завдяки старанням „Січі” українським студентам спочатку виділили 117 талонів, не рахуючи комплектів білизни і плащів, а через три тижні видали ще 35 пар черевиків.²¹¹ Надходили пожертви і від окремих українців. Так, пан Утриско передав 100 кілограмів кісткового цукру, пан Бурачинський вистарався через посередництво німецького допомогового товариства 37 піввільних харчових карток.²¹²

Необхідно додати, що за 1922-1923 навчальний рік усього одержано їх від Бурачинського 83, а за його власною ініціативою 20 піввільних харчових карток, які розподілено між новоприбулими спудеями, які спочатку мали перешкоди для харчування разом з іншими українськими студентами. Їх розподілили серед інших кухонь, видаючи талони АРА.²¹³

Тісними й прихильними склалися відносини „Січі” у Відні з центральним союзом „Юдеа”. Українські студенти, не маючи можливості заснувати власної кухні й зустрічаючи перешкоди в харчуванні й вступу до німецьких арійських ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 32.

Там само. – Арк. 33.

*Зрештою, збірки за 1922-1923 навчальний рік у краю засвідчили, що закордонні збірки перевищують майже три рази пожертви в краю. Відтак перспективи на наступний рік були невтішними: крім вищезгаданих причин, мали впливати на погіршення дотеперішнього стану нові, а саме: „1) моральна депресія українського громадянства в краю в зв'язку з актом з 14.ІІІ.1923 р. і 2) знеохочення студентства в зв'язку з загрозеним існуванням Укр. Високих Шкіл у Львові” (ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 36)

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 34.

Там само: – Спр. 692. – Арк. 53.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 29.

кухонь, харчувалося у єврейській мензі. Спочатку українське студентство користалося з усіх пільг, які мали єврейські студенти. Але згодом завдяки екстремним елементам обох сторін, відносини щораз напружувалися і дійшло до цілковитого розриву. Посередньою причиною послужила образа, кинена єврейським студентством на адресу німецьких студентів в місцевій Академії експорту. Цей інцидент (у часі загальних антисемітських рухів у Чехії проти ректора Німецького університету в Празі і почасти в Німеччині) прибрав більші розміри, поширюючись на інші вищі школи Відня й зміцнив тим позицію німців, що деякі студентські організації чужинців виявилися за ними. Частина віденського українського студентства, що навчалася в Академії експорту, заявила про солідарність з німцями лише щодо образи на їхню адресу, решта трималася зовсім пасивно. Однак це не завадило екстремістам з числа єврейського студентства цю солідарність з німцями трактувати як неприхильне ставлення українського студентства до євреїв, що зумовило в подальшому повний розрив між „Січчю” і „Юдеа”.

Для активізації конфронтації єврейські студентські організації розпочали кампанію несправедливих, наклепницьких і відверто провокаційних закидів на адресу всього українського студентства у Відні. Зокрема, в газеті „Morgenzeitung” з’явилася навіть передова стаття з цього приводу. Пасквільний фейлетон друкується в газеті „Morgen”. Після цього українське студентство ухвалило не харчуватися більше в єврейській мензі. Услід за цим „American Relief Administration” відмовила українським студентам у видачі харчових карток, посилаючись на їхню відсутність.

Лише після довгих переговорів пощастило одержати від цієї американської організації тільки 30 карток, ще 70 виділили німці. Частину студентів вдалося прикріпити до німецької кухні при Академії експорту, решта ж, головним чином студенти університету, залишалися без харчування. Для них намагалися випросити харчі в „Німецько-арійській мензі”. В результаті переговорів з її керівником професором Шатенфрогом, пощастило добитися виділення харчування для 120 українських студентів з двотижневим попередженням на випадок відмови.²¹⁴

За таких обставин українські громадські організації Відня намагалися шукати різні можливості, аби віднайти засоби для малозабезпечених студентів. Скажімо, з нагоди перебування генерального секретаря Європейського студентського фонду пана Гофмана у Відні з ним зустрівся економічний референт „Січі” з метою організувати допомогу українському студентству. Той поставився прихильно – обіцяно допомогу в сумі 6.250.000 крон.²¹⁵

Находила допомога і з інших джерел. Одержано було, наприклад, від пана Гранда 25 пар однозOLEвих черевиків, 15 пар жіночих черевиків, 10 пар ходжених, 20 чоловічих сорочок, 10 пар кальсонів, 12 м’яких ковнірців, 15 жіночих сорочок і стільки ж панталонів, 60 пар шкарпеток, 10 пар вовняних рукавичок, 10 светрів, 3 шалики, 2 жіночі светри, 8 пар панчоx. Ці речі одержали 70 наших студентів. Сніданковою акцією водночас було охоплено

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 36, 37.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 40.

160 студентів. На Святий вечір цей благодійник знову виділив продукти. Як і минулого року, наголошується в документі, „не погордив він нашою вечерею, загостив на неї”.²¹⁶

Крім того, за стараннями Українського релігійного комітету дістало товариство „Січ” 1 плащ, 2 блузки, 2 сорочки, 5 пар шкарпеток, 3 пари рукавичок, 2 камізельки і 3 сподень.²¹⁷

Аби полегшити матеріальне становище окремим студентам, товариство „Січ” вело перемовини про переїзд до Праги 15-20 українських спудеїв. На виділені 15 місць зголосилися: Юрій Вовк (малярство), Іван Сумницький (філософія), Дмитро Бурко (філософія), Павло Дзвіняцький (філософія), Олекса Баранів(право), Богдан Нижанківський (агрономія), Павло Сиротюк (філософія), Іван Крушельницький (філософія і малярство), Клавдія Піснячевська (філософія), Іван Кирстюк (філософія), Петро Пришляк (право), Микола Кинасевич (філософія), Харитя Кононенко (право), Іван Рудницький (філософія) Гриць Залізняк (агрономія) і Сергій Несторенко (економія).²¹⁸

Усі вони, за винятком чотирьох, винятково через матеріальне становище не могли надалі залишатися у Відні, адже щоденна дорожнеча тут чимраз більше утруднювала українській студентській еміграції дальший побут і студії у вищих школах. Відтак частина студентства, відірвана від рідні, або й зовсім без неї й будь-якої матеріальної підтримки, кинулася до фізичної праці, аби в такий спосіб хоча б частково зарадити своєму положенню. З огляду на це за ініціативою інженера Володимира Безкоровайного засновано в кінці травня 1922 року гурток з назвою „Українська студентська самопоміч” при товаристві „Січ”, діяльність якого мала на меті:

„1) Згуртувати всіх товаришів, що вже ознакомлені з яким-небудь ремеслом, всіх охочих до фізичної праці та до науки всякого роду ремесла, щоби в цей спосіб: а)дати товаришам спромогу зарібку через вироби і направи всяких найконечніших річей, як: виріб білля, краваток, ковнірців, обуви, убрання, прання білля, стрижка, голення, годинникарства, слюсарства і т.д і т.д.; б) дати іншим тов-ам змогу набуття згаданих річей по дешевим цінам.

2) Заснованням гуртка дати примір іншим товариствам і товаришам по інших місцях до засновання подібних гуртків, головно в нашій вітчизні – почавши вже при середніх школах. Через засновання таких гуртків-товариств розширити між молодіжею зацікавлення до промислу, що спричиниться до піднесення добробуту нашої зруйнованої країни”.²¹⁹

До складу керівництва „Самопоміч” ввійшли: голова – студент-лісівник Іван Кантимир, писар – студент-фармацевт Іван Кирстюк, скарбник – студент-аграрій Іван Стахнюк. До контрольної комісії – інженер Володимир Безкоровайний і студент медицини Євген Омельський. За духовного провідника-протектора обрано ініціатора гуртка Володимира Безкоровайного.

Лотоцький О. Симон Петлюра. – Накладом Комітету для вшанування Петлюри . /Олександр Лотоцький. – С. 102.

ЦДАВОВУ: Ф. 3991. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 1.

ДАЛО: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 17.

Українська студентська „Самопоміч” складалася з таких відділів: фризієрія (перукарня), шевство, кравецтво, пральня, переплетня, фотографічне ательє і вільні заняття. До останнього належали: господарські польові й городні роботи, перевезення майна, годинникарство, слюсарство, друк на гектографі тощо.

Українська студентська „Самопоміч” у Відні, повідомляла її управа 31 липня 1922 року, „не має ще формального статуту, але помимо цього веде вже успішну працю в залагоджуванні найконечніших реальних потреб наших товаришів, як направка черевик, одіжи, стрижка і голення, виготовлення біля і краваток, світлин та інших ручних робіт.

Це все робимо в ім'я братерства, щоб і в цей спосіб уможливити товаришам побут у Відні у боротьбі із страшною дорожнечію”.²²⁰

Працю розпочато було без будь-яких матеріальних засобів. Нестача грошей на закупівлю найнеобхідніших знарядь праці грозила цілковитим припиненням діяльності гуртка. Але тут прийшов на допомогу уряд ЗУНРу, котрий виділив 100.000 крон австрійських і Українське товариство прихильників освіти – позичка 600.000 крон. Відтак було закуплено найнеобхідніші знаряддя для діяльності перших трьох відділів.

Діяльність цих відділів організовували: шевський – абсолювент філософії Лев Король, кравецький і фризієрню – студент філософії Іван Кантимир, фотоательє – студент медицини Теофіль Кучковський, вільних занять – переважно вже згадувані Іван Кантимир та Іван Кирстюк.

У недорозвинених відділах праця започатковували: в пральні – студент-лісівник Петрачков, а в палітурні – студент суспільних наук Микола Данилюк.

Брак приміщення й ніжних машин відчувався гостро в розвитку кравецтва й шевства, хоч праця розгорталася „більше в приватнім помешканні при напруженню – сказати – всіх надлюдських сил і здобуває успіх за успіхом”.²²²

Уже протягом травня-червня 1922 року діяльність Української студентської „Самопоміч” у Відні засвідчила велику користь для студентства. Її працю можна було уявити таким чином:

Відділ	рід праці	ціна УСС	ціна в місті
Шевський	61 направок	1022.000	1794.000
	4 пари напівнових черевиків	112.000	185.000
	2 пари нових черевиків	145.000	200.000
Фотоательє	16 знімків	240.000	520.000
Кравецький	9 направок	185.000	400.000
Фризієрня	117 товаришів	25.900	72.500

Там само.

цит. за: Роговий В. Підтримка діаспорою українського студентства в міжвоєнний період (1921-1939) – С. 38.

годинникарство	26 направок	61.000	210.000
Слюсарство	36 ключів, 8 замків	41.500	106.500
перевезення речей		45.000	125.000
печатня на гектографі		38.000	140.000
денно харчуються зайнято 32 тов.		550.000	1.200.000
Разом		2.465.400	5. 033.000

Майно гуртка складалось із закупленого інвентаря і з доходів робітні. Усіх членів – 17.

Одночасно ж задумувалося в серпні 1922 року створити дешеві курси шевства і кравецтва за допомогою товариства „RoHo” (Reichorganization der Hausfrauen Oesterreiche), на які зголосилося: 7 осіб на кравецький, а 11 осіб на шевський курс.²²³

У той же час життя висувало нові потреби щодо матеріального забезпечення українського студентства в Австрії, про що свідчить, зокрема, лист керівників Українського товариства прихильників освіти у Відні від 12 червня 1922 року до земляків у США: „... положення нашої молоді на еміграції стає з дня на день більше критичне. Доріжня змагається з кожною хвилиною. Ціни харчів, одіння, мешкань, а навіть шкільної оплати зростають з божевільною швидкістю. Не наводимо їх, бо вони знані Вам добре з часописних вістей. Замітимо тільки, що місячні кошти студентського, дуже невибагливого життя, які півроку тому назад не досягали 15.000 австр. корон, виносить нині 60.000 австр. корон. А число потребуючих доходить до півтори сотки. Для удержання їх потрібна сума для нас страшна. Для Вас однак – це жертва небагатьох долярів”.²²⁴

Невже ж не пожалієте їх? – ставилось питання, адже „невисказаним жалем переймає нас думка про цю можливість, можливість цілковитої руїни еміграційного студентства і страшна розпука огортає нас на вид марніючої молоді. Це не фраза, не порожні слова. Десятки голодуючих і обідраних студентів – це вже грізна, жахлива дійсність.

Невже ж припинити цього ви не в силі? Невже ж цю молодіж, яку не доконали ляхи ні кулею й багнетом на окривавлених ланах рідного краю, ні катованнями по тюрмах і таборах, до решти мусить винищити матеріальна нужда на еміграції?

Земляки! Цего не сміє бути і ми віримо, що це не станеться. І ми певні, що на цей заклик наш, горячий і тривожний, поспішите з помічу. Бо пора крайна, час грізний”.²²⁵

Зрозуміло, що подібні звернення знаходили певний відгук у середовищі української еміграції, відтак вона намагалася допомогти власній молоді.

ДАЛО: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 6.

ДАЛО: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 3.

ДАЛО: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 4-5.

Справді, Українська студентська „Самопоміч” стала важливим органом забезпечення українського студентства у Відні, метою якої було створити умови для того, аби студенти могли продати свою фізичну працю і в такий спосіб забезпечити себе засобами для існування. Так, її діяльність не піднялася до належного рівня, який давав би можливість забезпечити повніше потреби студентства. Але головною причиною того була економічна криза в Австрії. В самому Відні станом на 1 січня 1923 року нараховувалося 130.000 безробітних фізичних робітників і близько 25.000 безробітних урядовців, тому важко було знайти роботу студентам.²²⁶

Тобто, особливої діяльності гурток на початку свого існування не розвинув, тим паче, що згодом надійшли канікули, коли його праця фактично припинилася. Однак з початком осінніх занять його діяльність відновлюється. І до грудня 1922 року окремі відділи УСС мали такі фінансові результати: фризйєрня – 251.000 к. а., шевство – 489.000, кравецтво – 160.000, слюсарство – 315.00, годинникарство – 190.000, вільні роботи – 180.000, що в сумі становило 1,586.140.²²⁷

Зрозуміло, що цих коштів було замало, тому їх треба було шукати на стороні. У листі до ЦЕДУСа від 18 листопада 1922 року керівництво „Січі” писало: „Просимо конечно о негайне вирішення допомоги українському студентству Австрії, тому що положення того ж надзвичайно критичне. В касі Товариства прихильників освіти грошей всего на один місяць, а з Америки, тому що Товариство прихильників освіти, підчиняючись Конгресу, припинило велику акцію збирання фондів, там же ніяких грошей не приходить. Коли так дальше потриває й коли Ви так і дальше будете дбати про забезпечення українського студентства Австрії, то вже в січні більшість студентів буде мусіти перервати студії”.²²⁸

Але, щоб цього не допустити, то самі студенти взялися хоч якимось чином розв’язувати свої проблеми. З грудня 1922 року розпочинається другий період в діяльності УСС. З цього часу товариство уконституується, чітко виклавши в своєму статуті програмні цілі: „гуртувати і заступати інтереси того студентства, яке власною працею хоче собі взаємно помочи”.

Там само.

* За період з 7 лютого 1920 до 1 квітня 1921 року свої пожертви на адресу Товариства прихильників освіти у Відні переказали з Північної Америки такі благодійники: Український Народний Союз (Нью-Йорк) – 1236 американських доларів, Український Канадський Червоний Хрест (Вінніпег) – 600 канадських доларів, Український Червоний Хрест (Вінніпег) 92 фунтів стерлінгів, Лев Бачинський (Нью-Йорк) – 500 доларів, Українсько-американський громадський комітет (Скрентон) – 300, Канадський Червоний Хрест (Онтаріо) – 200, С. Гриневицький (Чикаго) – 200, о. А. Краківський (Сефтон) – 100, Український допомоговий комітет (Філадельфія) – 65, Братство „Провидіння” (Філадельфія) – 250, о. О. Пристай (Карнега) – 40 зі збірки, о. М. Кінаш (Філадельфія) – 22, ДАЛО: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 6.

Тут просвічувала ініціаторам цієї справи мета взаємної допомоги, відтак статут передбачав використання 2 годин праці, які студент дав би для товариства раз в тиждень безоплатно. Це мало бути вкладом у той капітал, який УСС мала б до розпорядження на користь нашого студентства. І це дало свої результати. Якщо з самого початку в складі УСС нараховувалося 13 членів, то тепер їхня кількість зросла до 46.²²⁹

Фактичний оборот студентської самопомоги за грудень 1922 становив: фризйєрня – 140.800 к.а., шевство – 291.00, кравецтво – 129.000, слюсарство – 112.000.²³⁰

Проте найбільшою перешкодою в діяльності УСС була відсутність власного приміщення. Тільки перукарня розмішувалася в „Січі”. Інші відділи тулилися по приватних помешканнях, що не сприяло успішному розвитку цієї студентської ініціативи, однак певні результати все ж були. Студенти, які працюють, одержували 20 відсотків, 10 відсотків йшли до каси товариства²³¹.

Зіставлення рахунків УСС з 1 червня 1922 року по 6 січня 1923 засвідчило, що студенти мали можливість заробити за цей період: маючи доходів у фотоательє на суму 410.115 крон, вони одержали винагороди за працю в цій ділянці самопомоги в сумі 328.092, відповідно у фризйєрні ці суми становили 344.790 і 275.832, шевському відділі 774.900 і 702.900, кравецькому 186.000 і 169.000, слюсарському 315.000 і 297.000, вільних занять 1.112.820 і 1.090.5000.²³²

Якщо врахувати й добровільні датки від ЗУНР-у (100.000 к.а.) і пожертву пана Гранда (500.000), а 136.810 крон від інших меценатів, то можна бачити, що УСС при віденській „Січі” причинилася досить непогано до матеріальної підтримки українського студентства у столиці Австрії.²³³

Однак цього було недостатньо, засвідчували студентські активісти, бо „тими грїшми ми мали можність заосмотрити лише дуже малий процент товаришів, заслуговуючих на попертя. У Відні відносини прямо страшні, багато товаришів голодує в дослівному значінню, густо часто відмовляючи собі снідання, на що маємо конкретні дані... З кожним тижнем обставини погіршуються і багато товаришів стоїть перед конечністю залишити Відень і студії. Не ліпше представляється справа і з одягами. Богато товаришів доношувє останнє своє взуття, а думати про такі видатки, як закупно наукових книжок є вже прямо немислимим ... богато товаришів вже ходять з пятном чахотки ... є одиниці, яких голод пхає на шляхи темних заробітків”.²³⁴

Там само. – Арк. 83.

Там само.

Український стрілець (Німецьке Яблоново). – 1921. –31 березня.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 64-66.

Там само. – Спр. 692. – Арк. 8.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 19.

В іншому документі зазначалося: „Віденське студентство стоїть перед крахом, бо коли на покриття місячне треба 800.000 к.а., підмоги, які існують, не перевищують суми 250.000 к.а. Число товаришів, що підходили б під рубрики підмог та які відповідають наміченим висше вимаганням, виносить мінімально 35. Коли взяти під увагу, що на заосмотрення харчами треба місячно для них около 5,000.000 к.а., це є 2500 к.ч. А в такому случаї, де одіння ? де фонди на книжки? де фонди на ліки, бо вже і таких багато потребують”.²³⁵

У звіті Українського академічного товариства „Січ” за 1923-24 навчальний рік, зокрема, зазначалося, що „вплив війни, як рівнож не менше й матеріальні злидні й нужда, з якими то чинниками приходиться бороти тутешньому студентству в цьому році, приневолювали не одного студента кидати хвилево науку і їхати до дому, щоби ратувати останні сили свої, або таки тут у Відні шукати заробітку на прожиття. Про це свідчить малюоча скількість членів Т-ва серед шкільного року, а зростаюча при кінці року. Помимо тих трудностей та невідрадних обставин виказало студентство у Відні більші поступи в науці, як коли-небудь. Се належить особливо підкреслити”.²³⁶

Надходження до каси товариства за вказаний період становили 4.123.680 а. к., в тому числі внески – 3.421.680, університетський податок – 179.300 і різні пожертви – 522.700.²³⁷

Важке матеріальне становище було і в членів товариства „Січ”, яке витворилося в Граці. Як можна пересвідчитися із звіту його управи за 1923-1924 навчальний рік, „матеріальне положення тутешнього студентства є дуже погане. Заледви 50 % членів Січі є вповні забезпечених, 40 % напівзабезпечених, а 10 % без жадного заосмотрення, яке є в части з підмог, які час від часу присилає ЦеСУС, Т-во прихильників освіти або й саме Т-во з власних фондів уділяє, в части з приватних лекцій або фізичної праці, а в части з затягування довгів, де тільки вдасться. Тільки один товариш має патронат, а оден одержує місячну підмогу від Т-ва Прихильників освіти, яка заледви вистарчає на оплату помешкання”.²³⁸

Різні акції на одержання додаткових надходжень для нашого студентства не завжди давали бажаний результат. Один з документів повідомляє, що „саме Т-во не може прийти своїм членам з визначнійшою поміччю, бо улаштований ним концерт приніс колосальний дефіцит, який ще досі не є сплачений. ЦЕСУС прислав Т-ву 850 ч. к., з чого 500 ч. к. мусіло Т-во ужити на покриття концертного дефіциту, а Т-во прихильників освіти 500.000 а. к. Сі підмоги є каплею в морю. Тяжке матеріальне положення лягло важким каменем на членів Січі: много з них мусіло виїхати домів і на якийсь час перервати свої студії. Однак мимо сего тяжкого матеріального положення праця в Т-ві йде своїм ходом”.²³⁹

Там само. – Арк. 20.

Там само.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк.20.

Там само.

Там само. – Спр. 694. – Арк. 21.

За вказаний період товариство „Січ” у Граці одержало від вкладок і вписового 2.408.200 а. к., допомоги – 2.059.175, доктор Ізидор Сірко склав за забраний інвентар товариства – 630.000, з продажі стрічок товариства „Січ” – 305.000, пожертви на покриття концертного дефіциту – 300.000, з оподаткування – 525.000.²⁴⁰

В одному зі списків боржників значаться 24 студенти з Буковини. Сума заборгованостей в основному коливалася від 100 до 250 австрійських шилінгів: Антін Станко з Виженки – 145, Василь Керназ із Раранчого – 168, Гільда Данилевич із Заставни – 216, Микола Влад з Шепота – 175, Степан Кукулка – 229, Іван Стовпюк з Іспаса – 114 тощо. Але дехто, як Олександр Константинюк з Горішніх Станівців, були винні до каси Товариства прихильників освіти понад 600 австрійських шилінгів, а були й такі, як, наприклад, Тит Черський з Кіцмані, що повинен був повернути тільки 23 шилінги колишньої допомоги на продовження освіти, а Олесь Спинул з Валяви – всього 8.^{241*}

І все ж, попри такі злигодні, та допомога, яка творилася українською еміграцією і земляками із західноукраїнських теренів, давала можливість нашому студентству вперто боротися за виживання.

Аналізуючи організацію допомоги українському студентству в Австрії, насамперед у Відні, необхідно зазначити, що наша еміграція в цій країні продовжила ті добрі традиції підтримки національної студіюючої молоді, які були тут закладені ще з кінця XIX століття. В умовах, коли після закінчення Першої світової війни до Австрії напливла значна кількість українського студентства, саме відомі провідники національної еліти, зокрема, такі, як Михайло Грушевський, Станіслав Дністрянський, були промоторами організації підтримки українського студентства. Саме вони не тільки звернулися до нашої європейської еміграції про організацію такої допомоги, їхній голос почули і за океаном, куди вони писали відповідні листи. За їхньої підтримки могло успішно діяти товариство прихильників освіти у Відні.

Відтак це дало можливість суттєво підтримати українське студентство в Австрії, що мало можливість опановувати різні фахи в багатьох найпрестижніших університетах цієї країни в надзвичайно складних умовах.

3.3. Діяльність українських громадських організацій Варшави

Коли стало зрозумілим, що українські державні чинники не зможуть гарантувати матеріальної підтримки, погляди студіюючої молоді Варшави одразу ж звернулися до співвітчизників, котрі зуміли якимось чином облаштувати своє життя тут. Скажімо, Леонід Степаненко 10 червня 1921 року пожертвував тисячу польських марок „на влаштування бурси для незаможних українців-студентів варшавських вищих шкіл”, а добродій Ткачук через два тижні – 5.000 одиниць цієї валюти, а в липні з редакції „Української трибуни”, що визнавалися тут, повідомили про переказ 50 бельгійських франків.²⁴²

Там само.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 22-23.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 23.

Звичайно, ці суми не могли задовольнити необхідних витрат, а тому необхідно було покладатися на жертвовність різних благодійних установ, що діяли в регіонах. Зокрема, головна управа Союзу українських студентських громад Польщі звернулася тоді до всіх своїх низових клітин „щодо надсилки в розпорядження управи 10% загального прибутку із сум громад”.²⁴³

Матеріальне становище української студіюючої молоді справді було критичним і тоді, і пізніше. Так, абсолювент медичного факультету Варшавського університету Кирило Снігур 25 серпня 1922 року писав до Головної управи: „Два тижні знаходжусь без жадної марки в кишені... Такий матеріальний стан примушує мене просити Головну управу о видачі мені позички від 5-10 тисяч пол. марок, на які я матиму змогу майнути до знайомих поза Варшавою, щоб дістати собі грошей на життя в вересні місяці і не переносити іспитів на весну майбутнього року за браком коштів”.²⁴⁴

Щодо потреб студентів-українців Варшави в останньому кварталі 1922 року, то голова Союзу Осінський писав так: „Щоби кожний студент міг прожити й провадити академічну працю, він мусить мати хоть би той прожитковий мінімум, який встановлений для інтернованих. А мінімум цей виносить на добу:

250	грам м'яса до сьогодні	375 м.п.
600	Хліба	360
500	Картоплі	44
60	Цукру	90
14	Кави	90
7	Чаю	98
60	Сала	120
20	Солі	20
150	ріжної ярини (горох, фасолі)	120
Разом		1407 м.п.

Таким чином, вартість харчового мінімуму на один день в листопаді місяці має виносити 42210 м.п.

Крім того, прання білизни в місяць 3000, кут для мешкання на місяць - 10.000, дрібні видатки на голення стриження, репарація білизни і одягу – 2500. Разом 57.710 м.п.”²⁴⁵

Для забезпечення членам громади певного мінімуму життя її Управа увійшла в зносини з різними допомоговими організаціями. Представник Міжнародного Червоного Хреста Гльор через Британський комітет допоміг теплою білизною, якої було виписано 150 пар (розібрано було 105 пар з огляду на неприбуття багатьох ще на навчання в університет). На цьому закінчилися

Там само. – Арк. 24.

Там само.

Там само. – Арк. 37.

зносини, бо там заявили: вони, мовляв, організації центральні, тому як організація місцева звертайтеся до українських „центральных допомогівих установ”.²⁴⁶

Підтримка з боку польського студентства виявилася в дозволі на користування з їдалень „Братней помочі”, в наданні 9 місць у польському інтернаті в Кошарах Бльока та в кількарразовій допомозі білизною і один раз одягом. Це все здобула Головна управа Союзу. Управа ж громади „лише перебрала від Гол. Управи функції по розприділенню місць і обідів”.²⁴⁷

З відкриттям з початком 1922 року нового польського жіночого інтернату управі вдалося здобути 2 місця в ньому для наших колежанок. Позатим жодних нових придбань зносини з „Братней поміччю” не дали, бо польське студентство і само не багато має, щоб ділитися.²⁴⁸

У справі матеріального забезпечення студентства у Варшаві найбільше дали зносини громади з ВСЦФ, розпочаті й на добрий шлях поставлені головною управою Союзу українських студентських громад у Польщі. Управа Варшавської громади, перебравши від головної управи зносини з ВСЦФ, дістала широку допомогу останньої, яка поширила інтернат на Повонзках до 2 кімнат (на 40 осіб), винайняла третю кімнату під читальню. Крім того, видала всім членам громади безплатні обіди і вечері, внесла плату за навчання колег у вищих школах, закупила підручники й приладдя, необхідні для студій і практичних вправ, зшитки, оплатила приватні помешкання, винайняті в місті, а мешкаючим у Воломіні оплатила проїзд залізницею. Допомагала також одягом, білизною, взуттям, позичкою таких речей, як ковдри, рушники. А з 1 грудня видавала медикам і політехнікам 10 грошових стипендій по 20.000 марок у місяць кожна. „В січні кількість стипендій, - наголошувалося в одному з документів, – при тому ж розмірі, збільшується до 12, а в лютому – до 14, але зменшується до 15.000 кожна”.²⁴⁹

У грошовому вираженні допомога ВСЦФ тоді виявилася в наступному: оплачено помешкання: в листопаді 1921 за 24 студентів, у грудні 1921 – за 31, у січні 1922 – за 57, у лютому 1922 – за 55, (тобто, 167 x 3.500) 585.000 польських марок. Видано обідів: листопад 1921 – 46 (1380), грудень – 49 (1460), у січні 1922 – 75 (1646), у лютому – 63 (1646), усього 233 (6132). Усього – 396.600 м.п. Видано вечерь: листопад – 11 (341), грудень – 11 (341), січень – 62 (904), лютий – 63 (1953) – усього 137 (97.320).

Стипендій: грудень – 10x20.000, січень – 9x20.000, лютий – 14x15.000, усього на 590.000 п.м. За право навчання внесено близько 233.000 п.м. Придбано підручників академічним гурткам на суму 131.750, костюмів на загальну суму 600.000, пальт: листопад – 9, грудень – 5, січень – 2, лютий – 12, усього 26x8.000 на суму 20.800, взуття: грудень – 12, січень – 6, лютий – 13, усього 31x10.000 на суму 310.000, білизни – на суму 70.000. Усього за 4 місяці завдяки зверненням українського громадянства ця організація витратила на

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 27.

ЦДАВОВУ: Ф. 3671. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк. 135.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 27 зв.

Там само. – Арк. 28.

допомогу українському студентству 3.130.000 польських марок.²⁵⁰

Крім того, ВСЦФ передала інструменти для струнного оркестру громади. Відтак 7 музикантів при інтернаті на Повонзках уперше виступили на святвечорі, де виконали український і польський національний гімни.²⁵¹

Зрозуміло, що вже сам факт перебування в цілковитому відірванні від батьківщини, родин, свого майна – джерел забезпечення характеризував тодішній матеріальний стан українського студентства, яке розпочало організаційно-академічну працю без жодних засобів до існування. Але покладаючись на свої молоді сили, українські студенти вирішили не відступати від оволодіння вищою освітою. І в цій важкій хвилині саме студентські громади справді взяли на себе обов'язок допомогти своїм членам грішми, одягом, помешканням, харчами, лікарською допомогою, а також посильними підробітками. Однак старання студентської громади щодо створення більш-менш задовільної матеріальної підстави для академічної праці своїх членів не змогли повністю досягнути поставленої мети. Причиною цього було, по-перше, те, що українські еміграційні урядові чинники не мали можливості виділити сталої матеріальної допомоги через брак коштів у своєму розпорядженні. По-друге, українське громадянство, котре перебувало на батьківщині, не мало жодної можливості таку допомогу надавати, а еміграційне не розпоряджалося належними засобами навіть для підтримання свого існування.

Не вирішувала проблеми допомога від „Польскей братней помощи студентув-полякув” і Всесвітньої федерації християнських студентів. Остання інституція, як можна перекопатися з вищенаведеного, на початку була головною підставою матеріального побуту українських студентів, оскільки вносила оплату за навчання, видавала незаможним студентам стипендії в розмірі прожиткового мінімуму (15 тисяч польських марок щомісячно), закуповувала за свої кошти дешеві обіди і вечері, а також підручники й приладдя, оплачувала помешкання, видавала зі своїх складів американський одяг, білизну і взуття, надавала лікарську допомогу тощо. Наприклад, тільки за один семестр за навчання 100 українських студентів було внесено 300.000 польських марок. За цей же час видана сума прожиткового мінімуму для 30 студентів становила 2.250.000, напівпрожиткового для 70 осіб – 3.500.000, на закупівлю підручників і приладдя – 500.000 і допомога для ста майбутніх українських спеціалістів одягом, взуттям і білизною оцінювалася в мільйон одиниць польської валюти. Але така допомога надавалася тільки до 1 березня 1922 року.²⁵²

Не було надії на високі студії і в рідному краю, оскільки польська влада всіляко переслідувала українське студентство на матірних землях, яке змушене було переходити в підпілля. Скажімо, Українська крайова студентська організація у Львові, створена у вересні 1921 року, наприкінці жовтня і в листопаді 1922 року зазнала брутального терору від польської влади. З двох тисяч студентів-українців, що пробували здобути вищу освіту на окупованих

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 28.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 692. – Арк. 4.

Там само.

Річчю Посполитою українських землях, півтори тисячі були заарештовані й трималися час безневинно каралися по в'язницях. І тільки за те, що відважувалися називати себе студентами українських високих шкіл у Львові.²⁵³

Одним з шляхів вирішення цієї проблеми була пропозиція про заснування в таборах інтернованих Української військової академії на чужині. З цього приводу 1 листопада 1922 року генерал Микола Шаповал повідомляв, що стосовно цього розмовляв з відомим генералом Миколою Юнаковим і міністром закордонних справ Андрієм Лівичким: „Вони надзвичайно хочуть, щоб академія в таборі існувала і звичайно пристануть на кожне пропозиція щодо заложення її. Петлюра також в розмові зі мною, без якого будь поведи з мого боку першим заговорив на тему про академію, й я думаю, що він зі свого боку не зробить ніяких перешкод. Він лише радив мені і рахував за краще, щоб вона була заложена звичайним шляхом, військовим міністром, і гроші побибрала не через яке-небудь, спеціально для цього утвореного Товариства, а начальник академії побирав би впросто від мене.

Уже справа академії стає у нас актуальною й тому буду просити тебе вже справу самої допомоги для неї поставити в Комітеті актуально й найближчому часі подати мені конкретні дані. Заложення академії з багатьох причин являється дуже потрібним. Табори після моєї двохмісячної відсутності я знайшов ще в дужчому занепаді. То, що частина людей виїхала до большевиків, ще більше розбігається тут у Польщі, вишукує собі посади, роз'їжджається на роботи...”.²⁵⁴

Але справа ця ніяк не зрушувала з місця, не було також у цей час відтоку вояків до вищих навчальних закладів. Професор Краківської гірничої академії Іван Фещенко-Чопівський 19 листопада 1922 року писав до генерала Миколи Шаповала: „Вже минуло більше місяця з часу нашої зустрічі, але з табору до мене не зголосилося жадної охочої до вступу в Академію душі... Дуже жалко, бо зараз для вступу наших таборян тут є сприятливі можливості на 2, 3 і 4-ий курси. В майбутньому році такі сприятливі умови будуть уже тільки для 3 і 4-го курсів, що ще більше утруднить умови вступу”.²⁵⁵

Тимчасом матеріальне становище нашого студентства гіршало. З огляду на таку ситуацію 13 грудня 1921 року студенти-політехніки Варшави зверталися до управи громади, аби їх поставили в чергу на допомогу від Всесвітньої федерації християнських студентів в оплаті за навчання після студентів університету, в яких ця проблема стояла гостріше.²⁵⁶

Чимало проблем нагромадилося і в справі забезпечення нашої студіюючої молоді помешканням. Багато з тих речей, які були в розпорядженні господаря студентського інтернату у Воловині, передали українському студентству як пожертву представники міжнародної допомогової студентської організації у Варшаві, як зазначалося вище. Станом на 23 травня 1922 року в студентському інтернаті у Воловині було одержаних від неї речей: 19 великих і 14 малих ковдр

Там само. – Спр. 694. – Арк. 30.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 31.

Там само. – Арк. 41.

Там само. – Арк. 31.

, 14 простирадл, 15 білих і 7 сірих наволочок, 15 сінників. Крім того, інтернат за рахунок ВСЦФ був забезпечений табуретками, ліжками і всіма іншими необхідними речами для підтримання нормальної життєдіяльності - аж до сирників і мила.²⁵⁷

На потреби Воломінського інтернату на грудень 1922 року необхідно було виділити 300.000 марок польських на оплату помешкання за два місяці, 3.000 – за користування криницею, 10.000 – на оплату праці покоївки, 37.000 – для придбання гасу, 24.000 – 31 пуду торфу, 7.800 – 6 пудів, 7.200 – прання білизни постільної і дрібні видатки – всього 120.000 марок польських.²⁵⁸

Оскільки ціни протягом місяця піднімалися на 50 відсотків, то на січень 1923 витрати різко зросли: 43.000 на придбання нафти, 7.500 – 5 пудів дров, 18.000 – 30 пудів торфу, 15.000 – оплата помешкання, 15.000 – покоївці, 4.000 – за користування водою, 10.000 – за прання білизни постільної (7 змін по 2рази і 3 запасних), 5.000 – дрібні й непередбачені видатки – 117.000.²⁵⁹

Крім того, 53 студентів були в грудні 1922 року кваліфіковані на обіди від Міжнародного Червоного Хреста й одержали по 15 відповідних посвідчень на право скористуватися безплатною їжею.²⁶⁰

Оскільки цих коштів не вистачало, то управа Товариства допомоги збігцям з України 11 грудня 1922 року ухвалила видати українській студентській громаді Варшави безповоротну позику в розмірі 350.000 польських марок. Окремим пунктом було записано, що „управа товариства і надалі буде брати під увагу потреби українського студентства в Польщі і в міру можливости допомогати йому”.²⁶¹

Завдяки такому ставленню до студентських потреб українська молодь продовжувала навчання. Наприкінці 1923 року, наприклад, у варшавських вищих школах вчилося 70 членів місцевої української студентської громади: в університеті – 48, політехніці – 12, вищій господарській школі – 3, школі наук політичних – 2, торговельній школі – 1, академії мистецтв – 2, консерваторії – 1, музичній школі – 1.²⁶²

Їх намагалися підтримати й з інших країн Європи. Комісія для збірки пожертв для української студентської громади у Варшаві, скажімо, створена в Подєбрадах, 13 лютого 1924 року переслала 94 чеських крони для її потреб.²⁶³

Водночас велика кількість бажаючих учитися такої можливості не мали: 15 квітня 1924 року в таборах інтернованих у Польщі ще перебувало близько 50 студентів, які з матеріальних причин не могли вписатися „на високі школи і тратять цей час своєї примушеної еміграції та не можуть думати про студії”.²⁶⁴

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 31.

Там само. – Арк. 31зв.

Там само. – Арк. 31зв.

Там само. – Арк. 32.

Там само. – Арк. 32.

ЦДАВОВУ: Ф. 3671. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 2 зв.

Там само.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 3.

Однак матеріальні умови для українства в Польщі ставали дедалі все важчими, відтак голова Комітету звільнених з інтернування сотник Ф. Крушинський писав з Каліша 12 жовтня 1923 року до Президента Чехословацької республіки Томаша Масарика: „Майже трьохрічне перебування в цих таборах знищило більшість людей морально і фізично. Таборова атмосфера була убійчою для душі й тіла інтернованих, продовольчий пайок був лише тим засобом, яким ледве можна держати при житті нещасних людей. Впродовж майже трьох літ вони не одержували жадної грошової допомоги, а три чверті з них не могло скористати з тих скупих філантропічних роздач білизни, що пару разів відбувалися в обозах. Люди обдерті й босі. Такий розпучливий стан змусив їх рватися на свіже повітря, на вільний заробіток бодай звичайного різноробочого, інтерновані стали устрімлятися в різні інші держави в тих же цілях...

З найбільшим довір'ям і надією очі українських емігрантів стали вдивлятися на Ваш, пане Президенте, край, серце українця відчуло в Чехові брата, що в найтяжчій хвилині подав руку помочі. І серце не зблудило.

Тисячі молодих людей нашої нації побирають у Вас науку й користають з щедрої гостинності Вашого, Пане Президенте, Народу. Вчать культури старшого брата, а пройдуть літа й це стане тим цементом, котрий зміцнить взаємне довір'я й в історії українського народу це запишеться золотими літерами. Бо ж найкращих друзів можна пізнати лише в нещасті.

І керований цими мотивами щирого братерського співчуття й благородства Чехів, Комітет звільнених з інтернування, заснований у Каліші й який об'єднує до 200 членів, осмілюється сподіватися, що Чехо-Словаччина не одмовить в гостинности ще певній кількості укр. політичних емігрантів, що в обличчі зими стоять ледве не перед голодовою смертю”.²⁶⁵

А 26 липня 1924 року генерал-хорунжий Всеволод Петрів писав до проректора Української Господарської академії в Подебрадах, що до нього звернулися бувші слухачі військових академічних курсів у таборі Каліш Сидоренко, Сціборський, Добровольський, Пікульський, Орловський і Єфременко з проханням поклопотатися за них у прийомі до Академії.

„Не дивлячись на тяжкі умови інтернування, - наголошував Петрів, - ці молоді люди знайшли в собі досить енергії, щоб придбати хоч і скорочену вищу освіту, а тепер прагнуть здобути для праці знань. Знаючи їх настирливість в придбанні освіти, беру на себе сміливість просити узглянути їх прохання щодо прийняття до академії”.²⁶⁶

31 липня 1924 року табір у Каліші остаточно ліквідовувався, „інтерновані отримують документи на руки і отпрапляються на вільне повітря навіть при допомозі поліції. Брак праці, загальний господарчий застій, не дають можливості влаштуватися на будь-яку працю в Польщі й інтерновані потрапляють у надзвичайно прикре матеріальне становище. Особливо прикре воно намічалось для курсантів, які наприкінці червня подали заяви на вступ до УГА”.

Там само. – Арк. 5.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 16.

Уже наближається зима, нагадували про них у листі до керівництва академії 5 вересня 1924 року, яка „значно обмежить запит на робітника, а це загрожує студентству, яке не попаде до академії, опинитись на зиму без жадних засобів до життя”.²⁶⁷

Ситуація ускладнювалася й тим, що Міністерство закордонних справ ЧСР категорично відмовило для родин осіб, що зараховані студентами УГА, видати візи.²⁶⁸

Ось чому значна частина інтернованих українських вояків змушена була залишитися в Польщі, відтак наша еміграція й добродії з рідного краю мали своїм завданням підтримувати тих, хто взявся за науку. І не тільки вихідців з таборів інтернованих, але й тих, хто добирався сюди з Галичини. Наприклад, „Студентська Громада” в Кракові була заснована 29 жовтня 1924 року групою студіюючої молоді, що покинула українські високі школи у Львові. Членів-засновників було 88. У 1925-26 навчальному році прибуло до Кракова ще понад 100 українських студентів. Вони заснували 10 секцій, хор, книгозбірню й читальню. В тому часі почали там виходити „Краківські Вісти” – орган краєвого студентства. В 1926/27 р. починаються внутрі „Громади” тертя на ідеологічному ґрунті; творяться два табори, націоналістичний і „комунізуючий”. Перший дає почин до заснування корпорації „Сян”, згодом теж „Чорноморе”, другий оформлюється у „Незалежне Об’єднання Українського Студентства – „Пролом”. Від 1930 краківське студентство працює вже інтенсивно в різних ділянках: у фахово-науковій і самопомоговій, культурно-освітній, організаційній тощо. „Студентська Громада” в Кракові начисляє під цю пору 401 членів. В цьому числі є 276 звичайних членів (студентів університету) і 125 надзвичайних членів (студентів інших шкіл). Студенток усього 80. З числа 401 студіює:

право	126	Студенток	4
філософію	69	-"-	28
медицину	53	-"-	4

Там само. – Арк. 19 зв.

*Один з боржників товариства прихильників освіти Теодор Марітчак у 1936 році в листі до Львова з Відня так описував свою неспроможність розрахуватися: „Живу на чужині на становищі примусового емігранта, що мимо старань ще й досі має замкнений поворот до краю. Не маю тут жадної посади, жадного сталого заняття, жадної пенсії, ані майна, не маю теж іншого верстату праці, крім пера. А скільки цей „верстат” приносить заробітку тим, що не належать ані до реномованих учених, ані до відомих публіцистів, ані вкінці до редакційних співробітників зі сталою платнею... Я більше мав і маю праці, ніж заробітків, більше голоду, ніж хліба. Зокрема ж останні роки, від 1933 майже до кінця 1935, були в мене без жадних заробітків, так що я жив вповні на ласці добрих людей, себто жебраниною в буквальному того слова значінню”. (ДАЛЮ: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 2.)

на Вис. Торг. Школі	45	-"	12
на Державн. Педагогії	41	-"	13
фізичне виховання	19	-"	15
на Гірнич. Академії	8		
Інші фахи	40	-"	4

З усього загалу студіюючої молоді 373 студентів походило з Галичини, 5 - з Лемківщини, 14 – з Волині, Полісся і Підляшшя, 9 – з етнографічно-польських районів. Як правило, більшість з них потребували матеріальної допомоги. Відтак через „Студентську Громаду” в 1929-1930 навчальному році 221 студент одержав позичок на суму 2.666,56 злотих.

Не можна було обійти увагою і 120 студентів-українців, що студіювали на познанських високих школах: право – 13, медицину – 35, торговельну справу – 20, фармацевтику – 17, решта 35 – інші факультети. Тамтешня „Самопоміч”, що займалася допомогою акцією, в 1929-30 виділила їм 161 позичку на суму 2.585 злотих, а в 141 – на суму 2735 злотих.

Українська громадськість Варшави за такої ситуації, звичайно, намагалася допомагати нашому студентству і в інших містах Польщі, де воно також відчувало гостру потребу в допомозі. Так, 4 березня 1924 року український студент Петро Терещенко писав з Кракова до відомого діяча в еміграції генерала Миколи Шаповала: „Аби не губити дорогого часу „нічогонеробленням” на еміграції, поклав всі свої зусилля і енергію на те, щоби дістатися до вищої школи, аби, здобувши фахові знання мав знову принести їх до розпорядимости укр. народу. Мої особисті умови при вступленні до університету були спеціально дуже тяжкі, бо мусів був перед тим зложити іспит зрілості при Краківській гімназії. Пан генерал може зрозуміти, яку надлюдську працю треба було покласти, аби чужому чоловікові, який заледво що навчився говорити по-польськи, здати за кілька місяців іспит зрілості в чужій мові зі знанням літератури й історії цього краю...

Але щоденна тяжка фізична праця, холод і недоїдання протягом уже третього року зробили своє. Дружина захоріла. Отож, знаходячись з хорою жінкою в дуже тяжкому положенні, звертаюсь до Вас, пане генерале, з проханням не відмовити бути в ласкавому посередництві перед У.Г.К. в Празі о уділюванні міні позики протягом останніх чотирьох місяців цього року шкільного (березень, квітень, травень, червень), або при неможливості цього хоча одноразової - яка дала би мені можливість не перервати в цьому році науки і не стратити на марне стільки уже покладених сил і праці. По скінченню року шкільного і зданні іспиту поїду яко студент-агроном на практику, що дасть мені можливість перебути літом власною працею.

Кожен з нас, беручи в найчорніші години свого життя, мусить конечно вернути при першій же можливості, які знову пішли б на залагодження так

великих бід і потреб серед наших братів”.²⁶⁹

Такі можливості вишукувалися за різних обставин. Навіть якщо для цього необхідно було брати в борг. Скажімо для влаштування вечірки на користь української студентської громади у Варшаві 19 лютого 1925 року управа Союзу просила в УЦК позичити 300 злотих.²⁷⁰

І українська молодь, незважаючи на надзвичайно скрутні обставини, прагнула закінчити студії, погоджуючись навіть на боргову яму. З цього приводу 5 жовтня 1925 року видатний у майбутньому український діяч Юрій Липа писав: „Щодо мого стану матеріального, то він по смерті мого батька, дра Івана Липи, не є блискучий. Тепер на IV році, маючи по 70 годин праці тижнево, я позбавлений можливості утримуватися репетиціями чи журналістикою. Уже сими днями переді мною стоїть дилема, або покинути тимчасово свої студії медичні і піти на заробітки, або старатися о якусь сталу позику. Маючи лиш два роки до закінчення, не хотів би так легко віддати своє право до студій, і тому прошу Вас яко колегу і українця допомогти мені в справі щомісячної позики, такої як отримують колеги в Кракові від від Укр. Студ. Союзу. Позику хотів би мати вже сього місяця, бо оплати іспитові і річні справляють труднощі майже непереборимі в моім теперішнім стані...”²⁷¹

Усе, що можна було зробити, українська громадськість Варшави намагалася зробити. І хоч у незвичайно у важких умовах, але наше студентство на початку 1920-років таки вчилося, що вселяло впевненість у те, що інтерноване вояцтво таки збережеться для рідного народу не лише для його збройного захисту, а й для творення політичного проводу.

Але з другої половини цього десятиріччя проблема матеріального забезпечення української молоді в Польщі загострилася через зміни офіційної політики Варшави до наших мігрантів. Це змусило нашу молодь вишукувати нові джерела для підтримки свого навчання. Тим паче, що заснована студентами-емігрантами з Великої України у 1927 році варшавська громада постійно поповнювалася вихідцями з Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя, оскільки високі школи Варшави притягували до себе не лише крайове, але й чужинське студентство. Зокрема, на цей час тут діяли університет з правничим, теологічним, гуманістичним, математично-природничим, лікарським, фармацевтичним та ветеринарним відділами, політехніка, де можна було здобути фах інженера, а також опанувати такі спеціальності, як механіка, електротехніка, архітектура, хімія, геодезія. Чимало українців готові були здобути вищу освіту також у Вищій торговельній школі, Головній школі сільського господарства, Академії мистецтв, стоматологічному інституті, школі політичних наук, державному музичному інституті, Вищій музичній школі імені Шопена, інституті кінематографії.

Не отримуючи ніякої допомоги від університету, громада змушена була розраховувати на власні сили і на допомогу українського громадянства. Не маючи власного помешкання тулиться вона в приміщеннях різних українських

ДАЛО: Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 5.

ЦДАВОВУ: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 3, 5, 7.

Там само. – Спр. 17. – Арк. 2.

установ. Спочатку в Українському Центральному комітеті, потім у Студентському домі. У той час у варшавських вищих навчальних закладах студіювало 400 українських студентів, більшість з котрих потребували допомоги. Навіть на посилку делегата від ЦЕСУС-у на міжнародні студентські форуми у Франції в 1928 році треба було збирати гроші серед українського громадянства. У Варшаві цю акцію доручили референту відділу міжнародних зносин ЦЕСУС-у Євгену Чеховичу. З його збіркового листа видно, що Іван Огієнко здав 3 злотих, Микола Ковальський – 5, Віктор Приходько – 3, Роман Смаль-Стоцький – 10, Лев Бачинський – 5, Сергій Жук – 2, Андрій Лівицький – 100 чеських крон.²⁷²

А всього у Варшаві склалися на посилку студентського делегата тоді понад сто українців, які пожертвували на цю акцію 451 злотий, 5 американських доларів і 110 чеських крон.²⁷³

Це засвідчувало, що саме українська громада може підтримати матеріально нашу національну студіюючу молодь. Але для цього треба було скоординувати збір пожертв не лише від українців столиці Польщі, але й від земляків з усього світу. Очевидно, за таких обставин професор Іван Огієнко, котрий тоді працював тут, вирішив упритул зайнятися організацією матеріальної допомоги українським студентам у Варшаві. За його ініціативою в столиці Польщі створюється спеціальне товариство для цієї мети.

З цією метою було вирішено започаткувати постійну благодійну акцію. Організаційні збори Товариства допомоги студентам-українцям вищих навчальних закладів Варшави відбулися 26 жовтня 1928 року. У списку присутніх бачимо таких відомих українських діячів, як Марко Безручко, Микола Ковалевський, Роман Смаль-Стоцький, Володимир Сальський, Павло Шандрук, Олександр Саліковський, Левко Чикаленко, Іван Огієнко та багато інших.²⁷⁴

Першим головою товариства був обраний 26 жовтня 1928 року професор Варшавського університету Іван Огієнко. А професор того ж університету Роман Смаль-Стоцький, Ніна Саліковська, Павло Сулятицький та Іван Іножарський стали членами управи. Кандидатами до неї були намічені Катерина Чайковська, Віктор Яновський і Петро Сікора. На наступному організаційному засіданні, яке відбулося 29 жовтня, на голову управи обрано професора Романа Смаль-Стоцького, секретарем – Івана Іножарського, скарбником – Павла Сулятицького. До ревізійної комісії тоді увійшли Юрій Кіркіченко, Марко Фединський і Марко Безручко, їх могли змінити Северин Іванович і Микола Миронович. Осідком товариства було визначено помешкання професора Р. Смаль-Стоцького за адресою Новий з'їзд, 5, пом. 27.²⁷⁵

Після цього управа товариства звернулася листовно до державних інституцій Речі Посполитої з проханням допомогти в організації інтернату з 4-5

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 174.

Там само. – Арк. 254.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 4.

Там само. – Арк. 4 зв.

кімнат і читальні для студентів, а також у наданні їм стипендій. Такі листи були відправлені до Президента Польщі, комісара Варшави, міністра релігійних культів і народної освіти, міністра військових справ Юзефа Пілсудського, міністра закордонних справ Августа Залеського, митрополита Діонісія, кардинала Каковського тощо. За попередніми підрахунками, для влаштування інтернату й читальні необхідна була одноразова субвенція в сумі 10 тисяч злотих. Крім того, для надання щомісячних стипендій та матеріальної допомоги хворим студентам треба було виділяти по тисячі злотих.²⁷⁶

Уже перші відгуки на ці звернення були позитивними. Так, для зборів студентської громади ректор Варшавського університету дозволяв безкоштовно використовувати по суботах з 19 до 22 години IX аудиторію, але приміщення для бібліотеки і зберігання поточного архіву не надав.²⁷⁷

Одне з перших звернень щодо допомоги й благословення управа товариства адресувало Митрополиту Андрею Шептицькому, в якому повідомляло про необхідність „впорядкувати інтернат для бідних студентів, уділяти допомогу хворим студентам, вносити за незаможних плату за навчання тощо”.²⁷⁸

І він, треба визнати, допомагав. Що ж стосується організації збору пожертв, то управа товариства розпочала цю акцію негайно, бо студентство потребувало допомоги. Відгукнулися не лише члени товариства, а й багато інших свідомих українців. Відтак, першу допомогу в сумі 200 злотих професор Іван Огієнко 4 листопада 1928 року надав студентам-богословам, які готували приміщення під гуртожиток.²⁷⁹ Серед перших пожертвував на студентський фонд посол до польського сейму Павло Васильчук, котрий вніс 10 злотих.²⁸⁰

А далі ті, хто не мав засобів на існування (їх представляв перед головою товариства студент Авенір Коломієць), позичали в рахунок допомоги.²⁸¹

Перші видатки на поіменну студентську допомогу товариство зробило наприкінці грудня 1928 року. Тоді Українська студентська громада у Варшаві одержала від професора Романа Смаль-Стоцького як голови 900 злотих на утримання інтернату і оплату „чесного” й подорожі на різдвяні свята до батьків для 13 студентів – Дем’яна Сидорчука, Юрка Єрем’єва, Івана Собка, Олександра Цинкаловського, Федора Білецького, Леоніда Березовського, Мирона Михайловича, Якова Іщука, Авеніра Коломійця, Терентія Мартинюка, Василя Грицюка, Юрія Кульчинського та Івана Кур’яна.²⁸²

Першими студентами, які одержали допомогу з 15 травня по 15 червня 1929 року були Олександр Цинкаловський (75 злотих), Авенір Коломієць (75), Василь Грицюк (75), Леонід Кострицький (45), Петро Доманчук (45), Іван Лопухович (45), Саватій Лопухович (25) та Анатоль Комаревич (15). Для

Там само.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 4 зв., 5.

Там само. – Арк. 5.

Там само. – Арк. 8 зв.

ЦДІАУЛ: Ф. 399. – Оп. 1. – Спр. 89. – Арк. 15, 16, 19

ЦДІАУЛ: Ф. 399. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 2.

ЦДАВОВУ: Ф. 4007. – Оп.1. – Спр. 23. – Арк. 45 зв.

підтримки цієї групи в другій половині червня 1929 року товариство вишукало ще 250 злотих, якими також покрили видатки на помешкання, спільне харчування і господарські потреби.²⁸³

Для організації грошових збірок управа товариства заснувала інститут уповноважених, кожний з яких одержував спеціальне посвідчення на право займатися цією акцією. Першу таку посвідку за підписами голови товариства Івана Огієнка і секретаря Миколи Іножарського одержав 28 червня 1929 року студент Високої торговельної школи у Варшаві Володимир Бачинський.²⁸⁴

Таких уповноважень того дня було підготовлено кілька десятків, їх одразу ж вручили активістам товариства, котрі негайно розпочали збіркову акцію. Наприклад, студент Варшавського університету Дем'ян Сидорчук вислав запрошення своїм знайомим у Рівненський повіт. Очевидно, що більшість з них відгукнулася, оскільки 29 листопада того ж року професор І. Огієнко вже отримав від Д. Сидорчука 20 злотих.²⁸⁵

У ті дні ж звітували про результати своєї роботи студенти Федос Бодасюк, котрий зібрав 26 злотих, Петро Доманчук (39), Каленик Галій (11), Хрисанф Гонтар (37), Аврам Кисіль (9), Авенір Коломієць (18), Анатоль Комаревич (25), Іван Коровицький (20), Юрій Кульчинський (52), Саватій Лопухович (10), Іван Лопухович (33), Олександр Лукашевич (50), Микола Малюжинський (26), Микола Маслов (42), Петро Пилипчук (20), Максим Тарнавський (27) та інші.

Товариство розгорнуло свою успішну працю завдяки створенню активу уповноважених на збіркові акції, які зверталися до українського громадянства в різних куточках міжвоєнної Речі Посполитої. Скажімо, за станом на 12 березня 1930 року уповноважені прозвітували про свою працю таким чином:

Пилипчук Петро – 20 золотих, Кульчинський Юрій – 52, Лопухович Саватій – 24, Лопухович Іван – 33. 35, Лукашевич Олександр – 5, Коломієць Авенір – 18.50, Доманчук Петро – 29, Коровицький Іван – 28.70, Гонтар Хрисанф – 53, Прокопович Федос – 5, Тарнавський Максим – 27, Кисіль Аврам – 9.05, Данилевич Віктор – 18.90, Бухало Василь – 21, Комаревич Анатоль – 25, о. Малюжинський Микола – 26, Маслов Микола – 42, Бачинський Володимир – 135, Багриновська Параскева – 10.²⁸⁷

Зібрані кошти одразу ж передавалися українській студіюючій молоді. Так, звіт референтури допомогового фонду при Українській студентській громаді у Варшаві за I семестр року 1930-1931 навчального року засвідчує, що „при ласкавій співучасті Допомогового комітету, а головню Всечеснішого Отця ректора Решетила та проф. Огієнка, яким в цім місці управа Укр. студ. громади складає найширшу подяку, вдалось узискати сталі щомісячні фонди на допомогу українським студентам. В минулому семестрі сталих місячних допомог було видано на загальну суму 830 зол. З допомог цих користали слідуючі члени У.С.Г.:

ЦДАВОВУ: Ф. 4007. – Оп.1. – Спр. 23. – Арк. 34.

Там само: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 6.

Там само. – Спр. 19. – Арк. 3, 3 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 9.

1.	Длугопільський Анатолій	за 3 міс.	65 зол.
2.	Кузьмович Теофіль	за 5 міс.	150 зол.
3.	Лопухович Іван	за 5 міс.	100 зол.
4.	Магденко Василь	за 4 міс.	60 зол.
5.	Мельничук Олексій	за 1 міс	20 зол.
6.	Сагайдаківський Валеріян	за 6 міс	180 зол.
7.	Сененький Володимир	за 2 міс.	120 зол.
8.	Черкавська Наталія	за 5 міс.	135 зол.
	Разом		830 зол.

Одноразових допомог видано на загальну суму 380 зол. слідуючим членам:

1.	Сагайдаківській Вірі	130 зол.
2.	Сиротенко Тамарі	90 зол.
3.	Магденкові Василеві	40 зол.
4.	Кузьмовичеві Теофілеві	40 зол.
5.	Мельничукові Олексієві	20 зол.
6.	Кульчинському Юрієві	20 зол.
7.	Огієві Антонові	40 зол.
	Разом	380 зол. ²⁸⁸ .

Щоправда, окремі студенти відмовилися від збіркових акцій з різних мотивів. Скажімо, студент правничого факультету Варшавського університету Юрій Косач повернув уповноваження, бо вважав таку акцію з його боку „безправною через те, що рішенням Управи У. С. Громади з дня 3.VII.29 єстм виключений з цеї ж У.С.Громади”.²⁸⁹

Тодішній благочинний Битенського деканату на Гродненщині архимандрит Полікарп Сікорський, надіславши від себе 12 злотих, повідомив, що нічого не зібрав з тих причин, що „на Білорусі, де я мешкаю, дуже небагато українців, та і то все бідні люде, котрі тільки заробляють на насущний”.

Там само. – Арк. 12.

Там само: Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 127.

А були й такі українці, котрі самі зверталися до товариства з проханням видати їм уповноваження для організації збірок на потреби українського студентства Варшави.²⁹⁰

Досить часто гроші надходили і поза збірковими листами. Багато діячів української культури передавали свої кошти безпосередньо професорові Огієнку. Так, на початку 1930 року відомий учений-філолог Степан Смаль-Стоцький пожертвував 500 злотих у фонд товариства.²⁹¹

Треба сказати, що збіркові акції УТДСУВ звернули увагу Товариства прихильників освіти у Львові, яке існувало з березня 1927 року і надавало допомогу українським студентам у Львові, Кракові, Гданську, Познані, Вільно і Празі. Голова його відділу сенатор Володимир Децикевич 10 серпня 1929 року звертав увагу професора І. Огієнка на ту обставину, що з огляду на укладання у вересні 1929 року чергового „місяця українського студента... окрема збіркова акція з боку варшавського товариства спричинить роздвоєння і викличе непорозуміння серед суспільности, яке відіб'ється некорисно для висліду збірки як для вашого, так і для нашого товариства”.²⁹²

Важливим завданням товариства було організувати гуртожиток для мало імущих студентів. Значну суму на це – 7000 злотих – було виділено Міністерством релігійних культів і народної освіти Польщі, за яку воно вимагало прозвітувати якомога швидше.²⁹³

Тільки на урядження Українського студентського дому І. Огієнко до кінця 1929 року витратив 1393 злотих.²⁹⁴

Але цих коштів не вистачало. Необхідно було шукати нові джерела надходжень. У першому семестрі 1929-1930 навчальному році, перебуваючи в складному матеріальному становищі, Управа Української студентської громади Варшави звернулася до громадянства із закликом допомогти нашої студіюючої молоді в цьому місті. Оскільки більшість членів громади походили з Волині, то акція розвинулася головню на терені цього регіону. І справді з багатьох місцевостей цього краю наспіли пожертви. Та найбільш охоче відгукнулася молодь, зокрема учні Рівненської української гімназії. Сам факт участі молоді засвідчив про те, що вона свої завдання розуміє. Факт цей водночас наголошував ту єдність духу, яка тепер охоплює щораз ширші кола нашої молоді і яка вселяє в нас надію на краще майбутнє, „бо в свідомості сила!”²⁹⁵

Українські студенти з Ковельщини на літніх канікулах влаштували вечірку, а чистий доход (135 злотих) передали УТДСЕВ у Варшаві. На різдвяних канікулах того ж року за ініціативи тих студентів відчитав Юрій Косач реферат „Мазепа і сучасність” і влаштовано вечірку. Збірка на рефераті 18 злотих, на вечірці – 64, ці гроші також передані на потреби студентської громади.

Там само. – Арк. 25.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 324.

Там само: Ф. 4007. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 131.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 491.

Там само. – Арк. 431.

Там само. – Арк. 527.

Управа УТДСЕВ займалася також забезпеченням студентів навчальною літературою. Скажімо, коли голова Товариства професор Іван Огієнко 16 листопада 1929 року звернувся до професора Сергія Шелухина з проханням надіслати свої книги безплатно, то 4 грудня прохання було задоволено.²⁹⁶

Позитивно оцінюючи активну діяльність членів управи, українська громада Варшави продовжувала довіряти їм і в подальшому розгортанні цієї праці. На загальних зборах товариства 12 січня 1930 року управа була обрана в такому складі: голова – професор Роман Смаль-Стоцький, секретар – Левко Чикаленко, скарбник – Віктор Завадський, члени – Іван Іножарський, Павло Сулятицький, професор Василь Біднов (невдовзі відмовився від цих обов'язків), Северин Іванович. Кандидатами в члени управи стали Василь Краснопільський, Петро Сікора і Паулін Руткевіч. До ревізійної комісії було обрано Марка Безручка, Юрія Кіркіченка й Марцеля Фединського, а на кандидатів – Іллю Золотницького й Віктора Куша. Товариства змінило також адресу - відтепер воно переїхало на Підвальну 16, пом. 15.²⁹⁷

Нова управа продовжувала збіркові акції, користуючись Різдвяними святами. Відтак за січень 1930 року видатки на утримання Українського студентського дому у Варшаві взяла на себе.²⁹⁸

А з метою стабільно забезпечення студіюючої молоді житлом 3 березня 1930 року управа товариства звернулася до прем'єр-міністра Польщі і воєводи Юзефського з проханням надати щонайменше 18 тисяч злотих для повноцінного функціонування інтернату для українських студентів.²⁹⁹

Крім цього вишукувалися й інші джерела розв'язання цієї проблеми. Так, 28 липня 1930 року міністерство релігійних культів і народної освіти Польщі виділило 1500 злотих на підтримку інтернату.³⁰⁰

Нова управа продовжувала практику збіркових акцій за спеціальними уповноваженнями. За такими, виданими Українською студентською громадою Варшави 14 червня 1930 року, студент Вищої торговельної школи Володимир Бачинський зумів зібрати 73 злотих, студентка стоматологічного інституту Емілія Нестерчук – 20, 5.³⁰¹

Однак стан надходжень членських внесків за 1930 рік був досить плачевним. Якщо такі громадяни, зокрема, Євген Чикаленко, Павло Сулятицький, Павло Шандрук, Володимир Сальський, Микола Миронович, Олександр Лотоцький намагалися регулярно вносити власні кошти на потреби українського студентства у Варшаві, то чимало з тих, хто вписався до членів товариства, місяцями не пропонували свої гроші.³⁰²

ЦДАВОВУ: Ф. 4007. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 1 зв.-2.

Там само: Ф. 3570. – Оп.1. – Спр. 43. – Арк. 59.

Там само. – Спр. 44. – Арк. 110.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп.1. – Спр. 49. – Арк. 1, 2.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп.1. – Спр. 49. – Арк. 3.

Там само: Ф. 4356. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.

ЦДАВОВУ: Ф. 4356. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 3.

Зрозуміло, що це ускладнювало матеріальне становище українського студентства Варшави. Станом на 1 листопада 1930 року в списку боржників значилося 24 мешканців інтернату, багато студентів не заплатили за перебування в інтернаті. Скажімо, П. Пилипчук мав заборгованість за 191 день, М. Тарнавський – за 101, С. Кузьмович – за 95, Б. Галецький – за 91.³⁰³

Тому 15 грудня 1930 року Варшавська студентська громада видала від себе уповноваження на збірку коштів на користь незаможних студентів. Згідно із касовим звітом студент Варшавської торговельної школи Юрій Черкавський зібрав 20 злотих, студентка університету Галина Кобринівна – 55,5, Іван Козицький – 6, студент консерваторії Анатоль Длугопільський – 75,5, студент університету Юрій Кульчинський – 39, студент університету Юрій Мельничук – 9, студент політехніки Леонід Маслов – 79.³⁰⁴

Оскільки цих коштів виявилось недостатньо для реальної допомоги студентству, то останнє закликалося громадою знову взяти участь у зборі добровільних пожертв. Відтак 17 березня 1931 року відповідні уповноваження були видані тим, хто був готовий звернутися до громадськості про допомогу. Звітна документація стверджує, що здобути частину коштів вдалося лише студентам університету Мельничуку (50 золотих)³⁰⁵ і Кульчинському – 32.³⁰⁶

Відтак управа товариства вирішила давати позики. Дійшло до того, що надаючи вже не першу позичку немаєтному студентові, котрий не міг повернути попередні, скарбник брав від нього підписки про те, що той „віднинішнього дня ні при яких обставинах не звернеться до товариства з проханням про допомогу”.³⁰⁷

Однак це мало могло змінити ситуацію. Тож документи свідчать, що колишні стипендіати не мали можливості розрахуватися за свої борги перед товариством ще протягом багатьох років. Їх просили „почати сплачувати цей Ваш борг хоча би маленькими, але регулярними, щомісячними частками”. Крім того, просили також, як це йдеться в листі до професора гімназії Віри Сагайдаківської, „заощадити нам поштові видатки новими нагадуваннями про Ваш борг, бо кождий гріш є дорогим для тієї справи, для якої ми служимо”.³⁰⁸

До речі, через півтора року Віра Сагайдаківська повністю розрахувалася зі своїми боргами на суму 347 злотих і в своєму листі „одночасно засилала товариству щире подяку за ту матеріальну поміч, яку товариство дало мені в часі моїх студій університетських у Варшаві”.³⁰⁹

Водночас українська громада дбала й про нові форми підтримки нашого студентства. Скажімо, гурток інженерів-українців у Варшаві у вересні 1931 року заснував стипендію в розмірі 80 золотих для студентів-політехніків, яка мала виплачуватися від жовтня до червня включно щомісячно у розмірі, який

Там само. – Арк. 7.

Там само: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 27.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 2.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 25.

Там само. – Спр. 3. – Арк. 10.

Там само. – Спр. 10. – Арк. 26, 27.

Там само. – Спр. 10. – Арк. 38–38 зв.

встановлювався на початку навчального року. Після закінчення студій стипендіат зобов'язував повертати кошти допомоговому комітетові.³¹⁰

Хоч і невелику, але постійну підтримку давали вечірки, які організовувалися студентською громадою. Скажімо, одна з таких, яка відбулася 6 лютого 1932 року, дала тільки вступних 343 злотих. А ще були 301 злотий надходжень від буфету і надходження від 4 збіркових листів, які поширювалися на вечорі, загальна сума становила 88 злотих.³¹¹

На листі пожертв, до речі, значаться різні суми. Наприклад, Опанас Нестеренко передав студентству 10 злотих, Сергій Сологуб і Кость Мандзенко - по 5, Володимир Біднов – 20.³¹²

Розрахувавшись за всі витрати, пов'язані із організацією вечірки, варшавське студентство могло мати чистий дохід у сумі 41 злотого.³¹³

На подібні вечірки намагалися запрошувати відомих людей, які виступали з рефератами. Так, для поширення збіркових акцій управа Товариства започаткувала таку форму, як читання актуальних лекцій. Відтак 24 жовтня 1931 року відбувся в громаді інавгураційний реферат професора Івана Огієнка на тему: „Григорій Сковорода – український філософ”. „Саля була виповнена українським студентством, а високозмістовний і з великим одушевленням виголошений реферат зробив незабутнє вражіння, наголошувалося в звіті про цю подію. Треба підкреслити, що пан проф. Огієнко завжди посвячує свої сили для праці серед українського студентства і то не тільки на полі науковім, але також матеріально опікується нашою молоддю”.³¹⁴

Досить часто мав виступи перед Варшавською студентською громадою Дмитро Донцов. У листі до управи громади від 29 грудня 1932 року він пише: „Не виключено, що десь в січні я буду у Варшаві. Як в грудні минулого року, при тій нагоді міг би дати оден відчит для Студ. Громади, який я давав у Львові і Кракові, на тему: „Партія чи орден?”³¹⁵

3 грудня 1931 року управа громади запрошувала єпископа Миколу Чарнецького на відчит Дмитра Донцова „Гетто української літератури”, котрий відбудеться дня 5 грудня в Х аудиторії університету о год. 8-15. Дуже були б ми вдячні, якщо б Його Ексцеленція скористала з нашого запрошення.”³¹⁶

У тогочасному дописі до газети з приводу цієї акції зазначалося: „У надзвичайно важких відносинах доводилось продовжувати УСГ свою організаційну працю в 1931 – 1932 навч. році. А вже найбільшою перепоною був брак домівки. Щоб зарадити цьому лихові, вирішила управа вивести дозвіл у ректора Варшавського університету на влаштування своїх імпрез в одній з викладових аудиторій. Там же відбувалися й виголошення рефератів, з якими виступали В. Прокопович, І. Огієнко, Д. Донцов, Ю. Липа.”

Там само. – Спр. 10. – Арк. 2, 3.

Там само. – Спр. 3. – Арк. 8.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 3.

Там само. – Арк. 7, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 26, 29, 30, 32, 33, 38, 42, 55.

Там само: Ф. 4356. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 87.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 10, 10 зв.

Там само. – Спр. 75. – Арк. 64.

Усі зібрані кошти негайно передавалися для підтримки насамперед талановитим студентам-українцям, котрі не мали фінансової допомоги від рідних. Скажімо, поквітування студента Академії мистецтв у Варшаві Ніла Хасевича про одержання стипендії від Товариства допомоги українським студентам за травень 1932 року в сумі 40 золотих свідчить про те, що зініційовані Іваном Огієнком пожертви в ім'я освіти справді давали можливість вчитися талановитій молоді, яка згодом поповнить лави національної еліти.³¹⁷ Треба зазначити, що для матеріальної підтримки Ніла Хасевича регулярно виділялися кошти на покриття витрат за помешкання.³¹⁸

У листопаді 1932 року матеріальний стан Варшавської студентської громади був настільки важким, що вона навіть не мала можливості послати свого делегата до Праги на черговий з'їзд ЦЕСУС-а, уповноважуючи свій голос львів'янам.³¹⁹

Від Товариства також видавалися іменні стипендії в сумі 40 злотих: імені Головного Отамана Симона Петлюри – з січня 1932 року її одержував Юрко Косач, а з березня – Ніл Хасевич та імені Петра Холодного – у січні-червні 1932 року її одержував студент Юрко Трохимчук.³²⁰

Життя у Варшаві в 1934 році для українського студента було нелегким: за помешкання треба було платити від 15 до 35 злотих, на харчування необхідно було викладати не менше 40 злотих щоденно, хоча й можна було розраховувати на дешеві обіди.³²¹

За таких обставин погляди зверталися до Митрополита Андрея Шептицького. Цікавим є лист від нього до членів від 27 березня 1935 року: „Завдяки щедрим допомогам Їх Ексцеленції піднайдено для „Громади” домівку, де міститься теж читальня часописів і бібліотека. При домівці зорганізовано бурсу, що з неї користають незаможні товариші. Вона являється осередком, що в ньому гуртується українське студентство, де черпає моральну підтримку і де може воно організуватися”.³²²

Документи свідчать, що розмір допомоги 1935 – 1936 року коливався від 5 до 250 злотих одній особі, як правило, найбільш бідним студентам, і головним чином тим, котрі не мешкали в інтернаті. Тобто, допомога призначалася насамперед на оплату приватних помешкань, а вже згодом на витрати, пов'язані безпосередньо зі студіями. За звітний період до квітня 1936 року кошти видавалися 37 особам.³²³

Там само: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 14.

Там само. – Спр. 11. – Арк. 1.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 16.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 18.

Там само. – Спр. 10. – Арк. 1-1 зв.

Там само. – Спр. 66. – Арк. 3.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 4.

Довготермінові позички (безвідсоткові) видавалися під векселі в тих випадках, коли була надія, що боржник після закінчення студій зможе справді повернути кошти. Однак найчастіше такі позички в сумі від 10 до 135 злотих призначалися на „чесне” слово.

З метою поліпшення матеріального забезпечення незаможного українського студентства при варшавській громаді в січні 1937 року було створено допомогову секцію, правильником якої передбачалися такі заходи:

„а) підшукування відповідних платних занять для членів Т-ва в українських інституціях та серед української суспільности, а в міру потреби і можности також серед чужинців.

б) урядження імпрез, кольпортажа книжкових видавництв та всуження фахових курсів.

в) ведення харчівні і буфету.

г) перепровадження збірок і збирання добровільних датків.

д) посередництво з торг. підприємствами”.³²⁴

Знову ж таки найшвидше відгукувалися за закликом щодо втілення в життя вказаних заходів. Митрополит Андрей Шептицький – нова управа Варшавської громади 27 березня 1937 року зверталася до нього з такими словами: „ Українське студентство у Варшаві організовується в „Українській Студентській Громаді”, що є одиноким студентським товариством на цьому терені та репрезентує загал студентства на зовні... зараз положення нашої „Громади” дуже скрутне, так що грозить утрата домівки - цього центру життя української молоді, утрата, що дотепер з трудом придбано. Тому маємо честь звернутися до Їх Ексцеленції з гарячим проханням про посильну допомогу для нашої „Громади”. Віримо, що Їх Ексцеленція прийдуть нам з поміччю, як і досі приходили і не опускали нас з-під своєї батьківської ласки”.³²⁵

Ще однією з форм залучення коштів на допомогу українським студентам було створення при Варшавській громаді так званої розривкової секції, яку було організовано 24 жовтня 1937 року. Її діяльність поширювалася на організацію всіляких вечорів і товариських забав. „В той спосіб думаємо причинитись до затіснення товариських взаємин серед членства та дати йому розумну розвагу в вільних хвиликах, - планували члени управи, - Дохід з уряджуваних нашою секцією імпрез ітиме на Допомогову секцію. Але, щоб могли, як слід, вив'язатися із своїх завдань, мусимо мати відповідне вивінування: патефон, шашки, варцаби, стук-пук-овий стіл і т. и. речі. Признаючи весь дохід з імпрез на Допомогову секцію, підносимо ухвалене загальними зборами гасло: Кожний (-а) студент (-ка) у Варшаві складає одноразовий даток (від одного злотаго вгору) на розривкову секцію У. С. Г. !”

На розривкову секцію внесли свої кошти – в основному по 1 злотому – 27 членів громади.³²⁷

Касовий звіт товариства за період з 1 квітня 1937 по 31 березня 1938 року засвідчує, що видатки не перевищували надходження. Так, за вказаний час

Там само: Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 245. – Арк. 131.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 24.

ЦДАВОВУ: Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 25, 26.

надійшло на рахунок 114 злотих членських внесків, повернуто боргів – 342 і допомога та пожертва склали 6632. Загальні ж видатки становили 7141 злотих: на безповоротну допомогу – 985, стипендії – 420, безвідсоткові довготермінові позички – 300, за оренду приміщення інтернату – 1344, передплата преси – 55 тощо.³²⁸

Звичайно, цього було замало: якщо за період від 1 квітня 1935 по 31 березня 1936 року надійшло допомог та пожертв від різних установ і осіб на суму 9410 злотих, то за період з 1 квітня 1937 по 31 березня 1938 року таких надходжень було лише 6632.³²⁹

Тому й пропонувалися й інші акції, за допомогою яких збиралися пожертви для українського студентства. Скажімо, на святочну академію з нагоди 950-річчя Хрещення Руси-України 26 листопада 1938 року „вступ без запрошень, за добровільними датками”.³³⁰

А на відживлення студентів Академії мистецтв – членів гуртка „Спокій” в часі Великодніх свят 1939 року одержано 25 золотих.³³¹

Відтак студентів українців у Варшавському університеті в 1938-1939 навчальному році збільшилося: Галичина налічувала їх – 34 (41 у 1937-1938), Волинь – 30 (23), Варшава і Коронна Польща – 5 (2), Холмщина – 4 (2), С.У.З. – 2 (2), Полісся – 0 (2).

Матеріальним забезпеченням студентів мусили перейматися члени управи УТДСЕВ.

Так коли у листопаді 1938 року кураторія стипендійної фундації імені Тадеуша Голувка оголосила конкурс на 4 стипендії по 400 злотих, які мали виплачуватися щомісячно з 1 січня до 1 липня 1939 року, то управа одразу ж зробила розголос серед студуючої молоді. Претендувати на них могли студенти-українці, котрі навчалися у Варшавському університеті вже 2 роки; особи, які під керівництвом професора вже підготували наукову працю. Найбільші шанси здобути стипендію одержували студенти, які могли добре висвітлити життя й діяльність Т. Голувка, співпрацю українського й польського народу, зокрема ті, хто хотів би присвятити свої гуманістичні й правничі студії в цьому напрямку. 21 грудня 1938 року Кураторія Фундації виділила вказану стипендію студенту третього курсу гуманістичного відділу Університету імені Юзефа Пілсудського Григорію Самчуку.³³²

Управа товариства намагалася залучити до збіркових акцій і таких стипендіатів, котрі вже виконали свої зобов'язання. Скажімо, з нагоди того, що Віра Сагайдаківська-Боброва „вирівняла перед товариством свої боргові зобов'язання”, його управа вирішила покласти на неї ще один обов'язок: всебічне підтримання товариства в його діяльності. „Не передрішаючи, в яку форму вилився би Ваш контакт з товариством, - йшлося в листі від управи 17 грудня 1938 року, - управа Т-ва хотіла б Вас бачити в лавах членів нашого

Там само. – Спр. 12. – Арк. 10.

Там само: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 35-36.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 47-48.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 87.

ЦДАВОВУ:Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 4, 5, 7, 9, 10, 17, 20.

товариства. Членська вкладка до Т-ва виносить один злотий на місяць... За приєднання Вами з посеред Ваших знайомих кандидатів на нових членів Т-ва управа Товариства, а разом з нею неможливо українська високошкільна студіююча молодь у Варшаві будуть Вам дуже вдячні”.³³³

Листи управи товариства до боржників про необхідність сплатити позичені кошти підштовхували окремих з тих і до того, що треба самим вступати до його членів і допомагати новому поколінню українського студентства у Варшаві. Так, Дем'ян Сидорчук, котрий був у числі перших стипендіатів товариства, брав зобов'язання з 1 січня 1939 року вносити щомісячно по злотому у фонд допомоги студентам.³³⁴

Такі кошти були вкрай необхідні, отже тільки допомога на отримання помешкання для студентів Академії мистецтв в квітні-червні 1939 року становила 10-15 злотих.³³⁵ А стипендія за травень 1939 року виплачувалася в сумі 20 злотих³³⁶, місячна допомога слухачам-українцям вищих шкіл Варшави тоді становила 50 злотих. Окремим видавали і по сто.³³⁷

Маємо свідчення і про інші допомоги студентству. Так у червні 1939 року студент консерваторії Роман Новосад одержав допомоги в сумі 10 злотих. Тоді ж студент-медик Кость Бабешко одержав 50 злотих на оплату видатки, пов'язані зі складанням іспитів. На подорож додому студент Євген Сенишин одержав допомоги в сумі 70 злотих. Він же у липні отримав ще 50 злотих, стільки ж у серпні.³³⁸

Це, власне, була остання матеріальна підтримка, надана Українським товариством допомоги студентам-українцям Варшави, бо з вересня 1939 року воєнне лихоліття змінило долю всього світу. Однак за понад десятирічний термін свого існування Товариство допомоги українським студентам у Варшаві своєю діяльністю встигло засвідчити всьому світові про особливу жертвовність нашого народу, що стало однією з характерних рис національної солідарності.

З перших днів перебування українських вояків в таборах інтернованих у Польщі, коли ними було поставлено питання про матеріальну допомогу в продовженні освіти, відповідь від земляків, що опилися на теренах цієї держави не забарилася. Саме у Варшаві були організовані перші збіркові акції українського громадянства на користь нашого студентства. Саме тут розгорнувся рух за участь самих студентів в поширенні збіркових акцій на західноукраїнські землі, що входили тоді до складу Польщі.

Різні допомогові товариства, що творилися у міжвоєнний час у Польщі, здійснили велику роботу по організації можливої за тих умов матеріальної підтримки українського студентства, що дало можливість закінчити в 20-і роки вищі навчальні заклади сотням колишніх вояків армії УНР, у тому числі з

Там само. – Спр. 69. – Арк. 28.

Там само. – Спр. 84. – Арк. 1.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 30.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 32.

Там само. – Спр. 2. Арк. 33.

ЦДАВОВУ:Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 183, 183 зв.

Наддніпрянщини, а пізніше – наступному поколінню української студіюючої молоді із західноукраїнських земель.

3.4. Чинність допомогових комітетів у Празі

Масова українська еміграція до Чехо-Словаччини, в складі якої були наукові сили й академічна молодь, опинилася на початку 20-х років минулого століття у вкрай скрутному становищі. Відомий діяч визвольних змагань Спиридон Довгаль наголошував, що „тоді в країнах Європи шаліла нужда, викликана наслідками світової війни та революційними подіями. Українська еміграція, скупчена переважно в Польщі по таборах інтернованих, терпіла голод і холод, про неї зовсім не дбав польський уряд, не даючи ніякого теплового одягу й тримаючи в напівголодному стані за колючими дротами під охороною війська. На роботу вояків не брали, а коли комусь пощастило вийти з табору, то він потрапляв у ще більшу нужду, бо таким чужинцям припадала найважча й найменш оплачувана праця”.³³⁹

Всі вояки й цивільна еміграція були в розпачі, оскільки саме тоді західноєвропейські країни нав’язували зносини з більшовиками й говорили та мріяли про „коєкзистенцію”. Це ж у той час британський прем’єр Ллойд Джордж заявив, що торгувати можна і з канібалами. Отже, надії на активізацію збройної визвольної боротьби не було, про що мріяла наша еміграція, поступово розвіювалися й ставали недосяжними мріями вчорашні плати відродження Української держави. Українським активним силам необхідно було шукати інші форми боротьби з ворогом, а процес визволення України розраховувати на довший період, протягом якого готуватися до боротьби всебічно.

Уся подібна інформація стікалася, звичайно, до Праги, де вже діяв Український Вільний Університет. Але він не міг прийняти всіх бажаючих, зрештою, багато українських студентів, котрі хотіли продовжувати своє навчання, мали зовсім інший напрямок підготовки, аніж міг запропонувати їм УВУ. Тому необхідно було будь-що втілювати в життя пропозицію українських науковців, що зібралися в Тарнові.

І тут, наголошує С. Довгаль, показав свій організаторський та дипломатичний хист, яким він був щедро наділений, Микита Шаповал. Відновивши зв’язки з чеським урядом, з відповідальними членами якого був знайомий ще з Києва, він зумів переконати президента Томаша Масарика, віце-міністра Гірсу, міністра Бенеша, міністра хліборобства Брдліка та інших, щоб демократична Чехословаччина підтримала велику освітню акцію серед української еміграції на терені Чехословаччини.

Яких зусиль це коштувало Микиті Шаповалу, – його дружина Ольга Філаретівна на початку 1930-х так: „В ЧСР М. Ю. розпочинає снувати обірвану нитку українського визволення і береться за тяжку, муравлино-вперту, організаційну працю. Висліди її всім відомі. В літі р. 1921 він разом з Н. Григорієвим і ближчими йому людьми закладає Український Громадський Комітет, що нагодував, обув та на працю умістив тисячі українських людей,

стараннями якого повстають: р. 1922 Українська Господарська академія в Подєбрадах, р. 1923 педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, матуральні курси, що потім перетворилися в укр. реальну гімназію, укр. студія мистецтва, поважна видавнича акція Укр. Видавничого фонду, Укр. Архів-музей та інші. Ефект цієї організаційної праці колосальний. Українські професори в своїх високих школах мали можливість поширювати українську науку, а на сьогоднішній день Україна має тисячі вишколених на еміграції технічних фахівців.

Але ледви хто може уявити, скільки праці і нервів коштувала Микиті Юхимовичу ця організаційна акція як організатору. Треба знати, що Прага була споконвіку центром русофільської політики і московської орієнтації. Треба було надзвичайних зусиль, незломної енергії, настирливості і уміння, аби врешті надщербити цей русофільський граніт, осягнути належне і гідне трактування української справи та здобути діючу симпатію для задоволення потреб укр. людей і нації, як це робили чехи в значно ширшому масштабі для руської еміграції”.³⁴⁰

А Софія Русова так відгукнулася про цю жертвенну працю Микити Шаповала в ім'я допомоги українському студентству: „Сам пролетар по походженню, з безземельної селянської родини, він своїм розумом, непохитною волею переборює усі перешкоди на своєму тернистому шляху, добився сам найвищих ступенів наукового знання і пошани від справжніх вчених і в Європі, і в Америці. І на цьому славному життєвому шляху ніколи не спокушали його ані гроші, ані кар'єра, жив завжди дуже просто, віддаючи всі свої запрацьовані гроші на українську справу, на українські видання, на установи. Як родився в убогій хатині, так і помер у невеличкій хаті на чужині...”.³⁴¹

Створивши влітку 1921 року в Празі Український Громадський Комітет, Микита Шаповал, як свідчить його щоденник, одразу ж узявся допомагати українському студентству, що на той час уже зарілося в столиці Чехії. І не тільки українському: 25 жовтня 1921 року до УГК звернулися білоруські студенти Віктор Аніскович, Юрій Гладко-Ластовський, Ігнат Дварчанин і Петро Цветков, які, повідомивши про скрутне матеріальне становище, просили сприяння у виділенні для них харчування від міжнародної студентської організації. Цей документ чільний діяч УГК Никифор Григорієв за дорученням М. Шаповала переслав до „Студентської помочі”, дозволяючи „собі зі зрозумілих Вам мотивів горячо допоручити їх просьбу до прихильного полагодження”.³⁴²

Один з цих білоруських студентів так повідомляв про себе в анонімній анкеті: білорус з Вільно, офіцер російської армії, закінчив корпус кадетів у 1908 році, студент меліоративного факультету УГА. Стипендії 600 крон чеських, на руки – 530, одягом і взуттям на суму 555. Один мешкає у приватній кімнаті 5х4х4. На кімнату з освітленням витрачає 120, на опалення взимку – 30, дають постіль, 2 кави. На одяг і білизну – 70, на їх поправку – 14, на взуття – 100, на

Там само. – Арк. 73-75.

Там само. – Арк. 12 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 5.

прання білизни – 21, на обід у їдальні споживчого товариства „Україна” – 125, на вечерю – 60, на підручники – 25, на інші книги – 10, на пиво – 2.40.³⁴³

На додаток до прохання своєї молоді голова Білоруської громади в Празі М. Вершинін просив українські громадські 11 листопада 1921 року інституції підтримати 20 студентів цієї національності. До свого прохання він приклав список студентів-білорусів, яким була потрібна допомога: Дврачанін Ігнат, Анісковіч Віктор, Гладкій Юрка, Цветков Петро, Соколов Григор, Салавійов Аркадій, Клімовіч Адольф, Арсенбева Наталія, Алексеюк Валеріян, Сосновська Олександра, Пуська Олександра, Станкевіч Янка, Леткевіч Мікола, Асипкевіч Петро, Верамей Мікола, Бобровіч Янка, Акушка Вольга, Будзька Апаленія, Мадзелка Станіслава, Камарінец Юрка.³⁴⁴

Зрештою серед української еміграції визріло рішення про створення спеціального Чесько-Українського Комітету допомоги студіюючим українцям і білорусам в Празі, перше засідання якого відбулося 11 листопада 1921 року. На черговому засіданні, 22 листопада 1921 року, було ухвалено тимчасові правила щодо розподілу допомог студентам-українцям. Чинники, від яких українське студентство одержувало допомогу, згодилися допомагати й надалі українському студентству лише під умовою, що кількість допомоговців збільшуватися не буде. Відтепер 500 наших студентів могли харчуватися в харчівні Місії методистів, а 213 мали місце за обіднім столом в харчівні „Студентського дому”.³⁴⁵

Як свідчить звіт Комітету за грудень 1921 року, крім основної групи допомоговців у кількості 844 осіб, треба було мати на увазі і майбутніх українських студентів, що мали приїхати з Єгипту і Румунії, а також білоруську студіюючу молодь.³⁴⁶

Завдяки наполегливій діяльності провідників української еміграції пожертви для української студіюючої молоді в Празі до 6 квітня 1922 становили досить поважну суму: Чесько-український комітет – 1.715.656 чеських крон, Місія методистів – 12.500, Уряд ЗУНР – 10.000, д-р Смаль-Стоцький – 8.000, УВУ – 3.000, Банк „Славія” – 300, з Америки – 5.547, поодинокі особи (професор Бажалюк) – 300, на лікування від Місії методистів – 2750 і Європейської допомогової акції – 4.750, на святий вечір Президент Масарик передав 10.000, Європейський фонд – 8.000, Місія методистів – 7.257.

Крім того студентська поміч при Українській академічній громаді в Чехо-Словаччині безпосередньо мала такі грошові надходження від 1 листопада 1921 по 30 вересня 1922 року від Чесько-українського комітету: в листопаді 1921 – 295.832 крон, грудні – 381.039, січні 1922 – 320.000, лютому – 575.000, березні – 149.165, квітні – 746.110, травні – 486.555, червні – 321.000, липні – 403.300, серпні – 600.000, вересні – 384.000. Від розподільчого бюро ЧУК-а – 111.642, УГК – 550.

Там само. – Спр. 83. – Арк. 41.

Там само. – Спр. 79. – Арк. 10.

Там само. – Спр. 79. – Арк. 48.

Там само: Ф. 4356. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 98.

Від 1 жовтня 1922 р. до 31 грудня 1922 р. ці надходження від ЧУК продовжувалися регулярно: в жовтні – 759.694, листопаді – 787.257, грудні – 800.860.³⁴⁸

За таких умов, що склалися, українська еміграція намагалася будь-що затримати власне національне студентство у вищих школах Європи, постійно звертаючись за допомогою до місцевих урядів і громадських організацій. Європейська допомогова акція, яка була створена влітку 1920 року Світовою студентською християнською федерацією, 1921 року оплатила для студентства Чехословаччини 164 тисячі обідів, для 7.532 осіб надала додатково какао, 179 разів допомогла хворим. Крім того, було виділено 10 тисяч комплектів одягу, 3.712 білизни.

У 1922 році 101 український студент, котрий не мав ніякої матеріальної підтримки, одержував від ЄСДА два обіди щодня, крім того 37 українських студентів із Закарпаття одержували харчування в особливих випадках.³⁴⁹

Але оскільки студенти часто ділилися харчами з товаришами, котрі не мали потрібної допомоги, то окремі благодійні організації вимагали дотримуватись відповідних правил. Так 25 січня 1922 року ухвалено правила при видачі будь-якого харчування в їдальні Місії методистів:

„1. Кожний, хто дістає яке-небудь їдження в столовій Місії методистів (чи то снідання, обід чи вечеру), мусить мати контрольний листок. Сей листок є важний тільки в означенім дні тижня (коли се будуть тижневі листки) або в означенім дні місяця (коли се будуть місячні листки).

Кожний листок є важний тільки на одно їдло для одної особи. Се їдло належить ся з'їсти в столовій. Під жадним услів'ям не вільно брати харчів до дому чи куди-небудь иньше. Коротко: їдження, яке дістанеться на картку, належить з'їдати в столовій”.³⁵⁰

Треба зазначити, що різні міжнародні організації спочатку просили українське студентство визначити конкретні потреби, а тоді вже вирішували, що можуть зробити. Скажімо, до 2 лютого 1922 року необхідно було запропонувати список книг для студій, які могла надати ЕСДФ.³⁵¹

30 січня 1922 представниця цієї інституції міс Квель заявила в Празі, що „вже пороблені перші кроки в цілі відчинення робітень, в яких могли би працювати і студенти, та що буде зі старанням, щоби робітні були і в самому „Студенському домі””.³⁵²

Після цього наголошувалося, що „Кожний студент зможе працювати щонайменше дві години денно і що нагорода за кожду годину праці виноситиме 5 к”.³⁵³

Там само. – Спр. 13. – Арк. 10, 11, 61, 87, 117.

Там само. – Спр. 89. – Арк. 13.

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 43.

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 81

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 22.

Там само. – Спр. 89. – Арк. 68, 69.

Оскільки кількість зголошених українців виявлялася найменшою, тому до 7.02 необхідно було подати список.³⁵⁴

Прагнути забезпечити якомога всіх українських студентів, що розсіялися по вищих школах ЧСР, наша еміграція розуміла, що з часом буде необхідно їй самій брати на себе всі витрати. Тому й почали розроблятися певні програми. Так 17 лютого „Студентська Поміч” писала студентському гуртку „Каменярі” у чеському місті Пшібрам: „Дотеперішня одягова акція, яка велася представницею „Европейського Студентського Допомогового Фонду” міс Мей, була застановлена теперішньою представницею міс Квель. Ввиду цього рішила „Студентська Поміч” розпочати самостійну одягову акцію і встановила в піврічний бюджет 558.000 Кч, щоби заспокоїти потреби конечні, які представляються ось як: 473 одяги, 679 нагортків, 748 пар білля і 494 пар черевиків”.³⁵⁵

Але подібні запити на одяг, взуття і білизну надходили звідусіль. Крім того необхідно було подбати і про забезпечення студіюючої молоді навчальними прикладами. Так, 5 квітня 1922 року технічна секція „Основи” з Праги писала до „Студентської поміч”: „Більшість членів секції студіює старші курси – від 2-го і вище. Найнеобхіднішою потребою кожного студіюючого техніка є забезпечення його необхідним приладдям. Дрібніші видатки, як на олівці, папір, гуму, туш, фарби і т.п., які в сумі складають кожному технікові поважний бюджет, – ці видатки поповнюють самі товариші техніки із загальнопризнаного мінімуму екзистенції для всіх українських студентів, студіюючих на високих і середніх школах в ЧСР. Помимо видатків на перелічені вище речі кожному технікові заходить иноді на більш коштовні видатки та що потребують присутности належної готівки. До таких видатків залічується необхідність придбання дошки та приборника для креслення. Видаток на ці речі обходився кожному технікові до 300 кор. ч., яких важко не те що заробити, але взагалі мати на руках на раз”.³⁵⁶

Зрозуміло, що без забезпечення зазначеними приладами абсолютно не можливими були продуктивна праця і поступовання в науці. Також неможливо було допустити, щоб наприкінці року студенти постали перед фактом змарнованого часу, а це могло статися, якби не вдалося виконати технічних рисунків.³⁵⁷

І наша громадськість знову зверталася з проханнями за пожертвами для власної студіюючої молоді. Відтак від МЗС УНР 10 березня 1922 одержано: одягів – 24, плащів – 24, черевиків – 23, сорочок – 7, кальсон – 7.³⁵⁸

Відтак частину зібраних коштів можна було спрямувати на придбання навчальних предметів. Хоч, безумовно і тоді і пізніше головним залишалось продовольче забезпечення. І це питання постійно було на контролі. 25 жовтня 1922 року, наприклад, „Студентська поміч” визначила список студентів для

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 5.

Там само. – Спр. 96. – Арк. 49.

Там само. – Спр. 4. – Арк. 84.

Там само. – Спр. 4. – Арк. 83, 84.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 38.

харчування з Європейського Студентського допомогового фонду – 76 осіб.³⁵⁹

Тим часом Чесько-українським комітетом допомоги українським і білоруським студентам у січні 1923 року було видано 1549 обідів на суму 6970, 5 крон. Крім того, за цей період незаможні студенти одержали 3098 кав і вечерь на загальну суму 2476 крон.³⁶⁰

Наприклад, 2 січня могли пообідати за сприяння ЧУК-у 51 студент, 3 – 42, 4 – 23, 5 – 37. За 25 січневих днів комітет прийняв 691 відвідувача, якому видали допомогу³⁶¹.

У середньому до 20 студентів відвідували ЧУК щоденно в лютому 1923 року, березні, а в квітні кількість тих, хто звертався за допомогою, зросла в окремі дні до 42.³⁶²

Це було відчутною підтримкою для немаєтного українського студентства. Коли ж цього було мало, викладачі вищих українських шкіл стали збирати кошти поміж себе, аби утримувати власних студентів. Так, з 1 травня по 31 грудня 1925 року викладачі та службовці Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі перерахували своїм студентам 13.712,20 к. ч.: Леонід Білецький - 760, Василь Сімович – 537, Володимир Січинський, 400, Всеволод Петрів – 219, Дмитро Чижевський – 372, Яким Ярема – 451, Іван Горбачевський – 70, Дмитро Дорошенко – 202, Софія Русова – 395, Степан Рудницький – 178, Федір Швець – 131, Олександр Шульгин – 140.

З 1 січня по 31 грудня 1926 року – 14.607: Леонід Білецький – 647, Яким Ярема – 488, Микола Лорченко – 705, Василь Сімович – 644, Дмитро Чижевський – 267, Володимир Січинський – 191, Всеволод Петрів – 103.³⁶³

З 1 січня 1927 по 31 березня 1927: 1024 к. ч. – 57 працівників платили від 44 до 2 крон на місяць.³⁶⁴

Видано допомоги студентам з % фонду в 1925 році: 10.965.³⁶⁵

У 1926 році видано – 10.562.³⁶⁶

Професорами й урядовцями педагогічного інституту, що платили із своєї зарплати на утримання студентів-недопомоговців, з 1 травня по 31 грудня 1925 року внесено 13.712 чк.³⁶⁷ У 1926 році вони внесли 14.607.³⁶⁸

Тоді ректор Леонід Білецький вніс 760 кч в 1925 р. (647 кч в 1926 к.ч.), Євген Іваненко – 648 (717), Василь Сімович – 537 (644), Володимир Січинський – 400 (191), Всеволод Петрів – 219 (103), Дмитро Чижевський – 372 (267), Іван Кабачків – 340 (305), Яким Ярема – 451 (488), Федір Стешко – 378 (324),

Там само: Ф. 4356. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 5.

Там само: Ф. 3532. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 12.

ЦДАВОВУ: Ф. 3532. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 34.

Там само. – Арк. 37.

Там само. – Арк. 10, 14, 35, 36, 37, 59.

Там само. – Арк. 53.

Там само. – Арк. 26, 32, 25, 48.

ЦДАВОВУ: Ф. 3532. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 57, 61, 69, 73, 84.

ЦДАВОВУ: Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 816. – Арк. 7.

ЦДАВОВУ: Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 248. – Арк. 3.

Дмитро Дорошенко – 202 (112), Софія Русова – 395 (610), Степан Рудницький – 178 (89), Олександр Шаповал – 277 (186).

У 1927 році за 4 місяці зібрано відповідно 1.011, 1.078, 1.035, 1.024 чк: Леонід Білецький – 44, Всеволод Гармаш – 45, Євген Іваненко – 38, Яким Ярема – 30, Михайло Лорченко – 57, Василь Сімович – 53, Олександр Шульгин – 32, Дмитро Чижевський – 20, Федір Шешко – 42, Софія Русова – 49, Максим Славинський – 38, Всеволод Петрів – 8, Іван Мірний – 12.³⁶⁹

Усього зібрано за 1925-1927 роки 32.467 кч.³⁷⁰

У 1925 році виплачено 9 студентам по 250 щомісячно³⁷¹, у 1926 році – 19 студентам по 150-400.³⁷²

Виплачено в 1925 році: 5 – 1.490, 6 – 1.240, 7 – 1.750, 8 – 1.235, 9 – 1.000, 10 – 1.750, 11 – 1.250, 12 – 1.250, на 1926 рік перенесено 2.751 кч.

У 1926: 1 – 1.250, 2 – 950, 3 – 1.050, 4 – 600, 5 – 1.000, 6 – 850, 7 – 1.212, 8 – 700, 9 – 200, 11 – 1.550, 12 – 1.200. На наступний рік перенесено 10.562.³⁷³

Серед студентів-недопомоговців 1926 року значиться Олег Кандиба, якому у липні виплачено 500 чк.³⁷⁴

Українська політична еміграція під проводом Голови Директорії УНР Симона Петлюри, зрозуміло, головним своїм завданням вважала повернення на рідні терени й відродження там власної державності рідного народу. Ще одна ділянка діяльності полягала в „затіснюванні зв'язків з поневоленими братніми народами – білорусинами...”.³⁷⁵

А оскільки українська еміграція ставила своїм завданням також організацію здобуття нашою молоддю вищої освіти у європейських університетах, то намагалася допомогти й сусідам-емігрантам у цій справі.

У розвиток звернення професора Василя Короліва-Старого 23 березня 1929 року за ініціативою українських і білоруських студентів зорганізувався спеціальний „Допомоговий фонд”, метою якого було підтримати студіюючу молодь цих народів закінчити високі школи. Для досягнення вказаної мети стипендіати вносили щомісячну вкладку в розмірі 5 крон чеських. На загальних зборах цієї благодійної інституції, що відбулися 13 грудня 1930 року, постановили перетворити її в організацію, яка, з одного боку, підтримала б взагалі незаможних українських і білоруських студентів, а з другого, притягла б до участі в „Допомоговому фонді” не тільки студентство, але й ширше українське та білоруське громадянство.³⁷⁶

Треба сказати, що постійна співпраця української та білоруської еміграції в Чехо-Словаччині щодо допомоги власному студентству покликала до життя навіть спеціальний громадський орган, про що свідчить протокол надзвичайних

ЦДАВОВУ: Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 248. – Арк. 3.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 702. – Арк. 11.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 145.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 109, 110.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 703. – Арк. 66.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Сп. 2. – Арк. 1.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 701. – Арк. 11.

ЦДАВОВУ: Ф. 3900. – Оп. 2. – Спр. 208. – Арк. 1 зв.

загальних зборів українського і білоруського студентства від 23 березня 1929 року. Обговоривши питання про вироблення шляхів допомоги в навчанні у вищих школах Чехословаччини, студенти-емігранти двох народів ухвалили:

„1. Оподаткуватися місячною даткою в розмірі П'ЯТЬ кор. на допомогивий Фонд, починаючи від першого квітня.

2. Вибрати комісію в складі шести чоловік для організації цієї справи та для вироблення статуту зазначеного фонду.

3. Доручити комісії ввійти в порозуміння та співпрацю з іншими допомогивими комітетами (Прага, Подебради та ін.)”³⁷⁷

Статут Чесько-українського комітету допомоги українському і білоруському студентству в Празі, яким перебачалося „нести матеріальну і моральну поміч студіюючим Українцям і Білорусинам”, творив провід з „8 чеських професорів і студентів; 4 професорів Українського Університету; 4 представників українського студентства; 8 представників Українського Громадського Комітету; 2 представників Білорусинів, а то 1 від громадянства, а 2 від студентства”.³⁷⁸

Статутом Допомогового фонду українських і білоруських студентів у Празі передбачалося також, що підтримку може одержувати української чи білоруської національностей звичайний або рівний йому в правах надзвичайний слухач високих шкіл у Чехословаччині, якщо він:

„а) є незаможний і фінансово не забезпечений так, що без чужої допомоги не може продовжувати студій на високій школі (під чужою допомогою не розуміється поміч батьків та інших родичів і осіб, супроти яких може на свою користь примінювати аліментаційне право);

б) скінчив середню школу, або рівну їй у правах фахову школу, так що може бути або вже є дійсно записаним на будь-якій з високих шкіл в Чехословаччині;

в) робить успіхи, що відповідають вимогам, встановленим Управою”.³⁷⁹

Якщо претендент задовольняв вище наведені умови, то цей документ гласив, що „може йому бути уділена моральна або матеріальна допомога або обі допомоги разом звичайно на оден семестер, але, як виняток, на час одного шкільного року. Під моральною допомогою розуміється кожна, яка не зв'язана безпосередньо з майном Допомогового Фонду (знайдення побічного заняття, іншої стипендії або позички, право користуватися бібліотекою Допомогового Фонду, рекомендації та под.). Під матеріальною допомогою розуміється уділення стипендії як грошима, так і натурою з майна Допомогового Фонду і може бути призначена у висоті, яку встановлять Загальні Збори. Допомогивий Фонд уділяє ці допомоги після свого вільного рішення та без жадного правового зобов'язання.

Якщо під час тривання допомоги зміняться матеріальні умови особи, що користується допомогою, або тих осіб, які мають супроти неї аліментаційні обов'язки, настільки, що дозволяють зниження або і припинення уділюваної їй

Там само. – Спр. 208. – Арк. 2 зв.

Всесвітнє побратимство студентства. – Чеська Прага. – 1922. – С. 7.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 703. – Арк. 26.

допомоги, може бути ця допомога знижена або припинена, і то незалежно від того, на який час вона була надана; якщо прохач затаїть подібну зміну своїх життєвих умов, утрачує претензії на всяку дальшу допомогу взагалі, а крім того, неправильно згідно з цим §-ом, виплачені допомоги можуть бути стягнуті від нього судовим шляхом.

Крім стипендій, можуть уділятися позички на умовах, встановлених Загальними Зборами в спеціальному для того регулямініу”.³⁸⁰

Окремою позицією в названому статуті наголошувалося, що „всі матеріальні допомоги видаються як позики, які мають бути повернуті Допомоговому Фонду нараз або певними сплатами в залежності від обставин того, хто користувався допомогою, однак найдалше протягом п’яти років після закінчення високої школи. Цей речинець при надзвичайних обставинах може бути продовжений рішенням Управи (найдалше до 10 років)”.³⁸¹

Метою цього Фонду було допомогти „стипендіятам українцям і білорусам закінчити високі школи, наколи б Комітет припинив свою допомогову акцію. Для досягнення цієї мети стипендіяти вносили щомісячну вкладку в розмірі 5 кч.”³⁸²

Через рік, як можна довідатися з протоколу надзвичайних загальних зборів українських та білоруських студентів, до каси Фонду надійшло 4.693 крони, які використано на допомогу студуючій молоді.³⁸³

Загальні збори Допомогового фонду, що відбулися 13 грудня 1930 року, постановили перетворити його у ширшу організацію, яка, з одного боку, як писали Григорій Масик, Франик Гришкевич, Стецько Сірополко, Всеволод Гарасимів, Михайло Завальняк, „мала б на увазі взагалі незаможних українських і білоруських студентів, з другого боку, притягла б до участі в Допомоговому Фонді не тільки студентство, але й ширше українське та білоруське громадянство. Приймаючи це рішення, Загальні Збори мали на думці, між иншим, те, що зі зменшенням чи з цілковитою ліквідацією допомогової акції Комітету все ж і надалі не припиниться приплив української та білоруської молоді для студій на високих школах Чехословаччини”.³⁸⁴

Управа Фонду звернулася з друкованими закликами до українських і білоруських громадян в ЧСР, в Галичині, на Волині та в тій частині білоруської території, що перебувала під пануванням Польщі, а також до українського та білоруського населення Америки.

Однак економічна криза, яка оволоділа тоді західним світом, а відповідно й Чехословаччиною, не давала особливих сподівань на допомогу і від свого громадянства, і від чехів, як це було раніше. Відтак провід Фонду змушений був констатувати: „Скрута заволоділа чеською владою – чи можна дивуватись, що вона лягла в основу долі й недолі нашого фонду? Почався зимовий семестр 1932. Забрало грошей на вписи – не говорячи вже про те, що й уже давно не

Там само. – Арк. 39.

Там само. – Арк. 40.

Там само.

Там само.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 703. – Арк. 47.

ставало на щоденний прожиток нашого студентства. Зарадити цьому не було сили. Але потреба хоч як малої допомоги і в як малому числі стала так пекуча, що управа мусіла відступити від своєї первісної постанови. Біда поборолася всякі наші міркування. Управа визнала необхідність не тільки виплатити надвижку, узискану з жертв, але й порушити частину цього фонду, який нам був переданий попередньою управою”.³⁸⁵

Але в 1937 році Допомоговий фонд українським та білоруським студентам високих шкіл у Празі відновив свою діяльність. Управа його 21 червня 1937 року була обрана в такому складі: голова – професор І. Горбачевський, заступник голови – інженер М. Скидан, перший секретар – кандидат медицини І. Подригуля, другий секретар – студент М. Антонович, скарбник – інженер В. Русак. А з кооптованих членів було створено господарську комісію: від Українського жіночого союзу Л. Садовська, від Товариства українських інженерів – його голова інженер А. Галька, а також членів різних українських організацій у Празі – Товариства українських лікарів, Батьківського комітету Української реальної гімназії в Ржевницях, Товариства „Чесько-українська взаємність” тощо.³⁸⁶

Оскільки потреби студіюючої молоді не зменшувалися, Управа 20 серпня 1937 року знову зверталася про матеріальну підтримку, нагадуючи, що „здавен-давен установився добрий звичай в громадянстві помагати немаєним учитися. Вони, по закінченні своїх студій, віддячують народові своєю корисною службою освічених діячів, а допомоговим організаціям поворотом свого боргу для помочі іншим немаєним. Допомогаючи молоді учитися, ми тим помагаємо нації, до якої маємо честь належати, рости культурно й розвиватися”.³⁸⁷

Управа зверталася до громадянства з проханням: „1. Вступити в члени Товариства Допомогового Фонду (членський внесок: членів-фундаторів 1.000 – кч. одноразово, почесних членів 60 , а дійсних членів 12 кч. річно).

2. Давати поміч фондові грошима, помешканням, приміщенням студентів на працю, тощо.

3. При всяких зібраннях і вечірках організувати збірки на допомогову акцію для студентства”.³⁸⁸

Звітуючи про наслідки цього звернення, управа Допомогового фонду українських і білоруських студентів у Празі повідомляючи про пожертви за період з листопада 1937 по 1 квітня 1938 року, одержані від окремих осіб та організацій, назвала, зокрема, таких меценатів: проф. С. Шелухін (550 крон чеських), проф. І. Горбачевський (400), др. К. Осауленко (250), інж. А. Губенко (132), п. В. Чекірда (110), др. М. Гончаренко (100), др. К. Могила (100).

Менше ста крон пожертвували десятки українців:

Др. Ортинська	90 -"-	Інж. Гнатюк Н.	74 -"-
Інж. Дараган В.	62 -"-	Др. Добриловський Ю.	60 -"-
Др. Галянт М.	60 -"-	Др. Кметь	50 -"-

Там само. – Спр. 710. – Арк. 39.

Там само. – Спр. 710. – Арк. 39 зв.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 708. – Арк. 1.

Там само. – Спр. 708. – Арк. 11.

Др. Кейванова Д.	50 -"-	п. Грубець Є.	50 -"-
Інж. Бутович К.	50 -"-	Самопіч укр. Емігрантів	50 -"-
Гурток „Українське мистецтво”	50 -"-	Др. Стоцька К.	50 -"-
Проф. Григориїв Н.	50 -"-	Український Жіночий Союз в Празі	45 -"-
Інж. Нещадименко І.	45 -"-	Інж. Дзюбенко Юрко	40 -"-
Др. Елій М.	40 -"-	п. Вировий Є.	40 -"-
Проф. Кабачків І.	35 -"-	Арх. Корнійчук Ар.	35 -"-
Проф. Антонович Д.	32 -"-	Проф. Бочковський О.	32 -"-
Інж. Хилецький В.	30 -"-	п. Шафер В.	30 -"-
Др. Грушецька Н.	30 -"-	Др. Крижанівський Д.	30 -"-
п. Манжула С.	30 -"-	Проф. Лорченко М.	30 -"-
Інж. Григорович К.	30 -"-	Інж. Козицький Д.	30 -"-
Др. Загребельний С.	30 -"-	Інж. Захарієв А.	30 -"-
Інж. Фрід Р.	25 -"-	Інж. Кулай А.	25 -"-
Доц. Орлов А.	25 -"-	Др. Кметьова	24 -"-
Проф. Коломієць Д.	22 -"-	Др. Кухаришин	20 -"-
Др. Заворотний	20 -"-	Проф. Артимович А.	20 -"-
Інж. Муравко А.	20 -"-	Др. Белей Г.	20 -"-
Дир. Волошин Авг.	20 -"-	Дир. Секретар М.	20 -"-
Інж. Шараневич С.	20 -"-	Проф. Омельченко Г.	20 -"-
Інж. Дольний О.	20 -"-	Інж. Янішевський І.	20 -"-
Др. Наливайко	20 -"-	п. Сокальський І.	20 -"-
Проф. Ейхельман О.	20 -"-	Проф. Садовський В.	20 -"-
Проф. Яковлів А.	20 -"-	Др. Фрищин В.	20 -"-
Др. Приходько Є.	20 -"-	п. Каралуп В.	20 -"-
Інж. Деркалович	20 -"-	Інж. Сербин Ф.	20 -"-
Інж. Кордонський Ф.	20 -"-	Інж. Гурін Д.	20 -"-
Інж. Дума	20 -"-	Проф. Швець Ф.	20 -"-
Проф. Мицюк О.	20 -"-	Др. Курганський В.	19.50 -"-
Інж. Прокопович С.	20 -"-	Проф. Стешко Ф	15 -"-
Проф. Січинський В.	15 -"-	Проф. Січинський В.	15 -"-
Др. Козак С.	15 -"-	п. Матюшенкова М.	15 -"-
п. Сім'яник С.	15 -"-	п. Садовська Л.	12 -"-
Інж. Дудник А.	12 -"-	Інж. Пустовіт П.	12 -"-
Інж. Красноніс П.	12 -"-	Інж. Яремків П.	12 -"-
Інж. Баранів В.	12 -"-	Інж. Русак В.	12 -"-
п. Омельчук Є.	12 -"-	п. Захарко В.	12 -"-
Інж. Скидан М.	12 -"-	Інж. Пожар В	10 -"-
Інж. Захарченко М.	10 -"-	п. Бобик В.	10 -"-
п. Блага Й.	10 -"-	п. Фогль І.	10 -"-
Інж. Колубаїв	10 -"-	Інж. Синявський	10 -"-
п. Шепель Є.	10 -"-	Спілка Василя Великого	10 -"-
Проф. Русова С.	10 -"-	Інж. Загринівський	10 -"-

В. К.	10 -"-	Инж. Дзиз	10 -"-
Инж. Главач А.	10 -"-	п. Коргонь Ф.	10 -"-
Проф. Стахівський	10 -"-	п. Новаченко	10 -"-
п. Гала Й.	10 -"-	Инж. Івасечко	10 -"-
Инж. Білоус М.	10 -"-	Инж. Дударів К.	10 -"-
Инж. Сікора Т.	10 -"-	Инж. Зоголь П.	10 -"-
Инж. Насонів П.	10 -"-	Инж. Якерсон С.	10 -"-
п. Мірна З.	10 -"-	Др. Матюшенко Б.	10 -"-
п. Козицька Н.	10 -"-	Инж. Маліїв	10 -"-
Инж. Теодосіїв К.	10 -"-	п. Чічура А.	5 -"-
п. Яременко	5 -"-	п. Будькова П.	5 -"-
Др. Ортинський	5 -"-	Инж. Власенко В.	5 -"-
п. Яворський О.	5 -"-	О. Ш.	5 -"-
Доц. Моралевич Я.	5 -"-	п. Проходова	5 -"-
Х. У.	5 -"- ³⁸⁹		

Крім того, було зібрано 65 крон пожертв у їдальні Жіночого Союзу під час колядок, за підписним листом п. Якубовського 530, а також 102,50 за підписними листами, де прізвища „нечитальні”. Разом „по підписних листах і складанках у касу Допомогового Фонду вступила сума Кч. 5.265. Всі поступлення в касу Фонду разом із готівкою перебраної від попередньої Управи (Кч. 887) та грішми, що поступили в касу від концерту-вечірки виносять суму Кч. 10.943”.³⁹⁰

З цих коштів було виділено:

„1. Допомога студентам	оплата обідів і вечер	4.139.50
2. -"-	записи та іспитові такси	2.334.50
3. -"-	оплата залізничних листків	181
4. -"-	позички короткотермінові	980
Разом		

7.635”³⁹¹

Крім того, допомога в різних формах була видана 32 студентам високих шкіл.³⁹²

Водночас управа Фонду повідомляла, що до кінця навчального року залишається ще три місяці, і потреба на цей час в допомогових коштах

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 10а. – Арк. 1.

Там само. – Спр. 10а. – Арк. 2 зв.-4 зв., 12.

Там само. – Спр. 10а. – Арк. 29 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 1-18.

становить щонайменше 3.000 крон, а їх в касі немає. Тож „Управа Фонду звертається з гарячим закликком і до тих громадян доброї волі, що вже їх прізвища є в списках жертводавців, і до тих, що свого датку вислати ще не встигли, прийти якнайскорше на поміч своїми цінними пожертвами. Для всіх шановних жертводавців найкращою подякою будуть успіхи наших допомоговців у кінці шкільного року, а ці успіхи Управа Фонду вже бачить. Останнє в найбільшій мірі зобов’язує нас звертатись до Вас із цим закликком”³⁹³

В архівних фондах зберігся примірник підписного листа ч. 1. „добровільних датків на благодійний концерт Допомогового фонду українським і білоруським студентам у Празі, який відбудеться 12. лютого 1938 року”, скріплений печаткою та підписами голови Івана Горбачевського й секретаря Євгена Приходька.³⁹⁴

15 червня 1938 року відбулися загальні річні збори Товариства українських і білоруських студентів у Празі. На них відзначалося, що протягом 3 місяців зібрано понад 12.000 кч. З цих коштів надано стипендії 12 технікам, котрі „показували найкращі успіхи в навчанні”. За щедру жертвовність українських інженерів дякувала Управа фонду окремим листом від 4 травня 1938 року.³⁹⁵

А з осені 1938 року події в Чехо-Словаччині змінили життя як її громади, так і тих чужинців, які тут знайшов притулок.

Те, що після поразки української національної революції 1917 – 1921 років велика маса українського вояцтва осіло в таборах інтернованих у Чехо-Словаччині, дало підставу нашій еміграції в цій країні поставити перед її урядом питання про відкриття тут власне наших національних вищих шкіл. Добившись на території Чехо-Словаччини заснування Українського Вільного Університету, Українського Високого Педагогічного Інституту, Української Господарської Академії, такі провідники еміграційного громадянства, як Микита Шаповал, Никифор Григоріїв, у той же час намагалися забезпечувати наше студентство можливою як для того складного часу матеріальною підтримкою. Це дало можливість навчати в Чехо-Словаччині також частину українських інтернованих вояків з таборів у Польщі.

Коли ж чехословацький уряд припинив виділення допомоги, то саме українські еміграційні установи взяли на себе обов’язок забезпечувати нашу студіюючу молодь. Наша еміграція, крім того, намагалася допомагати скитальцям інших народів, які ділили з нею гіркий хліб чужини, зокрема, з представниками братнього білоруського. І допомога білоруському студентству на чужині в здобутті вищої освіти – яскраве свідчення щирої приязні українства до своїх найближчих сусідів.

Там само. – Арк. 27 зв.

Там само. – Арк. 23.

Там само. – Арк. 24.

3.5. Матеріальна підтримка української політехніки на чужині

Серед тих завдань, які ставив перед українською еміграцією Симон Петлюра, наголошувалося, що для майбутньої „молодої держави нашої потрібен інженер і агроном, педагог-навчитель і лікар, досліджував з обсягу гуманітарних наук і працівник в дільниці прикладного знання – скрізь чекає величезне поле праці”.³⁹⁶

Відтак провідники української еміграції, враховуючи цей важливий аспект, мали подумати, зокрема, і над тим, яким чином і де заснувати на чужині своєрідну національну політехніку. А що така ідея вже витала у середовищі вигнанців з рідної землі, свідчать численні архівні матеріали. У листі від 30 грудня 1921 року український вчений Борис Іваницький писав до Микити Шаповала: „Серед гуртка українських агрономів, лісівників та взагалі працівників на полі сільської господарки, що перебувають зараз у Тарнові, виникла думка об’єднатись у Спілку українських агрономів, лісівників і т. д. на еміграції. Ця думка вже почасти переведена в життя, бо таке об’єднання вже утворилось у Тарнові і зараз закінчується справа із виробленням статуту. Мається на думці утворення окремих агрономічних організацій (по окремих державах), а в решті-решт – і центрального органу об’єднуючого такі спілки в еміграції.

Метою таких спілок мусить бути: 1) забезпечення культурних і 2) матеріальних потреб їх членів і 3) допомогти їх членам в фаховім удосконаленню...

Повідомляючи Вас про це і зарані знаючи, що до справи утворення таких об’єднань Ви поставитесь не тільки цілком співчуваюче, а в міру можливого й приложите свої зусиль до налагодження й переведення цієї справи в життя, я й звертаюсь до Вас від себе приватно, як колега, а від тимчасової ради спілки увійти членом до Спілки і допомогти Спілці в здійсненні її завдань взагалі, а зосібна – з’ясувати можливість мати відповідну працю членам Спілки”³⁹⁷.

Треба сказати, що Микита Шаповал відгукнувся. Тому 20 січня 1922 року Іваницький знову звертається до нього: „Ваш лист надав нашій Спілці енергії і духа; власне - проект заснування технічного факультета в Празькому У-ті. Між нами є немало людей, що працювали вже в школах – і середніх, і вищих, і взагалі, людей, що цікавляться розвитком дісциплін близького їм технічного характеру. Справа розвитку української техніки – одно із завдань культурно-національного характеру. Звичайно, замість того, щоб поневірятись на чужій роботі, було б щастям організувати свою справу культурно-національного значіння...

Через 2-3 дні ми закінчимо друкування всього матеріалу що до проекта сільськогосподарсько-технічного ф-та і перешлемо цей матеріал Вам як Голові Гром. комітету. Матеріал складається з: 1) проекта положення про с.-т. ф., 2) пояснюючої записки і 3) списка осіб, що могли б бути використані як лекторські, асистентські й лаборантські сили.

Деталів зараз писати не буду, бо побачите їх з наших проектів. Скажу тільки, що ми проектуємо сільськогосподарсько-технічний ф-т з відділами агрономічно-лісовим і сільськогосп.-інженерним, які в свою чергу поділяються

Там само. – Арк. 3.

Там само. – Арк. 22.

на підрозділи агрон., лісов., технол., меліораційний і меживий. Програм навчання у вигляді списку всіх дисциплін зазначено в поясненні. Що ж до порядку викладів, то це вже діло факультета в залежності від професорських чи лекторських сил та інших обставин. Осіб, що могли б прийняти участь - ту чи іншу – в праці ф-та, ми нарахували до 19. Частина з них могла хоч зараз розпочати роботу; з іншими ми ще не зносились. Я також дуже охоче взявся б викладати лісівництво, таксацію та лісовлаштування...

Писали ми в своїх справах і до п. Мацієвича, і в інші місця, але ... й досі не маємо відповіді. Внаслідок Вашого листа вже розробили ціле положення про ф-т...”³⁹⁸

Усвідомлюючи, що підтримка Микити Шаповала в створенні національної політехніки дасть можливість залучити значні українські викладацькі сили, що опинилися в еміграції, й витягнути чимало українського вояцтва з таборів інтернованих до студентських аудиторій, 16 лютого 1922 Іваницький пише йому: „Вашого листа від 7/II одержав. Отже, справа заснування за кордоном укр. техн. школи тимчасом пішла в напрямі утворення курсів. Виходячи з того, що хоч в якій-небудь формі конкретизація думки про організацію технічної освіти вже є кроком вперед – треба вітати цю конкретизацію і в такій формі (аби тільки хоч вона здійснилась!)

Але мені здається, що такого напряму набрала справа через те, що маються на увазі потреби слухачів-емігрантів і, головним чином, наддніпрянців , – отже, елемента випадкового для Чехії. Та Громад. Комітет офіційно тільки про емігрантів (наддніпрянців), звичайно, і може піклуватись. Проте в Чехії укр . технічна школа була б потрібна і для чеських громадян - підкарпатських українців. В значній мірі така школа потрібна (при сучаснім становищі Галичини) і для наддністріянців”.³⁹⁹

Отже, було кілька груп українців, зацікавлених в заснуванні української технічної школи в Чехії. І коли б зусилля їх можна було б скоординувати, то були б певні шанси і до відкриття такої в межах автономної Підкарпатської України. Такий спосіб і форми розв’язання справи організації української технічної освіти в Чехії мав за собою багато переваг. Організація навчання набрала б більш системного характеру, наукові сили охочіше пішли б працювати в самостійну школу, забезпечену своїми кабінетами та іншими навчально-допоміжними установами; забезпечення школи кредитами не залежало б від тимчасових обставин, вища школа стала б дійсно вогнищем (хоч би спочатку й невеликим) українських технічних наук на чужині.

Маючи своїм завданням цілі національно-культурного характеру, Спілка хотіла також ужити заходів до видання творів технічно-економічного характеру , а також журналу (намічався „Український техник-економіст”) – вже були цілком готові до друку рукописи (підручники, популярні книжки й брошури).⁴⁰⁰

Це було надзвичайно важливим, оскільки постійно ускладнювалася ситуація в таборах інтернованих. Начальник дефензиви Генерального штабу 23

Там само: Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 27 зв.-28 зв.

Там само. – Арк. 30 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 23.

лютого 1922 року, зокрема, повідомляв: „Загальний настрій старшин і козаків у зв'язку з Генуезькою конференцією – досить пригнічений: в цьому вбачають шкідливий кінець для нашої справи. Вся еміграція другий місяць живе під впливом: „Що з нами буде завтра. Більшість вірить, що навесні табори будуть розв'язані, а інтерновані залишені без дальшого опікування. Тому почувається велика тяга до відшукання засобів на дальше існування. Мріють про роботи в Польщі або де-не-будь за кордоном, немалий відсоток збирається для закінчення вищої освіти в вищих школах на терені Польщі і за кордоном. Дехто мріє про повернення на батьківщину, але неофіційним шляхом, щоб там удома в себе притулитись у якогось селянина робітником, або приєднатись до місцевих партизанських загонів для терору москалів. Досить мала кількість мріє про терор системи „трійок”. Помічається надія на галичан; знаходяться також такі, що зовсім не турбуються завтрашнім днем...

До особи Головного Отамана як Голови Уряду з огляду на його популярність серед народу в більшості ставляться з довіррям, як керівника військ - негативно. Уряд вважають невливовим і навіть шкідливим, ставляться до нього байдуже, з недовіррям. Таке відношення старшин та козаків-емігрантів до Уряду породило те, що Уряд за час інтернування (14 місяців) не звертав належної уваги на військо, чому останнє було забуто, до нього доходили випадково чутки про кризи кабінетів, про дуже часті переміщення осіб на посадах, про сварки політичні, а чогось реального ніхто з інтернованих не бачив.

Завдяки панування серед інтернованих ріжноманітних чуток, які безперечно зв'язані з нашим майбутнім, а також з загальним станом інтернованих; відокремити чутки від агітаційних провокацій, якогось ворожого елемента, дуже трудно. Коли порівняти сучасний моральний стан інтернований з тим, що був місяців 3-4 назад, то можна сказати, що значна частина знаходиться під впливом зовнішньої провокації... Харчовий стан – нижче середнього, одяг не витримує жадної критики...”⁴⁰¹

Подібна інформація надходила й з інших джерел. Так, голова Головної управи Українського Червоного Хреста Модест Левицький 15 червня 1922 року із Закопаного повідомляв Голову Ради міністрів УНР про становище в таборах інтернованих: „На підставі моїх спостережень з об'їздів таборів наших інтернованих, а також співжиття з хворими козаками і старшинами в цій санаторії протягом десяти місяців, я виніс гнітюче вражіння щодо фізичного і морального стану нашого війська і мушу поділитися з вами, бо треба конче і негайно шукати виходу з цього неможливого становища.

Фізично таборове населення вимирає. Не кажу вже про туберкульоз, який нещадно косить переважно молодь, нашу надію; ще жахливіший загальний упадок одпорности організмів. Його не видно так яскраво, як туберкульоз, що просто б'є в очі, але для лікарів цей упадок одпорности, самооборони організмів ще страшніший за туберкульоз: бо з одного боку це значно збільшує загальну смертність від усяких хороб (один козак умер од кору), а з другого боку це є грізний початок виродження людей, дегенерації, з яким, як не почати

енергійну боротьбу, то потім буде вже безнадійно: поплатяться за це не тільки нещасні, але й потомство. Як лікар я обов'язаний заглядати даліше вперед і мовчати не маю права".⁴⁰²

У цьому санаторії перебувало 74 хворих, із них 4 померли, а решта сяк-так підлікувалась поки що: вернуться в табори і стане їм знов гірше, вважали фахівці. Бо кілька у подібному стані, повернувшись у табори, вмерло. А це ж була тільки 1/10 всіх туберкульозних, і то майже винятково початкової форми, бо тяжчих старалися не брати, не маючи абсолютної надії порятувати їх.

Морально люди підупадали ще гірше: зневірялися, деморалізувалися. І якщо, поки не пізно, не вжити рішучих заходів, і „наше військо буде ще одну зиму сидіти за дротами, то на весну в і й с ь к а у н а с у ж е н е б у д е, (виділено в оригіналі. – В.Р.) а Уряд і Головний Отаман не тільки втратять весь авторитет, але й проклинати їх будуть на вічні часи; вороги і „добрі люде” вже роблять це, а другі, оті страсттерпці таборів, зроблять те саме: здихаючи од голоду і холоду, люде й бога проклинають, а не те, що Уряд УНР".⁴⁰³

Що робити? Єдиний вихід - перевести військо кудись деінде: у Румунію, в Угорщину, у Чехію - аби тільки геть з Польщі. Цим коли фізично наполовину, то морально цілком урятується військо; бо люди вже дожились до того, що, мовляв, нехай гірше, аби інше. І треба було ті заходи розпочати негайно, бо потім буде пізно. Щоб не повторилася гірка традиція, коли в нас завжди „кожуви видають на Великдень".⁴⁰⁴

Неприглядним було становище нашого студентства і в Болгарії. У листі від 22 жовтня 1922 року керівники студентської спілки Української громади в Болгарії писали до ЦЕДУСу, що „матеріальне становище наших членів надзвичайно погане, воно тримає нас від вступу в місцеві високі школи".⁴⁰⁵

Щоправда, завдяки підтримці посла УНР у Болгарії вдалося вступити до Софійського університету лише 3 українцям, але матеріальне забезпечення їх було жалюгідним. Не могли вони і підробляти, оскільки „в університеті обов'язкова присутність на лекціях, а це не дає можливості працювати".^{406*}

Як свідчать випускники УГА, ідея заснування Української високої господарської школи дуже захопила М. Шаповала, і він писав меморандуми, виробляв проекти статутів, програм, ходив по міністерствах, здобуваючи кошти та поборюючи ворожі впливи, дбав про помешкання, устаткування і т. д. Його щоденник з 1921-1924 років рябіє від записів про академію. Скажімо, запис від 11 березня 1922 року: „Бачився з Гірсою. Вручив йому меморандум про сільсько-господарський інститут. В розмові вияснилось, що гроші дасть міністерство закордонних справ, а ствердження - мін. освіти..."

16 березня 1922 року. „У вівторок, 13, міністер закордонних справ сказав, що проект Інституту приймають, місячно на Інститут призначено 70.000 корон..."

Там само. – Спр. 21. – Арк. 30.

Там само. – Спр. 21. – Арк. 35 зв.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 237.

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 1.

Там само: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 10а. – Арк. 111.

17 березня 1922 року. „Сьогодні бачився з міністром земельних справ: він дає рекомендаційного листа до директорів сільськогосподарських шкіл в Таборі і Подєбрадах. Статут Інституту передав радникові др. Мальбоган-Матоушек, який обіцяє, що статут буде стверджено в четвер 23. Ш...”

21 березня 1922 року Шаповал разом з Миколою Галаганом був у Подєбрадах у справі підшукування місця для Інституту. Позналились з професорами Гопаком і Гавронеком, які „обіцяли справу нашу підперти”. Наступного дня була розмова щодо кількості студентів, їх утримання тощо⁴⁰⁷.

А 20 травня 1922 року з’являються рядки, що засвідчують про велику перемогу української еміграції в справі підготовки власної еліти: „Статут Української Господарської Академії стверджено 16 травня. Вчора, 19 травня, п’ятниця, формально одкрито працю установ”⁴⁰⁸.

Однак з відкриттям власної національної політехніки на чужині провідникам української еміграції в Празі додалося чимало нових клопотів, пов’язаних із матеріальним забезпеченням студентства. Зважаючи на це, 23 червня 1922 року було засновано Комітет допомоги студентам УГА. Він дав можливість десяткам студентів закінчити студії, а крім того, приділив велику увагу лікуванню хворих. Цей комітет мав кошти від збору пожертв серед усіх верств української громади. Але основні вклади на допомогу студентам академії залучалися від осіб, котрі були причетні до її діяльності. Так, викладачі та співробітники щомісячно перераховували частину свого заробітку до цього фонду. Те ж саме робили студенти, котрі одержували стипендію від уряду ЧСР. З 1926-27 навчального року урядові стипендії припинили виплачувати. Усього було прийнято за 6 наборів 786 слухачів. найбільше академія мала в 1926/27 навчальному році – 613 осіб. Для емігрантів, які не встигли закінчити середньої освіти, організували матуральні курси – 127 осіб закінчило їх, а всього – 212.⁴⁰⁹

А саме в цей час до Академії почали прибувати абітурієнти з Галичини й Волині та інших західноукраїнських земель. Не всі з них мали матеріальні можливості для оплати навчання, тому розпочато збірку коштів серед українського громадянства. Деяку кількість коштів на стипендії зібрани в Галичині через товариство „Сільський господар”. Професори та студенти-стипендіати провели самооподаткування і зібрані в такий спосіб гроші розділив Благодійний комітет, уділюючи менші стипендії незаможним.⁴¹⁰

Коли ж наприкінці 20-х років чехословацька влада зменшила допомогу українському студентству, то наше громадянство змушене було шукати джерела для поповнення матеріальної підтримки студіюючій молоді. Усвідомивши необхідність негайної підтримки українських студентів на чужині, професор Української Господарської Академії Володимир Королів-Старий звернувся до її колишніх випускників з проханням підтримати тодішню студіюючу молодь. 29 листопада 1928 року він надрукував у „Тризубі” заклик

Там само. – Спр. 10а. – Арк. 112.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 10а. – Арк. 118.

Там само. – Спр. 10а. – Арк. 120.

ЦДАВОВУ: Ф. 3920. – Оп. 1. – Спр. 10а. – Арк. 120, 121.

рятувати нашу молодь від голоду, оскільки після звернення подебрадської студентської громади про допомогу через кілька тижнів на їхнього благаючого листа відповіла лише маленька українська колонія з містечка Мельника в Чехії, котра прислала 40 крон чеських.

Це зачепило В. Короліва-Старого за живе, і він надрукував у „Тризубі” своє звернення під заголовком „До тих, що мають серце й сумління”, в якому намагався розібратися, чи й справді зачерствіли українські душі: „Чи ж таки ми всі, за винятком 4-х мельничан-емігрантів, котрі власними руками заробляють шматочок хліба, всі інші — голодні чи ситі емігранти й неемігранти, а власники шматочку землі, хати, майстерні, кам'яниць, склепів, навіть фабрик, нарешті, всякі більші й менші урядовці в Галичині, на Волині, в Румунії, на Підкарпатті, не кажучи вже про „бізнесменів” та фермерів американських, — невже ж таки ми всі такі — невразливі до нещастя наших земляків, компатріотів і — переважно — бойовників за волю України, безсердечні до біди й злиднів наших близьких, скупі й жорстокі до голодних, котрим буквально бракує шматка хліба, інертні до національної справи, яка потребує найбільшого числа інтелігентних, фахових і свідомих освічених людей?

Невже ж ми всі, не кажучи вже про тих, що мають теплий куток і ласий шматок, а й ті, що роблять на чорній праці, яку здобули з чиєюсь поміччю, тобто ще вчора самі зазнали голоду й холоду, а сьогодні мають заробіток, котрий, зрештою, вистачає або й перевищує видатки на задоволення необхідних потреб, — невже ж ми такі негуманні відлюдки, що нам байдуже, коли у нас на очах, з криком розпачу, до нас зверненим, гинуть наші молоді брати, котрі з факірською упертістю допоминаються стати корисними нашій спільній батьківщині?

Невже ж у нас — загалом у людей української нації — таке черстве, зашкарубле серце, що ми не пожаліємо значної кількості наших земляків, існуючих гірш за всяких старців на 70-200 к. ч. протягом місяця?! Таки ж навряд, чи є між нами такі, що не зуміють порахувати й збагнути, що означає 70-200 к. ч.? Це ж — 18-50 польських злотих, 48-140 французьких франків, 3-10 колишніх карбованців, або 2-5,50 долара. І на такі „бюджети” живуть! Живуть не з примхи, не з химерної фантазії чи нерозуму, — бо ж, кинувши школу, можуть заробити щонайменше втричі стільки, — але ж живуть з упертости, щоб стати за три роки, хоча б і ціною страждань фізичних та моральних, вартісним національним добром, досягти знання та умінь, що потім здебільшого підуть на користь саме тих, хто тепер заплющує очі на їхню біду, хто тепер затулює вуха, щоб не чути їхнього крику розпачу, хто не хоче помічати — не для страху вживаю це слово! — їхнього вмирання від поступного висилення й безнастанного недоїдання!

Невже ж у нас, загалом людей української нації, така тупа думка, що ми не можемо зрозуміти, що цим відношенням до голодних поповнюємо і персональний, і громадський злочин?!..”⁴¹¹

Професор В. Королів-Старий закликав українську еміграцію задуматись над долею української студіюючої молоді: „Ті, що маєте топлену хату, цілі

черевики й щодня повний шлунок, вдумайтесь, про що йде мова! Уявіть собі, що кожен з „недопомоговців” — тільки нагодою не ваш рідний брат, небіж, син чи якийсь ближчий родич. Таки ж братові чи синові відділили б ви кілька монет місячно з вашого заробітку чи прибутку: таки ж віддали б принаймні один обід чи одну вечерю, коли не на тиждень, то хоча б на місяць; відмовились би від одної-двох цигарок протягом дня; затримались би на якийсь короткий час з купівлею нових черевиків; прийшли б пішки кілька разів на місяць там, де щоденно платите за трамвай чи метро?

Вдумайтесь, люде: мова йде не про якусь абстрактну, бодай і високу, шляхетну й нагальну потребу, на яку ви з убогости своєї жалусте грошей, йде мова про не книжку, газету чи якусь культурну потребу, на котру примушує дати національна свідомість, але ж тут мова про здоров'я й життя людей, котрих навіть багато з вас знає в лице!..”⁴¹²

„І коли перед ними стоїть примара отієї могили на чужій землі, - наголошував далі цей автор, то ж перед нами мусить стояти свідомість, що нашою скупістю, нашою безжальністю, нашою злочинною байдужістю загнано їх у ту могилу. Невже ж ми не схочемо виправити наш гріх перед цими людьми, нашими людьми, і нашою батьківщиною? Таки ж буквально життя цих людей залежить від нашої маленької жертвенности, від малесенького відмовлення від наших, скромник може, життєвих вигод, відсутности яких прецінь ми легко можемо не помітити. І коли б одна десята частина з нас, та ні, — одна сотенна, ба! — й ще менша частина нас, що звемо себе українцями й пишаємось цим найменням, живучи поза межами нашої батьківщини, дали тільки по 1 відсоткові свого заробітку, по одному галерові з корони, по одному сантимові з франка, чи один гріш з кожного золотого, то не тільки ці „недопомоговці” а й багато інших юнаків, про котрих ми самі говоримо, що вони „надія нації”, то б т о наша надія, лишилися, б живі й стали б корисними нашій землі, нашій назві, нашому люду. Бо ж сухоти хвороба вбогих і голодних. А й ті, хто сухіт не придбає, однаково з довгого висилення, голодування та гризоти стратить на своїй майбутній працездатності, так нам потрібній”.⁴¹³

Звернення Короліва-Старого зачепило широкі кола українського громадянства не лише в еміграції, але й на рідних землях. Реагуючи на „гарячий заклик до нашого загалу В. Короліва-Старого, ветеринарного лікаря і професора Укр. Господарської Академії у справі жахливого матеріального стану укр. „студентів-недопомоговців” тої ж Академії, з якого лунає безнадійний крик розпуки із-за вимирання, нищення, знидіння наших голодуючих студентів”, скликало рухливе товариство „Жіноча Громада” у Чернівцях 15 січня 1929 року представників майже всіх місцевих українських культурних і фінансових інституцій та заступників української преси на нараду, яка "по докладнім з'ясуванню прямо страшного положення наших голодуючих студентів вибрала з-поміж себе „Допомоговий комітет” для голодуючих студентів „УГАН” з Подєбрадів зі своїм осідком у Чернівцях на Буковині, якого задачею буде зааранжувати збірки і придбати по можности якнайбільше грошей

Там само. – Спр. 2. – Арк. 1а.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 1.

на ту ціль”.⁴¹⁴

Ціла ця акція, наголошувалося в зверненні, „переведеться під покровом і за допомогою укр. преси і тов-а „Жіноча Громада”, яка дала почин цьому ділу і жертвувала зі своїх і так дуже скромних фондів квоту 2000 лей на цю ціль. Добрий початок! Перше щире спасибі від голодних братів!”⁴¹⁵

Було ухвалено збирати гроші наступними способами:

„1. Кождий людяний українець жертвує оден обід або одну вечерю або однодневну їду в грошах на цю ціль через редакції наших часописів, і то „Час”, „Хліборобська Правда”, „Рідний Край” та „Боротьба”, які охоче ставлять свої сторінки до розпорядимости нашій публиці і зобов'язуються отсим оголошувати імена жертводавців і пожертвовані суми у кождім біжучім числі, а гроші передавати на банкове конто ч. 3249 у „Кредитовім Банку” („Banca de Credit”, Cernauti, str. 8Petrovici, 2, або на біжучий рахунок у „Північно-Буковинським Банку” („Banca Bukovineana de Nord Mogci” Cernauti, str. S. Flondor, 33).

Це т. зв. однодневний піст.

2. Заможніші жертвують на ту саму ціль і в той сам спосіб більші суми: заробіток одної днини або 1/30 частину місячної платні.

Це т. зв. жертва однодневного заробітку.

Жертводавці можуть впрост зложувати або засилати гроші почтовим переказом з допискою: „Допомоговому Комітетови” для голодуючих студентів „УГАК” на висше згадані адреси банків, при чім комітет оголосить їх імена в усіх наших газетах.

3. „Допомоговий Комітет” розішле цими днями як у місті, так і на провінцію, головно ж до наших повітових міст л и с т и до збирання датків на цю ціль і почне збірки хата від хати почерез довірочних, щирих та ретельних громадян, які відтак при нагоді їх побуту в Чернівцях зложать або щодвотижнево перешлють зібрані гроші впрост на одно з повищих банкових копт. — Списки імен тих жертводавців, яких датки відішлеться до банку, як також докладний обрахунок просимо засилати, задля контролі й оголошення в часописах, на руки скарбника п. Івана Василяшка (Cernauti, str. Szewczenko, 1). Це будуть т. зв. л і с - т о в і збірки. (виділено в оригіналі – В.Р.)

4. Щоби притягнути якнайширші круги нашого громадянства до цієї акції, комітет запроваджує за допомогою нашої преси, головно ж нашого щоденника „Час”, т. зв. „систему виклику трьох”: напр. Василь А. жертвує 20 леїв на цю ціль і кличе на таку саму або довільну суму Івана Б., Михайла В. і Лесю Г.

5. Жертви і збірки однолеївок (по 1 левови) при всяких нагодах, як хрестини, весілля, свята, храми, забави і т. д. при помочи бльочків: Це би були м а с о в і жертви.

6. „Допомоговий Комітет” завзиває добрих людей, устроювати як у місті, так і на провінції виклади, читання творів новіщої укр. літератури, вечірки, концерти, чайні вечері з забавою і т. п. з чистим доходом на цю ціль...”⁴¹⁶

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 6.

Там само: Ф. 4025. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 35 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 5.

Треба визнати, що на Буковині звернення Василя Короліва-Старого справді знайшло великий відгук, про що свідчить прохання благодійного допомогового комітету при Українській господарській академії до редакторів часописів від 9 грудня 1929 року з проханням помістити повідомлення про жертвовність в ім'я українського студентства тамтешнього населення. Згідно з цим листом за 1929 рік з Буковини одержано в чеських кронах: від кооперативного банку в Чернівцях – 400, пана Антончука – 238, міщанського хору – 2020, доктора Виноградника (Букарешт) – 358,60, доктора Королецького – 141,40, професора Василаско – 7873,40, а всього з Буковини було одержано 27999,90 крон чеських.⁴¹⁷

Завдяки цьому видано допомоги незаможним студентам академії: в лютому – 19 по 100 крон чеських і 22 по 50, березні – 27 по 300 і 16 по 100, квітні – 27 по 200 і 14 по 100, травні – 26 по 150 і 15 по 100, червні – 21 по 100 і 20 по 50. Ця допомога сягнула загальної суми 28000 крон чеських.⁴¹⁸

Велику роль відіграв Благодійний допомоговий комітет при УГА: усі професори та службовці академії рік у рік щомісячно платили досить значні для їхнього бюджету внески до скарбниці цього громадського органу на допомогу немаєтним студентам. Але, на жаль, цих засобів не вистачало. Звертаючись 1930 року до українського громадянства з проханням підтримати немаєтних студентів, його управа зазначала, що вже наближається шостий випуск УГА, а „серед студентів, яким залишилося ще 7 місяців до закінчення студій в Академії, є 19 осіб таких, що не зможуть нормально довчитися без допомоги,... коли Благодійно-Допомоговий Комітет їм не допоможе, то це або позначиться і на їх здоров'ї та успішності праці, яко студентів Академії, або й примусить більшість з студентів цілком покинуть Академію, лишитись недоуками”⁴¹⁹.

Благодійно-допомоговий комітет і сам шукав засобів, щоби уможливити цим немаєтним студентам закінчити студії в академії, стати найкориснішими для своєї Батьківщини. Зокрема, він звернувся до колишніх слухачів академії, що вже стали на власні ноги.⁴²⁰

Треба сказати, що ця акція вдалася, бо невдовзі почали надходити перші пожертви, а відтак комітет мав можливість підтримати майбутніх фахівців. За першу половину 1930 року пожертви від лекторського складу та службовців академії становили 22.529,55 чеських крон, Академічної громади – 646, громади студентів – 741, їдальні „Наша Хата” – 105, „Україна” – 1470, від лотереї з розіграшу музичних інструментів „Віоло” – 870 тощо, усього – 26.361,55 крон і ще 798,82 крон, що надійшли іноземною валютою.⁴²¹

Що ж стосується пожертв українських емігрантів, колишніх вихованців академії, то з Чехії сума надходжень склала відповідно 582,35 і 17,66 крон, з Польщі – 276,50 і 8,38, з Канади – 653 і 19,79, від Спілки українських інженерів і техніків у Варшаві – 4508 і 136,60.

Там само. – Арк. 5.

ЦДАВОВУ: Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 50, 51.

Там само: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 50.

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 51.

Там само.

Водночас пожертви українських емігрантів та їх організацій з Чехії сягнули 311,85 і 9,45 крон, з Польщі – 247,50 і 7,50, з Волині – 202,50 і 6,13. Пожертви від українських організацій та окремих осіб з різних країн також були значною підмогою для нашої студуючої молоді в УГА: з Буковини – 1036 і 31,39, Канади та США – 4.847,50 і 128,71, Галичини – 5.337,32 і 161,74, Далекого Сходу („Просвіта” в Харбіні) – 261,30 і 7,92.⁴²²

Завдяки цьому було видано допомоги студентам з Наддніпрянщини та Кубані 34.526,50 і 1.046,26 крон чеських, Галичини – 6.615 і 200,45, Волині – 12155 і 368,33.⁴²³

Оскільки з 1928 року видача стипендій була припинена і з цього часу в академії значно зріс кадр незабезпечених студентів, то вони існували, як уже сказано вище, за підтримки лекторського складу сторонніх пожертв і випадкових заробітків фізичною працею. Більшість цих студентів в осінньому семестрі 1930-1931 навчального року навчалися на 7 семестрі, їм залишилося довчитися 8-ий семестр та ще півроку, щоб скласти іспити і закінчити академію. На той час Благодійно-допомоговий комітет при УГА, що весь час піклувався долею немаєтних студентів, уже витратив усі засоби, які були в його розпорядженні. Тепер єдина надія залишалася на підтримку українського громадянства. Коли останнє відгукнеться, то вони закінчать вищу освіту останні 32 немаєтні студенти. Інакше через безгрошів'я вони змушені будуть залишити академію. Відтак у пресі в грудні 1930 року знову з'явилося звернення Благодійного допомогового комітету з проханням підтримати студентів УГА.⁴²⁴

Зрештою, повідомлення Благодійного допомогового комітету при УГА про пожертви нашого громадянства за період з 1925 по 1 липня 1932 року і його зусилля щодо залучення коштів від сторонніх осіб і організацій у країнах розселення дають підставу заявити про те, що українська еміграція постійно була в пошуку джерел наповнення студентського бюджету. Від УГА та установ при ній за вказаний час надійшло:

1.	З сум, асигнованих на видатки Академії	76.259,39
2.	3% і 6% від утримання персоналу Академії	2. 343.418,30
3.	Крім того, від них же добровільних датків	17.708,37
4.	Від колишнього комітету допомоги	59.260,2
5.	Академічної Громади	31.715,70
6.	Громади студентів	15.086,40
7.	Кооперативи „Україна” (за помешкання для їдальні)	10.804,60

Там само. – Арк. 27.

ЦДАВОВУ: Ф. 4025. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 17.

Петлюра С. Статті. Листи. Документи. /Симон Петлюра. – Нью-Йорк, 1956. – Т. I. – С. 335.

8.	-"-	„Наша Хата”	385
9.	-"-	„Відродження”	52,50
10.		Товариства „Взаємопоміч”	160,11
11.		Від влаштування концертів на користь немаєтних студентів	2.968,03
12.		Від лотереї та продажу майна	1.815
			559.634,12
		Пожертви від вихованців академії, що перебували в Чехії:	
13.		Від інж. Кононенкової	277
14.		Головка Дм.	90
15.		Євтухова	30
16.		Гудиліва	40
17.		Ткаченка	50
18.		Гайківського	305
19.		Зазимка	50
20.		Маркова	47
21.		Спілки інженерів та техніків на Словаччині	192,85
			1.081,85
		Від тих, що перебувають у Польщі:	
22.		Через інж. Антипова (за підписними листами)	542,30
23.		Від інж. Зибенкової (з Ковеля) за підписним листом	352,50
24.		Через інж. Білодуба	50
25.		лік. Левицького М. (за підписним листом)	444
26.		Від інж. Ігнатенка	45
27.		гуртка інженерів в Кельцях	71,50
28.		Через інж. Костюченка	261
29.		-"- Добровольського (Брест)	475
30.		Спілки укр. інженерів і техніків в Варшаві	5.351,70
31.		Від лік. М. Левицького	50 –
32.		-"- інж. Плюща	34 –
33.		Через інж. Романенка	131,60
34.		Від інж. Малика	37-50
35.		Пелехатюка	100
36.		Кмети	50
37.		Палієнко	40
38.		Решетникова	40
			8.076,10
		Від тих, що перебувають у Франції:	
39		Через інж. Заварицького	710,40
40		-"- Неділька	50
			760,40
		Від тих, що перебувають у Люксембургу:	

41.	Від гуртка інженерів	46
		46
	Від тих, що перебувають у США та Канаді:	
42.	від інж. Карабута, Штепи та Гомазанова	808
43.	-"- Шила	100
		908
	Разом від інженерів – колишніх вихованців	10.872,35
	Крім того, велика підтримка відчувалася і від українських емігрантів та їхніх організацій:	
	В Ч е х і ї:	
44.	Від доктора Дяконенка	10 –
45.	-"- дра Городиського	395-20
46.	-"- інж. Боровика	300 –
47.	Канцелярії Педагогічного Інституту в Празі	325 –
48.	Братиславської Укр. Громади	320 –
49.	Д-ра Браєцького	20 –
50.	Від невідомого емігранта Кизими	150 –
51.	-"- доц. Бочковського як гонорар за прочитану лекцію для чеських учителів	150 –
52.	Комітету по влаштуванню 10-ї річниці заснування Центральної Ради	107 –
53.	Д-ра Лосецького	100
54.	Проф. Вілінського замість вінка на труну померлиго сина проф. Тимошенка	100
55.	Те ж від проф. Комарецького	150
56.	Замість вінка на труну п. Гавриленкової	198
57.	-"- сина проф. Біднова	90
58.	Пожертва п. О. Коннор-Вілінської	300
59.	Від т-ва „Основа” в Празі	200
		2.815,20
	в П о л ь щ і:	
60.	Генерала Шандрука	39 .
61.	Проф. Лотоцького	715
62.	Від п. А. Левицького	1.000
63.	Невідомого	372
64.	Адвоката Багриновського	165
65.	Від Варшавського Центр. Комітету	1.566,50
66.	Спілки жінок-українок у Варшаві	300
67.	Проф. Фещенка-Чопівського	100
68.	Від Варшавської громади студентів	332
69.	Від Української станиці в Каліші	225
70.	Укр. Комітету допомоги емігрантам	1.888,20
71.	Від інж. С. Тимошенка	175,60
72.	-"- Тищенко	187,50
		7065,85

	у Франції:	
73.	Від укр...гуртка в Віляр де Пляней	213
74.	-"- Бобро Білярд	82
75.	інж. Нагірного	71
76.	Вербицького	194
77.	Укр. громади в Омекур	214,30
	У США та Канаді:	774,30
78.	Панотця Білона П.	582
79.	Артиста Авраменка В.	660
80.	Корнішевського	100
		1.342
	Разом від Укр. емігрантів та організацій	11.997,35
	Від Чеських Державних установ надійшло 970	
	крон, а від українських організацій та окремих	
	осіб різних країн	
	з Чехії:	
81.	інж. Войтенко-Кайлера	50
82.	Проф. Горбачовського	100
83.	Дра Бірча	25
84.	Дра Шараєвича	50
85.	Петрашевича	50
86.	Василькова	20
		295
	з Буковини:	
87.	Від п. Антонюка	1.036
88.	Від Допомогового к-ту в Чернівцях	27.999,90
89.	Проф. Власенка	291,30
		29.327,20
	з Польщі:	
90.	Від т-ва Дністер у Львові	375,45
91.	Луцького укр. Банку	1.119
92.	-"- (через М. Левицького)	187,50
93.	Гіпотечного Земельного банку у Львові	750
94.	Дра Панчишина, Львів	180
95.	Від Укр. клубу парлам. Репрезентації	180
96.	Від п. Ростовецького, Львів	200
97.	Дра Воловицького, Самбір	233,33
98.	Інж. Волосенка, Львів	50
99.	Т-ва прихильників освіти, Львів	2.058,34
100.	Д-ра Уляницького, Дрогобич	373
101.	Митрополита Шептицького	1.285,19
102.	Від Горшковського, Цимбалюка та Крамажина	100
		7.091,81
	з Далекого Сходу:	
103.	Від Харбінської Просвіти (через інж. Рейтера)	963,60

	963,60
зі США та Канади:	
104. Від невідомого	1.669
105. Через доц. Короліва	1.86990
106. Від інж. Кістя (підписний лист)	408
107. Укр. стрілецької громади	396
108. Укр. Об'єднання в США (через п. Лисюка та інших)	9.211,50
	13.554,40

Всього надійшло 634.705,83 чеських крон ⁴²⁵.

Інформація Благодійного допомогового комітету при Українській господарській академії про надання матеріальної підтримки студентам та іншим емігрантам за період з 1927 по 1 червня 1932 року свідчить про те, що ця інституція справді, як бачимо, досить потужно спричинилася до підтримки української студіюючої молоді. За вказаний період нею видано допомог студентам з Великої України й Кубані:

1. Антонець Іван	10.642	2. Алмазова Терезія	6.013,20
3. Бурачинський В.	12.238,20	4. Безлюда Степан	13.338,20
5. Балано Олександр	1.166	6. Божко Гриць	3.437,20
7. Бойко Микола	4.062,20	8. Бережний Кость	737,20
9. Ворогушин Олександр	9.482	10. Верба Дмитро	1.977,20
11. Вільчик Михайло	8.603,20	12. Власенко Федір	9.293,20
13. Голин Василь	300	14. Гревізирська Марія	3.437,20
15. Гаврилюк Михайло	8.870	16. Дударець Михайло	9.008,20
17. Дельвіг Микола	4.514	18. Дмитренко Павло	11.609
19. Дудура Іван	8.830	20. Трастів	1.900
21. Єльніків Михайло	1.810	22. Жлудкина Неоніла	6.446
23. Зайців Микола	5.428,20	24. Зимницький Михайло	1.771
25. Івахненко Петро	5.417,20	26. Іляшенко Макар	2.021
27. Капля Анатолій	10.417,50	28. Карпів	500
29. Катеринчак	560	30. Кириченко М.	3.437,20
31. Костечук Влас	1.872,20	32. Костечук Корній	2.897,20
33. Кириленко Мирон	3.537,20	34. Кушниренко М.	2.102,20
35. Корога	2.327,20	36. Козак А.	200
37. Кукшин Іл.	6.838,20	38. Колумбер Т.	2.071
39. Коваленко Василь	2.171	40. Куриленко Василь	2.566
41. Кирилюк Данило	400	42. Кардинал Максим	7.781,50
43. Ліндеман Ю.	2.837,20	44. Ліницький Дм.	400
45. Левенець	5.821	46. Мяловський Г.	6.938,20
47. Марків Іван	7.098,20	48.	1.561

49.	Мейне Ігор	1.821	50.	Михайлів	
51.	Овчаренко Сергій	1.921		Валеріян	
53.	Плющ М.	12.155	52.	Овсійко Микола	966
55.	Романовський	6.771	54.	Первак Михайло	7.847
57.	Синильник М.	2.071	56.	Проданчук Пилип	10.403
59.	Стовбуненкова	100	58.	Стефанович В.	2.837,20
			60.	Сімяник Сергій	2.071
61.	Стусь Олександр	1.396		Стельмашенко	11.649
63.	Троян Д.	610		Іван	
65.	Ткаченко Іван	6.938,20	62.	Стешко В.	5.330
67.	Ткачико Василь	9.316	64.	Татарів Л.	4.668,20
			66.	Тузів Микола	12.332
69.	Чубенко Іван	5.551	68.	Фещук	7.906
71.	Чуб Олександр	2.101		Олександр	
73.	Чернов Іван	3.716	70.	Чорнорай В.	1.887,20
75.	Шувалова-	150	72.	Черняхівський	19.314
	Липовецька		74.	Чирський О.	100
77.	Ярина Андрій	1.821	76.	Щербина Іван	2.086
	Разом	372.520,40.			
	Студентам з				
	Волині:				
78.	Антонович Петро	900	79.	Бондарук Петро	505
80.	Голосюк Анатолій	1.235	81.	Гудемчук Д.	3.480
82.	Зіброва Ірина	10.515	83.	Закоштуй	7.776
				Михайло	
84.	Которович Антін	240	85.	Куцевич Петро	5.230
86.	Левицький Ігор	340	87.	Лісовський	480
				Дмитро	
88.	Левицький Євген	210	89.	Майборода	250
90.	Ніцкевич Микола	2.988	91.	Нищий Микита	4.140
92.	Павличук	1.896	93.	Ревенко Надія	1.950
	Володимир				
94.	Супрунович	815	95.	Тарасюк Михайло	1.570
	Олександр				
96.	Шиманський	840	97.	Яковлів Сергій	1.480
	Дмитро				
		46.840			
	Студенти з				
	Галичини:				
98.	Бик Ю.	265	99.	Бурда Роман	80
100.	Борис Володимир	100	101.	Волошин А.	1.205
102.	Дяченко Микола	9.039	103.		765

			Дальницький Степан	
104.	Дучиминська Оксана	150	105.	Козицький Василь 4.840
106.	Кобзар Володимир	80	107.	Моклович С. 1897,20
108.	Малієва	827	109.	Марущак Дмитро 625
110.	Мацула Гаврило	635	111.	Омельчуківна Неоніла 80
112.	Роман Іван	9.996	113.	Стахівна Ольга 2.221
114.	Стойкевич Є.	100	115.	Филипчак Ярослав 1.461
116.	Яворовський Микита	2.366	117.	Яросевич Іван 2.186
	Разом	38.918,20		
	Студенти з Бессарабії:			
118.	Романенко Омелян	3.502,20		
	Студенти з Білорусі:			
119.	Бурак Юрко	9.396		
	Загалом видано немаєтним студентам	599.895 ⁴²⁶		

І все це завдяки усвідомленню українською еміграцією необхідності підтримки власного національного студентства. Професор Б. Лисянський згадував про лист, який надійшов на адресу першого ректора УГА Івана Шовгеніва: „Безумці, зупиніться! В сучасні тяжкі дні, що їх переживає наш український народ, по невдалій спробі створити власну Незалежну державу, в ті дні, коли наша нація несе розплату за свідомі й несвідомі помилки керманичів нашої боротьби за Волю, коли серце спливає кров'ю при думці про нашу недавню поразку і нашу національну дискредитацію перед широким чужинецьким світом, ви, безвідповідальні амбітники і легковажні авантюристи, розпочинаєте аферу, що принесе нам нову дошкульну поразку і нову національну дискредитацію, цього разу - на культурному полі. Ви б цього, напевне, не зробили, коли б виразно собі уявляли, що то є за справа, за яку ви з такою нерозважністю і самовпевненістю беретесь. Але, як видно, серед вас не знайшлося і однієї людини, яка б виразно собі уявляла, що то таке вища технічна школа та якими методами і засобами її назагал організується. Так дозвольте ж Вам, легковажні культуртрегери, ту поважну річ у кількох словах роз'яснити.

Сучасне людство не знає прикладу, щоб таку складну з організаційного і технічного боку річ, як високошкільний заклад, можна було б організувати, перебуваючи на еміграції. Навіть за сприятливих умов нормального життя у

себе вдома, на власній рідній землі, логанізація високошкільного закладу вимагає величезних і довготривалих зусиль, а тому справу заснування університету чи політехніки попереджує завжди довготривалий організаційний період. А коли якое міністерство, що диспонує величезними засобами і має для цього спеціальний апарат своїх досвідчених службовців, потребує організації нової школи двох-трьох літ, то як це думаєте ви, еміграційні фокусники, організувати високошкільну установу за кілька місяців, не маючи при цьому ні належного апарату, ні потрібних грошових засобів? Ви про це чомусь не подумали або подумати не захотіли. Але за Вас мусить думати українське громадянство, широкий наш загал. Той загал, іменем якого ви виступаєте і який понесе весь сором вашої недалекої поразки. І ось іменем цього загалу звертаюся до Вас з закликом-пересторогою і кажу ще раз вам: безумці, зупиніться! Зупиніться, поки не пізно, доки ваша легковажна авантюра не набрала форм вселюдського скандалу. Не готуйте нам нової національної поразки, бо їх і без того маємо вже досить... ”⁴²⁷

Незважаючи на ось такі застереження, провідники українського громадянства на чужині не відступилися. Саме завдяки їхній самопожертві вдалося відстояти розвиток української національної політехніки на чужині.

Особливу ж роль відіграв у цій справі Микита Шаповал, котрий розгортав широку програму боротьби за ґрунтовну освітню підготовку українських емігрантів для подальшої визвольної боротьби. Його блискучі статті й реальний план роботи окриливали українську молодь і давали їй завдання: учитися, готуватися до зтяжної боротьби з ворогом, а та боротьба вимагає знань різних фахів, високої кваліфікації. Він звертає увагу на те, що в боротьбі з росіянами й поляками українці потерпіли поразку тому, що не були повноцінно представлені в усіх галузях суспільного життя й господарства. наявність у містах переважної кількості росіян, євреїв і поляків призвела до того, що український визвольний рух не охопив ці стратегічно важливі населені пункти під час збройної боротьби. Тож запропонована М. Шаповалом соціологічна концепція передбачала будування повної української нації, а повна нація в модерному розумінні, коли вона має в своєму складі всі професійні кваліфіковані групи, які обслуговують країну всебічно: політично, господарсько, витворюють для неї високі мистецькі цінності, обслуговують свою націю в своїх рідних формах, а не бігають за позичками до невдячних сусідів.

Тепер же українське студентство змогло здобути вищу освіту в українській політехніці на чужині, що засвідчило спроможність нашого громадянства навіть і в найважчих умовах творити власну національну еліту.

З 1932 року чеський уряд не знайшов за можливе дозволити новий прийом студентів до УГА. Лише як компроміс погодився заснувати при академії Український технічно-господарський інститут заочного навчання за умови, що наше громадянство візьме на себе обов'язок повного його фінансового забезпечення. Цю роль українська еміграція поклала на Товариство прихильників УГА (ТПУГА), оскільки досвід річної діяльності його

показав, що наше громадянство своїми матеріальними пожертвами спроможне таку інституцію утримати. Але остаточною метою поряд із здобуттям вищої освіти заочно стояло завдання відновити навчальну чинність самої УГА, бо еміграція хотіла „зорганізувати довкола ідеї збереження нашої національної політехніки більшу кількість українців та українських установ та організацій, які б стали джерелом фінансування цієї одинокі вільної української високої технічно-господарської школи”.⁴²⁸

Перші збори ініціаторів Товариства для допомоги УГА відбулися 20 червня 1931 року в Празі. Через п'ять днів на засіданні виконавчого комітету ТПУГА головою обрано проф. Матюшенка, заступниками – проф. Гольдельмана і доц. Бочковського, Вирового - скарбником, доц. Лисянського – секретарем.⁴²⁹

Тоді ж голова зборів Гольдельман познайомив присутніх з тими напрямними наміченої діяльності, що, на його, думку, заслуговують на перших порах на найбільшу увагу: „1) притягнення до складу Товариства осіб, що своїм вступом у члени Товариства можуть позитивно вплинути на настрої ширшого загалу і заохотити його до підтримки Товариства, 2) намічення кандидатур районних уповноважених та краєвих головноуповноважених як на еміграції, так і в краю, 3) використання для цієї потреби кадрів наших інженерів, що служать по різних країнах, 4) підготовча акція в пресі, еміграційній та краєвій, 5) контакт з ріжними національними організаціями – громадськими, професійними, культурними і інш., 6) широко закреслена інформаційна акція для ознайомлення з завданнями та чинністю Товариства усіх верств українського загалу, 7) випуск декляративної відозви як урочистого акту звернення Товариства до українського народу (відозва має бути підписана представниками Академії так і Товариства), 8) технічна праця по уложенню картотеки адрес організацій та приватних осіб”.⁴³⁰

Обговоривши вказані пропозиції проф. Гольдельмана, присутні ухвалили: „Усі матеріали, намічені в проекті п. голови та виступах поодиноких членів, узнати заслуговуючими на увагу. Тому ці внесення прийняти до відома та належного виконання в міру потреби та реальної можливості”.⁴³¹

Ще через п'ять днів управа обговорює питання притягнення членства й призначення уповноважених. Проф. Гольдельман пропонує звернутися до кількох осіб у Галичині закласти місцевий комітет допомоги УГА.

Там само. – Спр. 166. – Арк. 10зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 204. – Арк. 13 зв.

Там само: Ф. 3933. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 3.

*У листі Павла Кашинського до Шелухина від 29 лютого 1924 року з Відня зазначалося: „Тепер багато переїздить з Болгарії людей на роботу до Франції, а ним хотілося б хоч по 10-20.000 корон дати на харч. У тій Болгарії люде стільки працювали, а не заробили собі на дорогу та харч. Дуже погано їм там було. Дивитися на їхню біду і не могли допомогти нічим – тяжко” (ЦДАВОВУ: Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 239. – Арк. 4).

Ініціатива створення філій ТПУГА в краю та в місцях масового розселення українців досить швидко знайшла підтримку. Так, лист від проф. Костя Мацієвича від 5 вересня 1931 року свідчить про заснування місцевим громадянством комітетів Товариства у Бухаресті й Чернівцях.⁴³²

Поширилася ця акція й на Польщу. Так, дізнавшись у жовтні 1931 про „започаткування акції утримання Української Господарської академії власними силами під гаслом – „Нарід – собі” – відділ Спілки інженерів і техніків емігрантів у Познані... щиро вітає цю ідею і зголошує свій вступ за члена Т-ва Приятелів УГА, а також закликає до підтримки цієї акції всіх колишніх вихованців Академії, які ще не зголосили свого вступу в число членів Т-ва”.⁴³³

А головна управа Спілки інженерів і техніків у Польщі, заслухавши на своєму засіданні 20 жовтня відозву, „ухвалила придбати для спілки 1 пай в розмірі 10 американських доларів, які при цьому й долучаємо”.⁴³⁴ Тоді ж управа ТПУГА дякувала інженерові Івантишину за заснування комітету підтримки в Словаччині.⁴³⁵

Тож з огляду на такий поворот справи проф. Соломон Гольдельман уважав необхідним, враховуючи сучасне „заінтересовання” підкарпатського населення справами національного шкільництва, звернутися до діячів Підкарпаття, прохаючи заснувати місцеві комітети підтримки академії. Кандидатом в уповноважені на Підкарпаття висовувся д-р Іван Рихл, а проф. Матюшенкові доручалося порозумітися з ним листовно.⁴³⁶

Крім того, управа ТПУГА вирішила ініціювати створення своїх філій і за океаном. Користуючись перебуванням у Львові депутата парламенту Канади Михайла Лучковича, вона зверталася до нього 18 жовтня 1931 року: „... поки наші українські установи не перенесені на Підкарпаття і не обслуговують в повній мірі тамошнє українське населення, стан цей мабуть слід поважати за переходовий, і українські культурні чинники на Підкарпаттю вже роблять дещо в напрямі залагодження цього питання. Але „поки сонце взійде, роса очі виїсть” . Академію слід зберігти в її сучасном стані дієвої вільної високої національної політехніки, поки складне політичне питання перенесення її на український терен буде вирішено”.⁴³⁷

Ми хочемо забезпечити фінансування Академії коштами самого українського суспільства по цілім світі, наголошувалося далі в листі. Зокрема, був намір найти три тисячі українських громадян, спілок, громад, кооператив, установ, котрі погодились би вносити щорічно десять доларів на утримання Академії”. Цього, на думку авторів листа, вистачило б як додаток до тієї

Там само.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 692. – Арк. 79.

Там само.

Шаповал М. Щоденник. Від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р./Микита Шаповал – Новий Йорк, 1958. – Ч. 1. – С. 72

Там само. – С. 75.

Українська господарська академія в Ч. С. Р. (1922-1935 рр.). – Нью-Йорк, 1959. – С. 86.

субвенції, яку наша школа, при умові успішної української самопомогової акції, буде й надалі діставати від уряду Чехословацької Республіки.

Управа ТПУГА водночас просила Михайла Лучковича „заініціювати утворення в Канаді Комітету підтримки УГА, котрий, як це робиться в Європі, перебравши на себе приваблення членів та коштів на удержання української політехніки в Чехословаччині, тої високої школи, яка до цього часу обслуговувала Галичину, Волинь та інші українські землі фахівцями-інженірами і яка і надалі мусіла б цю свою високу національну місію виконувати”.⁴³⁸

Водночас члени управи зачинають виїжджати на місця українського розселення, аби активніше пропагувати свою ідею. Так, 6 листопада 1931 року заступник голови управи С. Гольдельман „ділиться своїми враженнями з подорожі до Братислави, інформуючи про розмови з представниками „Спілки інженерів на Словаччині”. Ці розмови виявили прихильне ставлення з боку членів Спілки до справи Товариства і бажання її всіляко підтримувати.⁴³⁹

Тоді ж приймаються до складу Товариства на основі заяв: 1) Безпалко Йосип (Подебради), 2) Овсійко Микола (Подебради), 3) Балабан Яків (Подебради), 4) Якерсон Семен (Кваси), 5) Антончук Діомед (Буковина), 6) Зарицький Богдан (Хуст), 7) Роздобудько Іван (Нові Замки), 8) Бучинський В. (Нижній Творижець), 9) Зінченко Михайло (Желобуза), 10) Яремкевич Петро (Ужгород), 11) Кононенківна Харита (Прага), 12) Мако Сергій (Прага), 13) Петлюрова Ольга (Франція), 14) Літвицький Микола (Вишка), 15) Спілка українських інженерів та техніків у Польщі, 16) Спілка укр. інженерів у Познані. 13 листопада 1931 року – Августин Волошин, Михайло Біліченко з Ужгорода. 20 листопада – інженер Леонід Романюк з Мукачева і учитель Володимир Зазимко з Терембля.⁴⁴⁰

У листі до визначного українського громадянства в листопаді 1931 року управа Товариства зазначала, що „ми будуємо наші розрахунки не так на спонтанний вияв національної свідомости та жертвенности вибраних верств українського суспільства, як в головній мірі на активну, чинну підтримку нашої акції зі сторони визначніших громадян на місцях, з боку чільних поводителів українського громадянства”. Цим самим управою ставилося завдання, аби в кожному більшому осередкові українства на розселенні був заснований Комітет підтримки УГА як автономної в своїй чинності філії товариства, яка мала „приваблювати увагу місцевого громадянства до нашої справи та зискувати нових членів-співучасників акції піддержки ідеї існування УГА”.⁴⁴¹

Чимало діячів нашої еміграції не тільки самі підтримували українське студентство на чужині, але й підказували шляхи наповнення його каси. Колишній чільний діяч в Уряді УНР Х. Лебідь-Юрчик, котрий узявся щороку перераховувати по 25 злотих для Товариства, радив 2 січня 1932 року управі

Там само.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 29.

Там само. – Спр. 364. – Арк. 30.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 31.

ТПУГА: „Тут, на Волині,... є наш досить заможний громадянин інженір комунікації Тищенко, який (власне дружина його) має до 6000 десятин доброї землі на Волині. Він без труднощів для себе міг би вплачувати на утримання Академії значну суму – десятки тисяч злотих. Правда, є він скупий, але коли б за цю справу взявся інженір С. П. Тимошенко, його шкільний товариш, то Тищенко не одмовив би солідної суми; знає його й Д. І. Дорошенко”.⁴⁴²

Тобто, в складний для української еміграції 1932 рік, пов'язаний з дуже сумними споминами, оскільки саме тоді уряд Чехословаччини ліквідував допомогу для українських високих шкіл, велике значення для нашого національного відродження був сам факт творення широкої підтримки українського студентства у середовищі нашого еміграційного громадянства. Тим паче, що тоді всі три східногалицькі й волинське воєводства заборонили публічну збірку у фонд студентської допомоги. Тож за умови підвищення оплати за навчання якраз у цей час, загальної фінансової кризи українське студентство, що було позбавлене всіляких допомог, якими користувалася студіююча молодь інших націй, могло сподіватися лише на допомогу власного громадянства. А воно й справді вирішило не допустити, аби сотні чи навіть десятки молодих людей перервали або й зовсім покинули студії у вищих навчальних закладах.

І відгуки на підтримку не барилися. Так, у своєму листі до Інституту заочного навчання при УГА голова Співки українських інженерів та техніків у Франції В. Никитюк 17 січня 1933 року зазначав, що має за шану запропонувати свої послуги „щодо пропаганди завдань Інституту та збільшення його слухачів серед української еміграції у Франції та зорганізування осіб, перебуваючих у Франції, що записалися до Інституту”.⁴⁴³

З огляду на це управа Співки вирішила зареєструвати всіх українських робітників у Франції, зацікавити їх щодо набуття спеціальностей, зрештою „прикласти всіх зусиль, щоб збудити у них бажання до науки та поступу професії”.⁴⁴⁴

Плануючи свою діяльність на 1933-1934 навчальний рік, зазначалося в документах управи ТПУГА, „обтяжені великою турботою за дальше формальне існування УГА, з одного боку, та погрозою зменшення матеріального забезпечення персоналу її”, що збільшувало та ускладнювало завдання ТПУГА, ставило його перед необхідністю великого напруження сил, щоб тим небезпекам можна було запобігти, наслідки їх пом'якшити, до нових умов пристосуватися у такий спосіб, щоб формально зберегти УГА та „успроможити дальшу чинність УТГГ”. А ці завдання реальними були лише за умови, що ТПУГА зможе перебрати на себе повністю фінансування обох цих інституцій хоч би в найскромніших розмірах.⁴⁴⁵

Поряд з цим намічалось також розпочати переговори про здійснення ідеї закладання КУРАТОРІЇ з представників громадянства та професури УГА, яка б

Там само. – Спр. 364. – Арк. 27.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 27.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 27.

Там само. – Спр. 370. – Арк. 3.

надалі турбувалась про долю та інтереси обох шкіл, поставивши першим завданням і головною турботою її витворити умови до перенесення УГА на рідні землі.⁴⁴⁶

15 серпня 1934 року управа ТПУГА зверталася до українського громадянства: „Є найвищий час переглянути промахи та помилки, яких ми допустилися під час нашої боротьби та які привели до прогри наших визвольних змагань. Мабуть чине найбільшою хибою було те, що наш нарід не виявив у відповідний мент ОРГАНІЗОВАНОГО ЧИНУ і за це приносить тепер страшні жертви під утисками наших ворогів *(виділено в оригіналі – В.Р.)*.

Недостача організованости йде в парі з недостачею освічених і свідомих своєї ролі в національному відродженню людей. Цю прогалину нашого народнього життя мусимо ми за всяку ціну виповнити, бо інакше і при слідуєчому (можливо, вже не так далекому) бою програємо знову нашу боротьбу. Історія є ще для нас милостива в тому, що завдяки загальній нестабільності політичного життя в цілому світі справа українська може кожної хвилини виринути на поверхню європейських і світових справ і стати актуальною не тільки для нас, а і для цілого світу. Мусимо одначе твердо пам'ятати, що цей великий зудар ріжних сил ставить на меті остаточне приведення до сталого стану в Європі. Тому то наше положення на довший час определеться тим, як ми з цього конфлікту вийдемо. А це знову залежить від того, як ми будемо підготовлені.

Питання осередку національної високої школи, який виховує національно й державно думаючих та підготовлених до керування у всіх галузях національного життя людей, стоїть перед нами у всій своїй величині. Підготовка відповідних кадрів цих людей або їх недостача може бути для нас питанням бути чи не бути. Це чудово розуміють чужі сили, що господарюють на наших теренах і всякими шляхами не допускають до організації на наших землях **УКРАЇНСЬКИХ ВИСОКИХ ШКІЛ**”.*(виділено в оригіналі – В.Р.)*.⁴⁴⁷

Саме тому українська еміграція змушена була шукати нові джерела для підтримки власної національної освіти на чужині. Відтак, відкриваючи III звичайний з'їзд ТПУГА 1 грудня 1935 року в приміщенні Народного дому в Празі, Ольгерд Бочковський, зокрема, зазначив: „Не дивлячись на всі зусилля, дня 31 грудня ц. р. УГА формально ліквідується, але зачинає свою діяльність УТПГ. В одному й другому випадку обі ці школи були спробами збудовання української політехніки. Зайво доказувати, як важним є з погляду перспектив нації саме практична технічна освіта, зокрема, коли тепер вона ведеться позаочною метою, котра уможлиблює здійснення ідей соборности в ділянці культурного життя.

Ми починали нашу працю, коли вибухла світова криза, що звичайно дуже боляче вдарила по українському загалу. Проте наше громадянство виявило значну жертвенність, підтримуючи енергійно нашу діяльність. Ми певні, що знайдемо підтримку й в майбутньому. Апелюючи до жертвенності всіх, кому близька ідея нашого товариства „Нарід – собі”, хочемо вірити, що черговий

Там само. – Спр. 370. – Арк. 3.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 324.

наш з'їзд відбудеться в кращих умовах й з кращими наслідками".⁴⁴⁸

А ініціатор заснування ТПУГА професор С. Гольдельман тоді ж запропонував майбутній управі звернутися до всіх членів товариства і слухачів УТГІ, щоби вони стали збірщиками. Для зацікавлення окремих осіб в збірках він пропонував 10 % зібраної суми зараховувати наkonto особи, що перевела збірку, а результат першої міг враховуватися як членський внесок конкретної особи, а її необхідно зараховувати членом товариства.⁴⁴⁹

Цю думку підтримував і Д. Антончук, котрий наголосив, зокрема, що в розмовах з чужинцями завжди одержував „признання та подив над енергією, з якою українці в тяжких умовах провадять культурну працю, зокрема, цікавість їх викликає чинність УТГІ як надійний символ української соборности та спільноти і вияв нашої незломної активності”.⁴⁵⁰

Вишукуючи нові джерела для матеріальної підтримки українського студентства на чужині, учасники згаданого з'їзду ТПУГА насамперед звертали свої погляди за океан. Так, Є. Вирів, акцентуючи увагу на кращі умови, в яких перебувають українці там, вважав, що подорож голови товариства Бочковського до Америки „є одним з важливіших завдань, які має виконати Управа Товариства в наступному році”.⁴⁵¹

Аналізуючи матеріали цього з'їзду, можна зробити висновок, що саме плани активної діяльності управи ТПУГА давали тоді підставу українській студіюючій молоді сподіватися на матеріальну підтримку в майбутньому. Зрештою, Ольгерд Бочковський писав у січні 1936 року: „Наше товариство повстало, коли на існування Академії впала вже тінь її ліквідації. Ініціатори й фундатори ТПУГА, дивлячись на УГА як на спробу витворення національної політехніки, отже власного осередку технічної освіти, отже мали на увазі, з одного боку загальмування, по змозі, темпа її ліквідації, а з другого - створення її наступника, що продовжував би традицію та працю подебрадської алма матер після її зліквідування”.⁴⁵²

Доречно додати: в 1936 році до складу товариства входило 346 членів, 289 осіб і 57 організацій. Членство в товаристві тоді визначалося представництвом трьох категорій: 1) члени-протектори з внеском 100 американських доларів щорічно, 2) звичайні члени з річним внеском у 240 чеських крон або 10 американських доларів і 3) члени-жертводавці з внеском 72 чеські крони або 3 американських долари. Для дрібних пожертв було засновано спеціальний „Фонд української політехніки”.⁴⁵³

Відтак діяльність товариства давала можливість здійснювати задумане: творити українську національну політехніку на чужині. З цього приводу Ольгерд Бочковський зазначав у травні 1936 року: „ТПУГА – це одна з утопій українського життя, що здійснюється на наших очах. Це товариство повстало,

Там само. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 324.

Там само. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 16.

Там само.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 16.

Там само.

Там само. – Оп. 5. – Спр. 370. – Арк. 1.

щоб урятувати Подебрадську Господарську Академію перед небезпекою безслідної ліквідації. Мовляв, було – та минулося. Фундатори ТПУГА мали на думці заховати живою традицію української національної політехніки, заки обставини дозволять перенести її кудись на рідні землі... ТПУГА народилася, коли хвиля світової кризи за океаном почала перекидатися в Європу. Ця криза завалила не одну стару установу. Чи ж було справді утопією закладати на еміграцію нову культурну інституцію, що апелювала до грошової жертвенности українського громадянства, матеріально погано забезпеченого взагалі, а до того ще після війни скрізь дуже виснаженого?!

А проте ТПУГА знайшло зрозуміння й відгомін скрізь, де лише живуть українські люди. Хоча це товариство не політичне й суто культурне по своїм завданням, воно фактично стало с о б о р н и ц ь к и м, завдяки всенациональній його меті. На своєму прапорі ТПУГА викинуло гасло: „У к р а ї н с ь к а п о л і т е х н і к а”. (виділено в оригіналі. – В.Р.) Домагання начебто суто культурне, проте наявного всенационального значіння. Адже ж поневолена нація, щоб визволитися й головно втримати свою державну самостійність, потребує фахівців у всіх ділянках громадського життя. Розбудова нації немислима без техніків: техніків суспільного вишколу. Таку модерну політехніку мають на увазі організатори ТПУГА”.⁴⁵⁴

Справді великі сподівання управа ТПУГА поклала на допомогу заокеанських організацій. Так, у листі від 10 березня 1936 року вона просила Союз українських самостійників у Вінніпезі у зв’язку з поїздкою О. Бочковського до Канади не тільки поклопотатися про візу для останнього, але й „не відмовити грошово допомогти нам цю подорож перевести, а саме ми дуже просили вас авансувати нас в сумі яких 100-доларів (сто), які Ви самі могли б повернути з перших зборів на лекціях п. Бочковського”.⁴⁵⁵

У листі управи до П. Лазаровича від 14 березня 1936 року наголошувалося: „Ми всі дуже хочемо, щоб нарешті вже ця подорож п. Бочковського відбулася з багатьох причин, а саме: 1) щоб Канада, евентуально Сполучені держави Америки побачили й почули п. Бочковського, 2) щоб сам п. Бочковський трохи провітрився, набрався нових вражіннь та підсилювався і фізично, і духово для дальшої праці, 3) щоб він розворушив канадійських та американських земляків наших відносно курсів українознавства і інших курсів та Товариства прихильників УГА”.⁴⁵⁶

При цьому наголошувалося, що виклади проф. Бочковського – „вченої і універсально освіченої людини, а до того красного промовця” – будуть корисними для наших канадських земляків. А крім того, управа була переконана в тому, що в зв’язку з його особистими інформаціями „наші канадійські земляки допоможуть нам в провадженні нашої справи, а саме Інституту позаочного навчання, значіння якого, як ми вже пересвідчилися, для української національної справи дуже велике. Така підтримка для нас була б дуже потрібна і цінна саме в цьому році, коли необхідно закінчити друком підручники для четвертого і останнього річника високошкольного економічно-

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 375. – Арк. 1-5.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 375. – Арк. 7, 8.

кооперативного факультету УТГІ”.⁴⁵⁷

З усього видно, що приїзд проф. О. Бочковського і його вже перші виклади справді справили велике враження на українців за океаном. Так, 3 липня 1936 року Василь Авраменко писав до нього у Вінніпег: „Як давній Ваш знайомий дуже втішився, що Ви завітали на американський континент, хоч може не з того боку, звідки звичайно люди в Америці з’являються. Одначе надіюся, що у свій час Ви прибудете і в Нью Йорк, то тоді я буду мати щастя з Вами побачитись”.⁴⁵⁸

Надаючи великого значення охопленню викладами О. Бочковського якомога більшої кількості українців, наші еміграційні організації за океаном намагалися організувати зустрічі з ним у зручний час для широкого загалу. Скажімо, Українське жіноче товариство з Чикаго 3 серпня 1936 року повідомляло Бочковського: „Через се, що тепер в Канаді жнива і дальші Ваші виклади в Канаді є неможливі, то Ви хочете перервати свої виклади в Канаді, а тим часом приїхати до Злучених держав і викладати свої лекції.

Наша рада є така, щоб ви також не приїздили у такий час, бо Ваші виклади не будуть оплатні з тої причини, що то тепер ще фاینі дні і горачо, то людей мало прибуде...

Ми Вам радим, щоб Ви десь там по малих місточках теперішній час давали виклади, тому що там се більш буде успішне. А у осени, як будуть холодні дні, то тогди можете до Шікаго загостити”.⁴⁵⁹

Тож з врахуванням різних обставин українська еміграція Канади виробила спеціальну програму перебування О. Бочковського в цій країні, і 24 серпня 1936 року Український інститут ім. П. Могили повідомив про визначений йому лекційний маршрут на Саскачеван: 8 вересня – Арран, 9 – Норквей, 10 – Мазепа, 11 – Канора, 13 – Мелвня, 14 – Айтуна, 15 – Шіго, 16 – Бенк Кед, 17 – Виммер, 18 – Ріджайна, 19 – Мус Джьо, 20 – Саскатун, 21 – Кадворт, 22 – Вакав, 23 – Принс Алберт, 24 – Сембург, 25 – Кридор, 27 – Гефорд, 28 – Витків, 29 – Глеслин, 30 – Кондо.

Аби сприяти розв’язанню різних організаційних і побутових проблем з ним зголошувався їхати чільний діяч української еміграції в Канаді Василь Буряник.⁴⁶⁰

Очевидно, такий підхід себе виправдав, оскільки 4 жовтня 1936 року Буряник писав до Бочковського: „Виглядає, що по Вашім повороті до Саскатуну нам ще раз прийдеться виїхати в околицю Кридор і Гефорд, бо вчора мав звідти телеграфічне запрошення. Тамтешні люде плянують дістати Вас ще на два дні і там прийдеться говорити чотири рази, пополудни і вечором обох днів. Я знаю, що це для Вас непереливки так собою вганяти по Канаді, але я певний, що звідти привеземо хоч сто долярів, що заплатить подорожні кошти до Нью Йорку. Що до околиці Мічам, то я там буду завтра і на місці переговорю

Українська господарська академія в Ч. С. Р. (1922-1935 рр.). – Нью-Йорк, 1959. – С. 125.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 16.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 2 – Арк. 2.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 3.

з людьми. Потім ще лишиться Мусджьо і Ріджайна, які покриється в дорозі до Вінніпегу. Такий плян задержить Вас у Саскачевані трошки довше, і Ви могли б вернути до Вінніпегу аж вечором 24 жовтня. Поки що плян такий:

Неділя, 18 жовтня	- Мічам,
Понед. 19	- Кридоф, 2 виклади
Вівтор.	- Геффор, 2 виклади
Середа 21	- Саскатун,
Четвер 22	- Мусджьо,
П'ятниця 23	- Ріджайна.

Цей плян поки що не є остаточно вирішений, однак тепер виглядає, що прийдеться ще Вам у цих місцевостях говорити".⁴⁶¹

І проф. Ольгерд Бочковський, незважаючи на велику перевтому, знову вирушав за черговим маршрутом по українських розселеннях за океаном. Це давало можливість не тільки збирати так необхідні для навчання нашої молоді в Європі кошти, але водночас розробляти плани щодо організації серед української еміграції постійних осередків, котрі візьмуть на себе збір коштів. Уже повернувшись до Європи, він писав до ректора Українського інституту в Саскатуні В. Буряника щодо організації філії ТПУГА в Канаді: „Гадаю, що осередок має бути в Саскатуні з багатьох міркувань, але зв'язок має бути з Манітобою і Альбертою. В кожній з цих провінцій є люди, що знають нашу справу, цікавляться нею: напр. п. Лазарович і секретар СУС в Едмонтоні, або п. Павлик у Вінніпегу... головним буде підтримка нашої школи з матеріяльного боку".⁴⁶²

А ми, йшлося далі в цьому листі, „будемо з Вами в постійному зв'язку, немов з нашим генеральним губернатором на Канаду. Саскатун буде центром в Канаді. Через Вас ми хочемо переслати подяки всім тим товариствам і організаціям, які я відвідав разом з Вами".⁴⁶³

Треба наголосити, що наша канадська еміграція сприймала свою організаторську роль щодо виступів О. Бочковського перед українцями в Манітобі, Саскачевані й Альберті як обов'язок. 4 березня 1937 року В. Буряник писав до Управи ТПУГА: „проф. Бочковський, а за ним і Ваша управа, дає мені забагато признання за мою допомогу під час поїздки проф. Бочковського по Саскачевані. Коли кому належить признання за успіх цієї поїздки, то в головній мірі самому проф. Бочковському. Його промови та реферати прямо були откровенням для наших слухачів, і вони остануться нестертими в їх пам'яті через довгі роки. Я не в силі змалювати Вам зацікавлення та ентузіязму, які він викликав своїми гарними промовами, а я в тому нашому тріумфальному поході по Саскачевані більше грав ролю провідника та німого свідка його подвигів...

Він показався людиною дуже приступною, демократичною та товариською, що вміє пристосувати себе до всяких обставин. І в цих власне

Там само. – Спр. 2. – Арк. 4.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 6.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 10.

прикметах проф. Бочковського лежить ціла тайна успіху його поїздки, якщо можете назвати цю поїздку успішною.

Для нас його поїздка має ще те значіння, що вона зв'язала нас зі Старим Краєм та дала нам краще зрозуміння і перспективу для спільної праці на будуче".⁴⁶⁴

Проф. Бочковський, крім того, йшлося далі в листі, „доконав великого діла, бо він до великої міри відсвіжив нашу задушливу канадську атмосферу і тому воно було б гріхом зглядно нашої спільної справи, якби на цьому покінчилося. Хочу вірити, що у Вас є на меті вислати до нас знова когось на літо 1938...”⁴⁶⁵

Та матеріальна підтримка українського студентства в Європі, яку організував своєю поїздкою проф. Ольгерд Бочковський до Канади й США, була надзвичайно вчасною. Виступаючи на IV з'їзді ТПУГА 14 лютого 1937 року, проф. Борис Мартос від імені дирекції УТГІ наголосив, що „без цих дотацій, не дивлячись на прибутки з студентських такс та інших надходжень, Інститут на зміг би працювати й розвиватися”. Проф. Б. Мартос при цьому звертав увагу на ту обставину, що в тоді, коли „більшість студентів УТГІ походять з краю, пожертви до Товариства в більшості впливають від емігрантів. В цьому промовець вбачає здійснення засади соборности. Одні дають кошти, щоб другі вчилися й учили інших. Особливо проф. Мартос підносить значіння подорожі Голови ТПУГА до Канади, яка принесла для УТГІ такі великі моральні й матеріальні успіхи. Як результат цієї подорожі УТГІ поширює свою чинність відкриттям Високої школи політичних наук (ВШПН), високих курсів Громадської Агрономії, технікуму сільськогосподарської промисловости і іншими дрібними фаховими курсами”.⁴⁶⁶

Про це також наголошувалося в зверненні президії Товариства Прихильників Української Господарської Академії до редактора газети „Свобода” Луки Мишуги 21 липня 1937 року. Зокрема, в цьому посланні йшлося про те, що „Краєвий клич – розбудуймо українську торгівлю і промисел” знайшов відгук в тому, що „активніші і спритніші одиниці дозрілої молоді Західних Земель потягнулись на студії ріжних фахових курсів нашої Позаочної Політехніки”. Відтак з Подєбрад до Краю поширилася фахова освіта якраз до тих рядів молоді, які через матеріальні злидні чи через різні обмеження не можуть дістатися до чужих навчальних закладів. Крім того, останнім часом професорам Інституту в Подєбрадах доводилося навіть виконувати консультативні функції нашим молодим початкуючим підприємцям в Краю, не кажучи вже про те, що професура мусить належну частину своєї енергії віддавати Краєвим потребам західно-українських земель на написання різних науково-фахових праць для таких видань, як підготовленої Української сільськогосподарської енциклопедії, історії української економіки на кооперативнім полі, обслуговувати фахові журнали і т. д.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 3.

Там само. – Спр. 21. – Арк. 5.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 14.

Та культурно-національна українська справа, яка протягом п'ятнадцяти років творилася в Подєбрадах, за своїм масштабом, внутрішнім змістом і політично-національними цілями, особливо наголошувалося в цьому зверненні, „не було льокальною справою гуртка людей, котрі біля нього близько стояли чи стоять, або котрі з національно-українського патріотизму його матеріально або морально попірають. Це діло набуває з кожним роком його розвитку все більшого і більшого всеукраїнського значіння і всеукраїнської ваги. Коли українській суспільності пощастить довести до повного завершення розбудову власними силами своєї високої Політехнічної Школи, почавши з Позаочної Політехніки з аудиторним навчанням на рідній землі, то це буде величезним здобутком, який насвідчуватиме про розвиток культурної здібности, моральної сили і матеріальної жертвенности української нації в творенні національно-культурних цінностей високої вартости.

Ми були і є переконані, що довести до повного завершення згадане діло зможемо тільки соборними силами української нації, тільки активною участю і жертвенністю в нім всієї української національної еліти та жертвенністю широких кругів українських народніх мас. Через те, у всіх своїх пропагаційних акціях завше до підтримки в справі розбудови Української Політехніки закликаємо увесь український загал. Але ми також переконані і в тім, що при сучасній слабій організованості українського народу на рідних землях і при малій його матеріальній спроможности, краєва українська організована суспільність, будучи переобтяжена фінансовими тягарями на різні краєві потреби, не зможе справу розбудови на чужині Української Політехніки належно матеріально підтримувати. Фінансовий тягар в цій важній справі силою обставин припадає на плечі української еміграції. Ці плечі в українських емігрантів в Європі є заслабкі і через те без помочі українців за Океаном ми розвивати далі діла не зможемо. За цією поміччю торік ми звернулись до нашої еміграції в К а н а д і, а цей рік звертаємося за такою поміччю до наших земляків в З л у ч е н и х Д е р ж а в а х А м е р и к и”. (виділено в оригіналі. В.Р.)⁴⁶⁷

У той же час управа ТПУГА невтомно розшукувала благодійників для української студіюючої молоді по всьому світу. 15 вересня 1937 року О. Бочковський повідомляв, що має „запрохання з Канади на 1938 рік від секретаря СУС і п.О. Берика з Онтаріо (Форт-Вільям), де мене переконують, що торік я Канаду здалеку не об'їхав цілу й що для успіху нашої справи мушу знову туди приїхати”.⁴⁶⁸

Наступного дня він пише до інженера К. Подоляка в Колочаві: „З 1-го жовтня ц. р. УТГІ розпочинає новий (шостий) рік навчання. В зв'язку з цим Управа нашого Товариства стоїть перед тяжким завданням як забезпечити не тільки нормальний хід навчання в УТГІ, але також сприяти його поширенню, фінансуючи відкриття нових курсів. Тому звертаємось до Вас з ласкавим проханням переказати якусь частку в рахунок Вашого внеску до Товариства, чим допоможете Т-ву виконати його зобов'язання по відношенню до УТГІ.

Там само. – Спр. 2. – Арк. 15.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 4 зв.

Були б дуже вдячні, коли б Ви допомогли нам і в інший, відповідно до місцевих умов, спосіб чи то вербування членів, організацією збірок пожертв чи пропаганди впису на студії до УТГІ тощо”.⁴⁶⁹

Тоді ж адресується лист і до о. Августина Волошина в Ужгороді: „З 1-го жовтня ц. о. починається новий (шостий) рік навчання в Українському Технічно-Господарському Інституті, що являється спадкоємцем традицій славної Української господарської Академії й здійсненням ідеї створення Національної Політехніки на власні українські кошти.

У своїх попередніх змаганнях за утримання та розвиток огнища національної технічно-господарської освіти наше Товариство завжди знаходило в Вас зрозуміння й підтримку. Це дає нам підставу знову звернутися до Вас з проханням внести Ваш членський внесок до скарбниці Товариства на посилення його фінансових можливостей”.⁴⁷⁰

Відтак поряд із заокеанськими пожертвами напливали і європейські внески. На 1 грудня 1938 року в касу ТПУГА було внесено такі пожертви: Августин Волошин – 500 крон чеських, Микола Гайдак – 1.375, Антін Горбачевський 1.391, товариство „Дністер” – 1.665, Юрій Добриловський – 1.254, Українська громада в Омекурі – 1.907, Український жіночий союз у Празі – 1.420, Іван Феценко-Чопівський – 1.932, професор Сергій Бородаєвський – 2052.⁴⁷¹

Цих сум, природно, було мало, відтак з’являється звернення управи до українського громадянства від грудня 1938 року про підтримку, тим паче, що в той час постало питання про перенесення цієї національної політехніки на рідні землі: „Українська Господарська академія була заснована в Чехословаччині з думкою, що прийде час, коли можна буде перенести нашу Політехніку на рідні землі. Не зналося саме куди, але ми були певні, закладаючи її, що недалекий час, коли почнеться визволення нашої Батьківщини. Несподівано восени цього року першим звільнилося наше Закарпаття, що стало автономною державою в складі чехо-словацької федеративної спілки. Таким чином наближається до здійснення заповітна думка Товариства Прихильників УГА, яке перед сьома роками перебрало на себе матеріальні турботи за існування Українського Технічно-господарського інституту, цього спадкоємця Української Господарської Академії...

Ми готуємось тепер до перенесення нашої школи на територію визволеного Закарпаття. Сенат УТГІ прийняв уже відповідну ухвалу. Ми чекаємо лише на остаточне усталення відносин на Закарпаттю, що є справою найближчого часу. Там наш УТГІ буде мати змогу розвинути згодом в Українську політехніку, що наразі стане високошкільним осередком для української молоді.

...Звертаємось до Вас у свідомості важливого менту, коли б’є 12 година наших змагань за дальшу долю нашого народу з настирливим проханням: допоможіть управі в здійсненні її плану - приміщення УТГІ на рідній землі”.

Там само.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 21.

Там само: – Спр. 2. – Арк. 22, 23, 25, 27.

На такий заклик українська еміграція відгукнулася з різних куточків світу , в першу чергу з Канади і США, про що свідчать листи-подяки їй від управи ТПУГА. Так, в архівних фондах зберігся датований 2 січня 1939 року лист до Івана Данильчука, секретаря СУС-у в Канаді: 1 січня надійшло 80 доларів, зібраних П. Зваричем та священником Л. Березицьким.⁴⁷²

Через два дні, 4 січня 1939 року, зафіксована подяка Йосафату Ткачуку з канадської Содбори: одержано 10.60 доларів.⁴⁷³ Допомогове жіноче товариство з Чікаго 13 січня 1939 року передало членську вкладку в сумі 10 доларів.⁴⁷⁴ А 17 січня 1939 року Українське товариство „Взаємна поміч” з Вінніпега ухвалило вислати для УГА 25 доларів.⁴⁷⁵

Особливого ж значення діяльність ТПУГА, а відтак добродійність нашого громадянства набула в той час, коли на Закарпатті почала відроджуватися українська державність. Багато українців тоді вважали за честь підтримати власну політехніку на рідних землях. Так, 24 січня 1939 року Іван Танчак з Вінніпега писав до О. Бочковського: „Визнаючи велику вартість Української політехніки для українського народу, головно тепер, коли твориться Українська Держава, яка потребуватиме в своїй будові людей зі спеціальним технічним знанням – посилаю на цілі політехніки свою скромну жертву (членську вкладку) в сумі 10 (десять) долярів”.⁴⁷⁶

Тоді реально виринає завдання перенести на Закарпаття українську політехніку.* 22 лютого 1939 року заступник голови ТПУГА Віктор Сапіцький повідомляв Ларису Марголіну-Гансен, одержавши від неї 10 доларів: „Нині чинність нашого Т-ва зосереджується майже виключно на полагодженні двох справ: 1) перенесення УТГІ в Карпатську Україну та 2) відновлення чинности Української Господарської Академії чи самостійно, чи у вигляді Господарського факультету Університету в Карпатській Україні. Переговори з відповідними чинниками дотепер були надійними і можна сподіватися, що обидві справи будуть полагоджені позитивно”⁴⁷⁷.

На жаль, омріяне не збулося. 25 квітня 1939 року О. Бочковський писав до Івана Данильчука в Едмонтон: „Наші надії на Закарпаття були трагічно заведені. Проте немає сенсу вішати голови. Навпаки, мусимо подвоїти наші сили та продовжувати нашу працю далі. Це – національний наказ менту. Тому ми рішили продовжувати нашу роботу в нашій школі в надії, що дочекаємося проте той хвилини, коли її можна буде перенести кудись на звільнені рідні землі. Всеодно куди й коли. Думаємо, що тими змінами, які зайшли навкруги нас, нічого не змінилося щодо нас і що ми зможемо й далі працювати так, як досі. Наша справа національна та в першу чергу культурна, тому ледве чи можуть бути якісь заперечення щодо неї”.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 2.

Там само: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 4.

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 6 зв.

Там само: – Спр. 4. – Арк. 43.

Там само: – Спр. 4. – Арк. 43.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 16.

Тому українське громадянство продовжувало збирати кошти, пересилаючи їх на потреби нашого студентства на чужині. 12 травня 1939 року В. Сапіцький писав до Василя Буряника в Канаді: „Незалежно від місцевої політичної ситуації Інститут ані на хвилину не припиняв своєї праці, а навпаки продовжував як навчальну чинність, так і продукцію підручників. Проте, як не дивно, але деякі перебої в праці Інституту відбувалися саме в період найкращої української кон'юнктури, бо більшість наших професорів, а навіть подекуди й технічний персонал, мусіли були взяти участь у культурній, а то й політичній розбудові Карпатської України. Та після відомих подій все це знову повернулося до Подєбрад і тепер все вже входить тут у нормальну колію й навіть більше того: в деяких ділянках нашої роботи є перспективи на поширення й збільшення, як наприклад, щодо писання нових підручників...

Але на перешкоді праці Інституту стали моменти матеріального характеру. Мусимо зазначити, що протектори Чехії поводяться щодо нас чемно й взагалі не встряють у справи українських культурних установ. А поза тим якоїсь матеріальної підтримки чекати від них тим часом немає жадних підстав. Що торкається чехів, то треба сказати, що останні події до певної міри зіпсували колишні відносини, й від них також не можемо розраховувати на допомогу. Отже, мусимо твердо триматися й тепер нашої старої позиції: „Нарід – собі” й розраховувати лише на українське громадянство”.⁴⁷⁸

На той час інститут мав 1067 студентів. Ця студіююча молодь походила з усіх кінців світу, куди тільки доля закинула українців, але головна маса - майже 75 % – з Галичини, Волині, Холмщини, Полісся, Буковини, Басарабії й Карпатської України, яку необхідно було утримувати.⁴⁷⁹

Звичайно, краще це було б робити на рідних землях, але справа з перенесенням власної національної політехніки на рідні землі не вирішилась через несподівану агресію Угорщини на Карпатську Україну, внаслідок чого її влада на чолі з А. Волошиним змушена була виїхати на чужину. З цього приводу 15 квітня 1939 року В. Буряник писав до О. Бочковського: „Ваші вісти про непевність Академії лишають нас мов серед води. Коли вже будете мати якісь певні для нас відомости щодо будучих плянів Академії та її праці, то прошу нас негайно повідомити, щоб ми тут знали, на яку ступити...

Коли покажеться певна можливість дальшої праці для Академії, то Ви негайно збирайтеся в дорогу до Канади і то на довший час...

Є в нас чутки, що прем'єр Волошин* задумує вертати на Підкарпаття. такий крок небезпечний і безкорисливий, бо мадярська дич готова з ним люто розправитися. А з того для нашої національної справи вийде велика шкода, бо він тепер великий герой в очах англійського світа і він свою популярність зможе тепер використати для пропаганди нашої справи на англійському ґрунті”⁴⁸⁰.

Там само: – Спр. 4. – Арк. 122 зв.

Там само: – Спр. 4. – Арк. 124.

Там само: – Спр. 4. – Арк. 124 зв.

Та хоч якою болючою не була тоді для українства втрата самотнього вільного шматка рідної землі, воно не мало права віддаватися розпуці і, склавши руки, бездіяльно чекати, що нам доля далі принесе. Треба було рятувати те, що можна було рятувати, і гоїти завдану рану. Саме таким бачили свій обов'язок українці Канади. „Вчора ввечері, - писав 24 квітня 1939 року В. Буріяник, - ми радилися з Ткачуком, що даліше робити нашому комітетові і рішили написати до Вас за слідуєчими інформациями: Як ставляться чехи та їх нові хазяї до Академії вже потім, як ЧСР зліквідувалася? Чиє вигляди, що вони дозволять на те, щоб Академія продовжувала своє існування та діяльність на чеській землі під німецьким протекторатом? Коли такі вигляди є, то наша рада є така, щоб Ви негайно виїхали до Канади для збірки потрібних фондів на працю Академії...”⁴⁸¹

Водночас українці Канади продовжували збирати кошти для українського студентства в Європі. Наприклад, 6 червня 1939 року „Комітет допомоги рідному краю” з Вінніпега повідомляв проф. О. Бочковського, що надсилає 900 доларів: 500 – для дітей гімназії, 200 – для потребуєчих учителів і професорів, а 200 на Подебрадську академію.⁴⁸²

Велику роль в організації збору коштів відіграло українське духовенство, про що дуже часто стверджують документи. Так, 8 серпня 1939 року управа висловлювала окрему подяку о. Петру Маєвському з Вінніпега за переказані 10 доларів⁴⁸³.

Українському студентству тоді намагалися допомогти всі українські інституції. Так, 1 грудня 1939 року на засіданні наглядової ради Українського комітету допомоги збігцям із Карпатської України ухвалено: „З огляду на те, що багато студентів опинилось без средств до життя, рішено їм помочі у формі безплатних обідів в Укр. їдальні. Кожного дня видається 12 обідів. В першій черзі обіди дістануть студенти, що дійсно не матимуть ніякого заосмотрення та викажуться в зв'язку з останніми подіями, що дійсно записані в котрійсь з високих шкіл. В цій справі догодиться бюро з представником Акад. Громади та референтом їдальні”.⁴⁸⁴

Усі ті українці, котрі одержали можливість здобути вищу освіту в УТГІ, мали завдячувати насамперед управі ТПУГА, яка постійно піклувалася про їхнє матеріальне забезпечення та професорсько-викладацького складу. У вступному слові до Бюлетеня товариства перший його голова проф. Борис Матюшенко писав: „Ми були свідомі того ризика, яке беремо на себе, коли б українське громадянство не відгукнулося на наш заклик, коли б воно виявило б байдужість до справи збереження української високої господарсько-технічної школи, був би це не лише неуспіх ще одної української акції, але й непотрібний блямаж перед очима чужих, який тільки б пошкодив Академії”.

Бюлетень Управи Товариства Прихильників Української Господарської Академії. – 1936. – Ч. 4. – С.1

Український тиждень (Подебради). – 1936. – 1 червня.

Бюлетень Управи Товариства Прихильників Української Господарської Академії (Прага). – 1936. – Ч. 5. – С.1.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 3.

Саме цей чин ТПУГА дав можливість не тільки створити міцну традицію для української технічно-господарської освіти, яка жила й діяла, не дивлячись на всі злидні нашого життя, всі підступні спроби нерозбірливих у своїх заходах ворогів, а й гуртувати світове українство, що відгукнулося на заклик творити національну політехніку.

Справді, українська еміграція тоді взялася за надзвичайно важку справу – організувати на чужині власну національну політехніку. Але попри великі політичні і матеріальні ускладнення вона свого добила. І змогла перетворити Українську Господарську Академію на справжню національну твердиню в умовах бездержавності рідного народу.

3.6. Дієвість допомогових акцій в інших європейських країнах

Німеччина. Серед тієї маси молодих людей, котрі, опинившись у таборах інтернованих, проявляли дуже живий інтерес до науки, сотні прагнули вступити до високих шкіл Німеччини. Багатьом це вдається. Відтак уже на початку 1920-х років одним з найважливіших центрів українського студентського життя в еміграції стає Берлін, де 22 січня 1921 року було засновано „Спілку студентів українців у Німеччині”. Спочатку вона об'єднувала 120 членів* та організовувала матеріальну допомогу їм. Зокрема, Спілка утримувала власну домівку, читальню, бібліотеку та їдальню.

А обов'язок українського громадянства полягав якраз у тому, щоб допомогти тій частині нашої молоді, що намагалася вступити до університетів Німеччини, як уже підтримано наших студентів у Австрії, Чехії. „Ми не сміємо дозволити, - писали чільні діячі еміграції, - щоб сотки охочих до науки молодих людей тільки через матеріальні недостачі не могли користати з наукових закладів великої культурної держави. З такою метою й заснувався у Берліні „Комітет допомоги українським студентам у Німеччині, щоб уможливити нашій молоді студіювання в Німеччині, в першу чергу забезпечити її з матеріального боку, бо ж відомо, що без такого забезпечення не може бути ніякої серйозної науки. Тільки ж Комітет не розпоряджає ніякими грошовими засобами – а тимчасом удержання нашого студентства коштуватиме місячно десятки тисяч німецьких марок. Тут на поміч „Комітетові” повинно стати українське громадянство, до якого ми і звертаємося з просьбою посилати датки на матеріальну допомогу українським студентам у Німеччині”.⁴⁸⁵

Така допомога справді була конче необхідною, оскільки через економічну кризу в Німеччині українській студіюючій молоді доводилося виживати дуже важко. Так, 7 грудня 1922 року студент ветеринарії з Берліна Опанас Шевчукевич, який одержав допомоги 50 чеських крон, писав, що „з дня на день живу зиченими і жебраними грішми. Через те примушений я їсти по найдешевших харчівнях пісну їду, а організм через слабе відживлення починає відмовляти функції. Таке далі не може бути. Я мушу віддатися студіям і вести себе до вершка свого духового розвитку, щоби сповнити завдання

свого життя!..”⁴⁸⁶

Саме для таких подвижників студій наша еміграція повинна була шукати необхідні кошти для навчання, у першу чергу в США. Скажімо, для трьох студентів з Кіля (Німеччина) розшукали постійних опікунів з Америки, які щомісяця передавали по 5 доларів.⁴⁸⁷

Товариство студентів-українців при університеті Альберта в Кенігсбергу наприкінці 1924 року отримало допомогу у вигляді американського сала, яке розділило поміж своїми членами.⁴⁸⁸

Значну допомогу подали американські товариства та Канадський Червоний Хрест. Особливо ж постарався „великий прихильник та приятель українських студентів генерал Фонфе, котрий „жертвував 500 американських доларів на винайом хати та закупно кухонного інвентаря для влаштування потрібної та довго бажаної харчівні. Завдяки таким цінним пожертвам вдалося фактично урухомити харчівню і дійснити мрії нашого студентства. Харчівня сама була джерелом дешевих харчів та давала змогу заробітку занятим в харчівні членам. Так оминуто велику голодову кризу, але як запобігти цьому, щоби лишилися наші студенти на школах та не кидали науки. Управа докладала всіх зусиль, щоб до цього не допустити”.⁴⁸⁹

Але оскільки допомога американського громадянства після 1924 року дещо ослабла, то Спілка звернулася до старшого громадянства в Німеччині з проханням уможливити закінчення розпочатих студій. Наслідком цього було заснування „Товариства вищих студій”, завдяки якому, а також генеральному консулу Фонфе вдалося роздобути майже для всіх членів суми для оплати в літньому семестрі.⁴⁹⁰ Якраз з того часу розпочинає активну діяльність щодо матеріальної підтримки українського студентства в Німеччині Зенон Кузеля. „Наслідком нашої інтервенції в Пруському Міністерстві торгівлі і промислу в справі зрівняння оплат українських студентів вищих торговельних шкіл з німецькими студентами, – повідомляв він як секретар Союзу українських студентів у Берліні 30 травня 1924 року, – одержали ми запевнення, що поодинокі просьби студентів-українців, предложені і заопіновані нашим товариством, будуть розглядатися з усією прихильністю. Загальне поставлення студентів-українців на внутрішньо-німецьку норму неможливе з міжнародних політичних причин, яких важности не можна заперечити”⁴⁹¹.

Мали українські студенти матеріальну підтримку і в Данцигу*: 31 січня 1923 року тут одержали допомогу Андрій Озарків, студент електротехніки, 490 крон і 55 центів чеських, Юрко Лашкевич, студент техніки, 317 крон чеських, з американських аплікацій 5 долярів Євген Вертипорох, 490 крон чеських –

Там само: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 2.

Там само: Спр. 100. – Арк. 3.

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 3.– Арк. 5.

Там само: – Спр. 100. – Арк. 6.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 22.

Там само: Спр. 27. – Арк. 22.зв.

Петро Підгаєць (15 доларів).⁴⁹²

Економічні умови, що витворилися в Німеччині після стабілізації власної валюти – загальне подорожчання життя, що було найбільшим серед інших країн Європи, та високі оплати за навчання поставили українське студентство в безвихідне становище. Поважна кількість їх змушена була покинути Німеччину, шукаючи собі притулку в інших державах, насамперед у Чехословаччині, де знайшли підтримку Українського громадського комітету. Відтак на літо 1924 року з 400 студентів, котрі навчалися у вищих навчальних закладах цієї країни і вільного міста Данціга в 1922 році, залишилося лише 250. З них фактично продовжували навчання в зимовому семестрі 100-120, котрі змушені були заробляти випадковою працею на прожиття. Тобто лише невеличка кількість студентів могли продовжувати повноцінне навчання в німецьких вищих школах завдяки допомозі й пожертвам місцевого українського громадянства та нашої еміграції з Америки й Чехословаччини.

Ось чому перед наближенням зимового семестру 1924-25 навчального року перед Союзом українських студентських організацій у Німеччині постало питання про забезпечення хоча б тієї невеличкої кількості студентства, яке залишалося в цій країні. Тож великою підтримкою в листопаді 1924 року було те, що студенту Андрію Озаркову з Данціга Іван Швед з Карні вислав 5 американських доларів, а Юрію Лашкевичу українська громада Міннеаполіса передала 10 доларів.

Українські студенти в Берліні на початку 1925 року, що не могли харчуватися вдома чи в ресторанах, відвідували комунальну кухню Спілки студентів-українців у Берліні. Наприклад, Товариство студентів-українців при університеті Альберта в Кенігсбергу наприкінці 1924 року отримало допомоги від СУСО тільки у вигляді 4 кілограмів американського сала, яке розділило поміж своїми членами.⁴⁹³

Управа гуртка студентів-українців при Берлінському університетові просила 5 січня 1925 року СУСО вжити заходів для оплати боргу за навчання 10 студентів. Зокрема, йшлося в цьому клопотанні й про Остапа Стасіва, котрий не міг заплатити 90 німецьких марок.⁴⁹⁴

Дякуючи невідомій добродійці, управа гуртка студентів-українців при Берлінському університетові наголошувала, що 10 золотих марок призначено „студентові-математику Остапові Стасіву – одному з найздібніших й найпильніших тутешніх українських студентів”. Допомога та тим більш цінна і вартісніша, йшлося далі в листі від 16 березня 1925 року, що „згаданий студент є зовсім ні від кого незабезпечений й знаходиться в надзвичайно важкім матеріяльнім положенню”.⁴⁹⁵

Український студент потребує мінімум 90 німецьких марок на прожиття в місяць, повідомляли члени гуртка „Основа” з Шарлотенбургу. Студенти могли розпоряджатися ледве чи половиною зазначеної суми. Замість того, щоб

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 8.

Там само: Спр. 100. – Арк. 8. зв.

Там само: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 131.

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 110-112.

віддаватися науці, студент змушений „завзято кидатися направо і наліво, щоб роздобути де-небудь марку на обід чи на вечерю”.⁴⁹⁶

Союз українських студентських організацій у Німеччині 4 січня 1925 року „засилав до Управи ЦЕСУС-а гаряче прохання о уділення сталої стипендії канд. гірн. Миколі Скрипникові, який знаходиться тепер в надзвичай нужденному та прикрому положенню. Він не має нізвідки помочі та ніяких виглядів на поліпшення свого стану матеріяльного і кладе самотоку надію на підмогу зі сторони ЦЕСУС-а”.⁴⁹⁷

Найчастіше доводилося звертатися до випробуваного методу власного забезпечення: оподаткування. Наприклад, з нагоди 7-ї річниці проголошення незалежності України Спілка студентів-українців у Німеччині ухвалила оподаткувати кожного свого члена „одноразово по 2 м. н. на користь українських високих шкіл”.⁴⁹⁸

Управа гуртка студентів-українців Берлінського університету просила 8 грудня 1927 року кураторію Українського наукового інституту виділити одноразову допомогу: Ганні Залужній (8 семестр) – 80 нім. марок, Борису Крупницькому (3) – 120 і Василю Кучабському (7) – 70.⁴⁹⁹

І в Німеччині наше громадянство шукало різні шляхи для пошуку джерел матеріальної підтримки української студіюючої молоді. Звіт з діяльності „Основи” з Данцігу за 1927-28 навчальний рік, наприклад, якраз засвідчує подібні спроби: так, „Кооператива” стала загальною допомогою організацією для всіх студентських товариств Данціга. Під управою А. Мілянича, С. Райтарівського, Ю. Воробкевича і В. Турчика вона розвинула широку діяльність: „уладила в рисункових і хемічній лябораторії три столи продажі рисункових і письменних приборів та дрібного краму, де перепродуються усі українські фабрикати з Галичини: „Чайка”, „Будучність”, „Еlegant”, „Терлецький”, „Фортуна нова” й инш.; уладжувано на всіх святах і сходах буфет. В 1927 році мала „Кооператива” 1792 гульдени обороту і 122 чистого зиску”.⁵⁰⁰

За десять років діяльності Спілки студентів-українців у Німеччині, писав Роман Макух 6 травня 1931 року, близько ста її членів закінчили студії, кілька десятків готувалися до отримання дипломів про вищу освіту. Чимало з них завдячували уможливленню свого навчання саме Спілці, яка „здобула значні фонди на допомоги і позички або дбала про допомогу Світової Християнської студентської федерації чи инчих чужих організацій”.⁵⁰¹

Італія. Українське студентство, як відомо, опанувало вищу освіту в Італії ще з XV століття. Зокрема, уродженець Дрогобича Юрій Котермак вчився

Там само: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 27.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 25.

Там само. – Арк. 27.

Бюлетень Управи Товариства Прихильників Української Господарської Академії (Прага). – 1938. – Ч. 8. – С. 2.

Бюлетень Управи Товариства Прихильників Української Господарської Академії (Прага). – 1938. – Ч. 8. – С. 1.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 29.

в університеті медицини і вільних мистецтв у Болоньї, де став доктором філософії і медицини, читав лекції з астрономії, а в 1481 – 1482 роках був обраний ректором. Загальновідомі факти навчання на Апеннінах багатьох наших музикантів, зокрема Максима Березовського, ім'я якого золотом вибито на спеціальній мармуровій дошці в театрі „Ла Скала”.

Новий етап своєрідного походу українців за італійською освітою розпочинається після поразки на рідних землях національно-визвольної боротьби за незалежність у 1917 – 1921 рр. Тоді на Апеннінському півострові опинилося чимало вчорашніх українських вояків, котрі хотіли здобути освіту в тамтешніх університетах, аби потім повернутися на звільнену від російських більшовиків батьківщину з європейськими знаннями.

Звичайно ж, з огляду на відсутність належної матеріальної підтримки з боку уряду УНР нашим студентам вони змушені були звертатися за допомогою до тих земляків, які змогли адаптуватися до місцевих умов і мали певні заробітки. Особливо ж часто доводилося виручати наше студентство (та й не тільки!) колишньому дипломату Євгену Онацькому, про що він у листі до Никифора Григорієва 1 лютого 1924 року писав: „Мене вражає се відношення до нас як до якихось банкирів, які мусять - так, власне, мусять - допомагати всім українцям, які тільки забігають до Риму, забуваючи навіть спитати, чи ми можемо се робити і чи нам хто досі допоміг... Тепер же, коли ми опиняємося буквально у розбитого корита, коли я всячески шукаю і не можу знайти будь-якого заробітку, щоб трошки якось полагодити справи, я абсолютно не можу займатися благодичністю”.⁵⁰²

У контексті нашої проблеми особливу увагу привертає листування Євгена Онацького з братом провідника Революційної ОУН Степана Бандери Олександром Бандерою. Останній 31 липня 1932 року з Старого Угринова на Прикарпатті пише до Є. Онацького, що „заміряю студіювати економічні науки в Італії, тому прохаю Вас поробити відповідні заходи в цій справі”.⁵⁰³

21 жовтня 1932 року Онацький посилає О. Бандері свідоцтво про зарахування того до Римського університету. При цьому звертає увагу останнього на те, „що було би краще, щоби Ви раніше приїхали до Риму, щоби вивчити як слід італійську мову і виказати себе як найкращим студентом. Прошу не забувати, що поручився за Вас і як за студента, і як за людину, і українця”.

14 листопада 1932 року О. Бандері відправляється повідомлення про призначення стипендії. Крім того, Онацький інформує: „Я найшов для Вас пансіон разом з двома іншими стипендіями по 220 лірів на місяць – це несказано дешево. Там вже живе п. Мушинський. Адреса: в'яз Альпі, 12”.⁵⁰⁴

Не тільки Олександр Бандера потребував допомоги для навчання в цій країні. Наприклад, 1 жовтня 1932 року Володимир Федевич звертався до Міністерства внутрішніх справ Італії з проханням виділити йому стипендію для продовження розпочатих у Берліні студій. „Уділена Міністерством внутрішніх справ стипендія, – писав кандидат, – буде прийнята як вияв прихильності і симпатії для української нації взагалі а студентства зокрема. Разом з тим зазначить Велика Італійська нація свій вплив нової, глибокої культури на молоду націю, якою є українська нація”.⁵⁰⁵

Однак владнати справу не вдалося тоді для 4 українців, оскільки не були своєчасно оформлені документи Федевича, Гуцуляка, Дутки і Федішина. По-перше, вони документи посилали до міністерства внутрішніх справ, а не до МЗС чи Освіти.⁵⁰⁶

Поряд з цими невдачами виявлялися й інші спудеї, які потребували матеріальної підтримки. Скажімо, Євген Онацький у своєму листі від 24 січня 1933 року пише: „...наші студенти мене повідомили, що в Падуї знаходиться один наш студент-медик на третьому курсі – Роман Бачинський, син гімназійного вчителя, що загинув у 1919 році в Галицькій армії на Великій Україні. Він матиме 750 лірів допомоги”.⁵⁰⁷

Але завдання полягало в тому, щоб утримувати і Романа Бачинського, і тих чотирьох, що помилилися з адресою. Ось чому в листі від 30 вересня 1933 року до полковника Євгена Коновальця Онацький писав: „Треба їх тут утримувати, поки ті стипендії дадуть. Всі вони повитрачалися й позабирали гроші наперед, так що в касі на місяць жовтень залишилося 312 лірів на трьох. Треба їм на місяць жовтень лір по триста. Коли ж буде стипендія, то треба буде додавати по 100 лір на місяць”.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. Арк. 46.

Там само. – Спр. 30. Арк. 8.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 54.

Там само. – Спр. 27. – Арк. 32.

Українська діаспора намагалася підтримати і тих, хто міг би стати в майбутньому кваліфікованим українським військовиком. Так, 1939 року Євген Онацький шукав фонди в сумі 2200 лір для вдосконалення молодого українця Дзогія в летунстві, оскільки той мовляв, „хлопець симпатичний, енергійний, здатний – людина діла, а не слова. Без сумніву, йому варто допомагати...”.⁵⁰⁸

У листі до президента ЦЕСУС-у від 15 червня 1939 року Євген Онацький писав: „Маємо ще талановитого скульптора Яцькова, що робить нам добру славу в Італійській академії мистецтва (кінчає на будучий рік), та в Неаполі карпатець Товт, якому я був позичив гроші на поїздку на Карпатську Україну під час виборів, і Уряд Карпатської України визначив був йому стипендію, але ... тепер живе надіями на будуче. Студіює медицину. Хлопець теж енергійний і розумний. Надіється, що його підіпру на будучий рік...”⁵⁰⁹

Зрештою, можливо, цього було й недостатньо, але організаторські зусилля Євгена Онацького давали можливість хоч невеликій групі українських студентів здобувати вищу освіту в Італії, що додавало певну частку до процесу творення нашої національної еліти на чужині.

Югославія. Одними з найактивніших у середовищі української спільноти в Югославії в 20-30-х роках минулого століття виявили себе саме студенти. Раніше можна було зустріти тільки окремі повідомлення про присутність українських студентів у Загребі. Скажімо, в збірнику українських ветеринарних лікарів згадувалося, що на відповідний профільний факультет Загребського університету першою записалася уродженка Полтавщини Ірина Дятків, яка після невдачі визвольних змагань опинилася з батьками в Югославії.

У той же час є можливість поглибити ці матеріали, уточнити деякі обставини, використовуючи нові документи, що досі переховувалися в архівах. Йдеться, зокрема, про „Дати до квестіонара Статистичної Комісії товариства „укр. Студ. Громада” в Загребі та „Звіт з Загребу”, виявлені нами в матеріалах Празького архіву. Перший документ, підписаний головою Української студентської громади в Загребі Любомиром Макарушкою та її секретарем Павлом Луцьким 5 червня 1922 року. У ньому, зокрема, повідомляється, що „Українську студентську громаду” оснований як нову самостійну організацію, і то перші ініціативні сходи відбулись 28.І. 1922. Від 28. січня 1922. до 12. мая 1922. тривала праця над заснуванням товариства (уложення статуту, винайдення тимчасового льокалю і т. д.). 12.V. ц. р. передано статут університетським властям до затвердження, а 17-го того ж місяця відбулись організаційні загальні збори”.⁵¹⁰

До громади на той час вписалося 18 студентів, з них з Наддніпрянщини – 4, Східної Галичини – 11, Бачки, Срема, Боснії – 3, у тому числі 16 колишніх військових. Служили вони в різних арміях: австрійській (8 осіб), російській (4), Української Народної Республіки (4), Українській Галицькій (8), Червоній Українській Галицькій (5). Студіювали організовані в громаді студенти філософію, медицину, право, зовнішню торгівлю, теологію й лісову інженерію.

Цитований квестіонар дає можливість уявити і те матеріальне становище, в якому опинилися наші земляки, котрі після поразки національно-визвольних змагань на рідних землях опинилися на Балканах і хотіли продовжувати студіювати у місцевих вищих навчальних закладах. „Ніхто з них ніякої матеріальної підтримки не одержував, окремої допомогової організації тут не існувало. Зверталися до українських громадян в Югославії, одержали 2 вкладки членів-основателів. В банку було 1500 югославських крон.

В усіх університетських містах Югославії життєві умови для студентів-чужинців дуже тяжкі. Нема ніяких знижок від вписового і іспитових такс, ані мензи – тільки для громадян Югославії. Студенти, які не одержують підмогу з дому, підробляють на фабриках (1) і утримуються канцелярською працею. 2

Де є тепер прем'єр Волошин і в який спосіб можна прийти з ним в контакт? Які є його пляни на будуче, чи оставатися в Європі і там вести працю, чи може виїхав би він до Канади для праці на полі англійської публичної опінії та пропаганди української справи в англійським світі? Вважаємо, що якби він остався в Європі, то Румунія як сателіт Німеччини для нього небезпечна. Вже краще було б, якби він переїхав до Франції чи Англії, а Канада та Злучені Держави певно піддержуть його фінансово” (ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 43.)

інваліди. Матеріальне становище більшості студентів навіть дуже тяжке. Декілька студентів не мають цілий рік сталого харчу, ані якого сталого мешкання”.⁵¹²

Беручи за мінімум потребу на місячне забезпечення в сумі 700 динарів, пише Л. Макарушка в „Звіті з Загребу”, „положення укр. студентства в Королівстві С. Х. С. є дуже невідрадне. Студенти-галичани офіційно ніякої допомоги не одержують мимо чисельних старань. Оскільки удалось дотепер що-небудь узискати, як приміром, харчу в студентській харчівні, то всьо тільки завдяки виключно приватній інтервенції прихильних нам впливових хорватців у приватних інституціях”.⁵¹³

Однак, зауважує Л. Макарушка, така допомога є хвилевою, без подальшої впевненості в її регулярності. Не відрадніша картина і для студентів-наддніпрянців: вони одержують урядову допомогу, але через російські еміграційні комітети, відтак матеріально залежні. А це „потягає за собою зв’язання руків і відстрашує славні одиниці від укр. Організації, тим то і належить собі пояснити, що організація укр. студентства в Югославії не стоїть на такій висоті, як би повинна стояти”.⁵¹⁴

Що ж стосується підтримки українського громадянства на той час, то вона, за словами Л. Макарушки, „полишає багато до бажання. Дотепер ціла поміч нашому студентству зі сторони нашого громадянства обмежувалась тільки на праці одиниць... Що до наших колоністів в Югославії (Бачка, Срем, Босна), то у них свідомість національної приналежності дуже слаба і тяжко яку-небудь доцільну акцію між ними повести. При помочи однак товаришів-студентів з Бачки, Босні і т. д. висліди праці дають в останнім часі деякі реальні успіхи”.⁵¹⁵

Згідно з детальнішим вивченням ситуації в справі української студіюючої молоді в Загребі було виявлено станом на 20 червня 1922 року 50 студентів, з яких вже 28 записалося до громади. Очевидно, це була найбільша українська студентська громада в тодішній Югославії, оскільки в сусідній Любляні організувалося 22 студентів-українців.⁵¹⁶

3 весни 1923 року склад громади та її керівництва оновився, бо галичани майже всі виїхали із Загреба. Новий склад керівного відділу був таким: голова Сергій Сухоруків; товариш голови – Всеволод Лаврів; секретар – Гриць Бодукало, скарбник – Гриць Калюжний; члени управи – Гриць Павлоградський і Ірина Дятківа. Члени-фундатори: український діяч проф. Степан Лукіянович і голова загребської „Просвіти” Василь Войтанівський.⁵¹⁷

Там само. – Спр. 27. – Арк. 43.

ЦДАВОВУ: Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 48.

Там само. – Спр. 27. – Арк. 45.

Там само: Ф. 3988. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 48 зв.

*Студентська спілка вже у першому році розкололася на ідеологічному полі й організація розпалася на дві самостійні клітини: „Спілку українських студентів у Німеччині” й „Академічну Громаду”. Спілка нараховувала 95 членів, а „Академічна Громада” – 35. В 1923 році кількість членів Спілки збільшилася до 180, а „Академічної Громади” зменшилась до 20 студентів.

Станом на 1924 рік Українська студентська громада в Загребі була лише однією організаційно дозволеною організацією в Югославії. „Просвіта” і студентський гурток у Люблянці не були зареєстровані. Надзвичайно важке становище для українства залишалося в Сербії. З одного боку „вороже ставлення сербської суспільності й московського еміграційного руху, з другого – селятивно мала кількість, неорганізованість, розборканість і тяжкі матеріальні обставини наші не дають ніякої можливості успішної праці. Існування нашої громади за таких умов можливо з’ясувати тільки тим, що ми знаходимось серед хорватів, які нас розуміють, бо доля хорватського народу дуже подібна до долі нашого”.⁵¹⁸

Однак треба зазначити, що й самі хорвати, котрі цілком залежали від сербів і не могли для себе здобути великих прав, звичайно не могли відкрито допомогти українській студіюючій молоді в цьому напрямку. Сподіватися можна було на моральне підтримання як з боку хорватського студентства, так і з боку деякої частини місцевої преси.

Здавалось би, що, перебуваючи в таких умовах, українські студенти змогли б розвинути свою діяльність ширше, але, як вони самі визнавали, „в дійсності ми прив’язані”. Справа в тому, що як і на початку перебування на Балканах, так і тепер навіть тих 25 надійних членів (а всі вони, крім деяких галичан, наддніпрянці, що евакуювалися з армією Врангеля) змушені були входити в „Союз Русских студентов”, бо тільки через нього можна одержувати стипендії і помешкання.⁵¹⁹

Тож треба відверто сказати: поки українські студенти будуть матеріально залежні від російських організацій, то про справжню національну працю не можна й говорити.

Відтак єдиним виходом з цього становища українські студенти бачили в перетягненні тих, що з великими труднощами емансипувалися тоді від росіян у свій табір у Чехословаччину. Інший вихід – це дати тим людям постійну грошову допомогу з тим, аби зробити їх незалежними від росіян. „Але нам здається, - вважали наші студенти із Загреба, - що це було б дуже тяжко, а то й зовсім неможливо. Опісля двох чи трьох років перебування тут бачимо, як губляться певні й щирі люди, губляться й бліднуть буйні мрії, а що саме страшніше – забувається рідна мова, рідна пісня й рідна дума. Гадаємо, що такий організований переїзд міг би дати можливість багатьом дійсним українцям вилізти з російського болота”.

Щодо діяльності Української студентської громади в Загребі за останній час, то вона була такою: „1) Здобули від уряду затвердження статуту і право на організаційне існування під назвою „Українська студентська громада”.

2) Своїми невеликими силами без копійки грошей змогли улаштувати в лютім минулого року Шевченківське свято, на котрому були присутні представники від культурних і політичних організацій загребу. Моральний успіх цього вечора був величезний, і як в міських, так і в російських часописах були дуже гарні рецензії...

Оскільки можливо громада витягає братів-наддніпрянців з московського жерла.

Громада потребує допомоги грішми на організаційні видатки, канцелярію, пошту і інше, бо відсутність таких коштів дуже шкодить праці.

Громада не має українських часописів і журналів, тому просить їх надсилати. Взагалі має нужду в нотах, п'есах, а особливо в інформаціях про українське життя.

Відчувається тут дуже брак людей, що стоять близько до української культури й укр. руху. Якби були такі люди, то своїм авторитетом і знанням змогли б мати великий вплив на українців цілої Югославії, а їх тут досить. На це треба звернути увагу, бо шкода бачити, як ми й без того не багаті на інтелігенцію, майже кожного дня, дякуючи своїй неорганізованості, губимо може навіть такі дорогі нам інтелігентні молоді сили”.⁵²⁰

Однак, незважаючи на такі перешкоди, українське студентське життя в Хорватії, як і в цілому в Югославії, не завмирало. У 30-х роках Загреб, у меншій мірі Любляна та Белград, зароївся українськими студентами, що прибували сюди з Галичини чи Волині, або з Праги чи Відня. В той час Югославія приваблювала наших студентів, бо життя тут було дешевше, а ставлення до братів-слов'ян – прихильне. У 1934 році у Загребі очолював Українську студентську громаду майбутній медик Михайло Степчишин, після нього – студент ветеринарної медицини Осип Коропей. Пізніше було створене ще одне студентське товариство „Дніпро”, до якого прихилилися й місцеві спудеї. Так, вихований у сербському дусі Богдан Павлович під впливом українських студентів вивчив українську й згодом не тільки представлявся українцем, а й почувався таким.

Головною заслугою українського студентства в Загребі було національне пробудження українських переселенців у Боснії, Словенії та Бачці й Сремі, які були відірвані від пня і через це втратили зв'язок із своїм народом та його змаганнями. Вони навіть добивалися, щоб фільм „Наталка-Полтавка” оголосили як український, а не „руський”.⁵²¹

Особливо проявив свій патріотизм студент медицини Андрій Пелех, син пароха з Радехівщини, який під час вакацій жив між переселенцями в Словенії, блискучий промовець. Коли в Боснії було освячено символічну могилу в честь національних героїв, він пішки пройшов десятки кілометрів, щоб на тому святі виголосити промову. Стоячи з відкритою головою на сонці, яке немилосердно палило, дістав запалення мозкової оболонки, від чого й помер. Це була данина українського студентства для національного відродження українських переселенців, і вони високо цинили це – з найдалших околиць прибули масово пішки й на возах, щоб віддати йому останню шану. А після похорону виставляли в читальнях його фото, яке ставили на почесному місці як доказ вдячності за його працю.⁵²²

Така просвітня діяльність українського студентства поширювалася по всіх розселеннях наших співвітчизників. Керівники „Української читальні” в Дервенті, що в Хорватській Бановині, писали до Українського технічно-господарського інституту в Подебрадах коло Праги 8 лютого 1940 року, що в „Босні вже від довшого часу є значне число переселенців... живуть вони розкидано на значнім терені, але проте, особливо останніми часами, між ними розвивається жвава культурно-освітня праця, що зосереджується коло читалень, котрі є майже в кожнім селі”.⁵²³

Навіть за важкого матеріального становища українські студенти в Югославії просили керівництво УТГІ „переслати нам всі свої лекції, що дотепер вийшли з курсу українознавства. Це допомогло б нам у значній мірі поширити і поглибити змістом ведену нами працю”.⁵²⁴

Вони обіцяли при цьому зробити інституту і його виданням „певну рекламу між тутешніми переселенцями, хоч на великі успіхи й не можемо

Станом на 1 лютого 1926 року в Німеччині було всього 96 українських студентів і 9 студенток. Студіювали вони в таких високих школах: Техніка, Шарлотенбург — 18, Університет, Берлін — 15, Університет, Кенігсберг — 8, Лісово-господарська висока школа в Берліні — 7, Торговельна висока школа в Берліні — 7, Університет в Кілі — 5, Університет в Гетінгені — 4, Спортивна академія в Берліні — 3, Техніка в Мітвайдені — 3, Інститут для чужинців у Берліні — 2, Лісова висока школа в Берсвальде — 2, Ветеринарна висока школа в Берліні — 1, Технікум, Берлін — 1, Музична академія, Берлін — 1, Консерваторія, Берлін — 1, Школа політичних наук, Берлін — 1, Університет, Бонн — 1, Університет, Фрайбург — 1, Університет, Франкфурт — 1, Університет, Галле — 1, Університет, Ляйпціг — 1, Графічна школа в Ляйпцігу — 1, Теологічна в Дімшгені — 1 (Краківські вісті. – 1943. – 13 квітня)

Краківські вісті. – 1943. – 13 квітня

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 648. – Арк. 36.

ЦДАВОВУ: Ф. 4390. – Оп. 1. – Спр. 4 – Арк. 7.

числити з причини невідрадного матеріального становища тутешніх українців”.⁵²⁶

Пробудження національної свідомості викликало й тягу до знань молоді, її прагнення здобути вищу освіту для того, щоб служити рідному народові. Відтак зростала кількість бажаючих серед українців Хорватії вступити до університетів, особливо це проявилось після проголошення незалежності Хорватії. Однак не всі бажаючі могли оплатити своє навчання, тому необхідно було шукати для них матеріальної підтримки. У листі від 23 березня 1941 року тодішній президент Центрального союзу українського студентства Дмитро Равич писав до професора Євгена Онацького в Рим: „Чи не можна було б в який спосіб допомогти нашому студентству в Загребі? Ми від ЦЕСУС-а вживали ріжних заходів. На жаль, досі без успіхів. Може б міг Ватикан уділити якусь допомогу чи стипендії цим студентам? Прошу Вас дуже з’ясувати в який-небудь спосіб це...”

Управа ЦЕСУС-а, маючи на увазі теж і допомогу для нашого студентства в Югославії, звернулася була ще в листопаді м. р. до Преосвященного Кира Івана Бучка в Нью-Йорку з проханням о допомогу для нашого студентства. Однак ще й досі не маємо навіть відповіді. Якщо буде колись у Вас нагода, пошу від нашого імени поспитатися про можливості одержати нашим студентам, зокрема в Загребі, допомогу з Америки”.⁵²⁷

Відтак різні допомогіві українські інституції намагалися хоч певною мірою задовольнити матеріальні запити українського студентства у відродженій Хорватії, щоб наші юнаки і дівчата могли також прилучитися до творення національної еліти, яка готова була повернутися в час відродження незалежної державності на рідній землі. Багато з них після встановлення в Югославії прорадянського режиму після війни загинули за плекання національної ідеї з рук тоді ще тоді слухняних тамтешніх учнів НКВД, чимало потрапило до сибірських таборів. Але підтримані українством вони відроджували національну свідомість серед своїх співвітчизників на хорватській землі і залишилися в пам’яті як справжні представники еліти рідного народу.

Поряд з такими країнами, як Польща і Чехо-Словаччина, де після Першої світової війни опинилися великі маси українського вояцтва, значна кількість нашого студентства у міжвоєнний період навчалася і в інших європейських країнах – Німеччині, Італії, Югославії... Багато з них також потребували матеріальної підтримки, не маючи її від своїх родин, що залишилися в Україні. Тож місію забезпечення таких студентів узяла на себе українська еміграція відповідних європейських країн, організовуючи збіркові акції й звертаючись до заокеанських братів.

3.7. Жертовність української громадськості Північної Америки в ім’я національного студентства в Європі

Звичайно, з огляду на ті спустошення, які принесла війна Європі, наша громадськість могла насамперед звертатися за допомогою до заокеанської еміграції. У листі до українського дипломата Юліана Бачинського від 12 лютого 1920 року один з організаторів матеріальної допомоги нашому студентству Володимир Біберович писав з цього приводу: „Українська академічна молодіж у Відні, яка особливо від часу залишення Галичини нашими військами живе так в краю, як і на еміграції, в дуже невідрадних відносинах, рішила недавно вислати до Америки свого представника для заініціювання відповідної допомогової акції серед наших американських земляків і в тім увійшла в порозуміння з усіма українськими студентськими організаціями. З огляду на це, що я тішуся певною популярністю серед нашої молодшої генерації і володію англійською мовою, товариство „Січ” зробило саме мені пропозицію піднятися до головування цієї місії...”.⁵²⁸

А далі Біберович повідомляє: „Я виробив вже плян акції, яка полягала би на тім, що я об’їхав би всі важніші американські центри з викладом про сумну долю української академічної молодіжи і заініціював би зложення окремих комітетів для збирання складок, які відтак були б висилані прямо на руки окремої кураторії „Академічного фонду” у Відні. Маю намір акцію цю вести не тільки серед українських, але і американських кол, приєднавши собі американські академічні товариства і організації. При величезній різниці валют акція ця навіть при дуже скромнім результаті дала би нам в руки фонди, при помочи яких можна би значно поправити долю нашої студентської молоді, побудувати, зглядно позакладати у Відні і Празі окремі академічні доми і кухні а навіть уможливити талановитим людям студії на иньших закордонних університетах і вищих школах. Можна би теж спробувати виробити декілька вільних місць для наших студентів, що знають англійську мову, по американських інститутах і вищих школах. Це, очевидно, плян максимальний, але і мінімальний: попросту уможливлення конгзистенції нашим студіюючим пролетарям мусить бути якнайскорше переведене в життя, коли не хочемо, щоб кадри нашої інтелігенції не змаліли до „мінімум”.”.⁵²⁹

Треба визнати, що до української еміграції за океаном студіююча в Європі наша молодь зверталася за матеріальною допомогою постійно. Так, 25 жовтня 1920 року Українська академічна громада в ЧСР просила посла УНР у Вашингтоні Юліана Бачинського взяти участь в організації допомогової акції для студентства, котре студіювало в Чехословаччині. Сподіваючись на підтримку цієї акції з боку Бачинського, фінансова комісія УАГ надсилала йому реферат про свої збіркові акції, повновласть і листи для збирання пожертв. В супровідному листі наголошувалося: „Зі згляду на се, що вже тепер цілі сотки нашого студентства знаходяться без средств до життя, просимо ужити всіх заходів, не щадити ні труда ні часу, а використати всі можливости, щоби прийти наміченій акції з визначною та скорою допомогою”.”.⁵³⁰

Першим відгукнувся посол УНР Юліан Бачинський. Від грудня 1920 року почали надходити перекази від Українського Червоного Хреста в Канаді, Там само. – Спр. 648. – Арк. 50.
ЦДАВОВУ: Ф. 3917. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 9.

Українського Запомогового комітету в Філядельфії, Українського Народного Союзу в Нью-Йорку, Українського Народного комітету в Міннеаполісі, Українського Американського комітету в Скрентоні, Українського католицького товариства "Провидіння" та від окремих осіб, зокрема, від о. Пристая, о. Кінаша, о. Крайківського, доктора Степана Гриневецького. Ці пожертви дали можливість забезпечити на якийсь час наукові студії нашого студентства у Відні, Любені і Грацу, в Загребі.

Найбільші суми допомоги надходили на адресу українського студентства в Австрії. Скажімо, 17 березня 1921 року Ю. Бачинський відповів, що на допомогу українським студентам він вислав „Товариству прихильників освіти” у Відні 500 американських доларів і для університетської комісії Українського громадського комітету у Львові – таку ж суму. Ті гроші, наголошував Бачинський, „мають бути ужиті в переважній мірі на потреби українських студентів, проживаючих поза Галичиною, то є в Австрії і в Чехословаччині - без різниці чи се галицькі чи наддніпрянські студенти”.⁵³¹

У черговому листі до Ю. Бачинського Студентська поміч УАГ у Празі 4 квітня 1921 року писала: кількість потребуючих допомоги в Празі на початок квітня 1921 року сягала 397 осіб. Тому, „здані виключно лише на одинокую поміч з Америки, находимося в критичнім матеріяльнім положенню – і прийдеться в найближчих днях, якщо поміч не наспіє, звістити соткам студентів, що зані лише на поміч Студ. Помочі, сумний факт, що дальших допомог не буде. Це являється рівним зі знищенням всіх їх дотеперішніх змагань, бо будуть змушені покинути студії і вертати до краю або датися запроторити до тутешніх таборів інтернованих”.⁵³²

У відповідь на надіслані 250 анкет на одержання допомоги, Товариство української молоді Нью-Йорка зайнялося збором коштів для 187 галичан і 63 наддніпрянців. Воно тоді писало, що „звертається в імени тих народніх героїв, в імени тих, які є ковалями будучности нашого народу, з покликом до всієї Української суспільности в Злучених Державах, а передівсім до всіх парохій, зорганізованих товариств, братств та сестрицтв, щоби призадумались над сим і вибрали з долученого спису одного або більше студентів на спільне удержанне до укінчення його студій”.

*Ректорат німецького університету в Данцигу „в час найскрутнішого для нас положення, прийняв нас гостинно на студії не як польських горожан”, зверталися 20 липня 1923 року українські студенти до поляків стосовно використання німецької мови: „Тисячі української студіюючої молоді в Галичині, Волині, Холмщині, Підляшші лише за те, що хочуть набувати знання в своїй рідній мові і на Українському університеті та техніці у Львові (так звані тайні) вже трьох літ карається тюрмою як проступників – це факт, якого історія людства не знає. Це діється в країні, де українське населення доходить до 80% і більше %, де відбирається змогу (74) більш як восьми тисячам студентів вчитись у рідній школі на своїй батьківщині, а приневолюється їх емігрувати за кордон, щоб там серед тяжких обставин набувати знання” (ДАЛО: Ф. 629. – Оп . 1. – Спр. 8. – Арк. 74-74 зв.)

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 693. – Арк. 43.

З метою зібрати кошти на допомогу українському студентству в Європі, „яке серед важких матеріальних обставин здобуває собі з гідною подиву витривалістю на чужині найбільший скарб – освіту”, Товариство української молоді в Нью-Йорку 4 грудня 1921 року відбуло в залі Народного дому концерт в пам'ять Івана Франка. Одержано доходу 632 долари, з яких чистого – 420; з них вислано 300 українським студентам у Чехословаччину, 100 – до Відня, залишок - до Німеччини. Особливо дякували „Сурмачеві та Королюкові, котрі своїми датками в 50 доларів дали щедрій почин збірковій акції”.⁵³³

Завдяки такій жертвості від заокеанських братів українська еміграція в Австрії змогла допомагати не лише місцевому студентству, але й зважилася на відкриття Українського Вільного Університету у Відні. Він невдовзі буде перенесений до Праги, оскільки чеський уряд пішов назустріч зверненням української еміграції щодо підтримки розвитку українських вищих шкіл і давав щомісячну допомогу, якої вистачало на найнеобхідніші потреби. Крім того, тут наша еміграція швидко знайшла контакти з Європейською студентською допомогою акцією, яка виділяла студентству одяг, харчі і малі позички.

Цієї допомоги звичайно не вистачало на прожиття, тому тодішнє українське студентство, як свідчили листи до американських газет, „живе у крайній нужді. Щоби себе яктак ратувати, українські студенти змушені шукати заробітку: вони грають у фільмах (н. пр. Німеччина) і т. д. Але найчастіше можуть здобути тільки якусь фізичну працю”.⁵³⁴

Так, до головного джерела здобування фондів для допомоги українській еміграції в Європі належала Америка. Але там на той час розгорнули свою діяльність „сотки ріжних краєвих товариств і установ”, свідчить один з архівних документів. „Не можучи з причини збіркового хаосу, який тепер панує в краю, удержатися з фондів, зібраних на місці, кинулися на Америку; до них долучилися ріжні організації і комітети, перебуваючі на еміграції в Німеччині, Австрії, Чехо-Словаччині, Юго-Славії і інших краях, засипуючи ріжні товариства і установи чи то приватних людей в Америці проханням на найріжнородніші цілі. Коли би додати до цього, що в Америці не переведено доси одного рівномірного оподаткування і централізації фондів, одержимо ідентичний образ як і в краю. Та сама безпляновість, брак системи і нездорова конкуренція, яких наслідки предбачити нетрудно. Щастя лише, що американська суспільність не така бідна, як краєва. Однак скажу, що жертвенність Америки вже починає слабнути, а безпосередньою причиною цьому став акт з 14.ІІІ.1923...”⁵³⁵

Тож і тут вихід вбачався, як і в краю, в одному: уніфікація збіркових фондів і єдине оподаткування. А все мало бути централізовано в руках Товариства української молоді в Нью-Йорку. Ця наша національна інституція за океаном на той час дуже активно прилучилася до матеріальної підтримки українського студентства в Європі. Так, 18 серпня 1922 року Товариство

Там само. – Арк.38.

Там само: Ф. 4458. – Оп. 1. – Спр. 4 – Арк.43.

ЦДАВОВУ: Ф. 4390. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 56.

української молоді з Нью-Йорка пересилало до Праги 143 долари, які, за словами голови Богдана Каштанюка, „призначені на підмогу студентам в Чехословаччині після долученого спису, а походять вони від опікунів, які зголосилися для тих студентів через наше Товариство. Просимо абсолютно кому іншому або на ніякі інші цілі цих грошей не зуживати, бо се було би хрестиком для нашої акції в допомозі укр. студентству”.⁵³⁶

Через кілька днів, 27 серпня 1922 року, Богдан Каштанюк повідомляв до ЦЕСУСа: „Ми були раді почути Вашу гадку про нашу акцію в справі придбання опікунів для укр. Студій. Вправді можливо, що цей спосіб буде несправедливим для прочого студентства, однак він є найбільш практичним. Прошу подумати, що мимо нашої агітації нам вдалося в протягу цілого року зібрати 1.000 дол., а наколи нам вдасться перевести сю акцію, то 1250 дол. буде йти місячно! Проте просимо вас приноровитись і згодитися з нашою роботою, хоч може вона на ваш погляд, несправедлива. Ми вже маємо з нинішнім днем 52 опікунів для 52 студ. Гроші 140 дол. до Праги і 10 до Відня ми вислали на адресу студ. Помочи і Т-ва прихильників освіти. решту маємо в себе і вишлемо в найкоротшому часі... Зголошення впливають постійно і треба сподіватися, що ми осягнемо успіх”.⁵³⁷

Цікавим є і черговий лист цієї інституції від 18 вересня 1922 року, в якому, крім повідомлення про черговий переказ на суму 250 доларів на допомогу українському студентству, водночас інформується про нові шляхи пошуку джерел її, зокрема, запровадження так званого інституту постійного опікунства: „Відносно ж нашої акції в справі придбання опікунів укр. студентам, то справа мається так: наше товариство, як тільки лише зорганізувалося, поставило собі за ціль придбати матеріальну поміч укр. студентству, уживаючи для цього всіх можливих способів. І ми уживали їх, а то устроювали на сю ціль підприємства, а в грудні минулого року проголосили збірку серед суспільности. Наш заклик був поміщений у всіх укр. часописах, а крім сього, в майже 2000 примірників був розісланий до укр. товариств, духовенства, а то й одиниць. Однак мимо наших зусиль не було поважних наслідків. Ми зібрали мало що більше 1000 дол., 60 % з яких походило з підприємств, устроєних нашим товариством. Не знаємо, чому так було. Однак факт остався фактом. Тому ми рішили шукати іншого способу збирання фондів. Саме наспіли тоді сі аплікації від Укр. Ч. Х. в Канаді.

...Пристосовуючись до тутешніх демократичних понять, ми не робили в списі ріжниць. Ми були сеї думки, що краще подати імена, що було по части оправданим, бо майже в усіх случаях, где опікуни вибирають самі студента, то переважно зі своєї або близької місцевости. Як ми бачимо тепер, то і ця акція не має належного успіху, бо в протягу 2 місяців ми приєднали опікунів для 60 студентів, помимо того, що нема противників”.⁵³⁸

Водночас надходили й персональні допомоги. Так, окремо були вислані 15 доларів для студента Чайківського осібним жертводавцем і 15 – для Євгена

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 593. – Арк. 77.

ЦДАВОВУ: Ф. 4390. – Оп. 1. – Спр. 4 – Арк. 30.

Там само: Ф. 4458. – Оп. 1. – Спр. 4 – Арк. 11.

Зубрицького на його приватну адресу.⁵³⁹

Аналіз архівних документів свідчить, що тільки з 15 липня по 15 листопада 1922 року до каси ЦЕДУСа надійшло через доктора Смаль-Стоцького 5 тисяч чеських крон від американських українців. Крім того, управа ЦЕДУСа позичила 4428 чеських крон в Товариства української молоді в Нью-Йорку. З цих та інших коштів, що надійшли до каси товариства, було передано як допомогу: Спілці українських студентів у Берліні - 3500 крон, Громаді українських студентів у Берліні - 2000, Товариству „Січ” у Відні – 5000, Спілці українських студентів у Софії – 1000, а також 1000 крон як позичка студентському кооперативу у Празі.⁵⁴⁰

Переказуючи від імені американських українців вказані кошти 17 вересня 1922 року, Смаль-Стоцький, зокрема, писав до управи ЦЕДУСу: „Се є найвисша сума, яку я тепер можу з америк. фондів Вам переказати. З Америки приходить тепер дуже мало жертв, а якщо дещо прийшло за послідній час, то з виразним призначенням, яке я мушу виконати. Всі мої симпатії на Вашім боці, але я свідомий того, що Вам не так симпатій, як грошей потрібно. Що в моїх силах, буду старатись, як Вам і грішми допомогти, оскільки їх з Америки дістану. Не хочу однак ні себе, ні Вас дурити: в Америці охололи люди для нас, а може занадто вичерпалися на всякі наші цілі”.⁵⁴¹

З свого боку українське студентство в Європі намагалося самостійно поширити інформацію про свої матеріальні потреби, що давало б можливість до посилення збіркових акцій. Так, у листі до ректора отця Климовича в Баталері (Пенсильванія) Спілка відродження українського студентства в ЧСР повідомляла, що пересилає 185 примірників „Студентського вістника”, який просить продавати по 20 центів.⁵⁴²

Водночас 29 листопада 1922 року управа СВУ писала до о. Григорія Климовича: „Мрією всіх цих студентів було і є студіювати, але на перешкоді цьому стояло матеріальне незабезпечення. Студенти зверталися із закликами до ріжних своїх і чужих організацій і правительств, а також до широких верств громадянства. На всі ці заклики відповіло тільки наше громадянство в Америці, яке прислало дотепер вже значну підмогу, а крім цього також деякі організації і правительства”.⁵⁴³

І пізніше, як знаємо з документів, саме на заокеанських братів найбільше покладалося українське студентство як на чужині, так і на рідних землях. Зокрема, у зверненні Благодійного допомогового комітету при УГА від 1929 року до земляків за океаном зазначається, що „Ви, що злиднями та бідною вигнані з Батьківщини за далекі моря шукати кращої долі, найліпше зрозумієте з власною досвіду, яка велика річ освіта, якої так бракує вашим поневоленим людям в Старому Краю. Коли б межі нас було більше освічених патріотів, які знали б та вміли поставити на належний шлях нашу народню господарку, то не

Студенський вісник (Прага). – 1928. – Ч. 11-12. – С. 25.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 18.

ІНРС: Е. Onatzky Papers. – Вох 1.

Там само. – Вох 9.

Там само. – Вох 1.

стояли б ми сьогодні так кепсько ні під оглядом економічним, ані під оглядом національно-політичним. Не довелося б тоді ні Вам, ні іншим нашим людям мандрувати з родючих ланів Рідного Краю в далекі чужі сторони.

І от пощастило нам здобути тут, на чужині, свою власну високу господарську школу. Вже сім років існує на Чехо-Словаччині Українська Господарська Академія — єдина на увесь світ вільна українська висока господарська школа, яка заклалася дякуючи матеріальній та моральній підтримці братнього чеськословенського народу ще в 1922 році. За цей час свого існування Академія випустила 285 фахівців — інженерів, значна частина яких нині працює для добра нашого народу в Галичині та на Волині. В самому тільки „Сільському Господарі”, найкориснішому товаристві для наших братів хліборобів, є їх понад тридцять.

Коли б у Вас була добра воля, то Ви без найменшого обмеження себе могли б узяти на свою опіку всіх цих 40 студентів, голодуючих фізично через голод духовний. Треба всього 400 доларів місячно, щоб забезпечити їм більш-менш можливе існування, зберегти їхнє здоров'я, а може й життя...”⁵⁴⁴

На подібні звернення заокеанська еміграція відгукувалася. А коли життя висувало нові вимоги, то до неї знову звертали свої погляди та наша еміграція, яка взяла на себе обов'язок турбуватися в Європі про творення власної національної еліти на чужині.

Згадуючи події міжвоєнного періоду, о. Іван Гриньох зазначав, що в дуже важких роках, які переживали тоді українська наука й наше студентство на західноукраїнських землях, існував у Львові „Комітет допомоги українському студентству, побудований на широкій громадській базі. Доля цього Комітету була тісно пов'язана з Академічним Домом у Львові. Були між українськими громадянами великі Меценати, яким наші молоді історики повинні присвятити більше уваги. Між ними назву одного — лугу Божого Андрея Шептицького. Коли і Академічний Дім, і Комітет Допомоги Українському Студентству стали жертвою чужої влади і їх діяльність була заборонена, Слуга Божий Митрополит Андрей взяв під свою опіку і Академічний Дім, утримуючи його власними Фондами в рр. 1936—39, і Комітет Допомоги Українському Студентству, доручивши ведення допомогової акції Академічному Душпастирству. Згадаю тут із вдячністю „тихих” діячів-громадян, які поклали великі заслуги, щоб нести допомогу українському студентству.

Це члени громадського Комітету — Анна і Василь Рижевські, це о. Мітрат Олександр Малиновський — иректор Академічного Дому, це Атанас Мілянчик — директор Промбанку, це Володимир Пушвар — урядовець цього ж банку...

Комітет Допомоги Українському Студентству, що проіснував до вибуху Другої світової війни, ніс допомогу студентству в різних осередках студій — насамперед у Львові, а далі в Відні, Берліні, Загребі... На жаль, ближчі дані про допомоги втрачені, бо картотека Комітету була конфіскована польською кримінальною поліцією при обшуках, переведених „в хаті тодішнього Академічного душпастира в червні 1939 р...”

Постать Митрополита Андрея Шептицького справді заслуговує на окрему згадку. Особливу ж увагу розвитку української духовності він приділяє після 1920 року, коли зазнав тимчасової поразки національно-визвольний рух. Саме він звертається з проханням про підтримку нашого студентства до всього заможного українства, особливо за океаном. Перебуваючи в поїздках, сам організовує збір пожертв, а в багатьох випадках саме через нього меценати передають кошти для українського студентства. Зокрема, через Митрополита Андрея отець Олександр Пристай із США передав у вересні 1920 року 5000 польських марок для Українського громадського комітету у Львові.⁵⁴⁵

Провід Спілки студентів-українців Німеччини, серед яких був і майбутній видатний вчений Остап Стасів, 2 червня 1924 року “з почуттям глибокої вдячності та пошани” повідомляв Митрополита про одержані від нього 50 доларів, що було для неї запорукою успішної боротьби за таку “високу ціль, як здобуття освіти”.⁵⁴⁶

Управа “Української студентської самопомочі” при Українському академічному товаристві у Відні 21 січня 1925 року дякувала Шептицькому “за видатну й успішну матеріальну поміч, яку ми старалися вжити для добра українського студентства на еміграції, для поправлення його матеріальної долі та для розвинення й пропаговання ідеї студентської самопомочі. Наша організація завдячує Вашій Ексцеленції спромогу вишколення двох товаришів, які від року працюють в наших робітнях і дешевою працею помагають своїм товаришам та мають самі жерело праці й заробітку. Вашій Ексцеленції завдячуємо також змогу утворення нових робітень і розширення давніших...”.⁵⁴⁷

Гортаючи архівні документи, можна фіксувати один за одним факти жертовності Митрополита. Так, 1 квітня 1928 року управа медичного гуртка при Українській студентській громаді у Варшаві просить підтримки. Митрополит виділяє 50 злотих.⁵⁴⁸

На прохання гуртка „Самопоміч” при Українській студентській громаді в Познані від 21 травня 1930 року від Митрополита надходить 100 злотих.⁵⁴⁹

Оскільки Управі Української студентської громади у Варшаві Митрополит допомагав постійно, то 28 лютого 1931 року її управа писала йому: „нам бракує слів, щоб подякувати Вам за Вашу щедру допомогу...котра дасть можливість українському студентству знову бачити свою організацію у власній домівці”.⁵⁵⁰

Там само. – Вох 1.

Там само. – Вох 12.

Там само. – Вох 12.

IHRC: E. Onatzky Papers – Вох 12.

Там само.

Коропей О. Студії та громадська праця українських студентів в Югославії / О. Коропей// Альманах об'єднання українських ветеринарних лікарів. – Нью-Йорк – Чикаго – Вінніпег, 1981. – С. 132.

„Сміємо Вас запевнити, Ексцеленціє, - писали далі студенти-українці Варшави, - що Ваша щира любов до молоді та опіка над нею не зістанеться без наслідків. Молодь заховає завжди в собі глибоку вдячність за цю опіку і постарасться за неї відплатити працею для добра українського народу”.⁵⁵¹

А гурток українських студентів у Вільно 8 травня 1931 року „за приміром минулого року осмілюється отсею дорогою прохати о одноразову матеріальну задопомогу”. Відтак на цьому зверненні появляється виставлена Митрополитом цифра „100”.⁵⁵²

Така ж сума буде виділена віленським українським студентам і на їхнє звернення від 23 травня 1932 року . Збереглися документи, які засвідчують про пожертву Митрополита віленським українським студентам і в наступні роки.⁵⁵³.

Виконуючи постанову загальних зборів української студентської громади у Варшаві від 31 жовтня 1931 року, її управа пересилала Митрополиту „найщирішу подяку за ту допомогу, яку Його Ексцеленція уділяли нам протягом біжучого акад. року. І в цьому році осмілюємось звернутись до Його Ексцеленції з прозьбою не відмовити уділювати і надалі посильної допомоги для незаможних студентів”⁵⁵⁴.

На початку 30-х років Митрополит Шептицький багато допоміг становленню Українського наукового інституту в Берліні, зокрема для розбудови його бібліотеки, про що висловив побажання її референт Зенон Кузеля.⁵⁵⁵

З увагою поставився Митрополит і до організації допомоги Українській Господарській Академії в Подебрадах, яку чехословацький уряд у 1932 році вирішив ліквідувати з огляду на брак коштів. Усвідомлюючи, що фінансування вказаного українського вищого навчального закладу в час світової економічної кризи, що зачепила й Чехословаччину, було великою матеріальною жертвою для цієї країни, Шептицький просить тамтешнього єпископа „ужити своїх впливів перед компетентними чинниками на те, щоби чехословацька держава взяла на себе тимчасово дальше фінансування подебрадської академії”.⁵⁵⁶

Тоді заявився Митрополит Шептицький „в тих огнищах культури і знання , що створились на чужині, щоб їх підтримати силою свого авторитету. По сходах замку чеського короля Юрія в Подебрадах студенти різних українських земель та різних сповідань несли побожно в кріслі українського католицького митрополита, Митрополита рідної крові”.⁵⁵⁷

І він завжди відгукувався першим. Завдяки підтримці, в тому числі і Митрополита, ЦЕСУС зміг узяти в 1933 „численну й активну участь у всіх міжнарод. Студ. З’їздах, де наші представники успішно репрезентували укр. Студентство (Венеція, Етгаль, Брюсель), а на першому з’їзді міжнародної

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 184.

Там само. – Арк. 185.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 692. – Арк. 14.

Там само. – Спр. 517. – Арк. 189 зв.

Там само. – Спр. 517. – Арк. 190.

Там само. – Арк. 190 зв.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 190.

студентської ліги для перебудови Європи в Софії поставлено на нові дороги його міжнародну діяльність. Не забув митрополит підтримати ЦЕСУС і 1934, виділивши, скажімо, в червні на його потреби 100 чеських крон.⁵⁵⁸

У листопаді 1933 р. Митрополит надав 100 злотих на потреби Комітету допомоги українським студентам у Бельгії.⁵⁵⁹

Не раз траплялося, що Андрей Шептицький допомагав кожному конкретному спудеєві, котрий опинявся у важкій матеріальній скруту. Так, листом від 11 грудня 1933 року проф. Роман Смаль-Стоцький писав: „Не будучи в стані, з огляду на велику кількість студентів, що потребують матеріальної опіки нашого Товариства, допомогти студентові Вищої гандльової школи у Львові Юрієві Галинському... поручає його ласкавій опіці Вашої Ексцеленції”.

І Митрополит відгукувався. Як не залишав він поза увагою, зрештою, всі прохання варшавських українських студентів, про що свідчить лист від того ж Романа Смаль-Стоцького від 27 березня 1935 року: „Завдяки щедрим допомогам Їх ексцеленції піднайдено для „Громади” домівку, де міститься теж читальня часописів і бібліотека. При домівці зорганізовано бурсу, що з неї користають незаможні товариші. Вона являється осередком, що в ньому гуртується українське студентство, де черпає моральну підтримку і де може воно організуватися”.⁵⁶¹

Для участі українського студентства в міжнародних конгресах у 1937 році Шептицький виділив 50 злотих.⁵⁶²

За ці щедрі пожертви 26 жовтня 1937 року Крайовий комітет допомоги українському студентству у Львові „почувався до милого обов'язку” скласти „щиру подяку за щедрий дар”, який Митрополит передав на підтримку цієї організації. Її провідники Павло Цимбалістий і Костянтин Чехович у відповідь писали, що „бажаючи, щоби і загальне наше студентство знало, хто є його добродієм, і щоби ціле наше громадянство оцінило ласкаву поміч Вашої Ексцеленції для нашої найбіднішої академічної молоді, дозволимо собі в найближчих днях подати це до прилюдного відома на сторінках української щоденної преси”.⁵⁶³

Перелік цей можна продовжувати й далі. Він засвідчує про велику жертвовність Великого Митрополита, що сприяло розвитку української освіти, науки і культури. Таким він залишався і до останніх днів свого життя.

Але в цей період серед українського громадянства на рідних землях і на чужині було багато благодійників, котрі за прикладом таких видатних меценатів, як Владика Андрей, складали щедрі датки на підтримку українського студентства, усвідомлюючи гостру потребу підтримати майбутню українську еліту, без творення якої наша нація не могла б витримати ті важкі

Студентський вісник (Прага). – 1924. – Ч. 2-3. – С. 93.

Там само. – С. 90.

Там само.

Студентський вісник (Прага). – 1924. – Ч. 2-3. – С. 90.

Коропей О. Студії та громадська праця українських студентів в Югославії / О. Коропей // Альманах об'єднання українських ветеринарних лікарів. – Нью-Йорк – Чикаго – Вінніпег, 1981. – С. 133.

випробування, що випадує на неї з початком Другої світової війни.

* * *

З огляду на те, що після визнання європейськими країнами більшовицької Росії від Уряду УНР відвернулися колишні союзники, насамперед Польща, відтак припинилася фінансова допомога для всіх українських інституцій, постало питання про пошуки джерел матеріальної підтримки українського студентства на чужині. За обставин, коли поступово зменшувалися дотації нашим студентам, з метою недопущення залишення ними європейських університетів українське громадянство на чужині і західних підневільних землях взяло на себе обов'язок підтримати нашу студіюючу молодь, адже цим гарантувалося творення власної національної еліти.

Підсумовуючи події 1920-1939 років, що стосувалися матеріальної підтримки українського студентства, необхідно наголосити, що форми цієї благодійної акції були найрізноманітнішими. А до числа найбільших прихильників нашої студіюючої молоді на чужині необхідно віднести такі видатні постаті української еліти, як Митрополит Андрей Шептицький, професори Іван Горбачевський, Іван Огієнко, Роман Смаль-Стоцький. Саме завдяки їхньому подвижництву і жертвності українська нація у вказаний період змогла дати на чужині вищу освіту таким відомим культурним і політичним діячам нашого народу, як Євген Маланюк, Олена Теліга, Олег Ольжич, Улас Самчук, Юрій Липа, Ніл Хасевич, Олег Штуль-Жданович.

РОЗДІЛ 4

КООРДИНАЦІЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945 рр.) КоДУС-ом

4.1. Краківський період (1940 – 1942 рр.)

Військові дії 1939 року знову кинули нові маси української молоді на Захід. Пізньої осені 1939 й раннім літом 1940 почало щораз більше напливати українських студентів до німецьких високих шкіл. Головними центрами студій нашої молоді в тодішній Німеччині стали: Відень, Берлін, Данціг, Грац, Бреслау. Зі статистичних даних, проголошених наприкінці 1941, там студіювало

загалом 3464 чужинців. На першому місці були болгари – 1375, за ними ішли українські студенти – 319, далі турки – 197, словаки – 181, норвежці – 160, югослов'яни (хорвати, серби й словенці) – 117, румуни – 94, мадяри – 85, іранці – 61, швейцарці – 58 та багато інших, менше заступлених. Згаданих 319 українських студентів і студенток були згуртовані головним чином у віденському товаристві „Січ”, берлінському „Зареві”, яке внаслідок нездорових проявів перестало існувати влітку 1941 (на його місце зорганізовано „Мазепинець”), данцігській „Основі”, студентському товаристві в Грацу, бреславському „Чорноморі” та в празькій „Академічній Громаді”.⁵⁶⁴

Великої жертвовної праці докладав для підтримки українського студентства на терені Великонімеччини з початком війни професор Зенон Кузеля. Так, за його активною участю для підтримки тих українців, що навчалися в університетах згаданих міст та інших центрів рейху, створюється спеціальна допомогова організація – НОУС. При її централі існувала Рада Сеньйорів, що мала налагодити зв'язок між студентською молоддю і українськими академічними колами. Першим президентом Ради Сеньйорів був обраний доктор Зенон Кузеля, „відомий опікун та приятель студентства”.⁵⁶⁵

У ту воєнну пору, коли після кількомісячної перерви він побачив знову студентів, що приїхали продовжувати навчання, аби довести справу до кінця й одержати диплом, дуже втішився. Бо вважав, що „вимоги хвилі такі, що до мети треба йти прямими дорогами та без остановок, щоб якнайскорше та не запізно обсадити ці незчислимі позиції, що ждуть на молодий нарібок”. Не менше радів професор Зенон Кузеля, коли з'являлися нові кандидати на дипломи, яким удалося перебороти всі труднощі й прибути з рідного краю, щоб „стати поруч старших своїх товаришів до студентського верстату праці”.⁵⁶⁶

Для нього цей факт був тим відрадний, що відбувався поворот до планового опанування всіх потреб нашого громадянського життя. Попри медиків, дантистів і техніків йому було приємно бачити тих, хто усвідомлював необхідність для України мати своїх майбутніх філософів, правників та інших фахівців, що, розуміючи потреби часу, „вибрали менш поплатні студії, щоб заповнити загірзливий брак робітників на полі нашого культурного життя”^{*567}.

Виступаючи ось перед такими студентами, Зенон Кузеля кожного разу нагадував їм, „що ми всі мусимо з завзяттям учитися й учитися й не пропускати ніякої нагоди, що допомогла б нам поглибити й поширити наше знання. Ми мусимо досконалитися й потрапити витримати всяку чужу конкуренцію, бо від цього залежить наша будучина. Знання й розум, що при нормальних обставинах могли бути атрибутом зрілого віку, мусять тепер з конечности засягнути значно молодші річники, що й так рвуться часто непідготовані до

Коропей О. Студії та громадська праця українських студентів в Югославії / О. Коропей // Альманах об'єднання українських ветеринарних лікарів. – Нью-Йорк – Чикаго – Вінніпег, 1981. – С. 135, 136.

Там само. – С. 136, 137.

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 25.

Там само.

відповідальної громадянської праці. Серйозне відношення до праці неможливе без точності й обов'язковості, якої, вдармося в груди, у нас іще не багато. Привикаймо тому поволі до цього, що є нормальною прикметою європейської людини й zarazом основою всього поступу й успіху: продумати й прослідити кожен річ основно та довести її точно до успішного кінця. Бо що ж із цього запалу, із великої кучі великих слів та повені фраз, обіцянок чи погроз, коли фраза лишається фразою, обіцянка ефектовним зворотом, а погроза тільки соромною ознакою безсилля”.⁵⁶⁸

Опікуючись українською молоддю, що прибувала на високі студії до Берліна в роки війни, професор Кузеля завжди також нагадував їй: „Побут у Німеччині дає нам змогу набути знання і вдосконалитися у своїй ділянці. Наші предки не жаліли великих трудів, щоб з далекої України вибиратися на науку до цієї країни, що тепер стоїть для Вас отвором. Вони верталися додому, повні нових гадок, озброєні новими здобутками науки й нетерпеливо ожидали слухного часу, щоб дома для свого народу та для своєї батьківщини використати як слід те, чого навчилися. Ви маєте тут усі можливості вчитися, набиратися знання та заправлятися до будучої праці – то ж використайте це стовідсотково, але так, як наші попередники, не ради самого знання, а осяяні й наскрізь перейняті ідеєю відданої служби своєму народові. Бо ж ніколи не можемо й не сміємо забувати, що ми діти української нації й для неї маємо віддати все наше знання та все наше уміння”.⁵⁶⁹

Водночас професор Кузеля ставив перед молоддю ще одне, основне завдання: пізнати докладно, хто ми є, себто пізнати ґрунтовно наше минуле в найширшому розумінні цього слова, щоб краще зрозуміти потреби сучасності й змагатися до дальшої мети. А те що більшість нашої високошкільної молоді вийшла з чужих шкіл, де відносилися ворожо, або щонайменше холодно до українських справ, то він наголошував: „студії з обсягу українознавства мусять бути обов'язковим доповненням усіх фахових студій. Берлін дає, зокрема, широку можливість студіювати українознавство, а навіть заправлятися до наукової праці на цьому полі. „Український Науковий Інститут” завсігди йде й ітиме радо назустріч українознавчим інтересам молоді й буде щасливий, коли доживе цього моменту, що його викладові залі на курсах українознавства заповняться уважними й точними слухачами, а його бібліотека й робітня повитає частіше наших інтересантів”.⁵⁷⁰

Водночас чимало нашої студіюючої молоді після „золотого вересня 1939” опинилося на українських етнічних землях Закерзоння. „Сотні емігрантів з Галичини, Волині, частинно з Буковини і Закарпаття, – писала газета „Голос Підкарпаття”, – влились оживчою струєю в холмські й підляські села та містечка, розбуджуючи їх покликком до власної української правди. Поклик не остався без відгмону. Підляшшя, віками шарпане супротивними силами, то царською Московією, то шляхетською Польщею, залякуване, баламучене, вивожуване, а то й катоване смертельно, дихнуло знову свобідніше, розкрило

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 25.

ІНРС: Е. Onatzky Papers. – Вох 1.

ЦДАВОВУ: Ф. 3934. – Оп.1. – Спр. 24. – Арк. 28.

ширше груди, щоб зачерпнути свіжого подиху”.⁵⁷¹

З початком Другої світової війни великі проблеми склалися і для Українського технічно-господарського інституту у Подебрадах, який втратив майже всіх студентів, що було катастрофою. Осінь 1939 року була одним із найтяжчих моментів в житті УТГІ, бо кінець, здавалось, неминучий. І все ж він не настав. У листі від 6 листопада 1939 року до інженера Миколи Гайдака керівництво УТГІ наголошувало: „Коли б не прийшла була часткова одноразова грошова допомога в сумі 5.000 кор. від Президента Карпатської України о. др. А. Волошина, то Інститут стояв би перед загрозою повного припинення своєї чинності. На жаль, матеріальні можливості у п. Президента др. А. Волошина є обмежені, а потреб різних є багато”.⁵⁷²

Відповідаючи М. Гайдуку ще раз 30 грудня 1939 року, керівники управи ТПУГА писали: „Після відомих вам подій останніх місяців на теренах Вел. Німеччини опинилося багато тисяч нових біженців-українців. Як переказують біженці, на Зах. Україні такий режим, що люди, особливо ж молодь та інтелігенція, тікають сюди, до Німеччини, масами. Як нас інформують, у самому Кракові зібралося понад 4.000 українських студентів, по інших містах і селах при кордоні так само багато студіюючої молоді перебуває на біженському положенню. Правдоподібно, що й наші студенти й курсанти з Галичини й Волині в більшості вже знаходяться по цей бік кордону, бо багато з них уже відновлюють зв'язок з нашою школою”.⁵⁷³

Справді, ті тисячі українських юнаків і дівчат, що з політичних мотивів опинилися після вересня 1939 року на теренах Закерзоння, прагнули продовжувати освіту, і багато з них звертали свої погляди на Подебради. Причина – п'ятнадцять літ існування УГА створили гарний німб. Але ці роки створили й міцну традицію для української технічно-господарської освіти. Ця традиція жила й діяла, не дивлячись на всі злидні українського життя, підступні спроби нерозбірливих у своїх засобах ворогів.

Відтак на місце зліквідованої, дякуючи старанням наших північних і західних сусідів, як фенікс з попелу, повстав і почав здійснювати шкільно-навчальну чинність, хоч у більш скромних розмірах, Український технічно-господарський інститут заочного навчання, що продовжувало традицію плекання власної української технічно-господарської освіти, але робило це вже на власні українські кошти без жодної чужої допомоги. Зрештою, за сім років свого існування, придбавши численну заочну аудиторію, УТГІ здобув собі право на життя.

У листі керівників УТГІ до Сави Зеркаля від 18 липня 1940 року вже відчуваються нотки відродження: „... не маючи сталої допомоги в вигляді якоїсь субвенції, з вибухом війни опинився майже в катастрофічному стані, бо зносини з Америкою перервалися, а в Галичині ми втратили 75 % наших студентів. Нині, Богу дякувати, повільно з біди підіймаємося, бо з українських теренів губернаторства та від українських робітників з Райху почали до нас

Там само. – Арк. 29 зв.-30 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 4019. – Оп. 1. – Спр. 2а. – Арк. 13.

Там само. – Спр. 2а. – Арк. 21.

десятками записуватися на студії. Із Словаччини ми мали лише один запит та одне зголошення на студії. Нам здається, що в Словаччині українців перебуває досить, і ми могли розраховувати на щось більше, коли могли інформувати наших земляків про чинність УТГІ й вигоду позаочних студій”.⁵⁷⁴

Тож серед важливих завдань, які постали перед українською еміграцією з початком Другої світової війни, йшлося і про збереження інтелектуального потенціалу національної молоді, яка внаслідок історичних обставин опинилася на Заході. Коли життя на терені так званого генерал-губернаторства, яке утворила гітлерівська окупаційна влада на теренах колишньої Польщі, повернулося до нормальних форм і почалося відродження українства на Лемківщині, Надсянні, Холмщині й Підляшші, постала і проблема навчання національної молоді. І про всіх них треба було потурбуватися українській громаді. Тож, цілком природно, постало питання і про студії молоді. Українському суспільству за старим звичаєм знову кидається гасло: „Всі на фронт суспільної опіки”. І хоч війна поважно знизила життєвий рівень більшої частини населення, але люди, які терпіли загальний воєнний нестаток, намагалися допомогти тим, що терплять злидні, особливо студентам. Бо українець завжди „обдарує кожного прошака, який застукав до його дверей. Бідолашний вигляд прошака, його покірنا постава, благальний голос — усе те знаходить відгук у теплому українському серці”.⁵⁷⁵

Оцінюючи значення цієї справи для українського відродження, голова Українського Центрального Комітету в Кракові професор Володимир Кубійович і редактор Василь Глібовицький ініціюють у листопаді 1940 року Комісію допомоги українському студентству як клітини УЦК. Так, 26 листопада 1940 року Володимир Кубійович підписав „Правильник комісії допомоги українському студентству при УЦК в Кракові”, яким передбачалося „якнайвидатніше поладнати справу матеріальної і моральної допомоги зорганізованому українському студентству з метою вможливлення його студій”. Як і подібні правильники, що розроблялися українською еміграцією на початку 20-х років минулого століття, зокрема, Чесько-український комітет у Празі, допомогіві інституції в Польщі, Австрії, Німеччині, цей документ передбачав весь комплекс допомогівих акцій.⁵⁷⁶

А через два дні Володимир Кубійович підписав звернення керівництва УЦК до делегатів на місцях про необхідність підтримати зимову збірку пожертв на користь українського студентства. Повідомляючи про те, що „брами Високих Шкіл Великонімеччини є для наших студентів відчинені”, а „на перешкоді тільки стоїть брак засобів, що їх треба нам самим здобути”, Провідник УЦК з приємністю стверджував, що „Українське Громадянство Кракова самочинно відгукнулося на відозву Комісії Допомоги Українському Студентству, складаючи щедрі датки на ту ціль”. А тому, що справа має загальнонаціональне значення, слід усім свідомим українцям поставитися до неї активно, жертвуючи на зимову допомогу Українському

Там само. – Спр. 2а. – Арк. 22-23.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 708. – Арк. 149.

Свобода. – 1921. – 20 грудня.

Студентству”.⁵⁷⁷

Завдання КоДУС-у, головою якого в його краківському періоді до червня 1941 року був о. Іван Гриньох, а потім професор Омелян Бачинський, нормувалися вже згаданим правильником, що складався з 21 статті, визначаючи мету цієї благодійної організації і засоби для досягнення її, зокрема, розподіл стипендій і співпрацю із студіюючою молоддю. Згідно з правильником КоДУС мав своїм завданням надати моральну і матеріальну допомогу українським студентам, уможливити їм навчання в європейських університетах.

Цей статут передбачав і власне організаційну структуру КоДУС-у, зокрема, його підрозділи в краю. Сама комісія складалася з голови, яку призначав провідник УЦК, керманіча відділу опіки над молоддю і родиною, референта і службовців канцелярії. Всі місцеві допомогові комітети УЦК в Генеральній губернії стали клітинами КоДУС-у.

Правильником також передбачалося, що кандидати на стипендії і допомоги підписують зобов’язання, в якому, з одного боку, гарантують свою зразкову поведінку та добрі поступки в науці під час студій, а з іншого – по закінченні студій своєю працею та знанням служити українській суспільності, а надто повернути одержану грошову суму тій установі, яка в тому часі буде вести акцію допомоги українському студентству⁵⁷⁸.

Для досягнення своєї мети КоДУС планував вживати різноманітних засобів: „а) організувати всякі законом дозволені збірки, б) влаштовувати імпрези, в) закладати й вести студентські доми, харчівні й підприємства, г) уживати всіх інших засобів”.⁵⁷⁹

Про жертовність українського населення Закерзоння в ім’я освіти свідчить звіт керівника студентської секції УЦК про поїздку в терени Лемківщини і Надсяння в грудні 1940 року. В цьому документі, зокрема, зазначається, що українство згаданих теренів підтримало акцію УЦК. За оцінкою жителів села Сянік, наприклад, тільки в цьому населеному пункті „добре поставлена акція могла би дати поверх 1000 зол. в місяць”.⁵⁸⁰

Письмові та усні порозуміння з провідними діячами, відозви й заклики в пресі, одна поїздка в терен – і вже з початком грудня до низових структур УЦК почали надходити пожертви. Свідоме громадянство поставилось до цієї справи з розумінням та активно. Жертовність нашого громадянства на освітні цілі на терені колишньої Польщі знайшла тепер свою аналогію в пожертві на Фонд допомоги українському студентству. Це, зокрема, проявилось в тому, що до 15 березня 1941 року було зібрано 53.681 злотих.⁵⁸¹

Так, це була ще дуже мала сума для задоволення потреб українського студентства, поодинокі особи й установи та підприємства стояли осторонь,

Свобода. – 1921. – 20 грудня.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 585. – Арк. 43.

Там само. – Спр. 692. – Арк. 32.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 692. – Арк. 38.

ЦДАГОУ: Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 692. – Арк. 53.

датки деяких громадян були непропорційні до їхньої матеріальної спроможності. Однак на зимовий триместер КоДУС вже зміг виділити 33 студентам стипендії та 3 одноразові допомоги. Тим, хто студіював у Берліні, вирішено виплачувати стипендію у розмірі 130 рейхсмарок, у Відні й Граці – 110, у Празі – 80, у всіх інших університетських центрах – по 100.⁵⁸²

Одноразові допомоги були виділені Миколі Кушніренку (Прага, 150 рейхсмарок), Володимиру Коріню (Данціг, 150) і Петру Гудимі (Відень, 100). Сума всіх стипендій таким чином становила 9.950 рейхсмарок, одноразових допомог 400, а загальна 10.350.⁵⁸³

Тим часом перед членами КоДУС-у вже лежало 110 нових прохань про стипендії. 110 молодих людей звернулося до них, а властиво до всіх українських громадян з проханням допомоги. Багато з юнаків уже закінчували студії, частина вже пройшли половину курсу, а решта були ще абітурієнтами. І поки в них ще був порив і запал до науки, треба було дати їм змогу стати освіченими людьми. Це був обов'язок, за який вся українська спільнота й поодинокі громадяни несли відповідальність і здавали звіт перед наступними поколіннями.⁵⁸⁴

Одночасно із постановам КоДУС-у при УЦК в Кракові подібна благодійна організація – ДОФУС (Допомоговий фонд українському студентству) створюється при Українському національному об'єднанні в Берліні за ініціативою його голови Тимоша Омельченка, а також її референтура в Празі. Взаємне розуміння доцільності створити один диспозиційний осередок, який мав би координувати всю роботу щодо надання допомоги українському студентству призвело 9 грудня 1941 року до об'єднання всіх цих організацій у єдиний організм з центром у Кракові.

При розподілі стипендій, допомог чи безвідсоткових позичок КоДУС керувався такими критеріями:

„1.Здібність і пильність студента на основі свідоцтв про дотеперішні студії.

2.Заавансованість в студіях.

3.Який фах з погляду пристосування й потреб у нашому національно-суспільному житті.

4.Суспільно-громадська праця петента в його минулому або її можливість у майбутньому.

5.Матеріальний стан.

6.Поручення українських установ та визначних громадян”.⁵⁸⁵

У зимовому семестрі 1941 року мав КоДУС 50 стипендіатів (34 при УЦК в Кракові й 16 при УНО в Берліні на студіях у Німеччині, Чехії. Під час літнього триместру того ж року щомісяця стипендія, яка становила від 80 до 120 німецьких рейхсмарок, видавалася 82 студентам, а з осені таку допомогу отримували вже 84 студіюючі українці.

Там само. – Арк. 54.

Там само. – Арк. 38.

Там само. – Арк. 51.

ЦДАВОВУ: Ф. 3671. – Оп. 2. – Спр. 14. – Арк. 25.

Упродовж першого періоду війни (1.09.1939-22.06.1941) КоДУС опікувався високошкільною українською молоддю в краю під німецькою окупацією, в Австрії і Німеччині. Щорічно кількість стипендіатів становила 840 . Розміри щомісячної допомоги – до 100-200 рейхсмарок, сягаючи загальної суми 2.881.200 злотих і 1.466.600 марок. Крім того, студентство користувалося дешевими гуртожитками і студентськими харчівнями.

Звичайно, кожному громадянину в той важкий воєнний час було легше видати 20 чи 50 сотиків, ніж кілька злотих. Але допомогіві організації УЦК ставили завдання про те, що „краще дати цю, або хоча б скромнішу квоту щомісяця до диспозиції суспільної опіки свого Комітету”. Бо йшлося не про те, щоб видати якусь квоту на гуманні цілі, а щоб дістав їх справді той, хто на це найбільше заслуговує. Оскільки ви даєте милостиню прошакові, ви не знаєте, чи він справді найбільш потребуючий. Саме через громадські благодійні організації можна було найбільш правильно розподілити пожертви українського громадянства. Тож тільки за час з листопада 1940 р. по грудень 1941 р. українським громадянством було зібрано на студентський фонд: на терені Генеральної губернії 152 тисячі злотих, в Німеччині – 93 тисячі.⁵⁸⁶

Поряд з тими допомогівими акціями для українського студентства, які здійснювало наше громадянство на терені Великонімеччини й генерал-губернаторства, важливими були пожертви й з інших країн. Скажімо, чимало зусиль докладав до цього мешкаючий в Італії Євген Онацький. Звичайно, тих коштів, які йому вдавалося здобувати серед української діаспори в цій країні, було мало. Особливо ці видатки збільшилися з початком Другої світової війни, коли в Західну Європу дісталися нові групи студентства з Галичини, Волині і Берестейщини, що опинилися під більшовицькою окупацією. Тому він вдається за допомогою до представників Української греко-католицької церкви. 26 лютого 1940 року її представник Богдан Лончина писав Онацькому: „Я вже розіслав до всіх відомих мені редакцій заклик до українського католицького студентства в зв'язку з допомогівою акцією, веденою в Америці Пакс Романа, що потерпіли через воєнні дії. Тому прошу вислати список студентів...”⁵⁸⁷

Відтак 4 квітня 1940 року Онацький пише Лончині про тих українських студентів, котрих треба підтримати: „Микола Товт, Святослав Дзюбінський, Василь Федорончук, Леонід Шевченко, Олександр Дзогій. Був ще Угрин Зенон у Пізі, але давно мені вже не писав”.⁵⁸⁸

Зважаючи на великі організаторські здібності Євгена Онацького щодо здобування фондів на підтримку українського студентства, ЦЕСУС і надалі звертався до нього з проханням допомогти нашим студентам і в інших країнах. У листі від 23 березня 1941 року тодішній провідник ЦЕСУС-а Дмитро Равич писав до нього: „Чи не можна було б в який спосіб допомогти нашому студентству в Загребу? Ми від ЦЕСУС-а вживали ріжних заходів. На жаль, досі

ЦДАВОВУ: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 3, 4.

Поточний архів КоДУС-у: Лист о. Івана Гриньоха до загальних зборів від 31.01.1989 р.

ЦДІАУЛ: Ф. 789. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 66.

без успіхів. Може б міг Ватикан уділити якусь допомогу чи стипендії цим студентам?”⁵⁸⁹.

У тому ж листі Дмитро Рович писав і про нові майбутні клопоти щодо забезпечення нашого студентства: „До Іспанії їде скоро новий представник, бо п. Мушинський лишається тут, а пан Левицький є тяжко хворий. Цим новим представником буде п. Брик Володимир, студент медицини, якого ми тут добре маємо. Свою адресу він Вам подасть, аж приїде до Мадриду”.⁵⁹⁰

З початком Другої світової війни, коли на Захід прибула нова хвиля української молоді, наша еміграція доклала великих зусиль, аби дати їм можливість здобути вищу освіту не тільки в УВУ й УТГІ, а й у багатьох вищих школах Німеччини й інших європейських країн. Базою матеріальної підтримки служили не тільки збіркові акції серед українського громадянства Великонімеччини, а й ті дотації, що їх регулярно виділяв Український Центральний Комітет на чолі з професором Володимиром Кубійовичем.

Ця громадська інституція з метою кращого забезпечення нашої студіюючої молоді на чужині створила спеціальний для цього орган – Комісію допомоги українському студентству, яка розгорнула свою діяльність у Кракові, де діяла до початку 1942 року.

4.2. Львівський період (1942 – 1944 рр.)

З січня 1942 року осідок КоДУС-у переноситься до Львова, який стає централею допомоги всьому українському студентству. Саме сюди з весни 1942 року, в зв'язку з відкриттям тут вищих навчальних закладів, розпочинається великий вплив українського студентства. І саме в цей період було найширше розгорнуто збіркові акції на користь власної студіюючої молоді. Наше громадянство, як свідчать списки пожертв, довело, що піклування про підготовку освічених кадрів вважалося віддавна свідченням живучості нації. Бо це нація вірить, що прийде час, коли українській землі буде потрібно молодих фахових сил для відбудови втраченого. Ці майбутні фахівці могли виростати під ту пору тільки у високих школах чужини. Воєнні події відрізали їх у більшості від власних родин, що було рівнозначно із втратою всяких джерел матеріального існування. Вони однак не кидали праці, докінчуючи свої студії й готуючись до суспільної праці.

У той важкий час усе вказувало на те, що „студенти гідні нашої допомоги”. Тому громадянство закликалося „не відрікати їм її!”, оскільки „дар на Допомоговий фонд Українського студента повинен кожний українець вважати своїм самозрозумілим вкладом у суспільне будівництво. У наших сучасних обставинах акція допомоги студентам перестає бути виключно життєвою konieczністю, а стає маніфестацією нашого суспільного оптимізму”⁵⁹¹.

Там само: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 54.

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 18.

Там само. – Спр. 146. – Арк. 60.

Тому створення Фонду українського студента наше громадянство перебрало на себе повністю. Тим паче, що 146 стипендіатів чекало на продовження стипендії, щоб можна було закінчити студії. І не було змоги їх вишколювати інакше, „бо Фонд Студента – це живий капітал Української спільноти”.⁵⁹²

Завдяки цьому „живому капіталові” в зимовому семестрі 1941-42 навчальному році стипендії та допомоги було визначено 172 українським студентам на теренах Великонімеччини, Генеральної губернії, Протекторату Чехії та Моравії й Бельгії. Гріш до гроша складало українське громадянство для власної студіюючої молоді, бо розуміло вагу завдань і мети.⁵⁹³

Збирання пожертв на потреби студентства набуває цілеспрямованої акції, що дає можливість збільшувати кількість української студіюючої молоді, справді стає загальнонаціональною справою. Ця акція станом на початок 1942 року надається незалежно двома осередками: на терені Великонімеччини та Генеральної Губернії. Зрозуміло, не могла обійти мовчанкою цю справу і тогочасна українська преса. Особливо ж чимало матеріалів на згадану тематику зустрічаємо в газеті „Краківські вісті”, яка була органом Українського Центрального Комітету в осідку Генеральної Губернії, тобто частини теренів довоєнної Польщі. І якщо спочатку на сторінках цього часопису з’являються чисто інформаційні матеріали, то з 1942 року, коли КоДУС переноситься з Кракова до Львова, де планується відкриття кількох українських вищих навчальних закладів, на шпальтах „Краківських вістей” питання допомоги українському студентству набуває цілеспрямованої кампанії. Скажімо, 30 липня 1942 року газета вміщує замітку про умови прийому до вищих навчальних закладів Словаччини, пропонуючи українській молоді здобувати вищу освіту в Братіславському університеті і тамтешніх високих технічній і торговельній школах. Регулярно з’являються звернення управи КоДУС-у до українського громадянства Чехії і Моравії щодо збору пожертв для студентства і список жертводавців.

Але насамперед звертають увагу публікації проблемного характеру. Особливо помітною в цьому плані є стаття Богдана Лончини „Пекуча потреба допомоги молоді”, в якій автор звертає увагу на тому, що вказане питання „набирає надзвичайного значення”, оскільки „ряди українських інтелігентів дуже проріджені, про що вже цілими роками дбали наші вороги”.⁵⁹⁴

З огляду на те, на думку автора, що „сьогодні справа представляється зовсім інакше. Маємо змогу організувати акцію допомоги і тільки від нас самих залежить наскільки ми зрозуміємо вагу цієї справи, її зорганізуємо і уможлиavimo як найбільшій скількості українських студентів правильно студіювати й кінчати студії”.⁵⁹⁵

Так, ця справа виглядала надзвичайно актуальною для розтерзаного воєнним лихоліттям тогочасного українського суспільства. Адже під ту пору

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 61.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр.65. – Арк. 62.

Там само.

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 66.

студіювало тільки у львівських інститутах понад тисячу наших студентів (медичному – близько 600, технічному – 300, ветеринарному – 120 і фармацевтичному – 70), а також понад 500 за кордоном, головним чином в Німеччині. Ще більше ця справа заaktuалізувалася з початком нового осіннього семестру, коли до високих шкіл мали вписатися кількасот нових випускників гімназій і тих українських студентів, що вже навчалися, але які з різних причин не могли розпочати своїх студій у Львові в літньому семестрі.

Крім того, восени у Львові планували відкрити ще й агрономічний факультет, що також збільшувало число нашої студіюючої молоді. Отже, в осінньо-зимовому семестрі 1942-43 навчального року на високошкільних студіях мало опановувати науку понад дві тисячі українських студентів.

Це, звичайно, тішило кожного свідомого українця, з другого боку за таких обставин необхідно було задуматися над тим, за що студіюватиме ця молодь? Зрозуміло, писав далі Богдан Лончина, що „значна її частина не матиме, напевно, змоги студіювати з власних фондів, тому про них мусить подумати вже тепер український нарід і зробити все, щоб число наших студентів не маліло, а збільшилось. Комісія Допомоги Українському Студентству (КоДУС) при УЦК під проводом проф. д-ра Ю. Полянського має якраз завдання помогти нашій молоді в студіях і тому організує акцію допомоги в цілому краю”.⁵⁹⁶

Українському громадянству при цьому повідомлялося, що кількість стипендіатів, ще два роки тому дуже незначна, стала збільшуватися і в літньому семестрі КоДУС мав їх 322 (162 за кордоном і 160 в краю), яким виплачувалося щомісячно понад 60.000 золотих, не враховуючи одноразових допомог.

Але це далеко не задовольняло потреб українського студентства, і тому треба було посилити стипендійну акцію, яка розраховувалася лише винятково на добровільну жертвенність українського загалу, тож Комісія сподівалася, що „всі українці і надалі попіратимуть цю акцію, маючи на увазі добро нашої загальної справи, та складатимуть в своїх Комітетах чи Делегатурах відповідні датки на ту ціль”.⁵⁹⁷

Тепер ця справа набирає, продовжував автор, „спеціальної ваги, літо кінчається, зближається осінь і зима, та важка зима, що несе зі собою стільки прикрих хвилин і жури для кожного з нас, а вже для українського студента зокрема. Небагато людей знає, як дуже здоров'я української студіюючої молоді підкопане через ті всі труди й невигоди, серед яких величезна їх частина живе. Небагато українських громадян знає, як дуже шаліє грудна недуга в більшій або меншій стадії серед українських студентів. Небагато з нас знає серед яких, часом дуже трагічних харчевих, мешканевих чи одягових умовинах живе наша молодь. Ті, що займалися й займаються допомогою акцією для нашого студентства, бачили й чули неодноразово і не раз мусіли стискати губи від важкого болю. Тому наказом хвилини, святим обов'язком кожного свідомого українця, що думає про завтра — посвятитись щиро й ділово акції, що її веде у Львові Комісія ДУС, піти їй назустріч, та пропагувати її серед найширшого гуртка

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 68.

ЦДАВОВУ: Ф. 3571. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 3.

своїх приятелів і знайомих. Комісія ДУС не опікується самими лише галичанами, як би хтось міг думати, але на перше місце ставить тих усіх наших братів, що походять чи то із східних земель і опинились у Львові без рідні і гроша; чи з окраїн нашої землі – з Буковини, Закарпаття, Холмщини, Підляшся і Полісся чи Волині. Їм усім старається Комісія ДУС в першу чергу помагати, а вже головню тим, яких батьки заплатили кров'ю большевицькому наїздникові, або опинились далеко-далеко поза межами рідної землі”.⁵⁹⁸

Виходячи з того, що акція КоДУС-у матиме історичне значення, бо „це гоєння наших ран, це творення нашого майбутнього”, стаття ставила завдання перед українським громадянством зібрати на 1942-43 навчальний рік понад мільйон золотих – на стипендії у Львові і за кордоном, на утримання студентських гуртожитків, харчівень, допомоги на закупівлю одягу, книжок і т. д. „Здійснюймо всі чином гасло: Молодь на студії – нарід поможе!”, закінчував свій виступ Богдан Лончина.

Архівні документи свідчать, що вже з перших днів своєї праці в КоДУС-і Богдан Лончина предметно зайнявся виявленням молоді, яка через різні обставини залишила студії. З цією метою він розпочинає об'їзд галицьких теренів, водночас організовуючи збіркові акції на користь українського студентства. А для поліпшення матеріальних умов львівським студентам Богдан Лончина 5 серпня 1942 року зустрічається з представниками міських громадських організацій. У результаті цієї розмови було ухвалено рішення про те, що „КоДУС при УЦК розпочинає в краю кампанію збірки харчів до студентських кухонь”.⁵⁹⁹

За дорученням Голови УЦК Володимира Кубійовича Богдан Лончина наприкінці серпня 1942 року відвідав Берлін, де мав розмови з провідниками місцевої української допомогової студентської організації щодо об'єднання зусиль у цій справі, а також клопотався в міністерстві освіти про збільшення квоти для української студіюючої молоді у вищих навчальних закладах Німеччини. Крім того, він відвідав Дрезден, де домовився про прийняття на навчання українців до державної фотографічної школи, а також вирішив проблему позички для виплати стипендій нашій молоді у Відні. У цьому місті Богдан Лончина також зустрівся з вдовою померлого президента ЦеСУС-у Дмитра Равича, з якою обговорив проблему невідкладної допомоги і переселення її з дітьми до Львова.⁶⁰⁰

Якщо допомога нашим студентам за кордоном полягала винятково в призначанні стипендій чи одноразових допомог, то в краю, крім таких грошових допоміжних засобів, стала актуальною і проблема допомоги у формі організації їдалень і гуртожитків з огляду на специфічні обставини, що тоді тут панували. Фактично з 1942 року майже весь тягар утримання стипендіатів і

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 65/

Шептицький А. Церква і суспільне питання /Андрей Шептицький. – Львів, 1999. – Т. II. – Кн. 2. – С. 832.

Петрів В. Дві події. Митрополитові Кир Андреєві Шептицькому в перші роковини смерті / Всеволод Петрів. – Видавництво Візитурі й адміністрації греко-католицької церкви в Німеччині, 1945. – С. 30.

зорганізування фондів на стипендії припадав на край і КоДУС-Львів, оскільки збірки останнього з теренів Німеччини і Чехії не виносили більш як 2-4 тисячі рейхсмарок щомісячно, а опісля навіть і ще менше.

Щоб належно поставити акцію допомоги українському студентству, було вислано підготовлені Богданом Лончиною спеціальні обіжники, на основі яких створили місцеві комісії, що мали завданням організувати збірку фондів. Крім того, було організовано спеціальні поїздки референтів у терен з метою створити місцеві комісії та пропагувати допомогову акцію. Такі поїздки відбулися у травні, червні, серпні і вересні 1942 року до 33 місцевостей Галичини, і вони дали дуже добрі результати – місячні надходження на допомогову акцію українському студентству спочатку збільшилися вчетверо, а опісля і вдесятеро.

Щоб акція допомоги могла набрати якнайширшого розмаху, референт КоДУС-у Богдан Лончина розпочав потужну пропаганду її в пресі, видав кілька обіжників до всіх повітових комісій і делегатур УЦК. У „Краківських вістях” і „Львівських Вістях” появилися передовиці й інші пропагандивні статті, а крім цього майже кожного дня від вересня 1942 року до Різдва 1943 року з'являлися в пресі пропагандивні статті під заголовками: „Фонд студентів – це живий капітал української спільноти”; „Коли сьогодні не подумаємо про завтра, завтра буде запізно. Тому не забудьмо вже сьогодні зложити даток на допомогу студентству!” „Укладаючи бюджет видатків на кожний місяць, не забуваймо про даток на допомогу українському студентству!”; „Кожний українець, що складає на Студ-Фонд, допомагає забезпечити українського студента перед страхіттями зими!” тощо. Взагалі вся пропаганда акції велася під кличем: „Складаймо один мільйон на допомогу студентству!”.

З метою створити сталі фонди переведено одноразові ударні кампанії у формі публічних збірок на студентський фонд. Ведено їх під кличем: „Вересень – місяць українського студента. Складаймо один мільйон на студентський фонд!” У вересні й жовтні 1942 року перевели всі низові клітини УЦК на українських етнічних землях Генеральної губернії масові збірки у формі розпродажі „цеголок” в ціні по 5, 2 і 1 золотий. У вересні й жовтні 1942 року це дало 430.000 золотих, а через рік – 550.000 золотих.

Одночасно з улаштуванням студентського гуртожитку по вулиці Собінського навесні 1942 року відкрито там і першу студентську харчівню, що видавала кожного дня 200 обідів і 150 вечер. Ціна за обід становила 2, а за вечерю – 1,50 золотих. У листопаді 1942 і другу їдальню для студентів медицини, яка видавала щоденно 350 обідів, грудні 1943 – третю, для студентів лісової інженерії, де мали можливість одержати обіди 60 осіб.

Усі витрати брав на себе КоДУС. До речі, дві останні їдальні перебували під управою самих студентів.

У вересні 1942 року для українських студентів були запроваджені так звані „додаткові харчеві картки II” та пороблено заходи, щоб 80 відсотків стипендіатів у краю були звільнені від оплат за навчання у вищих навчальних закладах; це сталося остаточно в літньому семестрі 1943 року.

Крім того, КоДУС постійно підтримував таку студентську організацію Львова як ОПУС (Об'єднання праці українських студентів), переказуючи їй

щомісячно фінансову допомогу в сумі 2.000 золотих, а опісля студентську організацію в Німеччині НОУС (Національна організація українських студентів), виділяючи їй кожного місяця по 500 рейхсмарок (1.000 золотих). А ще надавалися одноразові субвенції на видання „Бюлетеню” НОУС-у і для філій НОУС-у. Одночасно підтримував КоДУС видання журналу „Студентський Прапор” у Львові, який редагував Богдан Лончина.

Значення збіркових акцій на допомогу українському студентству ще більше посилилося після відновлення навчання в медичному й ветеринарному інститутах у Львові. Тут українські студенти дістали можливість розпочати, продовжувати і закінчити свої студії. Цим самим розв’язувалася проблема забезпечення висококваліфікованими фахівцями у різних ділянках нашого суспільно-економічного і культурно-національного життя, брак котрих відчувався на кожному кроці. Ці потреби виникли ще за часів польської окупації, коли чинилися всілякі перешкоди й обмеження, щоб українську молодь не допустити до високих шкіл, а на навчання за кордон не кожний мав змогу виїхати. А під час більшовицької влади серед свідомої студентської молоді були найважчі втрати, оскільки енкаведисти саме нею найбільше „опікувалися”, тому серед неї був найбільший відсоток розстріляних, закатованих або вивезених⁶⁰¹.

Факт відкриття високих шкіл у Львові, наголошували в спеціальному зверненні до широких кіл громадянства керівники УЦК, вимагає, аби всі присвятили організації допомоги українському студентству належну увагу та взяли активну участь у цій благородній справі. Тим паче, що українське студентство рекрутувалося в основному з незаможних малоземельних селянських, робітничих і інтелігентських верств, а відтак не в силі через матеріальні труднощі з належним успіхом студіювати. З уваги на пекучу потребу виховати нові молоді кадри висококваліфікованих фахівців інтелігенції, Український Центральний Комітет заявляв, що він не може допустити до того, щоб можливості студій на високих школах не були повністю українською молоддю використані, і тому перебирав на себе моральну й матеріальну опіку над українським студентством. Зокрема, УЦК покликав централю КоДУС-у до Львова. Тепер до її складу увійшли: голова – професор Юрій Полянський, члени — професор Мар’ян Панчишин та інженер Євген Храпливий⁶⁰².

Крім того, керівники УЦК у Львові 8 червня 1942 року звернулися до діячів церкви з проханням узяти активну участь у зборі пожертв для студентів. За студентів-українців, котрих тільки за межами українських етнічних земель нараховувалося на той час 600, йшлося в зверненні, мусимо подбати самі. А завдання стояли такі:

„1. Подбати за гуртожитки й харчування для незаможних найздібніших студентів на високих школах у Львові. Щоби прийти з належною допомогою для одної третини наших студентів у Львові, потреба на це місячно приблизно 160 тисяч зол.

2. Український Центральний Комітет призначив на біжучий семестр для наших студентів в Німеччині 191 стипендію. На покриття цих зобов'язань потреба місячно 40.000 зол.

Це значить, що українське громадянство, бажаючи забезпечити собі вишкіл висококваліфікованих фахівців, зобов'язане добровільно жертвувати на студентський фонд хоч 200 тисяч зол. місячно. В іншому випадку занедбаємо рідку нагоду поповнення, винищеної більшовицьким режимом і війною, нашої інтелігентської верстви".⁶⁰³

Постійно апелюючи до свідомого українського громадянства щодо збору пожертв на користь студентства, керівники КоДУС-у водночас широко висвітлювали цю кампанію, оголошуючи до широкого загалу імена найактивніших жертводавців. Наприклад, улітку 1942 року, до звернення управи КоДУС-у до українського громадянства Чехії і Моравії щодо збору пожертв для студентства подається і список жертводавців: 8000 крон чеських – інженер Є. Гузар, 3200 – професор І. Горбачевський, 4000 доктор Р. Міцкевич, 2550 – професор П. Герасименко, 2380 – Президент Карпатської України о. А. Волошин.⁶⁰⁴

Маючи на меті забезпечити українське студентство в краї і за кордоном необхідними коштами на зимовий семестр, управа КоДУС-у вирішила організувати у вересні 1942 року „Місяць українського студента”. Провідник УЦК Володимир Кубійович у зв'язку з цим 31 серпня 1942 року особисто звернувся до всіх допомогових структур щодо посилення у цей час збіркової акції. Добро українського студента, писав він, „лежить нам дуже на серці, тому гаряче попираємо оцей почин Комісії ДУС і бажаємо, щоб її акція знайшла тепер серед нашого найширшого загалу якнайбільше зрозуміння і ділової піддержки. Тому теж припоручаємо усім Панам Головам УОК, УДК і Делегатур зайнятись якнайсердечніше тією акцією та робимо їх особисто в і д п о в і д а л ь н и м и за її успіх. (виділено в оригіналі. – В.Р.)

Тому припоручаємо Вам чи то особисто, чи при нагоді поїздок Ваших референтів в терен звернути значну увагу місцевого громадянства на справу допомоги українській студіючій молоді та заохотити його до масового складання датків на цю благородну ціль. Ми всі бажаємо глядіти в майбутнє нашої нації, тому мусимо всі, як один, пам'ятати про те, що опіка над нашою академічною молоддю, це якраз запорука цього доброго майбутнього.

Кожна українська місцевість повинна в місяці вересні улаштувати якусь імпрезу спортову, концертну, театральну чи іншу і весь дохід з неї призначити на фонд допомоги українському студентству. Цим повинні зайнятись, в першу чергу, місцеві УОТ. Рівно ж при видачі виказок треба, щоб петенти склали добровільні пожертви на повищу ціль. Взагалі припоручаємо використовувати всякі можливості – приватні чи публічні, щоб належно посилити акцію в цілому краю; головно ж звернутись із спеціальним зазивом до нашого купецтва.⁶⁰⁵

Там само. – Спр. 146. – Арк. 59.

ЦДІАУЛ: Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 43.

Там само. – Спр. 152. – Арк. 23.

1 вересня 1942 року появляється й спеціальна стаття в газеті „Краківські вісті” про допомогу українській студентській молоді. Її автори – керівники КоДУС-у Ю. Полянський, М. Панчишин і Є. Храпливий наголошували: „Молодь – це в кожній нації такий скарб, якому нема ціни. Цей скарб треба лиш уміти оцінити і захопитись ним. Цим скарбом треба вміти дорожити, плекати його та заздро зберігати й боронити його перед усяким лихом, щоб опісля можна було з гордістю показати його усьому світові в повній красі.

І українській нації має цей дорогоцінний скарб – молодь. З осіннім семестром, що саме в цих місяцях починається, студіюватиме у високих школах у краю і за кордоном понад дві тисячі тієї молоді. Чи ж не величезна це радість для нас, чи ж не притемнює вона всіх тих болючих ударів, яких цілими десятками й сотками літ не щадила нам історія? Які ж марні усі смутки, які нас оточують, у порівнянні з цією дійсністю! Нам лиш уміти належно оцінити цей радісний факт. Чей же в цій молоді і цією молоддю ми живемо, наш всенародній організм скріпляється, відмолоджується, ублагороднюється, ми зростаємо в силу. В обличчі цього факту можемо забути про дещо, а дбати з найбільшою печаливістю про ту молодь, з якою ми всі маємо творити одну духову спільноту, якій маємо передати ту думку і ту ідею, що її ми одідичили від наших батьків і дідів, яку маємо втягнути в той зв’язок поколінь, що тягнеться у нас від незабутнього 1918 року, від козацьких часів і княжих лицарів, і тою, дорогою нам усім українською молоддю треба нам сердечно зайнятися та створити для неї умовини, серед яких вона могла б спокійно жити, студіювати і правильно кінчити свої студії. І ця справа вимагає зусилля не одиниць, а всього українського загалу, всіх його верств без вийнятку”.⁶⁰⁶

Невдовзі на шпальтах цієї газети бачимо й перші підсумки збіркових акцій від часу заснування КоДУС-у. Зокрема, довідуємося, що від осені 1940 року виплачено 679 стипендій та одноразових допомог на загальну суму 551.280 польських злотих. А на наступний семестр референтура допомоги українським студентам планувала надати 410 стипендій по 200 злотих пересічно: 250 на Львів і 160 для студентів з-за кордону, разом на 82.000 злотих щомісячно – 984.000 щорічно. Гасло: „Один мільон на студ. фонд” – це не галаслива фраза, а реальна потреба.⁶⁰⁷

Зі свого боку українське студентство вже могло звітувати поважними здобутками в праці. „Проломання лінивства, доривочної науки, душевного неспокою, наголошувалося в „Краківських вістях”, – помічається наглядно. Поминувши деякі прикрі явища в житті частини студентства, про що писалось недавно, молодь не тратить часу, не байдикує, але совісно вчиться.

Другим, незвичайно позитивним, явищем в житті сучасної студіюючої молоді, є факт повного зникну партійницької гризні, сварок, непорозумінь. Русло студентського життя прибрало спокійний, але рішучий напрямок і заповнилося всеціло радісним сприйманням життя та творчою працею... Третім позитивним явищем – це зрозуміння ваги поширення українського доброго

Шептицький А. Церква і суспільне питання. /Андрей Шептицький. – Львів, 1999. – Т. II. – Кн. 2. – С. 872.

Краківські вісті. – 1943. – 13 квітня.

імені серед чужинців і не лише в рамках репрезентаційних вечорів чи концертів, але й особистими зв'язками, дружбою, товаришуванням, значить безпосереднім, і не менше успішним способом.⁶⁰⁸

„Краківські вісті” в ті дні намагаються оповістити нашу молодь про умови вступу до вищих навчальних закладів. Скажімо, в одному з чергових чисел газети з'являється повідомлення про таке до вищих навчальних закладів Бреслау. При цьому газета нагадує, що всі ті, що „внесли подання на стипендію КоДУС, зголосяться обов'язково перед від'їздом на студії до КоДУС-а, Львів, Паркова, 10”.⁶⁰⁹

Ще один з аспектів постійного зацікавлення газети в той час - умови життя українських студентів, що було важливою умовою успішного навчання. Зокрема, цей часопис присвятив окрему статтю про інтернат для студентів, улаштований заходами УЦК у Львові. Найбільш потребує допомоги студенти знаходили тут приміщення та рівночасно з тим і прохарчування. Так, цей дім студентів на вулиці Собінського, 7 під ту пору був переповнений: в кімнатах, призначених для двох, мешкало по троє, а деколи й четверо студентів, під помешкання було зайнято навіть кабінети медичної допомоги, читальню. Тож газета ставить питання про необхідність прискорити відкриття ще одного гуртожитку.⁶¹⁰

В одному з наступних чисел газети вміщується кореспонденція про організацію виплати стипендій КоДУС-ом у Львові за вересень-жовтень 1942 року. Її автор – Ярослав Дністрянський звертає особливу увагу на те, що „завдяки свідомості українського громадянства можуть тепер студіювати ті, що за Польщі не могли й думати про те, а за большевиків ховалися по лісах. Завдяки стипендії може студіювати той, хто з матеріальних причин перервав кілька років тому студії і той, що або давно оженився і досі працював у крамниці чи доуривночно в якійсь установі. Для всіх них створені сьогодні кращі умови! Зустрінете тут студентів з усіх українських земель, можете стрінути і свого „старого” знайомого. Ось придніпрянець Е. Л., здоровий 26-літній син священика з Чернігівщини, що як большевицький вояк попав у полон, а сьогодні звільнений і вписаний до Богословської Академії у Львові. З ним його друг Іван Г. з Прилук, що ще за большевиків приїхав до Львова студіювати, бо тут дешевше („на показ”) ніж у Києві. Ось і хвора студентка із самого Києва, що приїхала сюди ще за большевиків з матір'ю і тут залишилась: батько був в українському уряді 1918 р., тож ще в 1931 р. винюхали його большевики й вивезли кудись, що й слід за ним пропав, а мати, як інженер-економіст, працює до сьогодні у Львові. А ось і холмщак із Грубешівщини та підляшак із Білої, в

Там само. – 1942. – 26 березня.

* Очевидно, що саме завдяки зусиллям Зенона Кузелі кількість українського студентства в Німеччині на переломі 1942 року у порівнянні з іншими чужинцями не зменшилося. На першому місці втримались болгари, кількість яких з 1375 підскочила до 2500, далі йшла українська студентська група – близько 600, хорвати, румуни, іранці, кількість яких коливалося в межах 140 –160 (Краківські вісті. – 1943. – 13 квітня).

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 2. – Спр. 83а. – Арк. 1-1 зв.

переважній більшості діти селян і, як це не дивно, потребують тут окремої опіки. А всі вони – із бідних селян. Студент політехніки з Черепина біля Львова має тільки 1 морг поля, 27-літній студент агрономії Іван С. із Василева б. Белза має безземельну маму, що не може йому зовсім допомогти: батько згинув ще на італійському фронті, а сам він учився за Польщі, але його „спалили” при maturі і не міг думати про дальші студії... Ось абсолювент Малої Семинарії, син робітника зі Львова, Г., що лишився зовсім на вулиці без батьків , бо їх вивезли большевики на Сибір за те, що другий син, інженер, утік до Німеччини і звідти писав до них... ”.⁶¹¹

У статті також зазначається, що „наші студенти мають справжнього опікуна в референті УЦК д-рі Л. (*йдеться про Богдана Лончину.- В. Р.*). Він при виплаті стипендій полагоджує рівночасно всі життєві справи студентів: цей просить його бльочків на обіди в студентському гуртожитку, той полагоджує справу оснування другого гуртожитка в підльвівських селах, управитель гуртожитка при вул. Собінського може й тут з ним обговорити справу дисципліни й суспільної роботи студентів, їх хору та ін.”.⁶¹²

Часопис також повідомляє про те, що від осені 1940 року на студентський фонд українське громадянство зібрало вже 551.280 золотих. Коли в початках збіркової акції місячний фонд виносив кільканадцять тисяч золотих, то після поширення її до Галичини „повинен дати понад 100.000 зол., а публична збірка у вересні і жовтні ц. р. повинна б принести понад 300.000 зол.”

За час своєї діяльності (4 семестри) виплачено 679 стипендій та одноразових допомог на суму 551.280 золотих, а в новому семестрі планується видати 410 стипендій по 200 зол. пересічно: 250 на Львів і 160 для студентів з-за кордону, разом на 82.000 щомісячно, отже, 984.000 річно.⁶¹³

Цей своєрідний дороговказ у справі допомоги українському студентству газета постійно пропагує на своїх сторінках у роки війни, наголошуючи на тому , що „нам треба твердо отвертими очима глядіти на все те, що твориться довкола нас, обсервувати хід подій цієї епохальної доби, в якій маємо щастя жити, і, що головне, йти з духом часу, щоб не застоятись на місці, не дати себе випередити іншим – і не опам’ятатися щойно тоді, коли буде запізно. Бо і добре майбутнє належатиме лиш до тих, що його зуміють собі самі підготувати. Доля кожного з нас водиться лиш виключно в його власних руках, а зовнішні обставини можуть її дещо припізнити, але ніколи задержати чи знищити.

А де ж лежить доля українського народу, як не в українській молоді, що тепер розвивається і вчиться та гартується до самостійного життя на службі народу? Молодь – це в кожній нації такий скарб, якому нема ціни. Цей скарб треба лиш уміти оцінити і захопитись ним. Цим скарбом треба вміти дорожити, плекати його та заздро зберігати й боронити його перед усяким лихом, щоб опісля можна було з гордістю показати його усьому світові в повній красі”.⁶¹⁴

Там само. – Арк. 1.

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 2. – Спр. 83а. – Арк. 1 зв.

Там само.

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 2. – Спр. 83а. – Арк. 1 зв.

Необхідно наголосити, що ініціатори збіркових акцій на користь українського студентства намагалися знайти різні підходи до нашого громадянства, аби воно зрозуміло важливість цієї справи. Так, в одній із тогочасних статей пишеться: „Є чимало вдів і сиріт, чимало калік, німецьких та вбогих, що їх війна обдерла з усього. Всі вони мають дістати допомогу від тих, що для них доля була ласкавіша. До цієї допомоги мають вони слухне право. Наше громадянство має обов'язок рятувати тих бідних людей від голоду і холоду. Виконання цього обов'язку вимагає від нього не лише християнська любов ближнього, а й почуття національної солідарності (єдності).

Крім згаданих вище людей, що їм належить допомога, є ще одна і доволі велика група людей, що їй має допомагати народ в ім'я своєї майбутності. Ця група, то молодь, що вчиться по школах. Не будемо тут розписуватися про значіння молоді для народу, це річ загальновідома. Вистане згадати, що молодь це взагалі продовження існування народу, це ті люди, що заступлять у майбутньому теперішнє покоління. Зокрема, молодь, що вчиться тепер по високих школах, - це його інтелігенція (священики, лікарі, адвокати, судді, інженери і т. д.)”.⁶¹⁵

Справді, справа молоді, що вчиться по школах, наголошувалося в даній публікації, „не є виключно справою її найближчих родин, хоч вони, звичайно, в першу чергу зобов'язані нести тягар, зв'язаний з удержанням її по містах. Однак цей тягар дуже часто перевищує її спроможність, і молодий студент чи студентка мусить перервати науку або продовжує її не раз серед надмірно важких умов. така молода людина борикається роками зі злиднями, втрачає здоров'я та життєву енергію на те, щоб здобути скромні засоби на нуждений прожиток. Дуже часто вона не видержує тієї боротьби і передчасно сходиться в могиу; всі її труди і здобуте знання йдуть на марно.

Так бувало не раз у мирних часах, коли назагал нужда була менша, харчі, одяг та інші речі були доступніші. Військовий час покладає на наше громадянство обов'язок особливо пильно допомагати студентству”.⁶¹⁶

А потреба на 1942-43 навчальний рік – 410 стипендій по 200 злотих пересічно. На місяць щонайменше 100 тисяч золотих, на шкільний рік – мільйон. Цей мільйон мало зібрати наше громадянство. Всі українці повинні жертвувати, що хто може, бо „видаток на допомогу молоді – це немов вкладка до щадничої каси, з якої дуже високих відсотків користатиме весь народ”.⁶¹⁷

Відтак українське громадянство намагалося різними засобами заохотити молодь до студій в краю, особливо ж на чужині. Скажімо, в квітні 1943 року повідомлялося про встановлення чотирьох річних стипендій ім. К. Мацієвича по 3.000 злотих кожна, що дорівнювало 1.500 німецьких рейхсмарок.⁶¹⁸

Однак найважливішою ділянкою діяльності КоДУС-у залишалося надання стипендій та допомоги. Якщо розмір їх для студентів у краю спочатку становив відповідно 200 і 100 золотих місячно, то з осені 1942 року повна

Голос Підкарпаття (Львів). – 1942. – 27 вересня.

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 11.

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 13.

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 6.

стипендія сягала 250, а частинна – 150 щомісяця. Розмір одноразової допомоги був установлений у сумі 100-400 золотих, однак були винятки і більших допомог, наприклад, на оплату докторського іспиту.

Перебіг задоволення клопотань про надання стипендії виглядав таким чином: за два місяці перед початком нового семестру КоДУС оголошував у пресі конкурс, у якому зазначалося до якого терміну й де треба складати прохання та які потрібні документи до нього. Львівські студенти свої прохання подавали до канцелярії УЦК, а студенти-українці із-закордону висилали їх до КоДУС-у в Берлін, звідки вони після розгляду їх місцевим КоДУС-ом, вони надходили до Львова для остаточного вирішення.

До прохання прикладали претенденти, що вперше зверталися за стипендією такі документи: життєпис, свідоцтво зрілості або свідоцтва іспитів, посвідку про матеріальний стан батьків, опінію громадської установи і студентської організації (якщо претендент уже студіював), інші поручення. Ті, що старалися продовження стипендії, додавали до прохання щонайменше два свідоцтва складання іспитів та відношення студентської організації, яке надсилалося до канцелярії КоДУС-у. Після перегляду всіх подань – збиралась Комісія ДУС для вирішення справи. З огляду на малу кількість студентів філософського й правничого факультетів (у Львові за німецької влади їх узагалі не було: дозволено лише медицину, фармацію, ветеринарію, політехніку, агрономію й лісова інженерію), а за кордоном на цих факультетах українських студентів навчалось дуже мало – КоДУС заохочував студіювати право, чи філософію, а головне україністику в Українському Вільному Університеті у Празі, і студентів цих факультетів брали в першу чергу під увагу при розподілі стипендій.

Старались також про стипендії українські студенти з Італії, Хорватії, Бельгії і Франції. Усього ж у львівській період свого існування КоДУС надав допомоги на суму 2.276.200 золотих. Крім цього, вислано на рахунок КоДУС-у в європейські банки 300.000 золотих.

Пропагуючи допомогову акцію, референти КоДУС-у звертали увагу громадянства, що дар на студентський фонд, це обов'язок, а не ласка і це - зусилля українського народу витворити нові кадри інтелігенції. А студент, що одержував стипендію, також не мав уважати її за якусь підмогу для бідака, а тільки як допомогу нації для його студій, при чому він письмово зобов'язувався після їх закінчення одержану стипендію повернути КоДУС-ові, чи якійсь іншій установі, що буде цією акцією займатися.

Перебуваючи у Львові, КоДУС намагався доцільно керувати студіями і вибором фаху, при чому фаворизував такі студії, що їх вибрало мало студентів: філософію і філологію, право, економічні науки, журналістику, а насамперед українознавчі студії в Українському Вільному Університеті в Празі.

З метою кращого ознайомлення з побутом нашого студентства Богдан Лончина регулярно відвідував українські студентські осередки в Європі. Наприклад, 25 січня 1943 року голова КоДУС-у професор Юрій Полянський вносить на засіданні комісії пропозицію про поїздку референта Лончини до Берліна, Відня, Дрездена, Праги, Бреслау та Грацу з метою „провіщення

морального та матеріального рівня українських студентів в Німеччині, налагодження тіснішого їх зв'язку із краєм, покращання цілого організаційного апарату... Комісія висловлюється беззастережно за поїздкою. Вона стоїть на становищі, що така поїздка дасть відчутти нашому студентові за кордоном вагу і тепло громадянської ним опіки".⁶¹⁹

Поряд з Львом і Берліном продовжила свої благодійні традиції й українська Прага. Завдяки пожегвам нашого громадянства й ініціативам викладацького складу з 1940 року започатковується нова блискуча сторінка в житті українських Подебрад, коли стільки багато слухачів зголосилося до навчання, що тамтешній інститут міг відновити й впевнити свою матеріальну базу та розпочати й поширити навчальну чинність. Коли попередні роки давали УТГІ пересічно 160 нових студіюючих, то 1940 – понад 400. До видавництва УТГІ посипалось стільки замовлень, що його технічний апарат, не розрахований на таку кон'юнктуру, мусів прикладати багато зусиль, щоб задовольнити своїх інтересантів".⁶²⁰

Відтепер утримувався інститут винятково навчальними таксами та дотаціями ТПУГА. Ці дотації покривали приблизно половину бюджету інституту й склалися з пожертв, що надходили з усіх частин світу, де були українці. І навчалися в ньому під час воєнної завірюхи українці звідусіль.

Відтак доводилося відшуковувати різні джерела для підтримки української молоді, що і в часи війни бажала здобувати вищу освіту. Переконалися в тому, що українська душа відкривається для пожертви студентству можна було переконалися з багатьох спеціально організованих збірок серед нашого громадянства в роки війни. Так, під час Різдва 1943 року, наприклад, загостило наше студентство Праги до українських родин з традиційною колядою. Крім сердечного прийняття й щедрої гостини за святковим столом, були також великі пожертви. Скажімо, Євген Вировий і Степан Росоха подарували по 1000 чеських крон, Нестор Білик, Володимир Кулієвич і Микола Долинай – по 500. Кожний з українських професорів - Дмитро Антонович, Дмитро Дорошенко, Олександр Колеса, Симон Наріжний – вручили по 100 крон, а разом зібрано тоді 7.620 крон.

Наочним свідченням благодійності українського громадянства в ім'я творення власної національної еліти є список празьких жертводавців КоДУС-у від дня його заснування до 30 червня 1943 року:

	1940 р	1941 р.	1942 р.	1943 р.	Разом
Алиськевич А., дир.	—	180 -"-	240 -"-	140 -"-	560 -"-
Альтанський В.	—	35 -"-	—	—	35 -"-
Андрейків М., інж.	—	150 -"-	—	50 -"-	200 -"-

Краківські вісті. – 1943. – 3 лютого.

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 2. – Спр. 75 д. – Арк.8-9.

Антонович Д., проф.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Артемович А., проф	—	100 -"-	50 -"-	—	150 -"-
Афанасівський, інж.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Бабинець	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Байлюк О	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Бакала М., інж.	—	220 -"-	430 -"-	350 -"-	1000 -"-
Балабас О., проф.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Балицький Р., інж.	—	40 -"-	—	—	40 -"-
Баранів О., проф.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Бариш З., др.	—	—	—	200 -"-	200 -"-
Барзилович М., інж.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Бартова М.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Барцал Е., інж.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Батіг Г.	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Бережницький Ю.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Бибик В.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Бідаш І.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Білецький Д.	—	100 -"-	100 -"-	—	175 -"-
Білик Н., др	—	350 -"-	250 -"-	200 -"-	800 -"-
Білий П. інж.	—	50 -"-	—	50 -"-	100 -"-
Блага Й.	30	—	—	—	50 -"-
Блестівна А.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Боднаренко М., інж.	—	165 -"-	125 -"-	30 -"-	320 -"-
Бойко М.	—	300 -"-	360 -"-	200 -"-	860 -"-
Борковський І., проф.	—	200 -"-	—	80 -"-	280 -"-
Бородайкевич В., інж.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Бородаєвський С., проф.	—	20 -"-	—	—	20 -"-

Брайко С.	—	—	—	250 -"-	250 -"-
Брень Ю.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Брень Ю.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Бубняк М.	—	60 -"-	—	—	60 -"-
Будянський І.	—	—	—	40 -"-	40 -"-
Буркацький А.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Бутович К.	—	90 -"-	—	—	90 -"-
Василишин Г.	—	40 -"-	—	—	40 -"-
Васьківський, др.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Вашечко І.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Вербовський О., др.	—	140 -"-	240 -"-	100 -"-	480 -"-
Вергун О., др.	—	50 -"-	100 -"-	300 -"-	450 -"-
Виноградник, інж.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Вітвицька	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Власенко В., інж.	—	20 -"-	—	50 -"-	50 -"-
Власюк О.	—	—	—	110 -"-	110 -"-
Вовк І., др.	—	650 -"-	300 -"-	—	950 -"-
Возніцький С.	—	—	—	110 -"-	110 -"-
Волохів Л.	—	—	—	110 -"-	110 -"-
Волошин А., др.	1930	50 -"-	600 -"-	—	2580 -"-
Воробець М.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Габань М., др.	—	90 -"-	—	—	90 -"-
Габчак О.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Гаврилюк Е., інж.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Гаврилюк К.	—	400 -"-	900 -"-	150 -"-	1450 -"-
Гайдай О., інж.	—	60 -"-	—	—	60 -"-
Гайманівський О., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-

Галька А., інж.	1250 -"-	30 -"-	—	—	1280 -"-
Ганківський Е., інж.	10 -"-	10 -"-	20 -"-	100 -"-	230 -"-
Гарасевич, радн.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Гасинець І.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Гачекова-Пок.	—	150 -"-	200 -"-	—	350 -"-
Герасименко П., проф.	—	2150 -"-	1000 -"-	—	3150 -"-
Голик В., інж.	—	90 -"-	90 -"-	—	180 -"-
Гончаров-Гончар, др.	—	300 -"-	—	—	300 -"-
Горват І.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Горбачевський, проф.	1000 -"-	1200 -"-	2000 -"-	20 -"-	4220 -"-
Гордієнко, інж.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Гофманова	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Горський С., др.	—	5 -"-	—	—	5 -"-
Грабина Л., проф.	—	—	—	10 -"-	10 -"-
Григоріїв М.	—	20 -"-	—	100 -"-	120 -"-
Гринь Н.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Гринів В.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Грицай Г., інж.	—	25 -"-	20 -"-	25 -"-	70 -"-
Грицина Е., інж.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Гр. кат. парох. Уряд	—	—	20 -"-	—	20 -"-
Гудим П., др.	—	—	—	1000 -"-	1000 -"-
Гузар Е., інж.	—	2000 -"-	11000 -"-	12000 -"-	25000 -"-
Гуменюкова А., др.	—	5 -"-	—	100 -"-	105 -"-
Гупаловський М., др	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Газдайка В.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Галаган О., др.	—	20 -"-	—	—	20 -"-

Галянт М., др.	—	1000 -"-	1500 -"-	1500 -"-	4000 -"-
Геніюш, др.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Геричка П., др.	—	—	700 -"-	1000 -"-	1700 -"-
Геруля В.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Глікерова О.	—	—	—	25 -"-	25 -"-
Гулей С.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Данилович Р., інж.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Дараган В.	—	155 -"-	40 -"-	—	195 -"-
Дашкова П.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Дзидз С., інж.	—	180 -"-	140 -"-	105 -"-	425 -"-
Дзябенко, інж.	—	—	—	130 -"-	130 -"-
Дерлиця Р. др.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Діброва В.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Дідух Т., др.	100 -"-	150 -"-	—	—	250 -"-
Дикий Я., др.	—	300 -"-	400 -"-	—	700 -"-
Дністрянська З., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Добриловський Ю.	—	320 -"-	200 -"-	—	520 -"-
Долинай М., др.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Дольний О., інж.	100 -"-	100 -"-	—	—	200 -"-
Дольницький І., др.	—	140 -"-	200 -"-	65 -"-	405 -"-
Доманицький В., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Дондик М.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Дорошенко Д., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Доскоч Г.	10 -"-	—	—	100 -"-	100 -"-
Дрикалович В., інж.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Дробиш А.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Дуб К., радн.	—	200 -"-	50 -"-	—	250 -"-

Дуб Л.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Дубина І.	—	50 -"-	—	40 -"-	90 -"-
Дубок М.	—	5 -"-	—	—	5 -"-
Дума Р., інж.	—	—	100 -"-	200 -"-	300 -"-
Ейхельман О., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Єлиїв М., др.	100 -"-	600 -"-	800 -"-	—	1500 -"-
Жарська	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Животко А.	—	90 -"-	30 -"-	20 -"-	140 -"-
Жданович Т.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Жупний С., інж.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Завальняк М., др.	—	700 -"-	1000 -"	400 -"-	2100 -"-
Заворотюк О., др.	—	—	—	150 -"-	150 -"-
Загребельний С., др.	—	—	300 -"-	600 -"-	900 -"-
Загриновський М., інж	10 -"-	70 -"-	10 -"-	—	90 -"-
Зайончковський В.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Зайцев М., інж.	—	240 -"-	240 -"-	120 -"-	600 -"-
Зайків В.	—	60 -"-	—	—	30 -"-
Закоинський К.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Запонковський В.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Запоточний-Мор. М.	—	2000 -"-	—	1000 -"	3000 -"-
Зарицький Б., др.	—	1350 -"-	—	—	1350 -"-
Зім В., др.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Зіневич І., др.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Зіма П	—	80 -"-	—	100 -"-	180 -"-
Зоць Ю., інж	—	—	100 -"-	—	100 -"-
Івановський В., др.	—	—	—	100 -"-	100 -"-

Іванчук А., др.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Івасечко О.	—	65 -"-	75 -"-	—	140 -"-
Івасишинова С.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Івасів Е.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Кабачків І., проф.	—	—	—	80 -"-	80 -"-
Калюжна І., др.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Карабін О.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Каратницький, інж.	10 -"-	90 -"-	20 -"-	—	120 -"-
Каргер А.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Квас І., інж.	—	410 -"-	150 -"-	30 -"-	590 -"-
Кейван А., др.	50 -"-	250 -"-	50 -"-	500 -"-	850 -"-
Кейванова-Франц., др.	50 -"-	250 -"-	50 -"-	500 -"-	850 -"-
Келемен І.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Керничний. П. др.	—	900 -"-	—	—	900 -"-
Кіт Т.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Кіт П.	—	—	—	40 -"-	40 -"-
Кирчів Р., др.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Ключурак С.	—	100 -"-	300 -"-	—	400 -"-
Кметь М., др.	—	260 -"-	50 -"-	—	310 -"-
Коваленко О., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Ковшеників П.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Когут Е., др	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Козак І.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Кокешова С.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Колцуняк Ю.	—	76 -"-	220 -"-	140 -"-	436 -"-
Колесса О., др. проф.	—	400 -"-	300 -"-	200 -"-	900 -"-
Коломиєць, д. проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-

Колубаїв С., інж.	—	50 -"-	100 -"-	50 -"-	200 -"-
Коник Ф.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Конош О., др.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Копиняк А.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Корб'як В.	—	—	—	40 -"-	40 -"-
Корчак М., інж.	—	50 -"-	50 -"-	—	100 -"-
Корнійчук, арх.	—	20 -"-	—	100 -"-	120 -"-
Королева Н.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Котович П.	—	50 -"-	60 -"-	—	110 -"-
Краєвський В., інж.	—	50 -"-	100 -"-	—	150 -"-
Крамаренко П., інж.	—	10 -"-	15 -"-	—	25 -"-
Красноніс П., інж.	—	130 -"-	150 -"-	90 -"-	370 -"-
Курчаківський П.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Кухарський Ю., інж.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Кунда В. (УАГ)	—	—	1800 -"-	—	1800 -"-
Кульчицький. Е., інж.	—	5 -"-	50 -"-	—	55 -"-
Кулієвич В., інж.	—	330 -"-	250 -"-	60 -"-	640 -"-
Кулай О., інж.	—	300 -"-	100 -"-	—	400 -"-
Кукурузова М.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Кукшин І.	—	80 -"-	20 -"-	20 -"-	120 -"-
Крицький П., інж.	—	210 -"-	230 -"-	—	440 -"-
Криницький В., інж.	—	410 -"-	100 -"-	100 -"-	610 -"-
Лааф Я.	—	33 -"-	—	—	33 -"-
Лабецький Л., інж.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Лагдан К.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Лазарев Е.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Левитська	—	20 -"-	—	—	20 -"-

Левочко О.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Леонтович І.	—	—	100 -"-	—	100 -"-
Леонтович Пач., др.	—	20 -"-	50 -"-	—	70 -"-
Лещинський В.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Лисенко Ф., інж.	—	20 -"-	—	50 -"-	70 -"-
Лисянська А.	—	5 -"-	—	—	5 -"-
Ліськевич М., радн.	—	1200 -"-	1400 -"-	400 -"-	3000 -"-
Літвін Л., др.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Любинецький М., проф.	—	—	—	150 -"-	150 -"-
Лятуринська О.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Лорченко М., проф	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Лар В., о.	—	190 -"-	240 -"-	160 -"-	590 -"-
Мавезник А., інж.	—	40 -"-	—	—	40 -"-
Магальяс М., інж.	—	10 -"-	—	70 -"-	80 -"-
Мазепа Г.	—	7 -"-	—	—	7 -"-
Макаренко А.	—	—	—	300 -"-	300 -"-
Макух М., др.	—	260 -"-	—	—	260 -"-
Меленка С.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Малинський, др.	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Маренін М., інж.	—	70 -"-	40 -"-	30 -"-	140 -"-
Малько І., др.	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Манжула А.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Манжула А.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
М'яновський Г., інж.	—	—	20 -"-	—	20 -"-
Мануляк С., др.	—	—	1200 -"-	—	1200 -"-
Маркович Ю.	—	—	20 -"-	—	20 -"-
Мартинець О., mgr.	—	40 -"-	—	20 -"-	60 -"-

Мартинович В.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Маруняк К.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Матринчук С., радн.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Мацакова О	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Мацевич В., др.	100 -"-	600 -"-	—	—	700 -"-
Мачегора Р.	50 -"-	—	—	200 -"-	250 -"-
Медвідь С.	—	—	200 -"-	100 -"-	300 -"-
Меринда В., др.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Меркун А., інж.	—	120 -"-	—	—	120 -"-
Метельський Р., др.	—	—	—	500 -"-	500 -"-
Миськів М.	—	2 -"-	—	—	2 -"-
Михаськів С., др.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Мірна З.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Мішкевич Р., др.	—	1800 -"-	2400 -"-	900 -"-	5100 -"-
Моралевич Я., доц.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Москалів В.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Назаркевич І., інж.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Наконечний Т., др.	—	150 -"-	70 -"-	—	220 -"-
Неверлі Я.	25 -"-	—	—	—	25 -"-
Несторенко	—	60 -"-	—	—	60 -"-
Нещадименко І., інж.	—	160 -"-	—	—	160 -"-
Ніжанковський Л.	—	210 -"-	60 -"-	—	270 -"-
Новіцький А., інж.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Носкова М.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Огоцький І., інж	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Одайник Г.	—	110 -"-	50 -"-	600 -"-	760 -"-
Олексик М	—	—	—	50 -"-	50 -"-

Олесь О., др.	—	—	—	1000--	1000 -"-
Омельченко Г., проф.	—	—	—	10 -"-	10 -"-
Омельчук Е., др.	20 -"-	200 -"-	200 -"-	200 -"-	620 -"-
Онуфрій Т.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Орелецький В., др.	—	—	150 -"-	310 -"-	460 -"-
Ортинський А., др.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Ортинський І., др.	—	1000 -"-	—	—	1000 -"-
Осорська	—	2 -"-	—	—	2 -"-
Островершенко І., інж.	—	75 -"-	—	—	75 -"-
Ольшевський О., др.	—	250 -"-	550 -"-	450 -"-	1250 -"-
Очеретько К.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Павлишин Л., інж	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Павлюк Т., др	—	—	200 -"-	100 -"-	300 -"-
Павник А., др.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Пакош В	30 -"-	20 -"-	—	—	50 -"-
Панькевич І., проф.	—	70 -"-	30 -"-	20 -"-	120 -"-
Паньченко, інж.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Пелипів Д., інж.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Петрашевський Д., інж.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Петрик О.	—	—	—	40 -"-	40 -"-
Петрів В., ген.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Пиріг В., інж.	—	150 -"-	—	—	150 -"-
Пісачкова-Остапчук	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Плешкан Г	—	5 -"-	—	—	5 -"-
Плескач Е., інж.	—	140 -"-	—	150 -"-	290 -"-
Плешкан М., інж.	—	500 -"-	350 -"-	100 -"-	950 -"-
Плешко В.	—	50 -"-	—	—	50 -"-

Плітас З., др.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Поборжакова Т.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Подедворний Т., др.	—	250 -"-	550 -"-	250 -"-	1050 -"-
Подлеський П., др.	—	50 -"-	30 -"-	20 -"-	100 -"-
Поливка-Кульчиць.	—	—	—	500 -"-	500 -"-
Попель-Сулима І	—	255 -"-	350 -"-	150 -"-	755 -"-
Потурняк П., др.	—	200 -"-	200 -"-	1000 -"-	1400 -"-
Приходько В., проф.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Приходько О. проф	—	30 -"-	50 -"-	—	80 -"-
Приходько-Солух.Т., др.	—	110 -"-	80 -"-	150 -"-	340 -"-
Проданчук П.	—	—	—	15 -"-	15 -"-
Прокопів М., др.	—	120 -"-	80 -"-	20 -"-	220 -"-
Пуйо М.	—	—	—	5 -"-	5 -"-
Пухальський Т.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Рибак Я., др.	—	50 -"-	50 -"-	—	100 -"-
Риндик М.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Романченко М., інж.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Роменчук В.	—	—	—	—	5 -"-
Росоха С., др.	—	—	—	—	70 -"-
Россіневич М.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Рубинович Й., радн.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Русин	—	4 -"-	—	—	4 -"-
Рябів І., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Сабат А., інж.	—	450 -"-	500 -"-	—	950 -"-
Садовський Т., проф.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Світавський П.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Свобода В., інж.	—	—	—	100 -"-	100 -"-

Святелик Є.	—	—	—	400 -"-	400 -"-
Семака др.	—	5 -"-	—	—	5 -"-
Семашко С., інж.	—	200 -"-	—	200 -"-	400 -"-
Семець М., др.	—	100 -"-	100 -"-	100 -"-	300 -"-
Семченко І.	10 -"-	—	—	—	10 -"-
Сеник С.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Сербин Ф., інж.	—	60 -"-	20 -"-	—	80 -"-
Сергієнко П. інж.	—	80 -"-	50 -"-	—	130 -"-
Симянців В., інж	—	—	—	15 -"-	15 -"-
Сипченко І.	—	—	—	10 -"-	10 -"-
Січинський В., проф.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Скодовський А.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Скоморовська-Ліп., др.	—	400 -"-	400 -"-	250 -"-	1050 -"-
Слука О.	—	—	—	125 -"-	125 -"-
Слюсаренко Ф., проф.	—	80 -"-	30 -"-	70 -"-	180 -"-
Смук І.	—	80 -"-	—	—	80 -"-
Сокира, інж.	—	—	50 -"-	—	50 -"-
Сокологорський П.	—	—	100 -"-	150 -"-	250 -"-
Сологуб В., др.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Станькевич Т.	—	60 -"-	100 -"-	—	160 -"-
Стасишин І., др.	—	—	50 -"-	—	50 -"-
Стебельський С., др.	—	20 -"-	20 -"-	20 -"-	60 -"-
Стешко Ф., проф.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Стефанишин А.	—	—	90 -"-	—	90 -"-
Стеців А., мкр.	—	200 -"-	20 -"-	—	220 -"-
Стецько М.	—	5 -"-	—	—	5 -"-
Сторчак І.	—	—	—	100 -"-	100 -"-

Стрілець-І., інж.	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Строцький О.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Сухоручко, др.	—	—	100 -"-	—	100 -"-
Сярий М., інж.	—	130 -"-	—	—	130 -"-
Тарко М.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Теняк П., др.	—	—	20 -"-	—	20 -"-
Терешковець	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Терещук І.	—	100 -"-	—	—	100 -"-
Теслюк Г.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Тивонюк О., др.	—	150 -"-	—	—	150 -"-
Тимкевич В., др.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Тимченко М., проф.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Тисовська С.	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Ткаченко І.	—	—	100 -"-	—	100 -"-
Ткачук М.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Товпаш І.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Томашевський А., інж.	—	20 -"-	70 -"-	150 -"-	240 -"-
Трубова О., др.	—	100 -"-	—	50 -"-	150 -"-
Туркот С.	—	—	50 -"-	—	50 -"-
Турянський А. інж.	50 -"-	—	—	50 -"-	100 -"-
УАГ, Прага	—	925 -"-	1500 -"-	—	2425 -"-
УВУ, Прага	—	325 -"-	159 -"-	—	484 -"-
УНО, Брно	—	660 -"-	—	—	660 -"-
УНО, Град. Кралоуе	—	200 -"-	—	100 -"-	300 -"-
УНО, Добрушка	—	100 -"-	—	—	100 -"-
УНО, Ліпнік	—	50 -"-	—	—	50 -"-
УНО, Мл. Болеслава	—	605 -"-	—	—	605 -"-

УНО, Оломоуц	—	545 -"-	—	—	545 -"-
УНО, Пардубіце	—	4000 -"-	—	50 -"-	4050 -"-
УНО, Прага	1855	50 -"-	—	—	1905 -"-
УНО, Раковнік	—	100 -"-	—	—	100 -"-
УНО, Часлав	—	50 -"-	—	—	50 -"-
УТГІ, Подебради	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Феденко П., др	—	15 -"-	100 -"-	—	115 -"-
Федушинський Ф., інж.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Федюк	—	10 -"-	10 -"-	—	20 -"-
Филипчак І.	—	225 -"-	470 -"-	250 -"-	945 -"-
Фодчук Р.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Хмеляк	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Ходорович М., інж.	—	—	—	200 -"-	200 -"-
Чапля В., др.	—	80 -"-	140 -"-	20 -"-	240 -"-
Чепельовська М.	—	—	—	20 -"-	20 -"-
Чередниченко. І.	—	4 -"-	—	50 -"-	54 -"-
Чернявський С., інж., др.	—	15 -"-	—	—	15 -"-
Чесниковський С.	30 -"-	210 -"-	—	—	240 -"-
Чибулька Т.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Чичурова А.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Чолій М., інж.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Чорний В.	—	25 -"-	—	—	25 -"-
Чубатий І., інж.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Шайдицький	—	—	100 -"-	—	100 -"-
Шагала М.	—	—	—	25 -"-	25 -"-
Шараневич, інж.	—	550 -"-	1250 -"-	500 -"-	2300 -"-
Шевченко А., інж.	—	20 -"-	20 -"-	—	40 -"-

Шередько Д.	—	—	—	200 -"-	200 -"-
Шимановська	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Шкарупа О. інж.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Шляхтиченко Л.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Шпик І.	—	—	—	50 -"-	50 -"-
Шпринь К., др.	—	200 -"-	—	—	200 -"-
Шрамченко Л., проф.	—	40 -"-	—	20 -"-	60 -"-
Штайн А.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Штефан А. дир.	—	60 -"-	30 -"-	—	90 -"-
Штогрин П.	—	—	—	60 -"-	60 -"-
Шухевич Т., др.	—	—	—	100 -"-	100 -"-
Щербаківський В., проф.	—	10 -"-	20 -"-	80 -"-	110 -"-
Яблонький М.	50 -"-	—	—	—	50 -"-
Яроський П., др.	—	30 -"-	—	—	30 -"-
Яковлів М., проф.	—	20 -"-	—	—	20 -"-
Якубівський І., др.	—	300 -"-	—	200 -"-	500 -"-
Якубовський М.	—	50 -"-	—	—	50 -"-
Янів М. др.	—	310 -"-	50 -"-	350 -"-	710 -"-
Яремкевич П., інж.	—	—	—	30 -"-	30 -"-
Ясінчук, др.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Ясінчукова Д., др.	—	10 -"-	—	—	10 -"-
Яхно М., др.	—	—	150 -"-	400 -"-	550 -"-
Яцків С.	—	—	—	100 -"-	100 -"- ⁶²²

Були благодійники з меншими датками. Скажімо, в Празі внесли за 1942 р .: інж. К. Бутович – 50 к, інж. П. Крицький – 30, І. Сваткович – 50, Стоколоса А . – 200; за 1943 р: інж. Магальяс – 20, К. Остапчук — 20, І. Стельмак – 50, разом – 420 крон.

Але саме такі жертводавці за важких воєнних часів продовжували підтримувати нашу студіюючу молодь, про що свідчить черговий виказ жертводавців КоДУС-у у Празі станом на 30 листопада 1944 року:

Алиськевич Адир	220	Андрейків Міна	50 -"-
	крон		
	чеських		
Батир М.	50 -"-		
Басарабів Д.	50 -"-	Білецький Л., проф	20 -"-
Бірчак В., проф.	50 -"-	Богацька В., проф.	50 -"-
Бойко А.	30 -"-	Буркацький А.	30 -"-
Вербинець М.	100 -"-	Вербовський О., др.	180 -"-
Веселі Н.	220 -"-		
Вергун О. др.	500 -"-	Вереницький Г., інж	100 -"-
Вовк І., др.	100 -"-	Волошин А., др.	100 -"-
Воронкевич Т.	30 -"-	Войтович С.	50 -"-
Габчак О.	50 -"-	Гаврилюк К.	500 -"-
Ганківський Е., інж.	150 -"-	Гайманівський О., проф.	50 -"-
Гевсієва Т.	60 -"-	Горбачевська М.	50 -"-
Гордієнко І., інж.	100 -"-	Гринчишин Г.	30 -"-
Громовський К., др.	100 -"-	Галаган О.	50 -"-
Гарбовський Т.	50 -"-	Дзидз С., інж.	100 -"-
Діброва В.	20 -"-	Дністрянська С., проф.	50 -"-
Дольний О., інж.	400 -"-	Дольницький М. проф.	30 -"-
Доманицький В., проф.	50 -"-	Дорошенко Д., проф.	20 -"-
Дуда М.	350 -"-	Дурневич І.	50 -"-
Євтухів А., інж.	50 -"-	Жанович Ф.	40 -"-
Жужник С., інж.	50 -"-	Журанова	50 -"-
Заворотюк О., др	200 -"-	Загребельний С., др.	200 -"-
Зайцев М., інж.	60 -"-	Заклимський К., проф.	100 -"-
Зафієвський В., др.	100 -"-	Зуранова	50 -"-
Івановський В., др.	1000 -"-	Кабачків І., проф.	50 -"-
Карпинець Д.	25 -"-	Кіль Т.	30 -"-
Кобилянська О.	20 -"-	Колцуняк Ю.	100 -"-
Колесса О., проф.	100 -"-	Комарецький С.	50 -"-
Конош О., др.	100 -"-	Красноніс П., інж.	50 -"-
Крицький П., інж.	200 -"-	Козак Д., інж.	50 -"-
Кукуруза П.	50 -"-	Кулієвич В., інж.	100 -"-
Курман П.	20 -"-	Кучер Я.	50 -"-
Лемчак М.	50 -"-	Леонтович І.	200 -"-
Лесик А.	500 -"-	Ліндфорс, др.	50 -"-
Ліськевич М., радн.	700 -"-	Лошенко Г., інж.	50 -"-
Магалас М., інж.	20 -"-	Мандзюк М.	20 -"-
Мартинович В., проф.	50 -"-	Матковський О., др.	50 -"-
Мелешко М.	100 -"-	Меринда В., др.	100 -"-

Мішкевич Р., др.	700 -"-	Наріжний О., проф	50 -"-
Нич М.	400 -"-	Одайник Г.	350 -"-
Онуфрій. Т.	50 -"-	Орелецький В.	500 -"-
Ортинська А., др.	200 -"-	Панькевич І., проф.	150 -"-
Петрик О.	20 -"-	Пількевич С.	20 -"-
Подедворний Т., др.	250 -"-	Подлеський П., др.	30 -"-
Попель-Сулима І.	250 -"-	Потурнак П., др	1000 -"-
Проць С., др.	500 -"-	Радченко П.	40 -"-
Равич М., др.	100 -"-	Рибакова М., др.	100 -"-
Рудницький Я.	50 -"-	Румановіч М., ІУС	50 -"-
Сабат А., інж.	300 -"-	Святелик Є.	50 -"-
Сербин Ф., інж.	20 -"-	Січинський В., проф..	30 -"-
Семчишин І.	40 -"-	Скоморовська –Ліпова, др	150 -"-
Сочинський І.	20 -"-	Тисовський Е., радн.	20 -"-
Томашевський А., інж.	100 -"-	Турянський А., інж.	100 -"-
УНО Градец Кралове	300 -"-	Федак М.	10 -"-
Феденко П. проф.	50 -"-	Хилецький В., інж.	50 -"-
Чапля В., др.	50 -"-	Чев'юк І., інж.	100 -"-
Чистогорський М.	20 -"-	Чубатий І., інж.	100 -"-
Шагала М.	50 -"-	Шаповалова О.	20 -"-
Шпук І.	50 -"-	Шрамченко Л., проф.	50 -"-
Шухевич Т., др.	200 -"-	Щербаківський В., проф.	120 -"-
Яковлів А., проф.	50 -"-	Якубівський Я., др.	200 -"-
Янів М., др.	200 -"-	Яхно М., др.	400 -"-
Яцевич П.	20 -"-	XV.	170 -"- ⁶²³ .

Окремо треба зупинитися про підтримку нашого студентства українцями Словаччини. Стипендійний фонд при спілці українських інженерів на Словаччині було засновано 16 жовтня 1939 року з метою допомоги студіюючій молоді у високих школах у цій країні. Готівка складалася винятково з пожертв українського громадянства і тим уможливила закінчення високих шкіл кількома студентами в 1939 – 1940, 1940 – 1941, 1941 – 1942 роках. Перед четвертим академічним роком потреба не тільки не зменшилася, а навпаки, збільшилася. А кошти, на які розраховували, не завжди надходили. Зокрема, не відгукувалися кілька колишніх стипендістів, які завдячували своє нинішнє становище саме колишнім жертвам на їхнє навчання. Вони з легким серцем вже кілька років відмовляли тієї мінімальної жертви для своїх же земляків, що опинилися в значно гіршому становищі, як були самі перед 15-20 роками.

Тож саме таким нагадували, що патріотизм виявлений тільки словом, але не підпертий працею чи матеріальними виявленям, „зістає порожнім звуком. в ліпшій випадку або просто безплідною балаканиною і шкідливою демагогією.” Бо тільки чин, виявлений працею чи матеріальним реальним вчинком дає позитивні наслідки.

Там само.

Саме так розуміло своє завдання свідоме громадянство. На 1942-43 навчальний рік даток було встановлено в сумі 100 крон словацьких. Подяки за 1942 рік виносились тим жертводавцям, котрі сповнили цю вимогу, зокрема В. Білинський – 200, Сава Зеркаль – 100.⁶²⁴

А всього тоді від жертводавців надійшло – 9.203 крон, завдяки чому було виділено стипендій на суму 6250 й надано позик на суму 1500 крон.⁶²⁵

У 1942-43 академічному році в Словаччині утримувалося 4 студенти за рахунок українського громадянства. Місячна потреба становила тільки на самі стипендії 2150 кс. Крім того були інші видатки – вписове, шкільне, іспити тощо. Без цих грошей, які не внесуть, названі студенти могли б покинути навчання. „Кому буде з цього радість, а кому ганьба і шкода?” – запитували провідники управи Студентського фонду наших громадян у Словаччині.⁶²⁶

Відтак, за підписними листами в 1942-1943 навчальному році було зібрано: доктором Василем Фрициним 765 кс, інж. Іваном Гордіюком – 60, Антоном Дудником – 120, Миколою Гущою – 120, Григорієм Василевським – 1750, доктором Павлом Ніродою – 200 і доктором Іваном Ройком – 150.⁶²⁷

Голова Спілки українських інженерів на Словаччині М. Мочарний і скарбник С. Зеркаль особливо дякували за жертвність на підтримку наших студентів у 1942-43 навчальному році вже згаданому Грицьку Василенку, котрий від себе вніс 1099 кс, агрономові Віктору Чекерді (665), докторові Миколі Нездіминозі (600), докторові Іванові Рихлу (500), інженеру Івану Мазуркевичу (400), інженеру Дмитру Пожару (400), доктору Михайлу Мандзюку (400), доктору Людмилі Брязгуновій (330) та багатьом іншим, що внесли на стипендійний фонд від 15 до 260 кс.⁶²⁸

Стипендійний фонд поповнювався і за рахунок пожертвувань під час прощань з померлими активістами. Так, у 1942-1943 навчальному році інженер Сава Зеркаль склав замість вінка на могили інженера М. Ломацького і дружини доктора Василя Фрицина Марії (чешки за походженням, котра часто долучалася до збіркових акцій на користь українського студентства) по 100 кс. Таку ж жертвність щодо останньої проявив і вже згадуваний Іван Мазуркевич.

У 1943-44 році завдання збільшилися. До програми взято студентів, які студіювали в Словацькому університетові право, медицину, філософію, так і тих, хто вчився в Словацькій вищій технічній школі і Високій словацькій комерційній школі.⁶³⁰

Завдяки жертвам українських інженерів у Словаччині в 1943-44 навчальному році утримувалося 6 студентів: вихідці з Карпатської України

Там само. – Арк. 10.

НАС: Mg 31. – D.203. – Vol. 23. – File 13.

НАС: Mg 31. – D.203. – Vol. 23. – File 13.

Там само.

Там само.

цит. за: Роговий В. Допомога українському студентству в еміграції під час Другої світової війни / Владислав Миколайович Роговий // Сторінки воєнної історії. Збірник наукових статей Інституту історії України НАНУ. – К., 2005. – Випуск 9. – С. 63.

Михайло Ледида й Василь Гергель навчалися у Вищій торговельній школі в Братиславі, галичанин Михайло Мурин і волинянин Дмитро Грушецький – у Вищій технічній у Братиславі, закарпатець Михайло Фецак – в державній меліоративній школі у Банській Бистриці, а житомирянка Наталія Зелениця – в Словацькій державній консерваторії.⁶³¹

У листі до одного з своїх адресатів Сава Зеркаль писав 23 січня 1944 року, що українським інженерам у Словаччині доводиться „за кусок хліба продавати свою працю для прожиття і тільки для спілкової чи громадської праці віддавати вільну хвилину від продажньої праці, то тоді можете уявити собі, що то за муринове життя. Всі ми, інженери, працюємо поза Братиславою, і я особисто також, і тільки в суботу від 15 год., а в неділю від 9 до 12 год. присвячуюся цій праці. Часу, як бачите, мало, але все ж йде до переду. От так вже від 1939 веду акцію допомоги студентам „Український стипендійний фонд”, і з кожним роком все йде до ліпшого... ”.⁶³²

За період від 1 серпня 1943 року по 1 березня 1944 року надійшло добровільних внесків 23.113 кс, але до закінчення навчального року потреба становила ще 12.000 кс. „Стверджуємо, писав член Управи Сава Зеркаль, що переважаюча більшість нашого громадянства потреби нашої студіюючої молоді взяла до відома і виконала свої повинності, а між ними є й такі, що внесли більше приписаної суми. Честь їм! Але, на жаль, є й такі, що відкладають свої внески на пізніше, а декільки є й таких, що свою любов до Батьківщини в пустомельствах, в безплідних дебатах де не слідує, є членами чужих організацій і платять там охоче високі членські внески та інші датки – зате на свої українські цілі ці „патріоти” демоогогічно відмовляються, їм національні потреби байдужі. А є й такі, що з десять років жили на стипендії, вистарані нашим громадянством або ж зібрані ті ж стипендії з нашого громадянства, а тепер про стипендійну акцію й чути не хочуть. Та хвала Богу їх мало, всього тільки кілька”.⁶³³

Українська громада в Словаччині підтримувала українське студентство. На Різдво 1944 року, скажімо завдяки цьому, Українське студентське товариство „Бескид” у Братиславі заколядувало на потреби стипендійного фонду 2.838 кс.⁶³⁴ Це давало можливість вчитися хоч і не багатьом, але тим, хто міг в майбутньому працювати для рідного народу.

Коли УЦК добився від німецької окупаційної влади відкриття з 1942 року українських навчальних закладів у Львові, то їхні аудиторії заповнилися сотнями нових студентів. Більшість з них потребували матеріальної підтримки українського громадянства власне з етнічних земель нашого народу, оскільки з огляду на воєнні дії в Європі припинилося надходження допомоги із-за океану. Отож виникла потреба перенести осідок КоДУС-у до Львова, що й було зроблено з січня 1942 року.

NAC: Mg 31. – D.203. – Vol. 23. – File 13.

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 16.

Там само.

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

Перебуваючи на українських землях, управа КоДУС-у мала можливість поширити збіркові акції на терени Галичини, що давало можливість суттєво поповнювати студентські фонди. У той же час тими українськими студентами, що навчалися на теренах Великонімеччини, опікувалися філії КоДУС-у, що функціонували у Берліні й Празі.

4.3. Краківсько-віденський період (1944 – 1945 рр.)

З огляду на воєнні обставини осідок КоДУС-у на весну 1944 року знову було перенесено до Кракова. В цей час студій у краю вже не було, українські студенти продовжували їх лише на теренах рейху. Філія КоДУС-у в Берліні продовжувала їм виплачувати стипендії за рахунок фондів, які завчасно були переведені з рідних земель. Тепер не було вже майже ніяких нових доходів, до того ж львівські вищі навчальні заклади перестали діяти, оскільки наближався фронт. У тому часі видано близько 60.000 злотих на стипендії і допомоги студентам, що перебували в краю та мали змогу ще скласти іспити.

Від жовтня 1944 року КоДУС УЦК діяв у Відні. Студій у краю вже не було, виплачувалися стипендії лише українським студентам на терені Німеччини – з фондів, висланих завчасно з краю. В зимовому семестрі 1944-1945 років видано ще тих останніх 300.000 золотих, що їх вислано з краю на віденськеkonto. У зв'язку з розпадом німецького фронту останні стипендії виплачено віденським студентам за лютий, березень і квітень 1945 року, і це вичерпало всі грошові запаси.

Як стверджував у своєму звіті референт КоДУС-у Богдан Лончина, „ні один сотик, зложений громадянством на акцію ДУС, не пропав ні в краю, ні на конті у Відні, а все пішло між студентів”. А всього в роки Другої світової війни видав КоДУС на допомогу українському студентству 2.881.200 злотих.

На цьому всі запаси КоДУС-у були вичерпані, і все – до копійки – було вручено українському студентству. Всього ж за роки Другої світової війни Комісія допомоги українському студентству, змобілізувала серед нашого громадянства 2 мільйони 881 тисячу 200 злотих: у краківському періоді своєї діяльності – 245.000 злотих, у львівському – 2.276.200 і в краківсько-віденському – 360.000.⁶³⁵

Як бачимо з цього збіркова акція на користь українського студентства, розпочата українськими інженерами на Словаччині в жовтні 1939 р. і на наших етнічних теренах Генеральної губернії в 1940 році, розвинулася потужно й стала на тверду основу. Завдяки цьому уможливлено студії багатьом сотням студентів. Акція КоДУС-у насправді була всенародною і першою в історії українського студентства на такому високому рівні. Вона засвідчила, що народні гроші, видані на допомогу студентству, не тільки дали позитивні наслідки в майбутньому, а й ствердила, що „піклування про суспільний доріст вважалося віддавна свідоцтвом живучості нації. Воно доказує, що члени її свідомі того, що вони — звено у постійному поході поколінь, що їхня праця мусить знайти здатних і гідних спадкоємців, які понесуть її далі в майбутнє. Підготовка цих наступників по праці в суспільній групі, зокрема забезпечення

Там само.

їм умов для вишколу, належить до невідкличних обов'язків цілої Нації”.

Велика жертвність громадянства, а воно цікавилось особами стипендістів і студіями постійно, поставила перший поміст до розв'язки проблеми „старі й молоді”, а також відкрила нашій молоді шлях у майбутнє. Наприклад, робітник з Німеччини Юрій Турик писав до ректора УТГІ 10 квітня 1944 року: „Після довгої перерви (аж 2 роки!) мені знову вдалося відновити свою освіту. В такому разі рахую себе одним з найщасливіших серед українців по всій Німеччині. Та й справді! в такий невиносно тяжкий час, коли люди зоставляють всі свої особисті стремління і забувають не лише про свою освіту, але навіть і про самих себе та безоглядно фізично працюють, я маю можливість отримувати лекції своїх ще порівняно з іншими невеликих наукових досягнень.

Всім тілом і розумом, не шкодуючи сил і зоставляючи їх трохи лише для тримання себе самого на ногах в час необхідної фізичної праці, я віддаюся студіюванню лекцій Вашого Інституту, тепер так святого для мене. У своїй особі цим я буду намагатись доказати світові невичерпну і могутню силу волі і творчу енергію українського типа людей. Не звертаючи уваги ні на які обставини, в яких зараз перебуваю і в які може кинути мене невблаганна доля, я холодно, не кваплячись, оцінюю своє положення і рішуче беруся за плуг і перо.

Хоч гірко буде моїй руці після денної праці за плугом братись щовечора за перо, та в ім'я „українці на поприщі науки і боротьби за своє існування” вона мусить кров'ю і потом володаря ложити на папері все нові й нові рядки, студіюючого науку нещасного курсанта”.⁶³⁶

Період 1944 – 1945 років – аж до розгрому гітлерівської Німеччини, був надзвичайно важким у діяльності КоДУС-у з огляду на воєнні дії, які постійно змушували українське студентство та його допомогіві інституції постійно перебиратися на захід з огляду на наближення радянсько-німецького фронту. Однак і за таких складних обставин наша студіююча молодь аж до квітня 1945 року одержувала матеріальну допомогу в різних містах III рейху, завдяки коштам, які управа КоДУС-у і його філій зуміли вивезти з району бойових дій.

Оцінюючи в цілому розвиток українського студентського руху в роки Другої світової війни, необхідно відзначити, що у вказаний період наш народ як на рідних землях, так і на розселеннях зробив надзвичайно багато для матеріальної підтримки національного студентства. Насамперед подбали про тих, хто з початком війни приєднався до лав українського еміграційного студентства, яке здобувало вищу освіту в європейських університетах, значну частину нашої молоді з теренів Берестейщини, Волині та Галичини, а згодом і Буковини. Це були ті випускники гімназій чи студенти, котрі не повірили в більшовицький рай, а різними шляхами тікали з нього у вільний світ, де сподівалися продовжувати освіту. Особливо багато їх зібралось на окупованих гітлерівцями українських землях Закарпаття.

Тому перед створеним у Кракові Українським Центральним Комітетом КоДУС-ом постало питання і про організацію матеріальної допомоги всім тим, хто виявив бажання здобути вищу освіту. Його провідник – відомий

український учений Володимир Кубійович, добре усвідомлюючи значення підготовки майбутньої еліти нашого народу, тим паче в умовах воєнного часу, розв'язання цієї проблеми поставив на чільне місце в діяльності своєї інституції

Українське студентство не тільки одержало значні можливості для продовження навчання в багатьох провідних європейських університетах, а й могло здобувати вищу освіту на рідних землях з відкриттям українських високих шкіл у Львові.

Аби створити матеріальну базу для існування цих та вже існуючих у міжвоєнний період в еміграції українських високих шкіл, наше громадянство регулярно організовувало збіркові акції на різдвяні й великодні свята, сприяло виділенню можливих коштів від адміністративних органів окупаційної влади, а також від окремих громадян і установ приватного характеру.

Сьогодні ж мусимо ствердити: в роки війни своєю жертівністю в ім'я освіти наша нація ділом довела тяглість суспільних починів, віру в майбутнє нашої батьківщини, в її розбудову і розквіт. Вже тоді вона готувалася для майбутньої національної праці на рідній землі. І цим було виконано одне з важливих завдань українського поступу навіть в умовах воєнного лихоліття.

ДОПОМОГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІАСПОРИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ В 1945 – 1991 рр.

5.1. Відновлення діяльності КоДУС-у в повоєнний період

Коли в Європі відгриміли залпи Другої світової війни і в таборах переміщених осіб опинилися сотні тисяч нашої молоді, яка хотіла вчитися і не бажала повертатися під більшовицьку владу чи на звільнені Червоною армією українські етнічні терени, що відійшли до сусідів то перед провідними діячами нашої еміграції постало питання про відновлення допомоги українському студентству поза межами рідної землі. З метою обговорення цієї проблеми в німецькому місті Фюрті 20 серпня 1945 зійшлися професори Зенон Кузеля, Євген Храпливий і Роман Димінський. Наступного дня відбулося перше організаційне засідання відновленого КоДУС-у. Професор Кузеля, як свідчить протокол цього засідання, поінформував присутніх про те, що він обговорив справу відновлення праці КоДУС-у з представниками місцевого відділу Українського допомогового комітету. Після цього одногосно вирішили відновити працю КоДУС-у і „триматися старої традиції в організації допомогової акції, а саме: віддати ведення справ Президії, зложеній з голови, заст. голови й секретаря, а в склад „Комісії” попросити представників українських високих шкіл так, як це було у Львові, а саме: представників „Українського Вільного Університету” (Мюнхен), „Українського Технічно-Господарського інституту” (Регенсбург) і „Богословської Академії” (Бамберг), далі представника студентства й заступників головних харитативних і громадських установ, у першій мірі „Український Червоний Хрест” і українську Кооперацію”.

Поряд з іншими наміченими заходами на цьому першому засіданні взято до відома, що з Ерлянгенським університетом уже нав'язано добрі зносини та що з ним є добрі вигляди на співпрацю.⁶³⁷

Професор Зенон Кузеля не випадково виявився серед ініціаторів відродження КоДУС-у: прорив фронту на Віслі та просування Червоної армії на захід було причиною того, що до Лейпцігу прибула група інтелектуалів з Українського наукового інституту в Берліні, а між ними – давній опікун українських студентів на еміграції Зенон Кузеля, який одразу ж почав полагоджувати фінансові труднощі нашої студіюючої молоді.⁶³⁸

У своїх спогадах З. Кузеля так згадував про перші дні діяльності відновленої Комісії допомоги українському студентству: „Воєнні обставини примусили берлінську Комісію переїхати на Захід і зорганізуватися в нову Комісію, пристосовану до нових обставин на зразок і за традицією львівської Централі. Відновлена Комісія із членів краєвого і берлінського КоДУС-у складається з Президії і представників українських високих шкіл, організованого українського студентства та з важніших українських громадських установ, зв'язаних з працями студентства, й займається в поширеному обсягу ділання приміщенням українського студентства на високих

Краківські вісті. – 1942. – 7 січня.

Краківські вісті. – 1942. – 7 січня.

школах Німеччини й закордону, допомогою організаційним й фаховим заходам українських студентських організацій та установ зі збірковою акцією для матеріального забезпечення студіюючої високошкільної молоді, удільноє спосібним і незаможним студентам зворотні стипендії й допомоги, підпомагає матеріально укінчених студентів у їхній дальшій науковій праці, переводить нагляд над студійними поступапами своїх стипендіятів, допомагає студентству в його харитативних потребах і піддержує тісний зв'язок з усіма студентськими організаціями та всіма своїми і чужими установами, що мають відношення до студентства і до їхніх студій.

Для справнішого ведення справ Комісія зорганізувала на громадських виборних основах чотири окремі філії в Мюнхені, Регенсбурзі, Аугсбурзі й Ганновері, що на основі опіній студентських організацій та відповідних посвідок з боку високих шкіл розглядають прохання про стипендії й ставлять для ухвали в Централі пропозиції щодо висоти стипендій. Крім цього, з рамені Комісії працює в терені 11 окремих її представництв і більше число мужів довір'я, що ,зокрема, займаються збірковою акцією.

Комісія перші місяці своєї праці зужила на справу приміщення української молоді на високих школах і запевнення значній частині студентства відповідної допомоги з боку УНРРА. Її заходом удалося примістити більшу кількість українських студентів в німецьких університетах так, що у самому тільки Ерлянгені студіює понад 160 українців.

Рівночасно Комісія зайнялася при допомозі студентських організацій та допомогових комітетів збірковою акцією й уможливила вже з початком 1946 року розділ стипендій та допомог для майже 200 українських студентів”.^{639*}

Це було великою підтримкою для нашого студентства. Орган Української студентської громади при УТГІ в Регенсбурзі „Студентська думка” зазначав тоді: „Від дня перших сходин українського студентства Аугсбургу в розваленій поруйнованій бомбами будівлі – минуло більш як півроку. Від того часу число аугсбургських студентів-українців зросло, особовий склад студентської організації змінився, мінялися і її форми. Сьогодні ми маємо власний університетський осередок, окрему, самостійну „Студентську громаду”, що в складі Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства щораз більш поживає свою працю, маємо власну філію КоДУС-у”.⁶⁴⁰

„По довгих роках шукань, боротьби, морального приниження і фізичних знущань, - наголошувала ця газета, - переживши найбільший в історії воєнний катаклізм, українське студентство на еміграції, доповнене новими силами з краю, знову опинилося в непевному, тимчасовому становищі. Фізично відірване від батьківської землі, тим сильніше зв'язане з нею духовними вузлами, воно робить підсумки з пройденого шляху, приглядається до своїх осягнень, намагається творити нові вартості, з вірою глядить у майбутнє. Шукаючи зв'язку з світлими традиціями минулого, українське студентство переживає глибоку переоцінку деяких, досі визнаваних і освячених вартостей, і хоч на чужині, але свобідно і вільно визначає нові шляхи, знімає крила до нового льоту, насичене динамікою бурхливого 20-го сторіччя, стає живим звеном між Там само.

минулим і майбутнім, між Сходом і Заходом, охоче пізнати ще краще, як досі, чуже, вивчити одне і друге, та станувши на весь зріст, вложити і свій вклад у змагання цілої нації за найвищі ідеали.⁶⁴¹

Проблема з навчанням української молоді постала і в інших країнах. Після закінчення Другої світової війни, коли в таборі полонених Ріміні неподалік Риму опинилося чимало колишніх дивізійників, постало питання про освіту близько трьохсот українських юнаків, що вже 7 серпня 1945 року організувалися в „Студентську громаду”, яку очолив хорунжий Дмитро Маслій.

Однак йшлося не лише про вступ до вищих навчальних закладів, але й, зокрема, про навчання неграмотних і малограмотних. Тож розгорнув тут свою діяльність насамперед „Народний університет”, „який мав за завдання ширити підставові відомості про Україну з історії, географії, економії, літератури, мови та інші”.⁶⁴³

Високошкільні курси, що відкрилися в цьому таборі також за підтримки української еміграції, мали за завдання приготувати студентів і абсолювентів до студій у чужих вищих навчальних закладах. Найдовше проіснував курс вищої математики, на який записалося 20 бажаючих.⁶⁴⁴

Щодо тамтешньої „Студентської громади”, то вона налічувала в своєму складі 232 членів. А всіх студентів, які бажали студіювати, було 341, у тому числі: агрономію – 31, архітектуру – 13, ветеринарію – 18, дентистику – 6, журналістику – 5, електротехніку – 13, експортівку – 41, інженерію – 8, лісництво – 56, машинобудування – 28, медицину – 59, мистецтво – 1, мірництво – 5, музикологію – 2, право – 7, технічнобудівельну науку – 12, фармацевтику – 3, філософію – 16, хімію – 17.⁶⁴⁵

Велику допомогу українській студіюючій молоді подавав тоді єпископ Іван Бучко, Апостольський візитатор на Західну Європу. Серед його заслуг насамперед треба згадати створення гімназії в таборі Ріміні. У 1945-1946 роках в ній успішно здало іспит понад 130 абітурієнтів і одержали матуральні свідоцтва, легалізовані Священною Конгрегацією Східної церкви. За його стараннями вона створила Римську шкільну комісію, завдяки чому затверджено понад 220 свідоцтв і дипломів на основі іспитів і вислуханих викладів. На видатки шкіл у Ріміні, гімназії і ремісничо-фахових, з каси владики Івана видано мільйон лір.

Завдяки Кир Бучкові Східна Конгрегація допомогла створити український університетський осередок в Лювені (Бельгія), де навчалось 50 студентів, і в Мадриді – там студіювало 30 осіб з числа української молоді.

Крім того, надавав Бучко окремі стипендії також для українських студентів у Франції, Ірландії, Англії й Швейцарії. За його стараннями опановували наші полонені філософію й богословську науку в Папських університетах у Римі.

Краківські вісті. – 1942. – 7 січня.

Там само.

НАС: MG 31. – D 203. – Vol. 23. – File 7.

Там само. – File 11.

У листі до генерал-полковника Павла Шандрука від 14 жовтня 1945 року єпископ Бучко, зокрема, писав: „Маємо дуже часті зв'язки з табором полонених наших українських вояків у Белярія коло Ріміні. Саме тепер перебуває там від двох неділь мій секретар отець Др Іван Біланіч, який має саме нині - завтра вернутися і привезти з табору яких 30 кандидатів на студентів богословія”.⁶⁴⁶

Нині виявлено значне листування Євгена Онацького й до інших представників Української греко-католицької церкви щодо організації збіркових акцій на допомогу українському студентству в Італії. Зокрема, особливі надії він покладав на українську еміграцію в США і Канаді. У листі до Є. Онацького від 12 листопада 1946 року о. П. Івахів писав: „Відносно допомогової акції з Америки, треба признати, що є одиниці, які жертвують себе цілковито для нашої справи. З того, що читаю, набираю переконання про п. проф. Чубатого, що працює понад сили. Але головою муру не розіб'єш, кажуть . Укр. Кат. Ком. признав саме тепер поміч для римського комітету...

З рамени Укр. Кат. Ком. в Стемфордї провадиться тепер велика акція за збіркою одягів, але висліди ще дуже малі. Поки що все під руками й тому можу подати дані: муж. плащів прислали 47, штанів 50, блюзок 128, 5 светерів і подібні цифри...

Грошева поміч є мізерна, але не з причини браку пропаганди, але припускаю, що між іншим народ наш добрий і що свого тримається, це переважно бідняки, по правді сказавши. Дають, що можуть.

Прегарна думка, щоб кожний взяв собі одного студента на виховання, що так скажу, але треба б повести відповідну пропаганду. З другої сторони є переконання, що треба рятувати тих, що гинуть з голоду, а наука це люксус, якого треба уникати в так прикрім часі”.⁶⁴⁷

Проте знаходилося багато й таких американських українців, котрі розуміли, що освіта нашої молоді сьогодні – це майбутнє нації. 18 листопада 1946 року о. П. Івахів повідомляв Є. Онацькому: чи не були б Ви ласкаві „виготовити список всіх студентів, що заслуговують на поміч. Прошу ласкаво подати ім'я і прізвище того студента, що він студіює і де мешкає, прошу подати докладну адресу приватного його помешкання.

Ходить Ексцеленції про так зване поручення, значить, поручена людина мусить справді заслуговувати на поміч і її потребувати, бо, по правді сказавши, є людці, що беруть, де лиш вдається, не звертаючи уваги на це, що тим самим відбирають другим кусок хліба, потрібний їм справді до життя. Існує один пан на терені Італії, що пише до всіх і вся в Америці й Канаді й по всім усюдам, справді дістає він велику поміч, і ще громами кидає направо й наліво. Це дійсно нечесно, і думаю, що пан професор вже знають про цю людину, бо він з Римського Комітету теж одержував поміч”.⁶⁴⁸

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 18.

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 20-20 зв.

Там само: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. – 34. – Арк. 108.

Отець Івахів виявився добрим організатором допомоги для українського студентства в Італії на терені США, оскільки не тільки знаходив тих, хто брав на своє утримання окремих студентів, але й збирав значні грошові пожертви. У листі від 23 листопада 1946 року він повідомляє Онацького, що до Риму вислано 500 доларів.⁶⁴⁹

Це було дуже вчасно, бо Онацький у листі до о. П. Івахіва 25 листопада писав: „Комітет залишається зовсім без засобів. Щоб вийти з цієї ситуації, наш Комітет, з допомогою Ватикану, видасть серію поштових значків на пам'ять про Берестейську унію. З огляду на те, що з ідеєю цих значків пов'язується й релігійна пропаганда, маємо надію, що реалізація цього видання дасть добрі фонди, але виникає питання: чи не виїсть роса очі, поки сонце зійде? Значки малює проф. Азовський, і з мистецького боку вони теж будуть цінні”.⁶⁵⁰

Тоді ж Онацький додає, що студентська справа – дуже болюча: „Листи студентів я сьогодні ще не вислав, вишлю завтра, або найпізніше - післязавтра. Сьогодні ж хочу Вам загально написати в цій справі. Саме тому, що у нас все трудніше з фондами, приходиться витримувати за кожен стипендію справжню баталію. Тепер у нас тільки 8 студентів мають стипендії – по 6000 лір місячно, себто неповних 10 дол., по чорній біржі. Цих 6000 лір навпаки, з додатком папської кухні, рішуче не вистачає, стипендіят фактично живе впроголодь, а до того витрачає силу часу на чекання в черзі до папської кухні та на доїзди до неї з найдалших кутків Риму. Треба було б кожному студентові забезпечити бодай 12 доларів на місяць. Але подумайте! – за 12 доларів на місяць Ви можете витримувати тут одного студента. За 120 доларів на місяць Ви можете мати 10 студентів у Римі. Скільки треба витратити грошей, щоб мати бодай одного в Америці? Найболючіше питання це – студенти в Рімінському таборі. Там їх коло 300. З них яка сотка має документи і могла б і хотіла студіювати, але ми їм усім відмовляємо за браком засобів. Єсть там між ними справжні мистецькі таланти, як Островський тощо, що могли б багато зіскати й вдосконалитися, коли б могли б простудіювати в галереях та музеях Риму та в його Мистецькій академії, але ми відмовляємо за браком коштів. Я дуже жалую, що не підніс цієї справи перед Ватиканом раніше, бо тепер однаково вже пізно було б витягати людей з табору, бо з кінцем листопаду кінчиться запис до університетів, але все ж дехто вспів записатися”.⁶⁵¹

У листі до О. П. Івахіва від 28 листопада 1946 року Є. Онацький пише: „Отже, посилаю Вам листу наших студентів, яким було б добре дати стипендії (а не студентські місячні допомоги, як у нас тут дають) по 12 доларів місячно:

1. Мисечко Надія, студентка фармакології, другий рік.
2. Ривак Анна, медичка, четвертий рік.
3. Ривак Степан, другий рік, торговельно-господарський фак.
4. Ривак Василь, другий рік, торгов.- господ. фак.

Всі троє живуть на Віа Кремона, 43, інт. 4. Рим.

5. Фаріон Ярослава, медичка, четвертий рік. Рим, Віа Граккі 84, інт. 15.

ЦДАВОВУ: Ф. 3959. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 4.

Краківські вісті. – 1942. – 1 вересня.

Там само. – 1942. – 20 жовтня.

6. Дзогій Олександр, техніка, п'ятий рік. Рим, Ларго Адуана 7, інт. 9.
7. Филь Леонід, політехніка, перший рік. Табір в Ріміні.
8. Верига Василь, філософія, перший рік. Табір в Ріміні.
9. Гладкий Олександр, політехніка. Табір в Ріміні.

10. Баранський Володимир, школа артистичного вдосконалення при оперному театрі „Ля Скала” в Милані.

Щодо останнього, то зауважу, що його допущено після конкурсу, в якому брало участь більше 100 кандидатів з поміж 9 обраних, причому він був тільки один обраний чужинець. В комісії, що вибирала, був, між іншим, Тосканіні. Після дворічної школи студенти цієї школи робляться автоматично артистами оперного театру „Ля Скала”. Отже, йому треба обов'язково дати можливість закінчити цю школу. Співак повинен добре виживлятися. Тимчасом наш комітет за браком коштів визначив йому стипендію в 6000 лір, себто цілком голодову, і то тільки на 3 місяці. Щодо трьох студентів з Ріміні, то вони записалися до університету, але за браком засобів вони мусіли повернутися до табору. Я дав їм надію, що якщо роздобуду для них засоби, то їх викличу.

Крім того, в таборі є кілька артистів, яких треба було б витягнути на стипендії, щоб вони могли вдосконалюватися, як от маляр Островський тощо. Якщо для університетських студентів вже запізно записуватися до університетів, то для артистів ніколи не пізно”.⁶⁵²

2 грудня 1946 року о. П. Івахів пише до Онацького: „Доля наших студентів незавидна, як у всіх скитальців. Одиниці тут нічого не вдіють, а загал не дописує з різних причин. Особисто я роблю, що можу. Висилаю пакунки й гроші та, на жаль, чужим, бо чужі мені помагали, коли я був в потребі. Мій приятель-чужинець плащ з себе мені скинув, і тому я не один пакунок йому вислав по двадцять долярів і про афідавіт для нього стараюся. Він по національності чех. Був момент, що я 1941 року мало не згинув від своїх. Посудили мене поза плечі, що я мельниківець, а я донині не знаю про що їм ходило...”.⁶⁵³

Аби якомога повніше задовольнити матеріальні потреби нашого студентства, українська еміграція вдається до найрізноманітніших заходів. Так, 12 грудня 1946 року о. П. Івахів з Стемфорду пише Є. Онацькому: „Я продумував так допомогти нашим студентам в Римі: вислати через Ватикан одну пачку на кожного з них, де б можна було положити один картон (10 пачок по 20 папіросів) за 1.70, а ці папіроси продані на паску в Римі, дали б, як не милюся, около 6000 лір, що мало б вистарчити на прожиток. Ні, здається мені, що треба два картони висилати, всетаки воно виплатилось би, й кожний з наших священників, що тепер приїхали, міг би легко щось подібного зробити. Довга це справа, заки прийшло б до чогось путнього, але іншого виходу не бачу.. Наші отці: Біланич, Блажейовський, Грабець, Волошин і я маємо родини свої, і їм треба помагати, а до того я маю від знайомих від 40-50 листів місячно, і всі просять помочі, „приятелем” називають і, природно, помочі благають. Тих 100 долярів, що дістаємо місячно, а по обтягненні 75, не знаємо, де маємо їх дати.

Там само. – 1943. – 15 квітня.

Краківські вісті. – 1942. – 20 вересня.

Люди в Америці перемучені збірками, бо тут все на зібраних між ними грошах стоїть, а загалом ці люди бідні”.⁶⁵⁴

У другій половині 1946 року до табору в Ріміні надійшли чутки про можливість студіювати в окремих університетах Західної Європи, зокрема в Іспанії. Коли ці вістки підтвердилися, то „невеликі групи вибраних кандидатів потайки залишали огорожі табору і подались до Риму, щоб після відпочинку прямувати далі на захід – до Іспанії, де вже були відкриті для них двері до скарбниць знання і науки”.⁶⁵⁵

Можна багато розповідати про всілякі небезпеки й пригоди, які довелося пережити тим рімінським одчайдухам, які втікали з табору. Але, прибувши до „нашого українського духовного Риму, який був тоді збірним пунктом”, вони могли забути „все до тогочасне”, і „вчорашній бідолаха-таборовик набував цивілізованого вигляду і презентації, а передовсім ідентифікацію нового „цівіс романус”. Нові документи і паспорти, потрібні для дальшої подорожі на захід, вистарались наші духовники при допомозі кол Ватикану і Червоного Хреста”.

Окремі деталі цієї епопеї з переправленням українських вояків на студії до Іспанії 25 січня 1947 року Євген Онацький описує в листі до єпископа І. Бучка: „Ви знаєте, як нам дорого коштувала справа студентів до Іспанії. Від цієї справи залишилося нам сім віз в Консульстві, бо з Мадриду помилково протелеграфували були, щоб дали 25 віз замість 18. Отже, було вирішено по можності з тих віз скористати. А що в Комітеті не було більше засобів, вирішено звернутися до табору з пропозицією, що коли б там знайшлися люди, що хотіли б поїхати до Іспанії на власний кошт і на власне ризико, то могли б скористати з тих віз. О. Пражко і проф. Борисюк, коли були на Різдво в таборі, дали про це широко знати. Внаслідок того прийшов до мене як до студентського референта лист від студентської громади з запитом про подробиці. Я відповів офіційно в імені Комітету, що могли б їхати тільки ті, що мають кошти на проїзд і відвагу на життя в Іспанії без стипендії. Подав і ціни: проїзд з Генуї до Барселони 45 доларів, з Риму до Генуї – 600 лір, і попередив, що кандидати на поїздку не можуть рахувати на будь-яку допомогу від Комітету.

...Прийшло сім з табору. П'ятеро згодилося їхати до Іспанії на власний ризик, а двоє повернулися до табору”.⁶⁵⁷

Ті студенти, які не поїхали до Іспанії, зрозуміло, потребували матеріальної підтримки. Повідомляючи про це отця П. Івахіва в США, Є. Онацький писав 21 січня 1947 року: „Зрештою надіюсь, що ми матимемо великі труднощі ще один місяць, а потім знову станемо на ноги: десь ідуть обіцяні 5.000 доларів з Американського Об'єднаного Комітету, які дадуть нам можливість перетримати до того часу, аж коли почнуть напливати гроші за випущені нами поштові значки на пам'ять Берестейської унії роботи Азовського...Думати про рімінських студентів однаково вже пізно, а тих кілька, що маємо, якось перетримаємо. Все ж хотілося б мати допомогу для таких, як

Там само. – 14 жовтня.

Краківські вісті. – 1942. – 20 жовтня.

Краківські вісті. – 1942. – 20 жовтня.

Філь, Верига, Мисечко і Баранський. Дуже бідують також Чумаченки (він і вона, скрипачка, з двома дітьми) – заробітку ніякого, і хоч мають вони безплатне помешкання в віллі Колегія Кастель Гандольфо, але з 3000, що їх дає їм тепер Комітет, ніяк не можна витримати. Наша головна турбота, щоб ці люди якнайскорше виїздили – покладаємо надію на аргентинську місію о. Сільви, подали списки майже на 6000, але не знати ще, що з того буде”.⁶⁵⁸

Відповідаючи, 5 лютого 1947 року о. П. Івахів пише Онацькому: „Про саму поміч для студентів чи для інших наших скитальців думав я і робив все, що було приказане: просив про списки згідно з дорученням, їх предкладав, просив, а коли я побачив, що справа буде трудна, бо Комітет має намір ратувати лиш життя скитальців, а не має видавати грошей на науку, тоді я зачав думати по наших товаришів, що приїхали, чи не були б згідні дати поміч цим студентам. Показалось, що майже кожний з нас має родину на еміграції і мусить їй помагати. Навіть звернувся до мене п. Баранський в справі позички грошей для нього на студії, але я мусів звернути його до о. Грабця як до брата п. Баранського, бо сам я маю дуже багато просьб о поміч і дотепер нікому з просячих не відмовив, хіба тим мусів відмовити, що справді хотіли мене використати. О. Грабець матеріально повинен дуже добре стояти, тому й не сумніваюся, що п. Баранському помочі уділить”.⁶⁵⁹

На кінець 1947 року Українська студентська громада у Римі нараховувала лише 8 активних членів. Багатьом новоприбулим бракувало необхідних для впису на студії документів, деякі використали нагоду й емігрували за океан або до Великої Британії, частина змушена була переривати навчання внаслідок важкого матеріального становища, дехто перейшов до університетів поза межами Італії.

Треба визнати, що не бракувало й таких, котрі до високих студій не мали достатніх підстав і підготовки, але повписувалися до УСГ з надією скористатися студентською допомогою. З такими студентська громада мала найбільше прикрощів не тільки в правному оформленні їх на студії, а й в організаційних справах, оскільки саме вони намагалися задавати тон у її діяльності. Вистачало клопотів і з так званими дикими студентами, що з’являлися на теренах Італії нібито з наміром студіювати, насправді ж, наробивши клопоту своїм вписом на навчання і взявши грошову допомогу, зникали, в кращому разі переїжджали до іншої країни, нібито кращої для студій країни.⁶⁶⁰

З тих 8 студентів, які залишалися в Римі, 2 опановували мистецтво, 1 – економіку, 1 – політехніку, 1 – фармацію й 1 – медицину. Незважаючи чи не найскладніші матеріальні умови в Італії порівняно з усією Європою, всі наші студенти успішно закінчили студії.⁶⁶¹

Про майбутню долю українського студентства, що скупчилося в Риміні, наші еміграційні очільники постійно ставили до відома керівників ЗУДАК-у.

Там само. – 1 вересня.

Голос Підкарпаття (Львів). – 1942. – 18 жовтня.

Там само.

Там само.

Так, у листі від 16 грудня 1945 року Кир Іван писав до Володимира Галана: „...в зв'язку зі справою звільнення всіх студентів з табору й уможливлення їх їм продовжування студій інтерв'ював я перед англійською командою табору, та, на жаль, не дістав я рішучої прихильної відповіді, хоч треба сказати, що сама команда табору не мала б нічого проти звільнення студентів, але не може того зробити без інструкції вищої влади, яка у відносних справах дуже уважно прислухається до побажань могутнього червоного аліянта . До того й нелегко дістати дозвіл на на побут від італійської влади, яка вимагає повного забезпечення зі сторони тих, що стараються про чие звільнення. Та не тратимо надії, що ті останні труднощі легко буде побороти, якщо Вш Комітет схоче нам загарантувати щомісячну посилку на утримання студентів. А при цьому маємо надію ще на одну розв'язку тої тяжкої і так важкої проблеми нашої студіюючої молоді, та про це тут незручно писати. На всякий випадок дозволю собі просити Вас пане Предсіднику запевнити нам для потреб студіюючої молоді щомісячну допомогу в квоті 5.000 дол. (якщо посилка йде через о. Гриньоха), але вчетверо більшу, якщо урядовою дорогою...”⁶⁶²

У листі від 29 січня 1946 року до Володимира Галана Іван Бучко повідомляв, що „ми осталися без засобів та й не можемо навіть тих найконечніших підмог виплачувати для наших студентів та й для культурників. На цей місяць лютий ще вдасться затягнути позичку яких 200 тисяч лірів, а що буде далі?.. Наші місячні видатки на потреби табору (папір, прибори до писання, книжки-самоучки тощо) виносять коло 100 тисяч лірів. Дотепер ми те покривали з дару Святого Вітця та й тих приватних дарів, присланих для мене від моїх добрих приятелів, свояків знайомих і давних добрих парафіян з Нью Йорку. Жертви, прислані нині з Америки для нашого Комітету, виносять всего 110 (сто десять) долярів, а саме: від парохії Оліфант 100. дол. і від Отця Стернюка з Плимавт 10 дол. У найблищому часі потреби наші збільшаться, бо „люта буря йде”. Може прийти до того, що не буде вже кому посилати підмог...”⁶⁶³

У відповідь на цей лист Володимир Галан повідомив Кир Івана 9 лютого 1946 р., що вже вислано через о. Гриньоха 10.000 дол. через Апостольського делегата. „Рівночасно повідомляю, що коли потреба, вишлемо в такий же спосіб дальших 15.000 себто разом 25.000 дол. Тому прошу робити заходи для спровадження студентів, а я певний, що зможемо післати і більшу суму пізніше”⁶⁶⁴

У листі від 5 лютого до Володимира Галана Іван Бучко тішиться про з того, що „Ви готові вислати ще й більшу квоту на наші потреби. Це мене дуже втішило, бо при цій нагоді можна б купити який дім для наших унів. студентів на периферіях міста, примістити там деяких поважніших громадян, що тиняються по ріжних кутах і не мають змоги продовжувати свою культурну чи наукову працю. Може знайдеться там в Америці який український меценат, що зафундував би такий дім для укр. студентів в столиці катол. світу в Римі. Гадаю

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 4.
 НАС: MG 31. – D 203. – Vol. 23. – File 8.

, що для пана Стасюка в Нью Йорку це не було би трудно”.⁶⁶⁵

Ця допомога була надзвичайно важливою не тільки в матеріальному плані. Вона водночас піднімала і дух українських студентів. У листі від 5 червня 1946 року Апостольський візитатор Іван Бучко писав до керівника українських допомоговців у США Володимира Галана: „Я не вмів би описати Вам, пане Предсіднику, відповідними словами ту радість, яку я бачив на лицах наших скитальців, коли вони прибралися в чистенькі й пристойні одяги. Так і видно було, що в них стало менше одної журби, журби за те, як показатися між людей у старих латаних одягах.

Хто зумів би описати радість наших дівчат, коли вони діставали нові, майже нові „американські” суконки, гарні черевики. Не одній мамі крутилася в оці слеза радості, коли побачила свою донечку чи свого синочка в новому, майже новому одязі та ще й американському, присланому від Братів і Сестер з поза океану. Хто ж може описати ті почування вдячності, заховані в глибині сердець наших скитальців супроти своїх Братів і Сестер з поза океану за той виявив християнської солідарності.

А вже окреме зворушення можна було помітити на обличчях наших скитальців, вихованих під советським режимом, бо вони не привикли до таких виявів християнської любови ані до виявів національної солідарності під Советами, де панувала тяжка атмосфера ненависти, підозрінь, підюжувань, де й рідний брат міг легко виявитися Юдою, а рідна дитина донощиком перед НКВД. Мушу Вам сказати, що не один українець, що дотепер навіть ховався зі своїм національним іменем, щоби не наражуватися на переслідування чи на несправедливе трактування, одержуючи дар від Братів з Америки, нараз відчував, як у нього виростають крила національної гідності й гордості. Він ріс духом, маючи те переконання, що належить до нації, яка має за океаном таке велике, християнське, національно свідоме й солідарне представництво.

Тільки Бог, знавець людських сердець, знає докладно, як ті обдаровані благали в Бога сторичної надгороди для своїх заокеанських Братів за те все добре, що вони зробили для своїх братів, що знайшлися в недолі”.⁶⁶⁶

Документи КоДУС-у свідчать, що в той час її управа поклала надії не лише на жертвність заокеанської української еміграції. Йшло інтенсивне листування і з європейськими громадами. Зрештою, до збіркових акцій на користь нашої студіюючої молоді залучалися всі можливі жертводавці або організатори подібних акцій. Скажімо, 5 серпня 1946 року Мілена Рудницька виголосила у Фельдкірхені реферат про допомогову акцію в Швейцарії, в якому, зокрема, торкнулася і питання матеріальної підтримки студентства: „Ходило їй передовсім про виєднання реальної допомоги в харчах і одязі, виєднання стипендій для студентів, що там живуть в Швайцарії, наладження правного існування втікачів. Всі інтерванції відбула вона при помочі Між. Черв. Хреста ... Все йшло спочатку добре, була надія, що привезе більшу допомогу, але нав'язання дипломатичних зносин швайцарського уряду з большевиками перекреслило всі її плани, бо всі нараз її відмовили такої допомоги. Лиш

ЦДАВОВУ: Ф. 3879. – Оп. 2. – Спр. 244. – Арк. 2.

Там само: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 114.

виєднала деякі малі подарунки для українських жінок...

Студенти в Швейцарії одержують допомогу лише ті, які є перед закінченням студій. На університетах у Швейцарії запевнено пані посолку, що будуть приймати наших студентів на студії...

Десять українських студентів за її старанням одержали стипендії чи допомоги".⁶⁶⁷

Відтак найбільше сподівань залишалось на американську діаспору, яка намагалася прислужитися цій важливій національній справі і до якої українські громадські структури в Європі зверталися з новими проханнями. Наприклад, 24 серпня 1946 року Іван Бучко, дякує Президенту Об'єднаного допомогового українсько-американського комітету Володимиру Галану за чек на 2.500 доларів.⁶⁶⁸

А вже 29 серпня 1946 він повідомляє до США про катастрофічне становище з продовольством для біженців в Австрії, зазначаючи, що „кількадесят тонн харчів як дар Святого Отця для укр. скитальщини в Австрії ... далеко від врятування тої ж скитальщини від марева голоду, яке зависло над нею на випадок, коли б їй довелось цю зиму перебути в Австрії”⁶⁶⁹.

Інші шляхи задоволення потреб українського студентства шукали тоді в Бельгії. У листі керівників місцевого УДК, зокрема, повідомлялося: "Ми думали розмістити наших студентів по монастирях на вакації, щоб вони могли продовжувати студії до іспитів в осени. Це одначе нам не вдалось. Заходи, вже роблені віддавна, щоби добути засоби на їхнє утримання з чужинецьких джерел вимагали часу й дали свої наслідки щойно в місяці жовтні. Тепер наші студенти є вже на утриманню осібного „Бельгійського комітету допомоги східно-європейським студентам”. Перетримання ж їх за час вакацій і записи на іспити, не вважаючи на одноразову допомогу чужинців, також обтяжили дещо бюджет У. Д. К. і збільшили борг на яких 10.000 франків”.⁶⁷⁰

Студентство наше відповідало на цю турботу сумлінністю в навчанні . Скажімо, Апостольський нунцій у Бельгії Ф. Ченто сказав на зустрічі з українськими студентами 11 квітня 1948 року в Лювені в присутності І. Бучка: „Тому кілька днів назад я прочитав з приємністю в одному великому щоденнику, що в домі українських студентів у Лювені панує дисципліна й охота до праці. Ці слова вам приносять честь та найкращу славу вашій нації. Ви сповняєте тут прекрасну місію вашою працею та вашою поведінкою. Ваша Вітчизна багато терпить, я це знаю, одначе повірте мені, що найбільшу прислугу можете принести для майбутнього нинішньою вашою працею, яка вас приготує до керівних завдань у нашій країні”.⁶⁷¹

Організаційно зміцнилася мережа допомоги українським студентам у той час в Австрії. Тут уже 3 червня 1945 року було створено Ініціативний

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 1-8.

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 145-145 зв.

ЦДАВОВУ: Ф. 4000. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 1.

Там само. – Арк. 2.

Там само. – Арк. 6 зв.

комітет, який скликав 17 липня 1945 року ширші загальні збори Українського студентського об'єднання в Австрії. В Інсбруцькому університеті було 4.445 слухачів, з них австрійських – 3.153 і 892 – чужинців. До останніх належали 322 поляки, 133 бездержавних, 117 німців, 84 литовців, 72 югослав'янина, 32 румуни, 31 маляр, 30 швейцарців, 22 чехів, 19 болгар, 8 латвійців, 6 італійців, 5 греків, 5 французів, 5 естонців, 4 шведи, 4 ліхтенштейнців, 2 голландців і 1 ірландець. З українців в Інсбруку студіювало 254, які навчалися на медичному – 59, філософічному – 38, природничому – 77, права та державних наук – 65, теологічному – 15.*

Після однорічної праці промовано на докторів державних наук 5, права – 2, медичних наук – 3, дехто написав дисертації, очікуючи їх захисту в літньому семестрі 1947 року.

Матеріальної допомоги майже жодної вони не одержують, КоДУС не зміг усіх забезпечити з уваги на велику кількість студентів. Папська одноразова допомога – це мінімальна, від заокеанських братів одержує допомогу в харчах теж мінімальна кількість студентів. Великі труднощі існують із зорганізуванням гуртожитку, трудно і з домівкою. Допомогати в першу чергу тим, хто закінчує, а також тим, хто успішно вчиться.⁶⁷²

В Інсбруку 27 лютого 1947 року відбулося перше засідання КоДУС-у на цю країну. Організаційний референт Української Централі допомоги на Австрію тоді „подав до відома присутнім, що на основі резолюції, прийнятою радою УЦДоА, Президія УЦДоА з дня 6.ІІ.1947 р. покликуює до діяння КоДУС як окремих реферат Відділу С. О. УЦДоА. Зорганізувати й вести КоДУС на основі порозуміння доручено п. дир. І. Тикторові. Орг. реф. УЦДоА звертається до присутніх із пропозицією взяти участь в праці Комісії як її постійні члени”.

Завдання й обов'язки КоДУС-у в Австрії на згаданому засіданні були зреферовані наступним чином:

„Моральна і матеріальна допомога українським студентам в Австрії:

а) дорогою попирання здорових проявів самовиховання студ. молоді і всіх факторів, які в цьому напрямі діють, та допомога студійним матеріалом.

б) дорогою стипендій та одноразових допомог для тих одиниць студентства, які 1) цеї допомоги потребують, 2) дали докази кращих прикмет характеру та ідейности як члени української еміграційної громади, 3) дали докази кращих успіхів у студійній праці.

II. Пропаганда ідеї допомоги студентам.

III. Комуляція й нагляд над всіма фондами, призначеними на допомогу студіюючій молоді:

а) співпрацею з іншими рефератами УЦДоА;

б) вишукування всяких можливих українських і неукраїнських джерел допомогових та стипендійних фондів;

в) нав'язанням співпраці із такими ж комісіями в інших европ. країнах для евентуального виєднання там же стипендій для студентів з Австрії.

IV. Подбати про безпеку тих студентів, які на випадок еміграції українського загалу з Австрії залишилися б ще кінчать студії”.

На цьому першому організаційному засіданні КоДУС-у в Австрії було також ухвалено напрямні щодо використання допомогових фондів. Зокрема, передбачалося, що весь допомоговий фонд Комісія розділить на всі студентські осередки Австрії, беручи до уваги критерій потреб даного терену й відсоткової кількості студіюючої молоді в конкретних осередках. Призначати стипендії й допомоги на місцях мали окремі громадські комісії, що повинні були створені в кожному конкретному випадку як філії КоДУС-у. Осередки, в яких не могло бути організованого українського життя, повинні були призначати свого уповноваженого для контакту з централею КоДУС-у, яка брала на себе в такому випадку полагодження всіх необхідних справ.

Тоді ж перший голова КоДУС-у в Австрії Іван Тиктор подав до відома, що „вже в біжучому місяці - березні хоче перевести загально-краєву збірку на потреби КоДУС-у”.⁶⁷⁴

Ця березнева збірка, як свідчать документи, дала такі результати: Тироль – 1.497 шилінгів, Форарльберг – 359, Верхня Австрія – 2.503, Зальцбург – 250, Каринтія – 1.277, Штирія – 1.505.⁶⁷⁵

У пізнішій, так званій вакаційній, збірці українське громадянство Австрії пожертвувало вже 20.657 шилінгів: Тироль – 7.185, Форарльберг – 5.310, Верхня Австрія – 935, Зальцбург – 4.608, Каринтія – 502, Штирія – 349, Відень – 1.767.

Крім того, тоді ж на вакаційні листи українством Австрії було зібрано 19.034 шилінги: Тироль – 4.787, Форарльберг – 3.232, Верхня Австрія – 5.059, Зальцбург – 2.313, Каринтія – 2.062, Штирія – 1.579.⁶⁷⁶

І вже на другому засіданні, яке відбулося 13 березня 1947 року, Іван Тиктор повідомив членів КоДУС-у в Австрії, що „вже видрукувано 340 збіркових листів із супровідним письмом. Рішено ще окремо вислати до Комітетів письма-пригадки в цій справі, як теж відозву і окремі статті в тій справі в пресі”.⁶⁷⁷

На наступному засіданні було „устійнено адреси, на які заокеанські комітети повинні б вислати грошеві та харчеві дотації: гроші - на руки Ексц. І. Бучка в Римі, харчі – почерез УЦДоА з призначенням для КоДУС-у в Австрії”.

У тих скрутних матеріальних обставинах, коли головним джерелом допомоги була заокеанська діаспора, і самі наші скитальці намагалися підтримати студіюючу молодь. Скажімо, на весіллі Анни Пігович і Михайла Бойка в таборі Соммекасерно 2 листопада 1946 року священником Володимиром Пилипцем було зібрано 130 рейхсмарок на користь Українського Вільного Університету. „Цей шляхотний жест українського громадянства, - писав ректор, професор П. Герасименко до о. В. Пилипця 4 листопада 1946 року, – є доказом для нашої інституції високих наук глибого розуміння національної справи та любови до молоді. Крім цього, почуваємось до обов'язку завважити, що

Там само. – Арк. 8.

ЦДАВОВУ: Ф. 4000. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 11.

Там само. – Арк. 12.

Там само. – Арк. 15 зв.

добачуємось в цім гарнім чині початку відродження нашого громадянства по 1 ½ річним перебуванні на еміграції”.⁶⁷⁹

Нелегко було членам управи поділити зібрані нашою еміграцією кошти. Не легше було й прихильникам й активістам КоДУС-у організувати збір коштів для матеріальної підтримки української студіюючої молоді. Один з таких активістів – відомий професор-історик Микола Чубатий писав до Управи ЗУАДК-у 3 червня 1947 року: „Я вважаю своїм обов’язком звернути увагу УАЗДКомітету на пекучу потребу зробити щось в цій справі. Справа помочи академічній молоді не знаходить повного зрозуміння. Вона не є справою популярною, однак вона є справою важною для потреб української нації взагалі.. Тому нею повинен зайнятися УАЗДКомітет, а навіть утворити спеціальну комісію для тої справи, бо це справа спеціальна і потребує спеціального трактування.

Я особисто вважав би корисною річчю для тої справи, коли б якась зовсім осібна організація, приміром Союз українок, взяв цю справу під свою опіку. УАЗДКомітет має таку тепер всесторонню діяльність, що віддання тої справи зовсім окремій установі було б корисним”.⁶⁸⁰

Збір коштів залишався справді пекучою проблемою для української еміграції, особливо в США. Наприклад, уже згадуваний о. Івахів 24 червня 1947 року писав до Євгена Онацького в Аргентину: „Приїхав сюди п. інж. Кишка в справі допомоги студентам і я думаю, що марно стратив гроші на літака: тут кожний з чужинців, на котрих він числить, скаже йому: ви маєте свої комітети, нехай Вам допоможуть. А наші комітети на цю справу кажуть: ми помагаємо людям, що з голоду гинуть, а студії це люксус, і тому не можемо приділяти цій справі забагато уваги”.⁶⁸¹

У цьому листі заторкувалася ще одна справа: як майстерно розбивають старання про допомогу українцям-біженцям більшовики; вони провели пропаганду й збірку на устаткування для шпиталю у Львові. Це для того, аби відтягти емігрантів-галичан від збірки й датків на допомогу скитальцям.

Але далі йшлося про те, що з певного часу „більшовики провадять велику акцію за поміччю для сиріт на Україні: таку благородну справу, як діти й сироти, не може поминути ніхто. Й тому вони саме підібрали таку справу, на котрого хочуть зловити кожного й тим самим відтягнути людей від збірки на скитальців, яких одночасно обкидають болотом в кожному числі свого часопису. Осягають вони при цьому свою ціль, а то баламутити людей. Кажуть, що вони є майстрами в баламученні людей на еміграції: каже п. проф. Мельник, що большевики розділяють на нічних сходах ролі між собою, а в день виступають як великі патріоти й то в ролі мельниківців, бандерівців, католиків, православних, гетьманців, УНР-ерівців і творять цілу вавилонію між нашими

цит. за: Роговий В. Допомога українському студентству в еміграції під час Другої світової війни / Владислав Миколайович Роговий // Сторінки воєнної історії. Збірник наукових статей Інституту історії України НАНУ. – К., 2005. – Випуск 9. – С. 68

ЦДАВОВУ: Ф. 4030. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 144.

Там само. – Спр. 39. – Арк. 37.

людьми”.⁶⁸²

Проте справа допомоги українській студіюючій молоді знаходила відгук за океаном завдяки і новим переселенцям, котрі прибували з Європи. Особливо важливу роль у цьому відігравали самі студенти. Наприклад, як тільки студент медицини Микола Тризентович прибув до США і влаштувався на працю, „скомунікувався з своїми товаришами школи на Гайдельберзьким університеті і наскільки мені дозволив мій матеріальний стан, дечим їм допоміг”. Однак у Гайдельберзі залишалося ще 40 українських студентів, „утримання яких там має не тільки локально-харатативне, але також загальноукраїнське значення”, а „українські студенти в Гайдельберзі – це в абсолютній більшості працюючі, здібні та пильні молоді люди... далекі від політичних сварок і розбрату і гідно репрезентують українське ім’я на одному з найславніших німецьких університетів”, він одразу ж звернувся до УДК у Філадельфії з проханням вислати на адресу голови УСГ Михайла Гука „принаймні 3 або 4 пакети „Каре” , що уможливить нашим студентам оплатити мешканевий рент, а також дещо скріпити свої сили”.⁶⁸³

Одержання американських пакетів було великою підтримкою для українських студентів, про що свідчить у своїх спогадах Катерина Кричевська-Росандич: „Раз чи два на місяць ми їздили потягом до Карлсруе за нашими продуктами. У таборі, куди з Америки приходили пакунки з одягом для біженців, нам роздавали цей крам! Ми почали вибирати не найкраще, а найбільші розміри квітчастих суконь, спідниць, головне, щоб було велике. Ідея була не нова. Ще в Мангаймі Василь Шерей, батько і я їздили поза Мангайм до найближчих ферм і міняли одяг з американських пакунків на картоплю, яблука, цибулю, чого бракувало в таборових харчах. Отож, це саме ми почали робити і в Гайдельберзі.

Одного разу моя колега-студентка Тамара і я, навантажені валізками з крамом, поїхали залізницею в недалеке село і почали „міняти”. Наміняли картоплі, цибулі і дуже гарних яблук та молодого сидру в пляшках”.⁶⁸⁴

У ідальні для студентів-іноземців, продовжує цей автор „в обідню пору давали велику чашку какао і білу булочку великого розміру. Я пила какао, а булку брала додому батькам. Василь Т. сказав мені, що часом після обіду, коли ще щось лишалось, можна було прийти знову і взяти ще одне какао й булочку, наїстися й ще щось принести додому”.

Поточний архів КоДУС-у: Протокол ч. 1 конституючого засідання Комісії допомоги українському студентству від 21.08.1945 р.

Янчишин І. Кілька спогадів про Гіссен / І. Янчишин // Альманах об’єднання українських ветеринарних лікарів. 1950-1980. – Нью-Йорк – Чікаго – Вінніпег , 1981. – С. 200.

Українські студенти за допомогою УНРА знайшли приміщення ресторану на великій бічній вулиці. Там була більша кімната й менша. У кухні ми варили обіди. Продукти діставали з „пожертвувань” у ДП-таборах, куди їздили наші студенти. також по черзі варили парами”.⁶⁸⁵

Цю допомогу одержували і викладачі. 31 липня 1947 року З. Кузеля дякував УДК в США за допомогову харчовими посилками співробітникам Ко ДУС-у, які „живуть поза табором на німецьких карточках у незвичайно скромних і тяжких обставинах. До цього вони працюють здебільша безкористовно в справах допомоги українському студентству й спричинилися до цього, що КоДУС могла в цьому академічному році признати 569 постійних стипендій, на які виплачувано около 35.000 марок місячно.

Будемо Вам дуже вдячні, якщо не забуватимете нас і на будуче й задля цього пересилаємо Вам новий список співробітників,, Ерлянген – Євген Храпливий і Володимир Мацьків, Мюнхен – Євген Перейма, Нюрнберг – Теодозій Брикович, Фюрт – Євген Чайковський, Теодозій Волошин, Ігор Гуменюк, Петро Демедюк, Максиміліан Ладижинський Зенон Кузеля, Зірндорф - Емілія Гудз”.⁶⁸⁶

Ректор Українського технічно-господарського інституту в Регенсбурзі професор Борис Іваницький, відповідаючи на запитання митрополита Іларіона – як доцільніше допомагати УТПІ зазначав: „Найдоцільнішим і найефективнішим способом матеріальної допомоги вважаємо по можливості регулярну висилку х а р ч о в и х пачок, (виділено в оригіналі. – В.Р.) наприкл., кер-пачок. З огляду на умови нашого харчування в цьому відчуваємо найбільшу потребу”.⁶⁸⁷

Попри те Комісія вважала на те, щоб молодіж студіювала не тільки медицину й дентистику, але й інші фахи фахи й відповідно до цього розділювала стипендії так, що нпр. на перших 127 стипендій на медиків припало тільки 19, а на дентистику лише 1 стипендія. Зате признано 35 стипендій агрономам, 33 економістам, 10 філософам, 6 інженерам, 6 теологам, 5 ветеринарам, 4 хімікам, 2 природникам, 2 лісовикам, а по одній стипендії Поточний архів КоДУС-у: Кузеля З. Допомогова акція українському студентству за останні роки по 1947 р. студентам архітектури, музики, маш. будівництва й чужинецьких студій. З початком літнього семестру, коли розпочалися студії на мюнхенських високих школах, зросло значно число стипендій для філософів різних ділянок знання” (Поточний архів КоДУС-у: Кузеля З. Допомогова акція українському студентству за останні роки по 1947 р.)

Продуктові посилки від американських українців, які організував КоДУС для нашої студіюючої молоді в Європі, одержували не лише в Німеччині й Австрії. У зв'язку з виїздом частини студентів на навчання до інших європейських країн вони зверталися до ЗУДАК-у з проханням продовжувати їхню матеріальну підтримку. Так, у листі членів студентської громади „Обнова” з Мадриду від 4 липня 1947 року наголошувалося на тому, що наша студіююча молодь в Іспанії не може забезпечити себе, бо „а) багато із наших товаришів з огляду на стан здоров'я є нездібними виконувати якусь працю; б) коли б навіть були здібними, то з огляду на труднощі законодавчого характеру чужинець не може посідати право на працю”.⁶⁸⁸

Звичайно, опікунам українського студентства хотілося, аби наша студіююча молодь перебувала в таких же умовах, як, скажімо, представники литовської, котрі навіть ставили питання про те, щоб до США перенести „цілий балтійський університет з 100 професорами і 1700 студентами”.⁶⁸⁹

Однак до українців ставилися по-іншому. До речі, Володимир Галан відповів 11 серпня 1947 року з цього приводу: „Литовці, як вам відомо, були ДЕРЖАВНО визнана нація і одержали від ЗДержав два мільйони доларів на допомогову акцію. Різниця між двома мільйонами а двіста тисячами велика. Врешті плян перенесення університету є поки що пляном, але треба брати під увагу кожен рік. Я дальше обстоюю думку, що для нас було б легше і більше реально думати про інституції в Європі (прим. Франція, Італія і Бельгія), бо там можна їх краще вивінувати, і вони будуть служити своєму народові. Переїхавши в Америку чи Канаду чи навіть Південну Америку, вони скорше чи пізніше будуть страчені”.⁶⁹⁰

Таку позицію щодо використання всіх можливостей допомогових акцій у Європі обстоювали і відомі українські громадсько-політичні діячі. Так, у листі від 1 вересня 1947 року перший міністр закордонних справ Української Народної Республіки Олександр Шульгин писав про те, що амбасадор Франції Понсо сказав йому: „ПРО може багато для нас зробити, але при одній обов'язковій умові, за яку він говорив з великим натиском: щоб ми самі виявили діяльність, зорганізованість, ініціативу. Тільки людям здібним на це можна допомогти”.⁶⁹¹

Акцентуючи на цьому, О. Шульгин додавав: „Не можу тут не згадати, які колосальні труднощі я мав в свій час, коли в 1928 році в Нансенівському комітеті мусів обороняти наші інтереси. Комітет був цілковито в руках росіян і їх лідера...Рубінштейна, а на чолі стояв покійний Нансен, советофіл і русофіл, з яким я мусів вести уперту боротьбу і публичну полемику. Властиво відстояв я більш-менш наші інтереси, коли Нансен зійшов із сцени. Тепер же, як бачите,

Студентська думка. – 1946. – Ч. 1. – С. 2.

Там само. – С. 3.

Яримович В. Нарис історії української студентської громади та українських поселень в Іспанії (1946 – 1996). /Яримович В., Білик О., Волинський М. – Філадельфія – Мадрид, 1997. – С. 21.

Загачевський Є. Белярія – Ріміні – Англія / Є. Загачевський. – Мюнхен, 1968. – С. 99.

на чолі стоїть така особа, як амбасадор. Треба використати його прихильність зокрема до українців, треба використати час, доки він є на чолі ІРО, щоб твердо увійти в співпрацю з цією установою”.⁶⁹²

Справді, необхідно було використовувати будь-яку можливість для збільшення допомоги українському студентству. Проте найбільше сподівання можна було покладати на власне національно свідоме громадянство. Саме воно першим приходило на допомогу нашій студіюючій молоді. Відтак до нього і зверталися провідники нашої еміграції і знедолене студентство: „Робимо це коротке з’ясування, щоб унаглядити творчий процес, який відбувається серед нашої громади, при вкладі муравлиної праці її передових людей та загалу, що перебуває в надзвичайно важких умовах з усіма твердими законами людської нужди, в більшості в умовах, які є запереченням усякої людської гідности.

Цей тягар долі давить увесь український загал. Дошкульно дається відчуття недоживлення і з цього приводу можемо часто стрінити втрату притомности серед шкільної молоді в школі чи серед старших громадян у церкві та поїзді. Виснажені наукою у тяжких життєвих умовах студенти, які в багатьох випадках їдуть кожного дня вчасним ранком по кількадесять кілометрів до університетського міста, де часто цілий день без обіду, тільки з шматком таборового хліба, щойно вчором вертають до таборів, до свого місця перебування...

У злиднях живуть наші люди, в переповнених бараках таборів, по кілька родин в бараковій кімнаті. Не ліпше живуть люди також приватно, часто в збомбардованих, провізорочно направлених домах. Однаково ділять долю й недолю інтелігенція, селяни й робітники.

Цей тягар долі, який несе наша громада, не заломив її. А навпаки, всюди видно гідну поставу до суворой дійсності, вперте змагання за фізичне існування та творення духовно-громадських цінностей, що є виявом незломного в своєму рості українства.

Зубожіли батьки втримують школи.

Студентська молодь студіює на державних університетах у кількості 550 слухачів. Відомо, що чужинці на тутешніх високих школах зобов’язані здавати кольоквіуми, без яких не можуть вписуватися на чергові семестри, і якщо кількість студіюючої молоді не маліє, то це є доказом, що вона не занедбує своїх студійних обов’язків.”⁶⁹³

Тож українська громада намагалася і далі шукати різні джерела матеріальної підтримки студіюючої молоді. Так, Братство св. Апостола Андрія Первозванного в Зальцбурзі тоді оголосило конкурс на шість одноразових стипендій ім. покійного сенатора Юрія Татомира – по 400 шилінгів для української високошкільної молоді без різниці віровизнання з останніх семестрів студій.⁶⁹⁴

„Вороги нашої волі вогнем і мечем, терором і підступом, писалося в іншому зверненні, намагаються знищити все, що є в нас свідомого й

Там само. – С. 120.

Там само. – С. 142-143

Українське слово (Буенос-Айрес). – 1961. – 1 жовтня.

національно-культурного. І тому то п'ята частина народу знищена протягом останніх років. Мільйони українців конають у нетрях Сибіру, Колими і на Соловках, у тундрі й т. п.

Інші депортовані німцями, серед яких тисячі наукової інтелігенції, яких вистачило б на цілу Мексику, або Аргентину.

Країни порожніх просторів, хащ і пралісів зовсім не хочуть наших адвокатів, учителів, лікарів, інженерів, мистців, наших стареньких рідних. Їм потрібна лише проста й безправна робоча сила. Світ став жорстокий, егоїстичний і користолюбивий. І нас не дивує, коли навіть ліберальний посол канадського парламенту п. Том Рід сказав: „Не годиться допускати людей на поселення, які не дають себе асимілювати”, і що він буде всілякими силами поборювати будь-який план поселення нових мігрантів колоніями.

Отже, не дивно, що в той час, коли канадські українці мали пекучу потребу в культурно-національних силах, зокрема в учителях української мови, наші люди навіть з адафабітами роками сидять у таборах.

Багато наших науковців й інтелігентів узагалі, які десятки років віддали за певним фахом науковій роботі, змушені будуть на деякий час або й назавжди залишити свою роботу й може рубати дрова чи копати землю.

А без інтелігенції немає нації, немає культурного народу, і тільки несвідомий або ворог може твердити: „нам панів не треба”.

І якщо доля нам не судила скоро повернути на справді вільну Україну, йшлося далі в цьому зверненні „не даймо себе безладно розпорошити по манівцях еміграції, не даймо вирвати квіти з нашого поля й не продаваймо нашого первородства за сочевину юшку.

Гордо й організовано несімо нашу силу й збережені народні й духовні скарби за море, в чужі краї та селімося великою родиною там, де вже живуть наші люди. Пам'ятаймо про конечну мету – Україну, здобуваймо добрих друзів -приятелів нашої справи й нас самих серед народів світу”.⁶⁹⁵

І відгуки не барилися. Наприклад, 30 листопада 1947 року провідник УЧХ в Швейцарії Євген Бачинський повідомляв: Станіслав Гунька з Берна і Василь Попадюк з Мюнхенштайна передали по 20 франків для українських студентів в Австрії.⁶⁹⁶

На заклик УДК в Швейцарії від 15 жовтня 1947 року від третини зареєстрованих українців станом на 27 грудня вже було зібрано 412 франків. Василь Ріменецький пожертвував 55, Василь Литвин організував у Цюріху та його околицях збірку, яка дала 65 франків. Батько 4 дітей Іван Рогальський, довідавшись про цю акцію, прислав 5 франків з такими словами: „Хоч я не в багатому положенню, але, дякувати Найвищому Господу, опинився з родиною в незруйнованому краю. Отож, я на тих наших бідних нещасних сиріт жертвую 5 франків”.⁶⁹⁷

Вісті крайової управи братства кол. вояків 1 УД-УНА в Німеччині (Мюнхен). 1967. – Ч. 126. – С. 67

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

Там само.

На всю зібрану суму, до речі, згідно з побажанням КоДУС-у з Інсбрука, закупувався цукор.

Треба наголосити, що кожен гріш, зібраний українською еміграцією на користь власного студентства, ретельно обліковувався. Колишній референт Суспільної Опіки Братства Св. Андрія Первозванного з австрійського міста Гогенемсу О. Маярівський 12 лютого 1980 року повідомив управу КоДУС-у: „В звітній вакаційній збірці на КоДУС, переведеної в серпні і вересні 1947 році, надруковано „Найбільше праці при збірці дав п. інж. О. Маярівський з Гогенемсу, де на 120 голів українського населення зібрано на КоДУС 5.127 ш., що дає на голову 42.73 ш. Це є найбільший осяг, який був в останніх роках при збірках на українські народні цілі в Австрії.

Голова КоДУС Іван Тиктор, звернувся до мене, як референта суспільної опіки Братства Святого Андрія, з проханням перевести збірку на КоДУС серед українців Гогенемсу і що в цій справі він направить з Інсбруку двох представників КоДУС. До їх приїзду я договорився, що п. п. А. Батенчук і Й. Сохор дадуть на стипендійний фонд КоДУС по 1.500 ш., а п. В. Букшований 1/2 стипендії – 750 ш., разом 3.750 ш. Крім того, по підписним листам зібрано від 17 осіб 542 ш. і від Делегатури Братства Святого Андрея Гогенемсу 100 ш., разом 642 ш. Лист чер. 305.

Збірка на листу ч. 304, уповноважений до переведення збірки Михайло Івасівка, зібрано від 13 осіб 350 ш. Збірка на листу ч. 307, уповноважений для переведення збірки Йосип Сохор, зібрано від 14 осіб 385 ш. Разом зібрано по трьох листах 1377 ш. Зібрані 1377 ш. я передав уповноваженому КоДУС 22.10. 1947 року. Ці списки у мене схоронилися і я з приємністю передам їх КоДУС, як архівний матеріал”.⁶⁹⁸

Коли йдеться про збіркові акції, то необхідно згадати про діяльність у цьому плані філії КоДУС-у в Австрії. Скажімо, сім її делегатур у серпні й вересні 1947 року організували спеціальну збірку серед українського населення цієї країни на користь власного студентства. Так, делегатура у Форарльберзі (голова – Іван Білоус) збрала 8.542, 90 шилінга, Тиролі (Ілярій Федейко) – 10.972,99, Зальцбурзі (магістр Сливинський) – 6.918,20, Горішній Австрії – 5.989, 50, Штирії (Григорій Лужицький) – 1.928,58, Каринтії – 2.564, Відні - 1.767,50.

Із зібраних 38.683,59 шилінгів філія Комісії на своєму засіданні в Інсбруку 27 листопада 1947 року ухвалила передати на допомогу українському студентству в Австрії 32 тисячі: для осередку в Інсбруку – 15.000 (13 стипендій на суму 8.250 шилінгів і 6.750 – на одноразові допомоги), в Грацу – 8.500 (8 стипендій на суму 5.100 і одноразові допомоги – 3.400), Зальцбурзі – 5.000 (вся сума на одноразові допомоги), Відні – 3.500 (також одноразові допомоги).

Зрозуміло, що цих коштів не вистачало для повного матеріального забезпечення нашого студентства в Австрії, оскільки місцеве українське громадянство „само пробивається з трудом крізь життя з дня-на-день”, тому КоДУС „поширив свою акцію за новими фондами між братів за морем”. З цієї метою він надіслав відповідні звернення до всіх допомогових комітетів у Новому Світі, а також до окремих переселенців з надією, що „є ще там

українські громадяне-патріоти, які зрозуміють недолю своїх молодших братів, українську студіюючу молодь, і напевно прийдуть їм з допомогою, але не як прошакам, а як своїм дітям, що опинилися на скитальщині здебільша без засобів до життя, без належної опіки, без батьків і своїх рідних”.⁷⁰⁰

Одним з перших на подібне звернення відгукнувся Митрополит Іларіон з Вінніпега. Як свідчить лист управи КоДУС-у в Австрії до нього від 8 вересня 1948 року, за рахунок пересланих через керманіча УДК в Швейцарії Мілени Рудницької 10 доларів було закуплено цукор, який передали українським студентам в Австрії.

„Спішимо повідомити Ваше Високопреосвященство, - йшлося далі в листі, - що саме тепер КоДУС отримав згаданий цукор, а разом хочемо висказати Вам щирю подяку за так гойний дар для нашого студентства. Це дійсно велика поміч нашим студентам, що в злиднях і голоді добувають знання на високих школах.

Наше студентство в Австрії почувається до особливо великої вдячності до Вас, Ваше Високопреосвященство, бо на правду багато Вам завдячує й вірить гаряче, що й на майбутнє буде тішитися Вашою ласкою й щирою опікою”.⁷⁰¹

Небайдужими виявилися до потреб нашого студентства в Австрії й українці Англії. Як свідчила 14 червня 1948 року управа КоДУС-у в Інсбруку, тоді ж вона одержала від Українського центрального допомогового об'єднання у Великій Британії 550 фунтів американського товщу для розподілу серед студіюючої молоді.⁷⁰²

Зрештою, й самі українці Австрії продовжували підтримувати наше студентство в цій країні. Так, переведена з 13 березня до 15 квітня 1948 року збірка серед них під гаслом „Учіться, брати мої” дала такі результати: Тироль – 2.841, Верхня Австрія – 2.155, Штирія – 1.446, Зальцбург – 1.378, Каринтія – 1.064, Форарльберг – 636 шилінгів.⁷⁰³

На одного пересічного українського емігранта це становило: Тироль – 1, 35 шилінга, Штирія – 1,30, Каринтія – 0,80, Форарльберг – 0,79, Верхня Австрія – 0,72, Зальцбург – 0,36. Найкращий вислід дала ця збірка в невеличкому осередку в Тиролі – Кіцбюгелі, де на 66 дорослих українських емігрантів було зібрано 690 шилінгів, що становило в середньому по 10,45 шилінга на одну особу.⁷⁰⁴

Велику роль в організації допомоги нашому студентству в Австрії відіграла відомий український політик Мілена Рудницька. Вона вже влітку 1946 року спеціально з'їздила до цієї країни, де протягом трьох тижнів відвідувала осередки української еміграції, особливо цікавлячись побутом студіюючої молоді, для якої старалася допомогти одержати стипендії.

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

Там само.

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

Яримович В. Нарис історії української студентської громади та українських поселень в Іспанії (1946 – 1996). /Яримович В., Білик О., Волинський М. – Філадельфія – Мадрид, 1997. – С. 21-22.

15 жовтня 1947 року М. Рудницька звертається до всіх членів української колонії у Швейцарії із закликом підтримати КоДУС в Австрії. Акцентуючи увагу на тому, що більшість із 700 українських студентів у цій країні „опинилися на чужині без батьків і є здані виключно на власні сили”, вона наголошує, що „попри науку, вони здебільшого працюють на хліб насущний, але в зруйнованім війною краю навіть місцевим людям, а не то чужинцям-утікачам, надзвичайно важко дістати заробіток і з нього прожити. Харчові приділи на картки такі малі, що вони ніяк неможуть вистачити молодій здоровій людині, а докупити що-небудь без карток – коштує великі гроші. Не говоримо вже про те, що студентам треба грошей на університетські оплати, на книжки та інші необхідні для науки речі”.⁷⁰⁵

Відзначаючи, що австрійська влада ставиться до втікачів неприхильно й нещодавно, на порозі зими, розпочала наших студентів, котрі проживають в університетських містах і в приватному секторі, викидати з помешкань, М. Рудницька вперше просила своїх земляків у цій країні, аби вони „зложили усі, як один, щедрю лепту на фонд КоДУС-у, кожний по щирості та своїй спроможності!”.⁷⁰⁶

Наголошувалося при цьому, що навіть „при великій різниці вартости швейцарських і австрійських грошей ми зможемо зробити нашим потребуючим братам гарний дарунок, закупивши за зібрані гроші харчі для харчівні, що її веде для українських студентів КоДУС”. А все для того, „що молодь – це майбутність народу! Навіть чужинці подивляють, як наша університетська молодь у найтяжчих обставинах горнеться до знання. І студії української молоді, це справа, яка мусить цікавити нас усіх, та яку ціле громадянство мусить підтримати. Бо коли наш народ не має волі, коли ми самі скитаємось на чужині, то одна з головних причин є та, що в нас мало інтелігенції, мало освічених, провідних людей, і тому раз-у-раз впродовж історії випереджували нас наші сусіди, перемагали нас і панували над нами. Коли ми сьогодні допоможемо українській молоді дістати знання в добрих заграничних школах, то потім ця молодь зверне борг своєю працею, з якої матиме користь увесь наш народ”.⁷⁰⁷

На згаданий обіжник одразу ж відгукнулася майже третина українського громадянства в Швейцарії. Станом на 27 грудня 1947 року, як уже повідомлялося вище, було зібрано 412 франків. Цю суму, за повідомленням М. Рудницької, становили пожертви Василя Ремінецького (55), по 10 франків передали Григорій Бирчак, Андрій Близнюк, Ілько Бойко, Ілько Гасуляк, Микола Гніванка, Станіслав Гунька, Петро Іванечко, Василь Кізінський, Василь Мендзак, Володимир Невальонний, Василь Попадюк, Мілена Рудницька, Олександр Сірий і Василь Степняк, 7 – Полікарп Фендрік, 5,40 – Григорій Смаглій, по 5 – Григорій Бачинський, Феодосій Бурко, Дмитро Демчук, Іван Демчук, Дмитро Герман, Дмитро Гутовський, Роман Кравецький, Іван Лисяк-

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

Там само.

IHRC: E. Onatzky Papers. – Box 1.

Рудницький, Мирослав Микитюк, Василь Обертан, Михайло Петкевич, Сильвестер Порошко, Володимир Пристав, Яким Ревуцький, Іван Рогальський, Іван Тарабан, Михайло Химич і Харитон Шукало.

Крім того, Василь Литвин організував збірку в околицях Цюріху, яка дала 65 франків, а Український допомогивий комітет Швейцарії виділив від себе 50.

У новому обіжнику УДК в Швейцарії відзначалося, що „всі жертводавці (з одним винятком) – це нові емігранти, що під час останньої війни втратили все своє майно і зазнали багато горя”. А стосовно Івана Рогальського, батька 4 дітей, наголошувалося, що він хоч і сам перебував „не в багатому положенні”, але пожертвував „на тих наших бідних нещасних сиріт” 5 франків.⁷⁰⁸

Управа КоДУС-у в Австрії дякувала М. Рудницькій „за милу а разом цінну несподіванку, за поважну збірку... Зробили Ви велике діло для нашої студіюючої молоді Високих шкіл... Ви на правду стараєтесь облегшити долю наших студентів, наче рідна мати. Хай Господь винагородить Вам стократно, а пам'ять про Вас між українським студентством буде незатерта”.⁷⁰⁹

А голова централі КоДУС-у Зенон Кузеля тоді ж так відгукувався про подвижництво Мілени Рудницької щодо підтримки української студіюючої молоді: „Сердечно дякуємо за Вашу ласкаву прихильність і за інтервенції в ІРО в справі допомоги для наших студентів. Ми Вам щиро вдячні за Ваше прихильне ставлення до наших справ і дуже просимо не спускати їх і надалі з-під Вашої уваги...”.⁷¹⁰

Про відповідальну участь українців Швейцарії в справі допомоги українському студентству вказується і в інших джерелах. Так, Зенон Кузеля писав, зокрема, директору Українського Червоного Хреста в Швейцарії Євгену Бачинському: „З великою охотою чим зможу радо стану Вам в пригоді. Лише не знаю, чим саме. Діло в тім, що наших студентів тут усе зменшується – виїзять за океан на кошти уряду та й було небагато. Нові студенти не приїзять, бо не можливо їм тут матеріально утримуватися. Мінімально треба для одного 200 шв. франків! Ті, хто тут закінчує студії, одержують головню від католицьких організацій (свої нікому не дають від 1945 року).

Тут є студентське товариство в Берні, воно бандерівське! Але там славні хлопці. Останнім часом пані Мілена Рудницька, котра тут кермує УДК, збирала гроші на Вашу організацію і здається назбирала пару соток франків!

Багато студентів бажають приїхати кінчити студії в Швайцарії, і всі тутешні високі школи радо приймають, але перешкода навіть не у візах, а в можливості забезпечення на життя і студії: уряд вимагає кавцію в 2000 шв. фр. і доказів на те, що матимуть на що вчитися і жити! Їм всяка праця і заробіток заборонені. Я не думаю, щоби Ваша інституція на її нім. марки могла для студентів в Швайцарії давати стипендії, бо на одну тутешню могли б вчитися десяток!”⁷¹¹

Студентський вісник (Мюнхен). – 1947. – Ч. 1. – С. 32.

Студентський вісник (Мюнхен). – 1947. – Ч. 1. – С. 32.

ІНРС: UUARC. – Vox 37. 7

ІНРС: UUARC. – Vox 37. 7

5 лютого Кузеля відповів: „Рівночасно одержав я теж докладні інформації від Українського Допомогового Комітету в Швейцарії й з цього бачу, що перед нами великі труднощі в справі приміщення навіть тих небогатьох прохачів о швайцарські стипендії й студії. В кожному разі просимо Вас піддержати нас в наших змаганнях, і ми все скористаємо з Вашої готовости давати нам інформацію та відповідну моральну підтримку”.⁷¹²

Водночас необхідно зазначити, що та допомога, яка надходила з Америки, не обмежувала нових прохань до української діаспори за океаном. Так, після одержання товщу для студентських їдалень у квітні 1948 року управа КоДУС-у, наголошуючи, що „допомога з цього боку була незвичайно видатна і потрібна”, „водночас дозволяла собі просити Вас о дальший приділ для наших харчівень на місяць травень”. Це викликалося тим, що за останній час збільшилася кількість студентів, котрі харчувалися в їдальнях: у Мюнхені на той час два подібні заклади відвідували 570 осіб, Гейдельберзі – 60, Регенсбурзі – 150, Фюрті – 20. Щодо забезпечення харчуванням нашу молодь в Ерлянгені, де не можна було відкрити студентську їдальню через брак приміщень, то „з огляду на поганий стан здоровля” пропонувалося „признати їм на пробу поки що 50 фунтів товщу”.⁷¹³

Велику допомогу американські допомогові організації подавали через КоДУС і українському студентству Австрії. Так, із звіту за червень 1948 року довідуємося, що в квітні одержано безпосередньо з Філадельфії смалець, олію, капусту, цукор, гречану крупу, рис, какао, сушені овочі. З цієї пожертви заокеанської еміграції, скажімо, українська високошкільна молодь Інсбрука, Граца й Зальцбурга одержала в травні 550 фунтів смальцю, стільки ж їй видано за списками КоДУС-у і в червні.⁷¹⁴ *

У червні 1948 року 82 членам Українського студентського товариства „Січ” у Граці було також надано допомогу смальцем.⁷¹⁵

Продукти були й надалі важливою формою матеріальної підтримки українського студентства в Австрії. Так, збереглися документи, що засвідчують: у липні 1949 року 62 наших студентів в Інсбруку одержали по 2 фунти цукру й товщу і по 1 шматку мила, а в жовтні, листопаді й грудні того ж року вже 64 українських студентів Інсбрука одержали по 5 фунтів цукру, 6 – товщу і по 2-3 шматки мила.⁷¹⁶

Допомога американським смальцем українському студентству, це одна з цікавих сторінок підтримки нашої студіюючої молоді в еміграції у важкі повоєнні часи. В ті роки ця допомога справді багато значила, і КоДУС займався нею предметно. Скажімо, допомоговий комітет у Мюнхен-Пазінг звітував 24 травня 1948 року перед ЗУАДК-: „Смалець поки що видаємо постійно місячно

Там само.

Там само.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : МП Сергійчук М. І., 2008. – С. 139-141.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : МП Сергійчук М. І., 2008. – С. 140-141.

ИHRC: UUARC. – Вох 37. 7

для всіх студентських харчевень та для 2 суспільних харчевень (Мінхен, Авгсбург) в америк. зоні по 1 фунтові на особу”.⁷¹⁷

Водночас українські допомогові організації намагалися налагодити підтримку того українського студентства, яке студіювало у Відні, хоч зробити це в умовах радянського окупаційного режиму не могли в достатньому обсязі. Відтак КоДУС змушений був шукати індивідуальні зв'язки з студентами-українцями у Відні шляхом індивідуального листування. Їх восени 1948 року було 30, половина з них, яка не виїхала, попросила матеріальну підтримку. З виділених 9.000 шилінгів вдалося передати віденській студіюючій молоді 5.830. Але навесні 1949 року наших студентів у Відні, які одержували допомогу від місцевого КоДУС-у, було вже 22.^{718*}

Увагу на цьому аспекті акцентувалася не випадково: частина професури, що була активною опорою КоДУС-у в організації допомоги українському студентству, поступово виїжджала за океан. Враховуючи квоту на виїзд до США в 200 тисяч переміщених осіб, УВУ звернувся до своїх професорів і співробітників із запитанням, чи бажали б вони виїхати до США. Тодішній ректор УВУ І. Мірчук повідомляв 27 вересня 1948 року голову ЗУДАК-у В. Галана, що виявили бажання виїхувати за океан 104 співробітників і членів їх родин. Зокрема, серед бажуючих були професори Григорій Ващенко, Василь Гришко, Володимир Державин, Роман Димінський, Костянтин Кисілевський, Пантелеймон Ковалів, Андрій Коцевалов, Володимир Міяковський, Михайло Міщенко, Олександр Оглоблин, Лев Окіншевич, Андрій Ольхівський, Ярослав Падох, Наталія Полонська-Василенко, Іван Розгін, Ярослав Рудницький, Володимир Січинський, Юрій Студинський, Олександр Кульчицький, Володимир Кубійович, Юрій Старосольський, Євген Храпливий і Вадим Щербаківський.⁷¹⁹

У структурі бюджету КоДУС-у в Австрії на той час головними складовими були субвенції єпископа Івана Бучка, котрий вніс 47.275,77 шилінга. „З цього слідно, – наголошувалося в документах управи КоДУС-у від 20 квітня 1949 року, – що якби не дотація від Його Ексцеленції д-ра І. Бучка, то квестія допомоги студентам при таких малих впливах випала б катастрофальною. Але вже перша рата із субвенції, надіслана Високопреосвященним Владикою, врятувала ситуацію в зимовому семестрі, а дальші рати цієї субвенції запевняють певну поміч і в літньому семестрі”.⁷²⁰

Щодо жертвовності місцевого українства для нашого студентства на той час, то вона поступово скорочувалося. За період з 1 жовтня 1948 року по 1 квітня 1949 філія КоДУС-у в Інсбруку зібрала 3.449, 24 шилінга, в Зальцбурзі – 1.697,92 і в Граці – 495, 90.⁷²¹

Там само.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : МП Сергійчук М. І., 2008. – С. 147.

Вісті (Брюссель). – 1948. – 1 травня.

* Серед українських емігрантів, мешкалих у Тиролю станом на 22 червня 1946 року, студентів нараховувалося 433 (IHC: UUARTC. – Вох 51. 5.)

Останні новини (Зальцбург). – 1947. – 20 лютого.

До речі, у зв'язку з виїздом частини українських біженців за океан збіркові акції серед нього приносили все менші суми. І якщо досі саме за рахунок пожертв нашого громадянства головним чином підтримувалися українські студенти, то віднині це ставало проблематичним. Ось чому управа КоДУС-у в Австрії, повідомляючи в травні 1949 року представництво ЗУДАК-у в Європі про те, що „в останньому часі українська еміграція в Австрії дуже зубожіла, а понадто велика частина нашої еміграції, головно багатші люди, вже виїхали за океан, так що тут наразі залишилася ще сама біднота. Внаслідок того фонди КоДУС-у зовсім змаліли”, закликала американську еміграцію „в своїй програмі допомоги не забути і про нашу студіюючу молодь” і „ласкаво призначити для наших студентів одноразову харчову допомогу в КАРЕ пачках або інших продуктах”.⁷²²

Але якщо до цього більшість українського студентства користалася з допомоги УНРРА, то тепер вона починала зменшуватися, а на майбутнє переставала бути реальною. Ліквідації університету УНРРА в Мюнхені, де студіювало й користалося матеріальною допомогою близько 800 українців, прирікало їх власній долі. Те ж саме трапилося зі студентами Богословської академії в Гіршберзі. Відтак студенти прямо висловлювалися про незадовільний стан їхнього забезпечення. КоДУС, мовляв, допомагає – лише грошовими стипендіями, що „в незадовільній мірі могли вдержати студента до і під час війни. Сьогодні вони далеко не вистарчають”.⁷²³

Як вихід із скрутної ситуації „зараз єдино доцільно для нашого студентства могла б дати широко закроена акція допомоги з ЗДПА й Канади у формі харчів та одягу. Намагання в тому напрямку з боку ЦЕСУС-а і КоДУС-а не раз вже роблено й обіцянку допомоги одержано”.⁷²⁴

Тому не випадково конференція голів українських студентських громад, що відбулася 16 березня 1947 року в Мюнхені в своїй резолюції з цього приводу констатувала:

„1) В зв'язку з загальним погіршенням матеріального стану українського студентства, конференція звертається до всіх українських громадських установ, а зокрема до ЦПУЕ, щоб у межах загально-громадської допомогової акції звернули належну увагу на великі потреби української студіюючої молоді.

2) Конференція висловлює щиру подяку українському громадянству, що виявило глибоке зрозуміння до потреб нашого студентства і щедрими жертвами уможливило КоДУС-ові провадити корисну акцію допомоги високошкільній молоді.

3) Представники українського студентства вірять, що українська суспільність і надалі підтримуватиме матеріально і морально українську студіюючу молодь та високим чином уможливить їй здобуття знання і підготовку до наукової та суспільно-громадської праці”.

Архів УВАН у США: Фонд М. Кураха. Протокол ч. 1 із засідання КоДУС-у з дня 27.ІІ. 1947 в Інсбруці.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : МП Сергійчук М. І., 2008. – С. 149.

Там само.

Позитивні наслідки мала співпраця із ЗУАДК-ом, зокрема з європейським бюро. Студентські харчівні надалі користалися з його допомоги у вигляді смальцю. Започатковано теж співпрацю Української студентської громади в Аргентині, яка приступила в той час до зорганізування широко розгорнутої збірки на користь КоДУС-у на терені цілої Аргентини. Водночас не всі діючі представництва КоДУС-у проявляли активність, зокрема в Бельгії, яке протягом року не надсилало відомостей про свою діяльність, хоч зв'язок з ними був дуже потрібний і бажаний, зокрема тепер, коли фінансова ситуація складалася некорисно для тамошніх стипендіатів.

Представництво в США, яке очолював професор Микола Чубатий, також протягом довшого часу не давало знати про себе. Австрійське співпрацювало з централею активніше і жваво обмінювалося звітами, зокрема, від часу, коли управу перебрав Михайло Курах. Франція проявляла дуже слабку акцію та й не розпоряджалася потрібними фондами. Тисячу доларів, які французький КоДУС мав дістати від Преосвященного Кир Івана Бучка, тривалий час залишалися невиясненою справою. Брак грошей в Англії також не дозволяв розвинути тамтешньому КоДУС-ові ширшої праці. В Римі мала Комісія свого представника, але на тому терені небагато можна було під ту пору досягнути.

Краще представлявся зв'язок зі Швейцарією завдяки Мілені Рудницькій, голові УДК в Женеві. Зокрема, її серйозні і дуже совісні інтервенції в стипендійних справах до Централі ІРО давали підставу допускати, що КоДУС-у пощастить добитися з боку цієї інституції деяких стипендій. У цьому напрямі було пороблено окремі заходи, а саме: вислано меморіал із списками студентів, що закінчують свої студії.

Обговорюючи цю ситуацію на засіданні КоДУС-у 24 червня 1949 року, голова ЦЕСУС-у Р. Залуцький наголошував, зокрема, на важкому становищі наших студентів у Бельгії, бо там у найближчому семестрі не тільки не передбачалося прийому нових кандидатів, але і кількість наявних стипендіатів могла поважно зменшитися. Голова ЦЕСУС-у звертав також увагу на важке становище наших студентів в Австрії, зокрема у Відні.

Запрошений як голова РЕКОФОС-у інженер Дмитро Григорчук інформував про стан обсягів з іривських чинників: „1) з першого списка кандидатів на стипендії в США в зимовому семестрі 1949/50, в якому було 106 студентів, 7 стипендій припало українцям, з чого 5 в Австрії, а 2-ох у Мюнхені. Більшість місць припала балтійцям, яким вдалося скоріше позискати для себе компетентні чинники. Щоб цей стан в майбутньому змінити, радить п. Григорчук у відповідний спосіб інтервенювати в Америці в п-ні Джекопсон, яка там рішає про вибір стипендіатів з-поміж запропонованих ВСП-ом кандидатів. Рішено в тій справі написати до знатних впливових наших давніх емігрантів – професорів університетів тощо, щоб вони відповідно вплинули на п-ню Джекопсон. 2) Клопотання стипендій в Канаді поки що були безуспішні, але розмови з проф. Лонгом, який рішає в тих справах, вказують на це, що в мабутньому будуть теж узгляднені й наші потреби. 3) Стипендії в Голляндії запевнено 40 студентам, що мали б там вже 15 липня виїхати. В цьому числі 8 місць призначено українцям. 4) Стипендії в Англії признано 3-ьом українцям і

вони виїдуть там же у вересні. 5) Наслідком пожвавлення еміграції до заокеанських країн, багато студентам є неможливо скласти кінцеві іспити і тому їм загрожує небезпека незавершення своїх студій. Пан Гугстратен цю обставину узглядив, і ІРО відкладатиме тим всім студентам, що мали б вже виїхати, а є в стадії іспитів, виїзд ще на три місяці. В тій справі обіцяв Гугстратен розіслати відповідні обіжники до всіх арій”.⁷²⁵

Через виїзд значної кількості українського громадянства за океан, та частина, що залишилася в Європі, вже не могла підтримувати на належному рівні наше студентство, як того бажала управа КоДУС-у. Відтак у складні періоди фінансової скрути, особливо під час валютної реформи в Німеччині, вона змушена була звертатися до ЗУДАК-у й канадських допомогівих інституцій, а також до Кир Івана Бучка і за його посередництвом до Кардинала Тіссерана, які вчасно підтримали українську студіюючу молодь у Європі.

Березнева збірка 1949 року в таборах була надто млявою: „Табори під теперішню пору живуть думками про виїзд в обіцяні чи бажані країни і серед них забувають про багато важливих справ, зв’язаних з українським життям в теперішньому і з його завданнями на майбутнє.

Багато наших громадян, колись навіть активних, переходять поволі з загальнонаціонального ґрунту на вузькозагумінковий клаптик свого „я”. Проблеми ширші, загальноукраїнські перестають їх інтересувати”.⁷²⁶

Кількість наших скитальців у Європі постійно зменшувалася внаслідок інтенсивної переселенської акції ІРО, а тим самим падала і жертівність на потреби КоДУС-у, що будував свою діяльність на допомозі власного громадянства. І якби не дотації від його Ексцеленції дра І. Бучка, котрий виєднував поважну підтримку Папського Престолу для потреб нашого студентства, то справа допомоги йому виглядала б фатально. Саме зацікавлення збірковою акцією на допомогу окремих студентів в організації збірок у звітному періоді представлялося так: Інсбрук зібрав 3.449,24 шилінги, Зальцбург – 1.697,92, Грац – 495, разом – 5.643,06.

Отже, допомога при таких малих впливах постала б катастрофічною, якби власне не підтримка преосвященного Кир Івана Бучка, що у звітному періоді передав КоДУС-у 3.000 американських доларів.

Від липня 1949 року КоДУС також отримував щомісячно допомогу продуктами від Представництва ЗУДАК-у в Австрії: цукру – 750 фунтів, товщу – 750, туалетного мила.⁷²⁷

Однак необхідних коштів на повніше забезпечення нашого студентства місцевий КоДУС не мав. Так, станом на 1 січня 1950 року в його касі „не було жодного готівкового сальдо, і на покриття біжучих видатків приходилось затягати дрібні позички. Щойно в дні 8 лютого 1950 р. до каси КоДУС-у вплинуло 18.000 (вісімнадцять тисяч) австрійських шилінгів, виплачених Високо преподобним Отцем Прелатом д-ром Горникевичем титулом дотації від Екс. Єпископа дра Бучка з дару Св. Отця на допомогу українській студіюючій

Там само.

Там само: Протокол ч. 2 засідання КоДУС-у 13.III. 1947 в Інсбруці.

Там само: Протокол ч. 3 засідання КоДУС-у 20.III. 1947 в Інсбруці.

молоді”.⁷²⁸

Крім того, на пропозицію австрійського КоДУС-у Українська студентська громада в Буенос-Айресі вислала по 150 шилінгів допомоги таким студентам в Інсбруку: Володимир Базалі, Ілля Ткачук, Богдан Кузьма, Маріян Малиновський та Іван Новаківський; в Грацу таку ж підтримку одержали Роман Мізь, Ніна Ярмолук, Ліда Решетник і Наталія Ворончук, у Леобені – Любомир Мардак та Ігор Стратійчук, у Відні – Микола Дутка.⁷²⁹

Це було дуже важливою підтримкою українського студентства в Австрії, бо, як уже наголошено вище, на початку 1950 року в касі тутешнього КоДУС-у не було зовсім коштів. Відтак у січні він не міг виплатити допомоги нашим студентам. Таку змогли продовжувати надавати лише з лютого 1950 року 13 студентам з Інсбрука, 19 – Граца, 3 – Леобена, 2 – Зальцбурга і 8 – Відня.⁷³⁰

Але вже в березні коштів не виявилось, тож грошову підтримку в сумі 150 шилінгів надали лише студентів агрономії Богдану Бемку на оплату вписового. У квітні її одержали всі ті, кому вона призначалася з початку року, але в травні виплачував місцевий КоДУС допомоги лише у виняткових випадках. Їх одержали лише 5 студентів, котрим ці кошти були вкрай необхідні, аби заплатити вписові суми, за іспити тощо (Микола Дутка і Богдан Бемко з Відня, Ліда Решетник і Ліда Здоровець – з Граца і Теодор Венгер – із Зальцбурга).

Як певну компенсацію 67 студентам було вислано допомогу по 10 фунтів товщу. На початку травня в усі осередки української студіюючої молоді передали 432 шматки мила і 216 тубок крему для голення, а також 6 осінніх плащів – для Платона Бурди з Інсбрука, Ліди Решетник, Ігоря Гурина і Романа Дrajньовського – з Граца і Василя Андрейціва та Ігоря Стратійчука – з Леобена.⁷³¹

Спроби ж перевести збірку на терені Австрії розбивалися через постійне зменшення кількості українських скитальців. У той же час не було потреби стукати до каси КоДУС-у в Німеччині, котрий займався збірковими акціями і в інших країнах, оскільки його фінансові спроможності на цей час були дуже обмежені. З цієї причини в червні планувалося надати допомогу „лише найбільшій групі студентів”, зазначалося в звіті управи КоДУС-у в Австрії, „бо наша готівка на вичерпанні. Доложимо всіх старань, щоб зібрати нові фонди і далі допомагати тим, котрі стоять перед закінченням своїх студій”.⁷³²

Цю діяльність мала провадити нова реорганізована управа КоДУС-у в Австрії на чолі з досвідченим провідником Михайлом Курахом. Допомогати йому взялися Петро Хомин, Зенон Ковальчук Василь Зота, Степан Джугало та Андрій Дідівський.⁷³³

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 152.

ИНСР: UUARC. – Вох 17. 2.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 157.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 157.

ИНСР: UUARC. – Вох 1.

Кричевська-Росандич К. Мої спогади / Кричевська-Росандич К. – К. : Родовід, 2006. – С. 108.

Крім безпосередньої матеріальної допомоги українському студентству, Комісія намагалася підтримати кращих з них з метою здобуття вищої освіти за океаном. Зокрема, КоДУС в Австрії 1950 року провів значну роботу щодо підтримки подібної акції. Так, завдяки саме зусиллям КоДУС-у через ЗУДАК вдалося „примістити кількох наших студентів на дальші студії у Високих Школах Злучених Держав Північної Америки”.

Тоді КоДУС в Австрії назвав 6 кандидатів:

„1. Михайло Диміцький, абсолювент хемії Інсбруцького університету, який себе виявив дуже працьовитим і спосібним хіміком. В наших організаціях відомий зі своєї чесної і безкорисної праці. Він вже виїхав до Америки, живе в Філадельфії і напевно зголоситься до Вас, а тому його кандидатуру горячо поручаємо.

2. Любомир Калинич, абсолювент Високої Технічної Школи в Грацу, тепер також в Америці, в Рочестері. Спосібний і чесний, на допомогу вповні заслуговує.

3. Осип Райнога, студент хімії з Грацу, сирота з Полтавщини, який замолоду перейшов ціле більшовицьке пекло, але вдержався на поверхні життя як справжній патріот і надійний для нашої загальної справи. Чесний і працьовитий, а тому вповні заслуговує на попертя, і ми його щиро поручаємо Вашій ласкавій опіці.

4. Лідія Хома, студентка фармації у Відні, тепер уже в Америці, спосібна і працьовита, а тому заслуговує на попертя.

5. Богдан Головід, студент медицини в Інсбруку, молодий і дуже працьовитий студент, який робить певні надії і тому заслуговує на попертя. Тому що початкуючий студент, може бути зарахований на інший факультет.

6. Володимир Данилів, доктор державних наук і студент права в Інсбруку. Дуже працьовитий, бере участь у громадському житті, організатор студентської групи українських націоналістів-солідаристів”.⁷³⁴

У той же час жодної заяви від студіюючих українців в Австрії не надійшло для виїзду до Іспанії, хоч КоДУС домігся виділення квоти 3 місць до цієї країни.⁷³⁵

Тому саме завдяки наполегливості управи КоДУС-у вдавалося добиватися непоганих результатів навіть за тих складних фінансових обставин. Відтак українські високі школи в Німеччині 1949 року випустили 98 спеціалістів і промували 20 докторів, а також видали по одному збірнику наукових праць. У німецьких високих школах у тому році здобули освіту 104 українці, у тому числі 22 набули докторські титули.⁷³⁶

Завдяки підтримці ЗУДАК-у КоДУС організував у 1949 році 10 їдалень, які обслуговували 1000 студентів, а з доїжджаючими – 1200.

Там само.

Кричевська-Росандич К. Мої спогади / Кричевська-Росандич К. – К. : Родовід, 2006. – С. 111.

ИHRC: UUARC. – Вох 49. 5.

Крім того, були ще й громадські їдальні, де могли харчуватися студенти, - в Аугсбурзі, Мюнхені, Франкфурті.⁷³⁷ Однак на 10 місяців 1950 року, починаючи з 1 березня, необхідно було для студіюючої молоді в Європі 10.000 фунтів смальцю, стільки ж цукру.⁷³⁸ Відповідь керівництва ІРО американської зони окупації Німеччини від 4 січня 1949 року, до якої звернулися за допомогою, була відмовною: „Мусите взяти до уваги, що наша організація має за свій обов’язок розв’язати проблему ДП якнайкраще і якнайшвидше. Згідно з цим ми не можемо сприяти програмі вищих студій, які відтягають у непотрібній мірі переселення, тим більше, що такі студії не дадуться обмежити окресленим часом і не дозволяють зорієнтуватися щодо практичних наслідків.

... Наша переселенча програма дає першенство тим особам, що вже мають практичний фах перед такими людьми, яких знання потягає на широкій академічній базі. Ми тепер і далі будемо давати опіку й підтримку таким студентам, які мешкають в таборах, близьких до університетів, але ми не маємо змоги дозволити якубудь особливу допомогу таку, як місячні субсидії, заснування студентських домівок, виплата стипендій або взагалі приймання під опіку й на утримання осіб, яких єдиною метою є вчитись у вищій школі”.⁷³⁹

А станом на 1 січня 1950 року тільки в Австрії ще студіювало 99 українських студентів, яких необхідно було підтримати матеріально: в Інсбруку – 45, Грацу – 38, Відні – 8, Зальцбурзі – 5, Леобені – 3. З них 52 вже закінчували навчання – саме їм необхідно було надати першочергову допомогу, аби вони змогли закінчити свої студії і виїхати з Австрії з дипломами про вищу освіту.*

Окремо необхідно сказати про ту допомогу українському студентству, якою опікувався митрополит Іван Огієнко – він у цій справі залишався таким активним і тоді, коли прийняв священицький сан. Так, створений на початку 1947 року КоДУС в Австрії на чолі з відомим львівським видавцем Іваном Тиктором звернувся до нього як Митрополита Іларіона, котрий тоді очолив православних українців у Канаді, з проханням, аби за океаном він сказав своє прихильне слово на підтримку нашого студентства, бо, мовляв, „багато людей послухає Вас не лише як Високого Церковного достойника, але й як одного із визначних Достойників в нашому національному житті”.⁷⁴⁰

Це звернення викликалося тим, що матеріальне становище українських студентів в Австрії, котрих тоді в цій країні нараховувалося понад 700, було досить складним. Як зазначається у вказаному листі, „поминаючи ці жахливі обставини життя та праці, де наших студентів викидає австрійська влада з мешкань в університетському місті, де багато із них не має грошей на оплату шкільних та іспитових такс, не говорячи вже про кошти прожитку, роблять вони дуже гарні поступи в науці, чого часто завидують їм чужинці”.⁷⁴¹

ІНРС: UUARC. – Вох 37. 2.

Там само. – Вох 1.

Там само. – Вох 1.5.

Там само. – Вох 48. 5.

ІНРС: UUARC. – Вох 37. 7.

За таких умов КоДУС в Австрії намагався зробити все, що міг для підтримки українського студентства, але, як наголошувалося в листі, „18 тисяч виснажених кількالكітнім скитанням людей не в силі заспокоїти хоча б на конкретні потреби тих понад 700 студентів”.⁷⁴²

З цього огляду КоДУС в Австрії просив заокеанських українців узяти на себе опіку над кожним персонально. Інший варіант, який пропонувався, - вислати допомогу: принаймні, „вислати просто на долучену адресу студента один пакет сигаретів, 2.000 штук... Сигарети ці, замінені тут на гроші, будуть великою поміч'ю для студента. За отриману готівку за 2.000 сигаретів зможе один студент спокійно студіювати около півроку. Решту допоможе йому наша Комісія”⁷⁴³.

Треба наголосити, що ці звернення КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона мали відгук. Як свідчать листи І. Тиктора, на його адресу почали надходити пакети із сигаретами від українців Канади, що стало великою підмогою для нашого студентства.⁷⁴⁴

Відзначаючи особисті заслуги Митрополита Іларіона в справі допомоги українському студентству в Європі, управа КоДУС-у в Австрії одноголосно висловила висловити йому подяку. У вказаному листі з цього приводу, зокрема, зазначалося: „Що відноситься до Грамоти Почесного куратора, ми всі згодні такою Ваше Високопреосвященство наділити і уважаємо вже за велику честь для нас, що Ви її схочете прийняти. Уважаємо, що кому як кому, а Вам в першу чергу така грамота належиться.

Ми, КоДУС в Інсбруці, не репрезентуємо всього українського студентства на еміграції в Європі, а лише наше студентство в Австрії. Наша Централь КоДУС є в Німеччині на чолі з проф. З. Кузелею. Наш правильник на Австрію не передбачує і не дає нам права наділювати грамотами найбільше заслужених для українського студентства громадян. Тому ми порішили звернутися в цій справі до нашої Централі КоДУС в Німеччині з проханням признати нам право наділювати грамотами. Коли отримаємо згоду, зараз повідомимо Ваше Преосвященство”.⁷⁴⁵

Митрополит Іларіон продовжував надавати посильну допомогу українським студентам в Австрії й надалі. Зрештою, Митрополит Іларіон постійно клопотався про українську студіюючу молодь, аби вона мала можливість здобути знання. Особливо ж тоді, коли вона перебувала в скрутних матеріальних умовах на чужині. За це українське студентство йому „завдячувало й вірить гаряче, що й на майбутнє буде тішитися Вашою сталою ласкавою й щирою опікою”.⁷⁴⁶

Останні новини (Зальцбург). – 1947. – 22 лютого.

Там само. – 27 березня.

Останні новини (Зальцбург). – 1947. – 17 травня.

Архів Карлтонського університету в Оттаві: Фонд Бачинського / Тека Мілени Рудницької. – Спр. 2. – Арк. 3.

Архів Карлтонського університету в Оттаві: Фонд Бачинського / Тека Мілени Рудницької. – Спр. 2. – Арк. 4.

Постійно надходила підтримка і від українців США. Так, 30 червня 1950 року керівник організаційної референтури ЗУДАК-у Юліан Ревай повідомляв професора З. Кузелю, що на потреби КоДУС-у першим авансом з Українського народного фонду виділено 200 доларів із загальної суми 200.000 доларів, головним чином на допомогу окремим студентам. Дальші аванси будуть виплачуватися регулярно після закінчення кожного кварталу.⁷⁴⁷

Треба наголосити, що у повоєнний період КоДУС спочатку спирає свою діяльність на нову фінансову базу – збірки в таборах переміщених осіб у Німеччині й Австрії. Вони дали змогу під час допомогоюї дії УНРРА і ІРО подавати незначну щомісячну, або одноразову допомогу в розмірі 40-150 німецьких марок спершу 290, а згодом 490 і навіть 583 студентам. Кошти, витрачені на допомогу, досягли 527.244.93 марок, що рівнялося тоді 13.180 американських доларів.

І хоча валютна реформа в Німеччині 24 червня 1948 року поважно захитала фінансове становище КоДУС-у, що тоді мав значний стипендійний фонд у німецьких марках, однак вона позначилася в 1948-1949 роках посиленою допомогоюю акцією. За це КоДУС тоді завдячував насамперед щедрій пожертві (25 тисяч доларів) св. Апостольського Престолу, здобутій заходами Архiepіскопа Кир Івана Бучка, свого почесного члена.

Щодалі більші надходження йшли із-за океану, між якими треба відмітити 2.200 доларів, зібраних у 1949-1950 роках нью-йоркським Комітетом допомоги українській студіюючій молоді в Європі, а також посильну харчову підтримку. Це давало можливість надавати 536 студентам щомісячно по 25-80 дойчмарок. Витрати на допомогу становили в середньому по 80-120 доларів на стипендіата на рік. Саме в цей період понад 600 студентів закінчили свої студії. Завдяки харчовій американській допомозі КоДУС утримував у різних університетських містах сім студентських їдалень, які відвідувало щоденно пересічно 700 студентів і професорів. Студентські їдальні, крім дешевих страв (обіди по 0,20-1,00 дойчмарки, вечері по 0,14-0,45), були осередками українського життя. Там, де не можна було влаштувати їдалень, студенти одержували сирі харчові продукти. Таким чином, з харчівень або сирими продуктами, які там відпускалися користувалися до 1.000 студентів щодня.

Після посиленої еміграції за океан, головним чином з Німеччини, зменшилась кількість стипендіатів КоДУС-у – до 70 пересічно на рік. Такий стан дозволив охопити допомогоюю студентів усіх країн Західної Європи, крім Великобританії, де діяв самостійний КоДУС, і поширити її від 1955 року на учнів старших класів середніх шкіл та на українське студентство Югославії.

З 1948 року існують стипендії для українських студентів в колегії Святого Якова (Іспанія) – для 6, що мали потім право вступу до Мадридського університету. У Саламанці 14 українців студіювали медицину. Були також наші студенти в університетах Барселони, Гранади, Валенсії й Сарагоси. Більшість оплачували самі. Місячне утримання в бурсі 60 американських доларів.

Підвищення допомоги КоДУС-у було здійснене вперше в 1952 році, згодом в 1957, 1959 і 1960 роках. Таким чином, кошти, спрямовані на допомогу зросли з 1.427.415 франків у 1951 році до 4.033.198 в 1960 році. Паралельно збільшувалися розміри цілорічної допомоги стипендіатів – з 19.000 в 1951 році і до понад 57.000 франків у 1960 році.

На той час КоДУС, управа якого вже перебувала в Парижі, охоплював своєю діяльністю вісім західноєвропейських країн, у яких навчалися українські студенти. Засоби на допомогу студентам акумулювалися з добровільних датків українського громадянства, головним чином із Сполучених Штатів Америки. На жаль, КоДУС не був спроможний брати своїх стипендіатів на повне утримання з власних засобів: місячні допомоги студентам становили пересічно: в Західній Німеччині 70 марок, у Франції – 100 франків, в Австрії – 500 шилінгів, у Югославії – 100 динарів. В окремих випадках КоДУС надавав студентам додаткову допомогу для оплати іспитів.

Нові форми організації збіркових акцій запроваджуються за океаном. Скажімо, в Чикаго ще 13 травня 1951 року було створено Комітет допомоги українському студентству на чолі з о. Іваном Ричкуном, який узяв на себе місію:

„а) Охоплення списками бувших стипендіатів КоДУС-у та стягнення від них одержаних стипендій.

б) Уділення допомоги студіюючій молоді на терені США.

в) Придбання фондів при організуванні принагідних збірок та влаштуванні імпрез”.⁷⁴⁸

Виконуючи перший пункт своєї програмної діяльності, управа тамтешнього комітету на серпень 1952 року вже мала список з адресами 27 колишніх стипендіатів, до яких надіслала повідомлення щодо повернення стипендій. У відповідь на це „вже 5-ох б. стипендіатів сплатили свої заборгування, 10-ох сплачують ратами, 8-ох заявили, що будуть сплачувати пізніше, а 4-ох ще зовсім не дали відповіді”.⁷⁴⁹

Визнаючи, що управою названого комітету в Чикаго зроблено далеко не все, вона пропонувала поживавити цю працю через різні напрямки:

„а) Заактивізувати працю Представництва КоДУС-у на США та зорганізувати по всіх місцевостях, де є більше скупчення нашої еміграції, осередки КоДУС-у та втягнути до співпраці бувших стипендіатів КоДУС-у.

б) Допомога і опіка над студіюючою молоддю на терені США.

в) Справа студійної політики нашої молоді на терені США”.⁷⁵⁰

Там само.

Архів Української Православної Церкви у Вінніпезі: Ф. Митрополита Іларіона. – Спр. КоДУС-у / Лист управи КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 8.09.1948 р.

ІНРС: UUARC. – Вох 51. 9.

За океаном пробують використовувати різні методи для пожвавлення збірок на користь нашого студентства. Наприклад, за прикладом євреїв запроваджують карнавально-скарбнички для збору дрібних пожертв. У вересні 1952 року ексекютива УККА вирішила виготовити 3.000 таких карнаво-скарбничок, які передати до всіх клубів, народних домів, в салони, в заклади торгівлі, в приватні помешкання.⁷⁵¹

Це дало можливість значно розширити збіркові акції, що збільшило пожертви для української студіюючої молоді в Європі. Скажімо, за період з 26 квітня 1950 по 13 травня 1952 року з Українського Народного Фонду на потреби КоДУС-у передано: 22 серпня 1950 – 300 доларів, 10 жовтня 1950 – 250, 5 грудня 1950 – 200, 13 грудня 1950 – 100, 20 лютого 1951 – 515, 11 квітня 1951 – 387. На інші студентські потреби: 10 липня 1950 – 200, 13 грудня 1950 – 100 (студентська конференція).⁷⁵²

І до всіх цих акцій був причетний голова КоДУС-у. Його близький співробітник Олександр Кульчицький писав: „Кузеля виявився небуденним організатором праці установи, що їй присвячував весь свій час і всі свої турботи. Щоденно виходило з КоДУС-у 30-40 листів, диктованих Покійним, треба відмітити, із особливою стилістичною майстерністю, що не знала готових шаблонів і вміла послуговуватися все новими відтінками виразу. Точність і швидкість в полагоду ванні листування стала при повідковою до того ступеня, що давала навіть привід до непоганих анекдот”.⁷⁵³

Вшановуючи його пам'ять на спеціальному засіданні управи КоДУС-у, її тимчасовий урядуючий провідник Олександр Кульчицький представив, „згадуючи про величезний вклад праці, розуму і досвіду бл. п. проф. д-ра З. Кузеля в діяльність КоДУС-у на еміграції, всі труднощі, які для КоДУС-у спричинила смерть так виїмково заслуженого голови. Вказав на те, як трудно йому буде хоча в частині заступити місце проф. д-ра З. Кузеля, зокрема під теперішню пору, коли перед КоДУС-ом стають нові труднощі й нові завдання”.

Професор О. Кульчицький, який змінив покійного З. Кузеля на посаді голови КоДУС-у, написав про нього ще й такі слова, що яскраво відгранюють жертвну діяльність цього невтомного опікуна українського студентства на чужині: „Не підлягає сумніву... що Кузеля для підтримки молоді зробив дуже багато, набагато більше, ніж хто-небудь інший зміг би на його місці зробити. Вклад його праці в допомогу молоді тим цінніший, що Кузеля працював у цій ділянці не тільки з обов'язку і не тільки під тиском життєвих потреб, але й з нахилів своєї... багатогранної особовості, що, мабуть, не радо обмежувалася б однією спеціалізованою ділянкою.

Те, що вклав він душу і серце впродовж останнього десятиріччя свого життя в діяльність КоДУС-у, з природи речі примусило його залишити перелогом наукову ділянку, ділянку етнографії, у якій так мало хто на еміграції

Архів УВАН у США: Фонд М. Кураха / Вислід березневої збірки КоДУС-у.
 Архів УВАН у США: Фонд М. Кураха / Вислід березневої збірки КоДУС-у.
 Архів Української Православної Церкви у Вінніпезі: Фонд Митрополита Іларіона. – Тека Мілени Рудницької / Лист М. Рудницької до Митрополита від 20.08.1946 р.

працює, що, до речі, спонукало КоДУС по смерті Кузелі створити окрему наукову стипендію його імені для студій українознавства, особливо етнографії...”⁷⁵⁵

Високо оцінили діяльність професора Кузелі на посаді голови КоДУС-у й інші автори згаданого збірника. „Покійний Зенон Кузеля, – писав Ілля Витанович, – опікуючись довгі роки українською студентською молоддю й до останнього свого віддиху віддаючи їй свою жертвенну працю для її таки блага, тихо плекав надію, що ця молодь, роз’їжджаючись перед його смертю по світу, збереже вірність ідеї того культурного єднання так, як він їй служив. Він мріяв, що це буде найкращим виявом її гарячого патріотизму у пристосуванні до нових умов”.⁷⁵⁶

У 1952 року за ініціативою студентів загальні збори КоДУС-у заснували Стипендійний фонд імені З. Кузелі. Станом на квітень 1954 року він нараховував 78.376 французьких франків (понад 220 американських доларів). Її не вистачало на той час „навіть на одну повну річну стипендію”, тому президія КоДУС-у звернулася до всіх колишніх студентів, колишніх стипендіатів, своїх прихильників, друзів і приятелів покійного поширити збіркові листи. До кожного такого було додано по „15 значків зелених по 10 фр. або пф. чи 10 ам. центів, 2,5 пенсів; 10 значків червоних по 15 фр. або пфен. чи 15 ам. центів, 4 пенсів; 10 значків синіх по 25 фр. або пфен. чи 25 ам. центів, 6 пенсів або по 1,1, 5 і 2, 2,5 бельг. фр.”⁷⁵⁷

У липні 1954 року КоДУС оголосив перший конкурс на стипендію з фонду імені З. Кузелі в розмірі 500 американських доларів (10 місячних виплат по 50 дол. з жовтня 1954 по липень 1955). На 1954-55 навчальний рік було визначено такі умови: „Учасник конкурсу повинен студіювати (розпочинати або продовжувати) в одному із західньо-європейських університетів гуманістичні науки, які мають відношення до українознавства (славістика, історія, етнографія, література і т. д.).

Українознавчий аспект студій розуміється в тому сенсі, що студент, вивчаючи загально свою ділянку, звертає ще окрему увагу на українознавство, з нього готує свої семінарійні та дипломні праці.

Стипендіят зобов’язується до рівночасних студій на Українському Вільному Університеті або в разі перебування поза його осідком до співпраці з призначеним йому українським професором, спеціалістом із даної ділянки. Професора-опікуна і консультанта призначає Президія КоДУС-у в порозумінні з керівництвом УВУ, а стипендіят зобов’язаний виконувати додатковий українознавчий пензум”.⁷⁵⁸

Продовжував тримати під своїм постійним контролем матеріальне забезпечення української студіюючої молоді Апостольський візитатор єпископ Іван Бучко. Зокрема, він, перебуваючи в Мюнхені й ознайомившись із

Архів УВАН у США: Фонд М. Кураха / Вислід березневої збірки КоДУС-у. Там само.

Архів УВАН у США: Фонд М. Кураха / Звідомлення зі збірки на українських студентів в Австрії від 1.01.1948 1948 р.

Там само / Добірка відгуків „З нашого архіву” від листопада 1949 року.

матеріальним становищем української студіюючої молоді, "письмово й особисто просив помочі пана Едварда Кірхнера і предложив відповідні списки та дістав від нього обітницю, що наші студенти в Німеччині, а евентуально й в Австрії, одержать в найближчому часі допомогу з фондів Світової Організації для допомоги студентству".⁷⁵⁹

Через місяць єпископ Бучко повідомляє українське студентство в Німеччині, що з його боку зроблено, аби „дати змогу українським унів. студентам в Німеччині продовжувати чи покінчити студії чи то в Німеччині, чи в інших краях, зокрема в Бельгії й Іспанії”. Але він розуміє: заки надійде допомога з фонду католицької організації, про що вже домовлено, то „можуть деякі наші студенти вже з початком біжучого шкільного року знайтися у безвихідному положенні і навіть без змоги вписатись на університет”. Щоб тому зарадити, Іван Бучко доручив своєму Генеральному вікарієві П. Голинському виплатити з його фонду допомогу „для найбільш потребуєчих наших студентів”.⁷⁶⁰

А буквально через два тижні єпископ І. Бучко повідомляє українське студентство в Німеччині, що йому вдалося поробити чергові заходи для підтримки українського студентства. Зокрема, він „радіє вісткою, що наші три студенти вже дістали еспанські візи та що вже скоро зможуть виїхати до Іспанії”. І якщо одержано поки що негативну відповідь головного проводу „Обра Католики” в справі призначення стипендій для наших студенток, бо ця організація „вже давніше вирішила з важних мотивів не давати стипендій для студенток і того рішення не може змінити”, то Апостольський візитатор добився того, що вона „радо погоджується прийняти на студії до Мадриду нових наших студентів в числі 6-8 на умовинах таких, як дотепер”.

Відтак він просив українських студентів у Німеччині „враз з КоДУС-ом доложити всіх зусиль і щоскорше предложити на руки п. Могедана за посередництвом мадридської „Обнови” листу нових 8-х наших студентів-кандидатів на студії до Еспанії так, щоби вони змогли ще використати цей шкільний рік”.

Повідомляючи про те, що „цього шкільного року 1952/53 призначив я з моїх фондів ще дві стипендії на студії в Римі, а саме для п. Зої Лісовської з Англії – малярське мистецтво і для п. Волод. Луціва також з Англії, на мистецтво співу”, владика також тоді ще зберігав „надію дістати кілька місць для наших студентів в Бельгії”. А далі він додавав: „Може бути, що при цьому ще й дві наші студентки будуть мати стипендію в Лювені (п. Артишук і п. Деркач)”. Наголошуючи ще раз на тому, що „дуже тяжко дістати приділ стипендій для студенток, бо дотичні Комітети, яким я передаю до розпорядимости фонди, одержані від Святішого Вітця, мають поважні причини проти признання стипендій для студенток. Тому на майбутнє наш КоДУС мусить звернути більшу увагу на те, щоби одержані фонди давати на допомогу

Там само.

Архів Карлтонського університету в Оттаві: Фонд З. Кузелі Лист директора Українського Червоного Хреста в Швейцарії Євгена Бачинського до голови КоДУС-у Зенона Кузелі від 29.01.1948 р.

студенткам, а студентів спрямовувати до таких центрів, як Лювен і Мадрид”⁷⁶¹.

Пізніше Апостольський візитатор українців у Західній Європі Іван Бучко повідомляв, що він одержав від генерального секретаря „Обра Католика” Могедана повідомлення, що ця організація виділила три стипендії для українських студентів в університеті Сарагоси. Кандидати могли студіювати лише на 5 факультетах: права, філософії і літератури, медицини, хімічному й торгівельному. Уже в березня 1953 року українські студенти могли розпочати навчання в цьому вищому навчальному закладі.⁷⁶²

Управа КоДУС-у могла втішатися тоді і в зв’язку із збільшенням грошових надходжень з Канади – з 67.873 франків у 1951 – 1952 роках до 226.052 в 1952 – 1953 завдяки пожвавленню збіркової акції. Водночас зменшилися в 1952 – 1953 роках надходження із США приблизно на 200 тисяч франків. Скажімо, організована європейським представництвом ЗУАДК допомогова акція з „Коляди” 1953 року дала в США лише 700 доларів, коли раніше тільки від УККА отримувано щорічно від 1700 до 1800. З Канади надійшло за два останні роки всього 300 тисяч франків, що також не можна було вважати задовільним.

Проте управа КоДУС-у мала підстави побоюватися, що в майбутньому надходження з обох згаданих країн зменшуватимуться. Ці побоювання опиралися на тому, що в США організується за ініціативою тамтешнього Союзу українських студентських товариств (СУСТА) Український студентський стипендійний фонд Америки. Крім того, можна було сподіватися, що й українське студентство Канади, зорганізоване наприкінці 1953 році Союзом українського студентства Канади (СУСК), піде тим же слідам. З другого боку, щоправда, були підстави сподіватися й очікувати, що з тих фондів частину буде призначатися на потреби українського студентства в Європі.

Необхідно було також рахуватися з потребою підтримки тих українських студентів, які могли повертатися з-за океану до Європи на дешевші студії.* Беручи до уваги все вище сказане, „плянувала управа КоДУС-у, не збільшуючи коштів завідування, пожвавити працю, перш за все, у таких ділянках: 1) повернення стипендій, зокрема з охопленням Канади, 2) розбудова спеціальних

* З цією метою управа КоДУС-у зверталася до українських організацій різних країн Америки. З Аргентини, наприклад, видавець Микола Денисюк повідомив, що там знайшлося двоє колишніх студентів, котрі хотіли б закінчити свої студії в Мадриді – один з права, а інший – з агрономії (Поточний

Там само.

* Серед тих студентів, котрі одержували тоді допомогу смальцем в Австрії, чимало в майбутньому виявилися активними в українському житті. Зокрема, Осип Барецький, Теодозій Буйняк, Іван Головінський, Володимир-Юрій Данилів, Роман Дrajнньовський, Аркадій Жуковський, Ігор Каменецький (ИHRC: UUARC. – Вох 51. 9.)

архів КоДУС-у: Лист Миколи Денисюка до управи КоДУС-у від 18.06.1952 р.)

стипендійних фондів, 3) збільшення надходжень пожертвами членів з титулу їх членства, 4) більшу увагу звернути на збіркові можливості в Південній Америці , 5) в допомогівій ділянці більше уваги приділяти молодим початкуючим студентам та молодим науковцям. При цьому давати перевагу вивчаючим українознавчі дисципліни чи дисципліни важливі з національно-державницького погляду, заохочуючи кандидатів для таких студій вищими стипендіями”.⁷⁶³

Досягнення за океаном завдячувалося насамперед співпраці з професором К. Кисілевським в Америці, який, незважаючи на слабке здоров'я і перевантаження іншими громадськими обов'язками, не шкодував часу й зусиль для справ КоДУС-у. З подякою відзначалася діяльність управи Комітету в Чикаго, зокрема, його скарбника Я. Комаринського, котрий поза заробітковою працею знаходив час і жертвував його безоплатно для КоДУС-у. Заслугувала на згадку про корисну співпрацю його філія в Бафало. З управою СУСТА, зокрема з його Відділом допомоги студентству було започатковано постійний зв'язок і співдію. Необхідно також відзначити дуже тісний зв'язок із Українсько-американським студентським товариством ім. А. Коцка в Клівленді.

Завдяки десяткам співробітників, прихильників в США, що жертвували час і гроші на українську студентську справу, можна дати загальну картину надходжень і витрат у 1953-1954 академічному році: збірки в США – 930.271 франків, від Кир Іван Бучка – 243.360, повернені стипендії – 733.180, поповнення Фонду імені З. Кузелі – 323.013, надходження з Франції – 114.065, Канади – 85.767, Австралії – 72.000, Німеччини – 32.379, усього – 2.533.935.

З цієї суми КоДУС витратив на допомогу нашій студіюючій молоді:

а) студентам, котрі навчалися в чужих високих школах – 694.386, в українських – 708.738.

До каси КоДУС-у, починаючи з 1951 року, вплинуло 10.613.851 франків:

1951 – 1952	1952 – 1953	1953 – 1954	1954 – 1955
2.850.773	2.582.287	2.533.935	2.349.427

Аналіз надходжень з окремих країн характеризувався такими показниками:

1.	США	989.989	773.022	930.271	759.707	3.452.987
2.	Франції	421.181	213.410	114.666	370.741	1.119.997
3.	Канади	67.873	226.052	85.767	41.066	420.758
4.	Німеччини	22.283	81.175	32.279	80.686	216.423

Окремо аналізувалося питання наповнення Стипендійного фонду імені професора З. Кузелі. Збірка з метою його розбудови, ініційована весною 1954 року, дала (без врахування Австралії і Німеччини) такі наслідки надходження

	1952 – 1953	1953 – 1954	1954 – 1955	Разом
США	24.139	275.153	303.468	602.760
Канади	10.515	41.760	26.717	78.992

В. Британії	33.180			33.180
Франції	850	4.750	1.894	7.494
Бельгії			4.226	4.226
Іспанії	4.150			4.150
Австрії		1.350	2030	3.380
Швейцарії	2.262			2.262
Разом	75.096	323.013	338.335	736.444

Розмір щомісячної допомоги коливався між 40 і 120 дойчмарками чи 2000 і 6000 франків, одноразової допомоги – від 17 до 25 доларів. Одноразову допомогу в сумі 15000 фр. дістала управа ЦЕСУС-у на організаційні потреби ІV Високошкільного Літнього Курсу Українознавства в Лювені 2-9 вересня 1955 року.⁷⁶⁴

Посилення збіркової акції мало настільки великий успіх, що СУСТА вирішив провести її ще одну в грудні 1955 року та запропонував цей почин поширити на всі країни перебування української діаспори, як про те можна було довідатися з пресових комунікатів КоДУС-у. Його намаганням було ввести цю звичку, а відтак традицію, призначаючи один місяць щорічно виключно на збірку для потреб європейського студентства і пропаганди ідей КоДУС-у.

Під цим впливом поступово почав відновлюватися український студентський рух у Південній Америці. Зокрема, управа КоДУС-у на початку 1956 року нав'язала зв'язок з аргентинським студентством, який існував наприкінці 40-х років. Свідченням того тоді була збірка, проведена аргентинськими студентами на потреби товаришів в Європі весною 1949 року. Вона була тоді однією з перших за океаном, коли КоДУС підтримував більше ніж 700 студентів у Німеччині й близько 300 в Австрії.

Зв'язки і спільні справи КоДУС-у з аргентинським студентством не вичерпувалися проблемою лише збірок коштів. Студенти з Південної Америки мали змогу і нагоду користуватися стипендійними місцями в мадридському або лювенському осередках, які завдячували своїм існуванням, як відомо, допомозі нашої церкви, репрезентованої Кир Іваном. А природнім тереном поповнення рядів мадридського осередку, з огляду на іспанську мову мешканців, могла б бути в першій мірі Аргентина.

Якщо ж оцінювати діяльність КоДУС-у щодо організації збіркових акцій, то в наступному звітному році вона була успішною. Надходження тоді сягнули 2.709.168 франків, або 7.740 доларів проти 2.349.427 в 1954-55 навчальному році. Тільки у Франції було зібрано майже 1000 доларів.

На допомогу 62 стипендіатам тоді витрачено 1.864.512 франків., або 5.327 доларів, що було значно більше, ніж у 1954-55 навчальному році. Здійснено тоді також план розбудови Стипендійного фонду імені професорів, Є.

Храпливого і Р. Димінського, зібравши для цієї мети за океаном суму, що в перерахунку становила 222.035 франків, що давало можливість оголосити конкурс на згадану стипендію.

У 1955-56 навчальному році було також поширено започатковану раніше акцію допомоги учням старших класів середніх шкіл. Охоплено було також поки що спорадичною допомогою студентів у Югославії, головним чином у Боснії (між ними переважали діти тамошніх священиків). Щомісячною допомогою підтримувано і студентів в Австрії⁷⁶⁵.

Оцінюючи ці успіхи, управа КоДУС-у мала сподівання розширити їх в майбутньому, оскільки українське громадянство продовжувало відгукуватися на звернення про допомогу національному студентству. Так, наприкінці грудня 1956 року вона, дякуючи подружжю Тамари і Миколи Лівшів з Буенос-Айреса за переказ 560 аргентинських песо, які вони зібрати на підписний лист ч. 498, просила написати, „до кого нам звернутися, щоб стати на офіційний шлях нашої діяльності, тим більше, що ми не хотіли б Вас одиноко турбувати нашими справами, хоч ніяк не хочемо резигнувати з Вашої великої прихильності до нас та Вашої жертвності і готовости нам допомагати збірками”.⁷⁶⁶

Подібні плани тоді висувалися і щодо Австралії. Так, у листі до архієпископа Сильвестра в Мельбурн наголошувалося, що „не маємо іншого виходу, як тільки користати, чи радше використовувати добру волю і зичливість осіб, як Ваше Високопреосвященство, представляючи їм розпучливість становища молоді та прохаючи усіх допомогти нам у межах своїх можливостей. Ваші можливості тим великі, що Ваше звернення до осіб на австралійському континенті пробудить, напевно, в серцях української еміграції міцний відгук. Тому наважуємося гаряче прохати Вашу Експеленцію зволити вплинути ласкаво шляхом, який найдете відповідним, на особи, що справами КоДУС-у зараз повинні чи могли б зайнятися і в порозумінні з центральними громадськими установами заактивізували свою дію на користь КоДУС-у, в першу чергу по збірковому питанні. „Коляда” для українських студентів в Європі була б якраз актуальною допомогою акцією”.⁷⁶⁷

Студентський гуртожиток у центрі Граца, який водночас був і центром українського життя в місті, перебував у 1959 році в дуже занедбаному стані і потребував негайного ремонту. „Студенти, які в ньому живуть, з уваги на їх тяжке матеріальне положення не є спроможні самі ці кошти покрити. Через дах протікає дощ в середину кімнат. Вигляди на одержання кращого і дешевого приміщення - безнадійні. Крім цього, кошти прожитку в Австрії з кожним днем зростають”.

Там само. – Вох 52. 2.

Там само. – Вох 52. 8.

* Не всім студентам-українцям вдалося здобути вищу освіту у віденських вищих навчальних закладах в умовах радянської окупації Східної Австрії. Скажімо, Романа Новосада, котрий навчався в місцевій консерваторії, схопили на вулиці представники більшовицької розвідки й таємно вивезли до Радянського Союзу, де він був засуджений на тривалий термін ув'язнення (Бібліотека-архів Українського наукового інституту Гарвардського університету (США) / Лист Романа Новосада до Миколи Лебеда від 4.05.1992 року. С. 182-183.)

Михайло Машовець закликав українське громадянство „в широкому світі з гарячим закликом допомогти нашому студентству відновити і направити цей барак”.⁷⁶⁸

Підсумки виконання цих планів можна проаналізувати на підставі звіту президії КоДУС-у про його діяльність, зокрема за 1960 – 1961 навчальний рік. Тоді збіркові досягнення характеризувалися такими даними: зі США надійшло 423 збіркових листи із 129 збірок, до яких долучилися 1208 осіб, котрі пожертвували на українське студентство 4.728 доларів (22.751 новий французький франк), Франції відповідно – 95, 40, 536 і 5.374 (в тому числі дар Кир Володимира 200 доларів), Канади – 59, 37, 489 і 950 доларів (4.844 фр. франки), Німеччини – 40, 25, 364 і 2.822 марки, в тому числі від Кир Платона 1500 (3.282 фр. франки), Австралії – 2, 2, 57 і 180 дол. (883 фр.), Австрії – 2, 2, 50 і 1921 авст. Шилінги (368 фр.), Швеції – 2, 1. 24 і 122 крони (115 фр.), Норвегії – 1, 1, 5 і 110 норвезьких крон (75 фр.), Люксембурга – 1, 1, 3 і 40 франків.

Крім того, владика Іван Бучко передав до КоДУС-у 500 американських доларів, 109 доларів надійшло від індивідуальної пожертви з Венесуели, 150 франків – з Орану, 49 – з Данії. Усього в перерахунку на французьку валюту КоДУС одержав від українських жертводавців суму 41.312 франків. Це дало можливість розподілити допомогу за країнами навчання таким чином: Німеччина – 22 стипендіати (12.408 франки), Франція – 21 (9.959), Югославія – 18 (9.481), Австрія – 15 (8.949), Бельгія – 6 (2.729), Швейцарія – 1 (980), Англія – 1 (490), Італія – 1 (294).⁷⁶⁹

Отримуючи свої засоби головним чином з добровільних датків українського громадянства по обох боках Атлантичного океану, головно з Сполучених Штатів, КоДУС мав можливість в останньому звітному періоді видати на допомогу студентам майже 48.000 нових французьких франків, тобто на 7 тисяч франків більше, ніж за попередній рік. Стипендіями скористалося 85 студентів. Місячні допомоги становили пересічно: в Західній Німеччині 70 марок, у Франції – 100 нових французьких франків, в Австрії – 500 шилінгів, в Югославії – 100 динарів.⁷⁷⁰

Багато завдячував КоДУС у Вінніпезі також В. Бакуну, який від 1961 року утримував дуже живий зв'язок з централею. Ще під час тодішніх Шевченківських роковин він надіслав кілька десятків добрих і вартісних українських книжок, дарованих ним і громадянством Вінніпегу для нашої молоді в Європі, щоб її заохотити вивчати рідну мову. А збиранням пожертв, двічі щороку, цей відданий прихильник української студіюючої молоді поповнив майже на 2300 доларів стипендійний фонд КоДУС-у. До числа заслужених збирачів пожертв у Торонто А. Моспанюка, М. Хархаліса і Зою Плітас, І. Дутку з Вінніпегу та багатьох інших.

Вислови щирої вдячності адресувалися професорові В. Біликові з Аделаїди з нагоди двадцятиріччя його цінної праці, спершу у філії КоДУС-у в

ИНС: UUARC. – Вох 50. 6.

Там само. – Вох 51. 8.

ИНС: UUARC. – Вох 1. 6.

Південній Австралії, згодом у представництві на всю Австралію. З європейських представництв насамперед відзначалися досягнення філії КоДУС-у в Австрії, завдяки значному вкладові праці її секретаря Сергія Накловича.

У той же час, аналізуючи виконання рішень загальних зборів від 26 червня 1971 року, управа змушена була ствердити, що більшість ухвалених резолюцій не здійснено з різних причин, головне через байдужість до громадського життя самої молоді, у тому числі і стипендіатів КоДУС-у. Не вдалося їх об'єднати ні в Австрії, ні в Німеччині, а навіть і у найближчій Франції, ані пов'язати якимсь чином з українським громадським життям взагалі. Тому намічувана національно-освітня діяльність не знайшла ніде сприятливих умов.

Заходи для збільшення надходжень також залишилися безуспішними, сподівання на підтримку з боку студентства, головне за океаном, не виправдалися. А клопотання з метою одержання постійної допомоги від владик наших Церков у США і Канаді, зустрілися з обіцянкою передати наші прохання на розгляд Членам Постійного Синоду Української Католицької Церкви. Лише Апостольські Екзархії для українців католиків у Німеччині й Франції допомагали КоДУС-ові, як і раніше, значними дотаціями.

У цілому ж пожертвування 1080 українців досягли 30.965,39 франків. З цієї суми більшість надійшла із-за океанських країн: США – 13.314,19., або 2.592 доларів (від 577 жертводавців), Канада – 6.925,88, або 1.378 (258) і Венесуела – 801,87, або 170 (2). Разом надійшло із-за океану 21.101,94 франків, або 4.140 доларів від 837 жертводавців.

З європейських країн надійшло 9.863,45 франків (243), у тому числі: з Ватикану і Риму 725 дол. і 100 шведських крон, або 3.724,10 франків (6), Франції – 3.584 франків (90), Австрії – 7.130 шилінгів, або 1.408 франків (84), Німеччини – 809 марок, або 1.089,86 франків (61), Іспанії – 500 песо, або 37,49 франків (1) і Люксембургу – 20 французьких франків (1).

У 60-і роки в Північній Америці почали виразно входити в життя дві особливі тенденції. Насамперед нащадки різних емігрантів почали виявляти щире зацікавлення своїми предками, їхньою історією й батьківщиною. По-друге, уряди обох країн почали уважніше ставитися до прагнення своїх громадян дошукуватися свого етнічного походження.⁷⁷¹

А це створювало сприятливу атмосферу для тих, хто клопотався про допомогу українському студентству. Пошта КоДУС-у того часу рясніє повідомленнями українців з різних куточків світу, які намагаються підтримати нашу студіюючу молодь. Так, Іван Максимків добровільно збирав пожертви в Квебеку вже з 1959 року, завдяки чому стипендійний фонд КоДУС-у збільшився на 150 дол. Коли змінив адресу, то сам надіслав її, аби й далі допомагати вести допомогову акцію.⁷⁷²

А Дмитро Савкевич з Онтаріо вже 10 років збирав кошти на КоДУС Пересилаючи 10 доларів, дописав: „Чим хата багата, тим рада”

Там само. – Вох 51. 8.

Там само.

Вітаючи з Новим 1971 роком, управа Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу пересилала чек на 1.000 дол.⁷⁷³

Лист В. Бакуна до управи КоДУС-у: „Буду просити Вас так, як кожного року перед писанкою, прислати мені чотири або й п'ять збіркових листів, чи видасться мені їх заповнити, то друга справа, але добре їх коло себе мати, поки ще служать старі ноги, бо як буде далі тяжко, важко передбачити...”⁷⁷⁴

Управитель Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу А. Качор повідомляв, що для студентки Лідії-Марії Бомби ця інституція виплатила у вересні 1970 – лютому 1971 240 дол., а в наступні місяці зобов'язувалася виплачувати їй по 40 дол.⁷⁷⁵

Аналіз пошти КоДУС-у свідчить, що українське громадянство намагалось не забувати своє студентство на чужині. Так, управа Української стрілецької громади в Канаді писала тоді: „Хоч наші сили маліють, все ж таки ще 6 сотень вояцтва тут в службі Україні! Виконуємо ті завдання, які нам наказано виконувати – помагати визвольній акції України в усіх її проявах по всьому світі і в Україні. До проявів тієї акції належить і допомога нашому студентству. В рамках наших приходів і це робимо. Поміч невелика, але щиро-вояцька”.⁷⁷⁶

Ірина Дувало з Торонто, пересилаючи чек на 100 доларів, просила ”уділити стипендію одному із студентів, що студіює одну із східних мов та допоміг дошукатися правдивих джерел української праісторії”.⁷⁷⁷

А щедрий дар інженера В. Топольницького з Вінніпегу в 1971 році вже перевищив 600 доларів⁷⁷⁸.

Треба сказати, що українська громадськість оцінювала і жертвну працю активістів КоДУС-у. Зокрема, Люба Пришляк з цього приводу повідомляла: „Наша українська громада в моїй околиці дякує вам за Вашу помічну роботу, в яку вона віре”.⁷⁷⁹

У 1969-71 роках Головна управа Українського лікарського товариства надала 15 стипендій українським студентам, котрі опановували медицину в різних країнах світу: Роману Хруцькому, Івану Куцану, Юрію Ісаїву, Андрію Горпенюку, Миرونу Стахніву, Олегу Данилевичу, Оресту Дзюбинському, Володимирі Бродичу, Петру Козицькому, Едварду Баріляку, Григорію Пелюхну, Оресту Мрищукі, Святославу Дикану, Леоніду Хруцькому й Андрію Івасівці.

Студентський шлях. – 1947. – Ч. 3-4. – С. 18.

Там само.

Студентський шлях. – 1947. – Ч. 3-4. – С. 21.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 206-207.

Час (Фюрт). – 1949. – 20 березня.

Поточний архів КоДУС-у: Звіт з діяльності КоДУС-у в Австрії за час від 1-го жовтня 1948 до 30.09.1949 р.

ІНRC: UUARC. – Vox 35 KoDUS/Звіт із зборів КоДУС-у в Австрії від 13.05. 1950 р.

Але коли збільшилися видатки, то 1971 ситуація погіршувалась: „Початок нового навчального року, вичерпаний стипендійний фонд, п'ять тисяч доларів дефіциту минулого року, не менші, ніж раніше, потреби КоДУС-у...”

Голова управи Олександр Кульчицький тоді заявляв: „КоДУС-ові в теперішній момент йдеться про те, щоби, зваживши на безвиглядність продовжування допомогою акції для молоді у теперішній формі, індивідуальних збірок (поміж поодинокими особами діаспори, довершуваних поодинокими збірщиками, які, постарівши, від збірок відмовляються), заступити ці збірки у якнайвищій мірі, добровільно устійними, нехай і дуже скромними щорічно, датками світських і церковних установ...”⁷⁸⁰

Відтак з'являється до заокеанських братів „гаряче прохання вжити ласкаво як свої впливи, так і широкі знайомства для створення у всіх більших осередках поселення нашої спільноти, принайменше у Торонто, Монреалі, Ванкувері, Едмонтоні та інших містах філій Вашого Представництва”.⁷⁸¹

Особлива увага при цьому зверталася на організаторську роль українських церков за океаном: „Дуже важливо найти шлях до Української Церковної Америки, так Католицької, так і Православної. Мстислав постійно допомагав КоДУС-ові”.⁷⁸²

Життя змушувало активізовувати збіркові акції і в інших країнах. Наприклад, наприкінці 1971 року управа КоДУС-у в Австрії передала збіркові листи о. Івану Дашковському (Зальцбург), Андрію Пшивому (Грац), Івану Канівцю (Унтерефелях), а також віденцям Ігорю Крихтюку, Ігорю Тарку, Борису Ямінському, Ірені Мудрецькій і Сергію Накловичу.⁷⁸³

А розпочатий наприкінці 1971 року Союзом українських організацій Австралії збір пожертв ще тривав. За відомостями з 20 грудня 1972 року зібрано поки що було у чотирьох найменших громадах Австралії 132,65 австралійських доларів.⁷⁸⁴

Необхідно визнати, що це було робити нелегко. Скажімо, Григорій Комаринський писав з Мюнхена восени 1971 року з цього приводу: „Щодо збірок в Німеччині, то Ви собі не уявляєте, яка тут трудність, бо тут всі збирають: АБН, „Шлях перемоги”, „Визвольний фонд”, „Християнський голос”, УМХС, робітничий рух, а тепер до того всего прийшов ще інтернат, ЦПУЕН, СУМ, мельниківці, УРДП, на церкву, а це все ті самі люди, бо в терені нема інших...”⁷⁸⁵

Там само.

ИНС: UUARC. – Vox 35 KoDUS/Звіт із зборів КоДУС-у в Австрії від 13.05. 1950 р.

Там само.

Там само.

ИНС: UUARC. – Vox 35 KoDUS/Звіт із зборів КоДУС-у в Австрії від 13.05. 1950 р.

ИНС: UUARC. – Vox 35 KoDUS/Звіт із зборів КоДУС-у в Австрії від 13.05. 1950 р.

Однак виходу іншого не було, відтак управа КоДУС-у знову і знову зверталася до своїх помічників у різних країнах світу. Скажімо, просила вона допомоги і у Василя Бакуна з Канади: „В Представництві залишилися Ви, найдавніший КоДУС-івський друг і пан інж. А. Качор, який з допомогою знаменито керованої ним кооперативи веде від березня 1963 р. наші фінансові справи, звітуючи щомісяця про всі операції, будучи постійно в зв'язках з нами

...

Завданням Вашим, дорогий пане Бакун, бути тепер і головою, і секретарем Представництва, поки спільно не приєднаємо до дальшої роботи кількох нових членів Представництва.

Сердечно Вас прошу допомогти підшукати відповідних кандидатів. Не йдеться про людей з титулами, а звичайних смертельників, які зможуть, а головне схочуть щось зробити чи робити для нашого діла, віддаючи дві, може, три години тижнево для добра молоді”.⁷⁸⁶

З Австрії кошти поволі надходили. Збірка за 1971 р. принесла 5.200 шилінгів. „Я на мою листу, – писав С. Наклович, – назбирав 2.150 – і від громадянства 1300, бо я тепер повисилав всім прохання о пожертву. Стипендій нам звернули досі понад 30 тисяч”.⁷⁸⁷

О. Іван Дашковський із Зальцбурга зібрав 750 шилінгів, др. Андрій Пшивий із Граца – 100, др. Сергій Наклович – 2.150. Маркіян Кисілевський дав 400, професор Іван Жила, президент лянктагу – крайового соймику із Зальцбурга – пожертвував 500. Перед тим він давав ще 1.000 шилінгів.⁷⁸⁸

Надходили пожертви і з Австралії. „Перші роки поселення в Австралії, – писав проф. В. Білик, – були роками дуже тяжкої праці поселенців на цім континенті. Кожда родина старалася в першу чергу збудувати якийсь барачок зі старих скринь, яких не можна було легко дістати. Про купно хати не можна було думати, бо не було хат на продаж і не було грошей. При такій ситуації було дуже тяжко переводити збірки на КоДУС”.⁷⁸⁹

З надісланого 26 березня 1973 року листа від М. Лесіва з Австралії, можна довідатися, що з 60 доларів допомоги 10 „від дворічного сина Тараса”, який став відтак „наймолодшим жертводавцем”.

Звіт з діяльності Злученого Українського американського допомогового комітету в Західній Європі // Радик М. Праця Європейського представництва ЗУДАК-у Злученого Українського допомогового комітету. Звіт за 1949 р. – Б. р. і м. – С. 4.

Там само. – С. 27.

Там само. – С. 27, 28.

Там само. – С. 33, 34.

18 липня 1973 року з Північноіллоїноїського університету надійшло 230 доларів: „Самопоміч” – 100, „Певність” – 100, „Самодопомога” харчова – 10.⁷⁹⁰

Окремі жертводавці також робили свою потрібну справу самостійно. Микола Хархаліс з Торонто віддав 34 роки свого життя підтримці українського студентства. Тільки починаючи з 1964 року, він зібрав 293 пожертви на суму 762 долари.⁷⁹¹

Про це клопоталися і в далекій Австралії: „Збірка почалася, тільки не можна сподіватися великих успіхів. В останнім році відвідали Австралію такі наші велетні: 1) Високопреосвященній кардинал Сліпий, 2) Високопреосвященніший митрополит Мстислав, 3) Президент державного центру Лівичий, 4) співак-соліст Луців, 5) співак-соліст Мінський, 6) відбувся третій здвиг українців Австралії в Аделаїді, 7) велика повінь (потоп) в Квінсленді і около 30 родин українців стратили все, що мали, так що робляться збірки на їх допомогу, 8) СУОА переводить збірку на національний фонд, 9) в самій Аделаїді будують 2 церкви, одна католицька, друга православна, а скільки їх будують в цілій Австралії? 10) Приїжджає проф. Кубійович і Фіголь. Збірки на вищенаведені цілі не є такі, як на КоДУС, а жадають від 50 до 100 доларів...”⁷⁹²

Заклики управи і звідомлення про свою діяльність, які КоДУС розсилав українству на чужині, знаходили відгук від справжніх прихильників українського студентства. Так, український видавець з Торонто Б. Гошовський 4 червня 1974 року відписав, що „установа таки і в наших умовах сповняє свою цінну службу, тільки мені прикро, що не є отим жертводавцем на потреби КоДУС, але причина дуже проста – через довголітню хворобу і в мене, і в родині в мене фінансові можливості – ніякі”.⁷⁹³

Однак ці фінанси необхідно було шукати, насамперед за океаном серед нашої еміграції. Це до неї Патріарх Йосиф Сліпий заявив у Піттсбургу 18 травня 1973 року під час молебню: „Скільки разів я вам уже говорив і ще раз повторюю і, здається, не перестану повторювати, що нарід без мозку, без освіти, без науки – не вдержиться!”⁷⁹⁴

Неділя (Ашафбург). – 1949. – 16 січня.

Архів Української Православної консисторії у Вінніпезі (Канада): Фонд Митрополита Іларіона. – Справа 6 //Лист КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 18.12.1947 р.

Архів Української Православної консисторії у Вінніпезі (Канада): Фонд Митрополита Іларіона. – Справа 6 //Лист КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 18.12.1947 р.

Там само.

Там само.

І українська еміграція в міру можливостей прислухалася до цих слів щодо придбання матеріальних засобів на допомогу студентам. Завдяки жертвній праці співробітників КоДУС-у при „Самопомочі” в Нью-Йорку надійшло в 1972-1973 році пожертвувань із США – 3.158,87 доларів, або 14.075,47 франків (від 646 жертводавців), Канади – відповідно 1.712, або 8.036,80 (319), Австралії – 152.60 австралійських доларів, або 867,29 франків, Венесуели – 100 доларів, або 503 франків (1), Німеччини – 2.922,10 марок, або 4.570,60 франків (47), Франції – 4.330 фр. (90), Австрії – 5.444.50 шілінгів, або 1.089 франків (55), Італії у різній валюті – 443,84 франків (3). Представник скандинавських країн К. Гарбар зібрав у Швеції 170 крон, або 168,25 франків (16). Крім того, пожертвували в Данії 25 американських доларів, або 124,25 франків (1), Іспанії – 500 песо, або 39,93 франків (1). Разом надходження з пожертв становили 49.082,87 франків. У 1973—1974 році за цією статтею надійшло 37.413,86 франків, а в 1974-1975 тільки 25.898,82 франків.

Причиною зменшення збіркових надходжень стали окремі труднощі як за океаном, так і в Європі. У Канаді такі відомі і заслужені активісти, як А. Моспанюк чи М. Хархаліс у Торонто, а В. Бакун у Вінніпезі не змогли одні через хворобу, другі через похилий вік, займатися непосильним уже для них завданням. Замінити їх молодшими було нелегко. Довголітній представник КоДУС-у в Аделаїді (Австралія) В. Білик дораджував у зв'язку з цим творити всюди, де це можливо, клітини для відтяження центральних представництв, що мало бути найближчим завданням Комісії.

У той же час був приклад, коли представник КоДУС-у в Австрії Сергій Наклович, який, незважаючи на скрізь існуючі труднощі, приєднував щороку кілька десятків жертводавців, у протигагу до інших європейських країн, де не здійснено збору пожертв, задовольняючись здебільшого щедрістю наших владик.⁷⁹⁵

30 липня 1975 Патріарх Сліпий писав до управи КоДУС-у: „Богу дякувати, що збудилися! Суму 500 дол. Я Вам вислав. То немає змислу дискутувати. Треба зробити щось сталого і не питати, кілька коштує, тільки вибрати відповідний дім для студентства, а тоді думати про гроші”⁷⁹⁶.

Відповідаючи на цю пропозицію Патріарха, 27 серпня 1975 року Теодозій Волошин відписав: „У Парижі поки що нічого не знайшли. Оферують натомість три різні об'єкти у близькій околиці столиці, в департаменті Валь дуаз, у цьому ж, що наш Сарсель. Віддаль одного 18 км, другого і третього – по 10 км з комунікацією автобусом або поїздом. Подібні будинки в Парижі в 3-4 рази дорожчі”⁷⁹⁷.

Останній в листі від 18 листопада 1975 року продовжував порушувати справу студентського приміщення: „Листовно не дасться полагодити тієї справи, яка без сумніву є найважливішою на терені Парижу. Купувати там в Там само. / Лист управи КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 8.09.1948 р.

Архів Української Православної консисторії у Вінніпезі (Канада): Фонд Митрополита Іларіона. – Справа 6 / Лист управи КоДУС-у в Австрії від 9.02.1948 р.

камениці апартamenti – немає змислу, бо то проблематична справа. Ви обіцяли приїхати обговорити справу, і не приїхали; обіцяв ред. Косик – не приїхав; обіцяв о. Канцлер Левенець – не приїхав. Видно, що Ви не маєте зрозуміння, а то не є справа байдужа. Треба конечно утвердити своє становище в Парижі, а це можна тільки тоді зробити, коли є якийсь сталий осідок в Парижі”⁷⁹⁸

Злагоджена праця всієї мережі КоДУС-у значною мірою залежала від координаційної діяльності його керівництва, зокрема, Олександра Кульчицького. А він уже був у похилому віці, відтак часто слабував, що відбивалося на роботі. 28 липня 1977 року секретар КоДУС-у Теодозій Волошин повідомляв Юліана Ревая щодо стану здоров'я професора Олександра Кульчицького, що той „дуже подався, але хоч і з паличкою та очевидно, нерозлучно з дружиною поїхав деканувати в УВУ в Мюнхені. Являючися президентом КоДУС-у, зайнятий психологією, мало журиться ним, куди менше, ніж під час заморської подорожі в ролі ректора УВУ.

КоДУС-івське діло доводиться мені вести дуже недосконало у моєму також похилому віці. Стипендіятів зараз менше, але й засоби для їх допомоги маліють. Стипендії повернули або повертають чесні боржники. На більшість кол. стипендіатів, на жаль, жадні моральні аргументи не мають впливу. Доведеться, згідно з постановою загальних зборів, у випадках злої волі, вдаватися до судочинства...

Допомагають нам у роботі наші представництва в Європі і за океаном, у тому числі наша філія при „Самопоміч”, конкретно панове: Л. Пришляк і Ф. Колодій. Але ряди співробітників, добродійників, меценатів рідшають”⁷⁹⁹

Про все це наголошувалося і на XV звичайних загальних зборах, які відбулися 26 лютого 1977 року. З другого боку велику увагу приділено було справі збору пожертв, які за останні два роки скоротилися. Так, у 1975-1976 становили суму 29.821,20 франків (532). З семи європейських країн надійшло 11.337,39 франків (142), із-за океану – 3.921,50 доларів, або 18.483,81 франків (390). А в 1976-1977 роках пожертвування скоротилися до 4.519,00 доларів, або 28.281,05 франків (657), у тому числі: з сімох європейських країн – 5.723,91 (87), а із-за океану надійшло 4.519,00 доларів, або 22557,14 франків (570).

У США продовжували свою жертвовну працю вже згадані давні співробітники представництва КоДУС-у Франц Колодій і Лев Пришляк, успіхи у надходженнях з Австрії завдячувалися систематичному збиранню пожертв секретарем представництва Сергієм Накловичем. З Канадою постійний зв'язок підтримувався завдяки посередництву управителя Української кооперативи Північного Вінніпега Андрія Качора й Василя Бакуна (народився 17.1.1897 р. у Кутах на Прикарпатті), незамінного збирача пожертв у Вінніпезі, який щороку по два, а то і по три рази відвідував кількадесятьох жертводавців з метою допомогти молоді. Він посідав поміж збирачів перше місце не тільки у Вінніпезі чи Канаді, але у всіх поселеннях нашої еміграції. Прожив у Канаді

Там само / Лист управи КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 8.09. 1948 р.

ИНС: UUARC. – Вох 18. 1.

майже 52 роки, віддаючи весь вільний час і енергію громадським справам . Згадувалось на зборах й ім'я Володимира Білика з Австралії, котрому тоді вже сповнилося 75 літ, 25 з яких він віддав праці в КоДУС-і. Він, до речі, використав ці свята, запрошуючи громадянство Південної Австралії і Вікторії окремим зверненням надсилати щедрі пожертви на користь українського студентства: від 107 громадян у Південній Австралії, 39 – у Вікторії і 8 у Канберрі становили 902,55 австралійських долари.⁸⁰⁰

В останні роки діяльності КоДУС-у перед проголошенням незалежності України багато зробив для допомоги українському студентству професор УВУ Зиновій Соколюк, котрий народився в Белзі нинішньої Львівської області. Після нього провід очолив Осип Барецький, що народився в Чернівцях на Буковині.

Протоколи всіх наступних засідань управи засвідчують, що новий голова дотримувався ухвалених постанов. Йому, насамперед, вдалося впорядкувати справу банківського рахунку КоДУС-у. Інженер Осип Барецький контролював використання наявних коштів, намагався віднайти додаткові стипендії для українських студентів від іноземних інституцій.

У повоєнний період проблема допомоги українському студентству постала і на теренах Великої Британії. 24 січня 1947 року в Мюнхені відбулася нарада українських уповноважених українських високих шкіл, КоДУС-у та ЦЕ СУС-у з представником УАПЦ в Канаді о. Савчуком, на якій ректор Українського Вільного Університету Вадим Щербаківський, ректор Української Вищої Економічної Школи Борис Мартос і професор Євген Храпливий обговорювали справу допомоги нашому студентству в Європі. Оскільки о. Савчук одночасно був членом Українського бюро в Лондоні, то за його участю ухвалено, що „з фондів КУК-у можна буде призначити поважну частину зі збірок на допомогу збігцям також на допомогу студентству. Одначе ця допомога не може бути пересилана із-за де візових та інших причин у грошах, а тільки у товарах, а саме як одяг, білля, накривала та харчеві пачки, або окремі харчі, які можуть бути консумовані, або реалізовані студентами на інші цілі”.⁸⁰¹

На згаданій нараді о. Савчук подав до відома, що він також має можливість „виставити певну кількість стипендій для українських студентів в Англії з фондів католицької і протестантської церков – для греко-католиків і православних та евентуально протестантів”. У першу чергу мали пропонуватися ті, хто володів англійською мовою.⁸⁰²

Заслухавши повідомлення Євгена Храпливого про цю нараду, президія КоДУС-у вирішила скликати з цього приводу пленарне засідання Комісії. 7 лютого 1947 року воно відбулося у Фюрті, де після тривалої дискусії було запропоновано представникам ЦеСУС-у Євгену Переймі та Володимиру Мацьківу такі напрямні у вирішенні питання надання допомоги українським студентам у Великій Британії: „через філії, представництва і студентські

Українське слово (Париж). 22 березня – 1966.

Поточний архів КоДУС-у: Звіт з діяльності Комітету допомоги українському студентству в Шікаго від 25.08.1952 р.

громади оголосити студентству умови складання прохань на стипендії до Англії; визначити перший реченець вношення прохань по кінець лютого; допустити до вношення прохань 10 % членства кожної громад з тим, що в принципі на жінок не повинно припадати більше як 25 % прохань; приймати прохання в загальному від початківців від 2 до 6 семестру, а від заавансованих тільки виємково; просити Лондонський комітет признати 20-40 для заавансованих та скінчених для вдосконалення в студіях; у власноручних поданих проханнях вимагати таких даних: ім'я й прізвище, місце й рік народження, релігія, стан студій (семестр), школа й місце студій, спеціальність; до прохань мають бути долучені: посвідка впису зі школи, опінія студ. громади, посвідки про поступи в науці, зокрема ж посвідка фахового професора із спеціальності петента й окрема, провірена посвідка про знання англійської мови: передумовою одержання стипендії є знання принаймні початків англійської мови; першенство для одержання стипендії належиться дати англістам, романістам, фонетикам, журналістам, економістам, експортівцям, банківцям, етнографам і взагалі студентам фахів, яких не можна студіювати на українських і німецьких високих школах, зрештою в тій справі засягнути інформацій в Лондоні; прохання вносити до студентських громад, які встановлюють порядок місць стипендистів відповідно до їх кваліфікації й передають їх до філій або представництв, що знов пересилають їх до централі...”⁸⁰³

Усі студентські громади Німеччини й Австрії були негайно повідомлені про таке рішення. Крім того, від них просили подати потребу в одязу, білизні й харчових пакетах.⁸⁰⁴

Ця пропозиція зацікавила багатьох бажаючих здобути вищу освіту в Англії, оскільки вже наступного місяця на засіданні КоДУС-у констатувалося, що надійшло понад 150 заяв. Щоправда, „за виїмком Авгсбурга, Кіля, Карлсруе й Корігену, всі інші прохання не мають усіх вимаганих прилог і мусять бути доповнені”.⁸⁰⁵

І коли прохань на вписи до англійських вищих шкіл виявилось вже понад дві сотні, то представник від українських інституцій з Лондона сотник Панчук повідомив на особистій зустрічі в Мюнхені Євгену Переймі, що про існуючі фонди релігійних установ йому невідомо нічого, а „вступ до англійських шкіл дуже утруднений з огляду на переповнення шкіл”, і лише п'ятеро українських студентів „дістають допомогу з фонду допомоги полякам”. Натомість, мовляв, існують можливості примістити кількох наших студентів теології на кошт англійських католицьких єпископів, а також на англійську теологію.⁸⁰⁶

Однак це не зупинило бажання української молоді у Великій Британії, тим паче, коли сюди перевезли полонених дивізійників. Серед тих, кого перевезли на британські острови з італійського табору Ріміні, було і 122 студенти. Поки що вони були розкидані по тутешніх таборах та

Там само.

Там само.

IHRC: UUARC. – Vox 18. 2.

IHRC: UUARC. – Vox 18. 2.

використовувалися на фізичних роботах. Проте Українське допомогове бюро в Лондоні й Українська студентська громада домагалися позитивного розв'язання проблем своєї студіюючої молоді, для чого було засновано спеціальний ініціативний комітет. Так, 2 серпня 1947 року його керівники Павло Бура й Василь Олеськів зверталися до управи УСГ у Філадельфії з проханням посприяти в прийнятті до американських університетів. Зокрема, просили роз'яснити, чи зараховуються попередні студії, умови життя студентів, можливості одержання стипендій, які факультети вважаються найбільш авторитетними тощо.⁸⁰⁷ Саме з почину цього громадського комітету 21 вересня 1947 року в Лондоні відбувся з'їзд українських студентів та організаційні збори Української студентської громади у Великій Британії, на яких було присутніх 60 осіб, у тому числі 27 студентів. Крім інших справ, порушено питання можливості студій в Ірландії завдяки фондам єпископа Івана Бучка та обговорено справу студентського фонду, який мав би існувати у формі КоДУС-у.⁸⁰⁸

Однак сталося так, що більшості бажаючим продовжувати свою освіту у вищих навчальних закладах довелося залишитися на теренах Великої Британії. Відтак улітку 1948 року за ініціативою студентської громади КоДУС організовується і у Великій Британії. За підтримки Президії Союзу українців Британії перше її організаційне засідання відбулося 5 серпня. Очолює місцевий КоДУС о. Йосафат-Іван Жан, якому взялися допомагати о. мітрат протоієрей Губаржевський, о. Дячишин, доктор Володимир Коростовець, доктор Микола Закоморний, доктор Герасименко, інженер Данило Скоропадський, професор Олександр Монцібович, сотник Панчук, магістр Данилів, Юрій Єнкала і Ярослав Гаврих. Безпосередньо ж займалася поточною роботою управа на чолі з гетьманичем Данилом Скоропадським.⁸⁰⁹

робила систематичні й енергійні заходи для створення КоДУС-у в Англії, особливо від часу, коли туди переїхали члени нашої дивізії. Після довгих заходів Комісії пощастило причинитися там до засновання КоДУС-у на Англію, що стоїть тепер під проводом голови інж. Данила Скоропадського".⁸¹⁰

Відтак очолюваний з самого початку гетьманичем Данилом Скоропадським КоДУС заіснував тут як автономна секція при СУБ-і від 1949 року. Він мав окремий правильник, затверджений Президією Ради СУБ й користувався повною свободою у сфері своєї діяльності. Упродовж перших

Кульчицький О. Зенон Кузеля як організатор і голова Комісії допомоги українському студентству / О. Кульчицький // Збірник на пошану Зенона Кузеля . Записки НТШ. Праці філологічної та історично – філософської секцій. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. – С. 65.

Поточний архів КоДУС-у: Витяг з протоколу засідання Комісії допомоги українському студентству в дні 5.6.1952 р.

Кульчицький О. Зенон Кузеля як організатор і голова Комісії допомоги українському студентству / О. Кульчицький // Збірник на пошану Зенона Кузеля . Записки НТШ. Праці філологічної та історично – філософської секцій. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. – С. 66, 67.

Там само. – С. 32, 33.

трьох років КоДУС вживав заходів для виїзду місць і стипендій в британських університетах для українців, а також виділив стипендії та одноразові допомоги 33 студентам на загальну суму 7.500 фунтів.

Основні завдання й напрямні КоДУС-у, тобто організація допомоги українським студентам, залишалися постійно актуальними, але самі методи й потреби змінювалися відповідно із загальною зміною життєвих обставин української спільноти у Великій Британії. На студентському відтинку, що його належить розцінювати в аспекті національної конечності мати якнайбільшу кількість осіб із вищою освітою, в діяльності КоДУС-у можна відзначити такі три основні періоди: перший період, – це час, коли в Англії було близько 200 потенційних студентів, головно колишніх вояків. Українська спільнота в тому часі не розпоряджалася великим майном, а тим самим годі було розраховувати на більші фінансові збірки. Допомоги надходили головно від Високопреосвященнішого Архієпископа Кир Івана Бучка, а також була виїднувані від британських чинників. На жаль, лише невелике число з тих студентів закінчили студії; більшість із-за браку фондів і життєвих труднощів та різних обставин не змогли їх скласти повну навчальну програму.

У перший період своєї діяльності, який визначається до початку 50-х років минулого століття, серед колишнього українського вояцтва Великої Британії виявилось близько 200 осіб, котрі виявили бажання здобути вищу освіту. Однак українська спільнота в цій країні не мала можливості забезпечити всіх належною матеріальною допомогою, бо збіркові акції не давали відповідних для потреб студіюючої молоді сум. Допомоги надходили головним чином від архієпископа Івана Бучка, дещо вдавалося виїднувати від місцевих чинників.

Оскільки брак грошей не дозволяв тамтешньому КоДУС-ові розвинути ширшої роботи, він зверталися за допомогою до своєї централі у Фюргі. У листі до керівництва КоДУС-у Об'єднання українців у Великій Британії повідомляло, що „звичайно ні одного звернення не полагоджуємо негативно”. Насамперед використовувалися можливості американської допомогової місії, яка передавала так звані кер-пакети. Президія ради тоді також намагалася й „деякі грошові квоти поставити до диспозиції студ. громади”.⁸¹¹

Другий період охоплює час приблизно 1950-і роки. Його можна назвати часом „бракуючого покоління” в житті української спільноти у Великій Британії. Це був час, коли українських студентів майже не було в цій країні, а в університетському віці були лише одиниці. В такій ситуації прибутки з річних збірок вистачали в основному на поодинокі допомоги.

На той час з теренах Великої Британії вчилосся 76 українських студентів: 18 у місцевих високих школах, 2 – в Ірландії, 7 – в Інституті заочного навчання (ІЗН) в Німеччині, за океан виїхало 3, Бельгію – 8, Іспанію – 9, Італію – 2.⁸¹²

Поточний архів КоДУС-у: Звернення президії КоДУС-у „Будуймо живий пам'ятник професора Кузелі!” від квітня 1954 р.

Там само: Звернення президії КоДУС-у щодо умов конкурсу на стипендію із Стипендійного фонду ім. проф. З. Кузелі від 31.07.1954 р.

Більшість кандидатів на навчання у вищих навчальних закладах Європи з Великої Британії мали бажання опанувати вибраний фах переважно в Іспанії. Там з осені 1952 там вдалося розпочати навчальний рік Е. Бродацькому, П. Гуцулу, В. Зазуляку, О. Змію і Б. Марченку. Двом нашим студентам з Великої Британії виділив стипендії для навчання в Італії Апостольський візитатор українців у Західній Європі єпископ Іван Бучко: Зоя Лісовська опанувала мистецтво, а В. Луців удосконалював свій голос.⁸¹³

Існуючи як автономна секція при СУБ-і, КоДУС у Великій Британії утримував тоді протягом року 6 стипендіатів, витрачаючи на кожного по 190 фунтів стерлінгів. Крім того, кільком студентам оплачувано шкільні вписи, а окремі отримували одноразові допомоги.

Завдяки допомозі КоДУС-у і СУБ-у в березні 1953 року, коли фонди першого виявилися вичерпаними, для шести студентів випозичено по 100 фунтів у Британській переселенській ради, а на початку жовтня семеро студентів змогли виїхати на навчання до Лювена в Бельгію.⁸¹⁴

У 1954-1955 навчальному році від британського КоДУС-у стипендії отримували (по 15 фунтів щомісячно) такі лондонські студенти: М. Добрянська – дантистика, Л. Калюжна – славістики, П. Цимбалістий – славістика, В. Воропай – історія. Наступного року матеріальну підтримку від української громади мають також В. Малишак – техніка, І. Грабар – спів.⁸¹⁵

На початок 50-х років КоДУС у Великій Британії нараховував 37 членів і 3 членів-добродіїв. Наприклад, 1953 року, ексекютива (голова – інж. Д. Скоропадський, секретар – мгр. В. Свобода, члени – о. І. Шевців, мгр. М. Оглюк та інж. В. Олеськів), на зібрані кошти утримувала 6 студентів-стипендіатів. З них у першій половині року чотирьох з повними стипендіями у В. Британії, одного в Ірландії та одного півстипендією. В другій половині року виплачувано 3 повні стипендії у В. Британії, 1- в Ірландії та дві півстипендії. Крім того, оплачувано 2 студентам високошкільні оплати протягом року. Дрібніші одноразові допомоги отримало 3 студентів. Висота повних стипендій становило 15 фунтів місячно (без вакацій) та оплати за навчання, разом на рік – 150+40 фунтів.

Заходами КоДУС-у і СУБ в березні 1953 року, коли фонди КоДУС-у були невивистачальні, виведено для 6-ти студентів 100 фунтів позики від Британської Ради Переселенців. У другій половині ділового року британській КоДУС при співпраці з Централією КоДУС-у забезпечив місця для студій в Лювені і допоміг оформити своєчасний виїзд туди на початку жовтня 1953 року сімом

Поточний архів КоДУС-у: Лист Апостольського візитатора українців у Західній Європі Івана Бучка до голови КоДУС-у Олександра Кульчицького від 12.09.1952 р.

Там само: Лист Апостольського візитатора українців у Західній Європі Івана Бучка до голови управи Союзу українських студентських організацій Німеччини Ярослава Пеленського від 6.10.1952 р.

Поточний архів КоДУС-у: Лист Апостольського візитатора українців у Західній Європі Івана Бучка до голови управи Союзу українських студентських організацій Німеччини Ярослава Пеленського від 18.10.1952 р.

студентам.

У той же час проведені КоДУС-ом заходи по виеднанню стипендій заавансованим студентам від місцевих освітніх урядів (Едукейшен Коміті) дали позитивні наслідки вже у двох випадках і є вигляди на збільшення цього числа на черговий рік.⁸¹⁶

Того ж року заходами Високопреосвященнішого Архієпископа Кир Івана Бучка з фондів, даних Святим Отцем на допомогу нашому студентству, українська студентська молодь у Великій Британії одержала 600 американських доларів.⁸¹⁷

Усі стипендії КоДУС-у на той час були зворотними, тобто кожен студент мав повернути їх після здобуття вищої освіти й влаштування на постійну працю . Для студента стипендію виділяли тоді тільки після того, як петент викажеться посвідкою про складені іспити, опінією від церковних властей, або громадських установ та подасть докази свого невідрадного матеріального стану, який не давав змоги на удержування і оплачування шкільних оплат. Стипендія визначалася в розмірі 15 фунтів місячно, а шкільні оплати, звичайно, бувають від 20 до 60 фунтів.

У 1954-55 навчальному році від британського КоДУС-у отримували стипендії наступні студенти: М. Добрянська – дентистика, Лондон, половину стипендії, Л. Калюжна – славістика, Лондонський університет – повна стипендія, П. Цимбалістий – славістика, Лондонський університет – частинна стипендії, В. Воропай – історичний факультет, Лондонський університет – частинна стипендія. А наступного навчального року стипендії отримували: В. Малишак – техніка, Лондон – повна стипендія, І. Грабар – студент співу, музична школа, Лондон – шкільні оплати, В. Луців – студент співу, музична школа, Рим – одноразова допомога.

Тоді ж КоДУС почав виплачувати стипендії і допомоги не тільки для студентів вищих навчальних закладів, але й для тих, хто вчився у фахових школах, або готувався до вступних іспитів до університетів.⁸¹⁸

У тих роках було також ухвалено рішення призначити одну повну стипендію на наукову працю в Лондонському університеті для відзначення 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка, а також призначити дві неповні стипендії по 50 фунтів для студентів україністики в Лондонському університеті . У зв'язку з тим були полагоджені різні формальності з владою вказаного вищого навчального закладу, а теж оголошено конкурс на згадані стипендії. У результаті публікацій оголошень в газеті „Українська Думка” та інших українських часописах такі звернення наспіли й відповідні кандидати на такі студії зголосилися.

Головним джерелом прибутків КоДУС-у у Великій Британії в цей час, як і в минулих роках, була половина збірки „Писанка”, переведена Союзом

Там само: Лист Апостольського візитатора Івана Бучка до голови Української студентської організації в Німеччині від 19.01.1953 р.

Поточний архів КоДУС-у: Звідомлення з праці Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за 1951-52 і 1952-53 роки.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 244.

Українців у Великій Британії, звороти стипендій та різні пожертви.

Аналізуючи звіти з діяльності КоДУС-у у Великій Британії за наступні роки, бачимо подібні тенденції. Основним завданням КоДУС-у цей час було допомагати проведенню Вищих літніх курсів українознавства, які щорічно організовувалися влітку при Українському Вільному Університеті в Мюнхені, а взимку – у Франції. Основним джерелом прибутків була й далі „Писанка”, яку щорічно проводив Союз українців Британії. Наприклад, 1978 року вона дала до каси місцевого КоДУС-у 875 фунтів стерлінгів. Ще 150 передав Патріарх Йосиф Сліпий, а кооперативна спілка „Нова фортуна” пожертвувала 500 фунтів. Завдяки цьому стипендії були признані для 13 осіб на вже згадані літні курси і для 6 на зимові.⁸¹⁹

Наступного року ексекютива КоДУС-у зорганізувала Місяць українського студентства, ставлячи цим за мету „зацікавити ближче широкі кола українського громадянства проблемами української студіюючої молоді, а при нагоді провести збірку на Студентський Фонд. Для цього опрацьовано окремий заклик та приготовлено збіркові листи, що їх розіслано до відділів СУБ і окремих організацій”.⁸²⁰

Як результат, збіркова акція принесла 1.789 фунтів стерлінгів.⁸²¹

У третьому періоді – 80-і роки минулого століття, коли вже виростало нове молоде покоління українців Великої Британії, завданням КоДУС-у було заохочувати українців-студентів студіювати гуманістику, зокрема, славістику. Тому ексекютива КоДУС-у звертала велику увагу на співпрацю з українськими установами й молодіжними організаціями в ділянці допомоги нашому студентству. Але головним своїм завданням ця інституція й надалі вбачала „організувати фонди й уділювати фінансову допомогу українським студентам”, які навчалися у вищих навчальних закладах. Тоді допомогу для здобуття вищої освіти одержували Степан Величенко, Ярослав Василюк, Дарія Федик, Степан Олеськів і Сергій Ціпко.

А могли вони вчитися завдяки жертвам окремих українських організацій та жертводавців. Так, 1986 року свої пожертви на фонд КоДУС-у склали: товариство „Взаємопоміч” – 1300 фунтів стерлінгів, Українська гімназія – 571. Серед окремих українців найбільший даток вплинув від як заповіт від покійного М. Павлюка – 500 фунтів стерлінгів.⁸²²

Звичайно, ці суми в порівнянні із збірковими акціями українців США чи Канади на потреби навчання українських студентів були невеликими, але кожна жертва наших співвітчизників в ім'я навчання молодих українців принесла свої плоди: ми таки мали власну еліту за межами рідної землі.

Поточний архів КоДУС-у: Лист управи КоДУС-у до Івана Бучка від 11.10.1956 р.

Там само: Лист управи КоДУС-у до Тамари і Микола Лівші від 24.12.1956 р.

Поточний архів КоДУС-у: Лист управи КоДУС-у до архієпископа Сильвестра від 26.12.1956 р.

Бюлетень Українського допомогового об'єднання в Австрії. – 1959. – Листопад-грудень. – С. 5.

Оцінюючи зусилля українського громадянства щодо матеріальної підтримки українського студентства на чужині в повоєнний час, необхідно відзначити, що одразу ж після закінчення бойових дій у Європі ті, хто опікувався нашою студіюючою молоддю в період Другої світової, повернувся до її проблем і в нових умовах. Зокрема, завдяки зусиллям насамперед професора Зенона Кузелі, було відновлено діяльність КоДУС-у у Західній Німеччині, яка поступово взяла на себе обов'язок підтримати українське студентство в усіх європейських країнах.

Саме КоДУС у повоєнний час став головною допомогою і координуючою інституцією, через яку розподілялися зібрані українським громадянством кошти в усьому світі. Його авторитет у зазначений період зміцнився, ця інституція і після проголошення незалежності України в 1991 році продовжувала надавати допомогу українській молоді, що бажала здобувати освіту за рубежом.

5.2. Повернення стипендій як одна з форм матеріальної підтримки українського студентства на чужині

Повернувшись до навчання на чужині після Першої світової війни, наше студентство, природно, відчуло потребу в матеріальній допомозі. Відтак воно звернулося до своєї еміграції за підтримкою, обіцяючи з часом повернути позичені кошти. Так, 4 березня 1924 року український студент Петро Терещенко писав з Кракова до відомого діяча в еміграції генерала Миколи Шаповала: „Кожен з нас, беручи в найчорніші години свого життя, мусить конечно вернути при першій же можливості, які знову пішли б на залагодження так великих бід і потреб серед наших братів”.⁸²³

Особливо гостро проявилось це в зв'язку із загальносвітовою кризою наприкінці 20-х років ХХ століття. Тоді професор В. Королів-Старий з окремим словом звертався до тих, хто ще вчора були „товаришами”, „колегами” тепер голодуючих. Йшлося про тих, котрі вже закінчили УГА, знайшли працю, посади, мали більший чи менший заробіток. „Згадайте ви, панове інженери, – писав професор, – як ви, учившись в Академії, мали від чужих людей більш як по 550 крон чеських на місяць та ще вас і одягали чужим коштом. Згадайте, що для вас був інтернат, що вам при хворобі допомагав Червоний Хрест, який з нового року вже допомагати цим не буде. Згадайте, що з тих же дотацій-стипендій багато з вас їздили дивитись на красні місця на власних велосипедах, що чимало ходили в лакових черевиках, їздило до празьких театрів, обідало щодня й щовечора вечеряло, а часами то й в пам'ятній „Старій Пошті”, адреси якої нинішні „недопомоговці”, напевне, не знають. Згадайте й інше, про що я тут згадувати не хочу...”⁸²⁴

Професор апелював до їхнього розуму, сумління й честі: „І говорю цілком одверто й невідклично: той з вас, хто не виконає негайно й повно свого обов'язку, той добровільно приймає на себе назву, яку дають тим, хто боргує й

Поточний архів КоДУС-у: Протокол ч. 25/465 засідання широкої Президії КоДУС-у від 10.11.1961 р.

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 252, 253.

боргів не платить. Смію це сказати вам у вічі, бо – згадайте! – протягом всього часу, що я навчав вас у тій самій Академії я, так само і всі інші навчителі ваші, віддавав вам регулярні що-місячні відрахування з того утримання, котре було і є меншим за те, що дехто з вас нині має.

Смію це сказати також, що, коли б ви свого боргу не поповнили й свого прямого обов'язку до колег не виконали, - наймення ваші будуть прилюдно зап'ятнані й то по змозі так, щоб вам і потім, вже на своїй землі, відгукувалися кашлі та стогони ваших шкільних товаришів.

...Смію це сказати голосно й прилюдно, бо це право мені дає те, що я на власні очі бачу тих „жебраків з обов'язку”, бо я власними руками підводив з підлоги зомлілу від недоїдання вашу товаришку, що прийшла до мене складати іспит. Через те й кличу так різко: Панове інженери, платіть ваші борги і якнайскорше, не забуваючи, що ви їх сплачуватимете не тим добродійцям, котрі вам позичали, а нашій нації”.⁸²⁵

Частина дипломованих українців тоді прислухалися до заклику В. Короліва-Старого й почали повертати колись позичені кошти на здобуття своєї освіти. Але в 30-х роках проблема з поверненням стипендій не була вирішена.

Цей заклик Володимира Короліва-Старого залишався актуальним і в повоєнні роки, коли значна частина українського студентства на чужині потерпала від злиднів, а їхні попередники вже мали працю в багатьох країнах.

За час свого існування КоДУС тисячам студентів признав і виплатив кілька мільйонів марок, і коли б тільки частина колишніх стипендіатів „схотіла пригадати собі своє зобов'язання і принаймні частково повернути довг, затягнений перед нашим громадянством, тоді КоДУС не потребував витягати руки по жертви і став би на кріпких ногах, і міг би в більшому розмірі проводити свою допомогову акцію й обхопити стипендіями більше число студентів”.⁸²⁶

Тож з таким же зверненням виступив КоДУС після відновлення своєї діяльності в повоєнний час. Відтак до його каси стали напливати суми повернених стипендій. Так, дипломований інженер-архітектор Роман Павлишин, що недавно закінчив свої технічні курси в Дармштадті, листовно заявив на адресу комісії, що він зобов'язується сплачувати свій борг щомісячно частками в розмірі 10-відсоткових своїх заробітків і прислав першу рату.

Починаючи з 1946 року, ці надходження представляють такі суми: „1) До валютної реформи (25.6.1948) у Німеччині надійшло від колишніх стипендіатів 13.711,00 рейхсмарок, а за чотири місяці 1948 року з території Західної Німеччини надійшло 2.700 марок: інженер Роман Павлишин (Ашафенбург) вніс 70, магістр Орест Питляр (Мюнхен) – 300, доктор Роман Смик (Ерлянген) – 930, інженер Юрій Артюшенко (Бад-Верісхофен) – 300, доктор Лев Ребет (Мюнхен) – 100, доктор Мирослав Гладишевський (Пфорцгайм) – 1.000”.⁸²⁷

Новий шлях (Вінніпег). – 1972. – 15 січня.

Поточний архів КоДУС-у: Лист управи КоДУС-у до управи КоДУС-у в від 26.02.1971 р.

Там само: Лист управи КоДУС-у до Д. Савкевича в Канаді від 26.02.1971 р.

Зазначене питання було взято під особливий контроль, відтак надходження від колишніх стипендіатів поступово збільшувалися, а відтак розширювалися можливості для підтримки тодішньої студіюючої молоді.

Скажімо, в звіті цієї благодійної інституції за 1953-1954 навчальний рік відзначається, що 60 колишніх стипендіатів повернули 733.180 франків, понад 2.000 доларів. Ця сума була досить поважною, коли врахувати, що нею покривалося половину витрат на допомогу студіюючій молоді.⁸²⁸

Тоді ж передбачалося вжити заходи для збільшення стипендійного фонду: „а) пожвавити акцію повертання стипендій, зокрема також у Канаді і Австралії, всіма доступними засобами, включно до оголошення в пресі імен байдужих до закликів, б) для цієї мети розбудовувати мережу клітин КоДУС-у за океаном, в) в 10-ті роковини відновленої діяльності КоДУС-у вшанувати пам'ять співзасновників КоДУС-у на чужині сл. п. професорів З. Храпливого і Р. Димінського, розбудовою стипендійного фонду їхнього імені, г) дальшими доцільними заощадженнями зменшувати кошти завідування”.⁸²⁹

Очевидно, це мало свої наслідки, оскільки в майбутньому колишні стипендіати почали активніше повертати свої стипендії. Наприклад, якщо повернені стипендії в 1952 році становили 680.703 франків, то в 1957 – 1.135.712.⁸³⁰

У цей період своєї діяльності управа КоДУС-у особливо велику увагу звертала на повернення позик від колишніх стипендіатів, оскільки сума цих коштів щороку сягала кількох тисяч американських доларів, що було відчутним внеском у бюджет і оскільки „це важливе як для збагачення фондів, так і з уваги на взяті кол. стипендіатами зобов'язання допомогу повернути”.⁸³¹

З огляду на те, що в 1958 – 1959 навчальному році повернули стипендії 64 колишні студенти на суму 15.400 франків, у 1960 – 1961 рр. – 56 (13.700), управою КоДУС-у в травні 1962 року було підготовлено спеціальний заклик до колишніх стипендіатів. Наголошуючи на тому, що Комісія подає допомогу 70 студентам у Німеччині, Австрії, Франції, Югославії, Швейцарії, Бельгії та Італії, в тому числі українській студіюючій молоді з американського континенту, що студіює в Європі, управа повідомляла, що „в бюджеті КоДУС-у надходження в статті повернені стипендії становили в 1956—1957 р. 1.135.712 фр.(понад 3.000 дол.), в 1957 – 1958 рр. 1,080.070 фр. (кругло 2,500 дол.), а в 1958 – 1959 рр. дотепер ледве 545.375 фр. (понад 1,000 дол.), тобто помітно зменшилися”.⁸³²

Зрештою, це дало свої результати: протягом 1958 – 1959 навчального року повернули стипендії 64 колишні студенти на суму 15.400 франків, у 1960 – 1961 – 56 (13.700), щоправда в 1962 – 1963 рр. – тільки 30 (10.000).

Там само: Лист управителя Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу А. Качора до управи КоДУС-у від 9.02.1971 р.

Там само: Лист В. Бакуна до управи КоДУС-у від 4.03.1971 р.

Поточний архів КоДУС-у: Лист управителя Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу А. Качора до управи КоДУС-у від 19.03.1971 р.

Там само: Лист управи Української стрілецької громади в Канаді до управи КоДУС-у від 29.03.1971 р.

Там само: Лист І. Дувало з Канади до управи КоДУС-у від 22.12.1970 р.

Таке становище спонукало управу КоДУС-у подбати про збільшення суми повернених стипендій. Тим паче, що колишніх стипендіатів нараховувалося до 3.000, а кількість осіб, котрі на той час повністю або частково повернули заборгованість, становила лише 310. Тому управа КоДУС-у 27 вересня 1962 року звернулася із закликом до колишніх стипендіатів з проханням відгукнутися, а це, мовляв, буде „одночасно зобов'язанням сумління і чести та солідарности старшого покоління, що поверненням стипендій допомагає не Установі, але своїм молодшим товаришам”.⁸³³

Коли ж не всі відгукнулися, то імена боржників вмістили в газетах, що одразу ж подіяло. Так, після опублікування в лютому 1964 року першого списку колишніх стипендіатів (66 осіб), 12 їх, що замешкали на терені Німеччини, повернули кошти в сумі 4.200 франків, 13 зі США – на загальну суму в 3.500, 9 з Канади – майже 3.000, 3 з Франції – 700, по одному з Австралії і Венесуели – разом 700.⁸³⁴

Окремі з колишніх стипендіатів, до речі, не тільки повертали позичені їм свого часу пожертви української громади, але й вносили додаткові кошти на потреби нашого студентства. Так, Антон Шаруневич з Венесуели 15 липня 1960 року повідомляючи про переказ 200 американських доларів (110 на вирівнення заборгованості, 90 – на фонд КоДУС-у), додавав: „Щиро дякую за уділену мені поміч під час моїх студій в Німеччині”.⁸³⁵

У звіті про діяльність КоДУС-у в 1963 – 1964 рр. зазначається, що надходження на рахунок повернених стипендій, хоч ще дуже незадовільні, але збільшилися порівняно з попереднім роком на 3,5 тисячі франків. До цього спричинилися письмові нагадування про обов'язок повернути громадський гріш, розповсюдження і оголошення в пресі закликів, надсилання до громадських установ і до представництв КоДУС-у списків боржників з проханням допомогти у їх відшуканні, врешті оголошення їх прізвищ у газетах. Перший список на літери А-В охопив 312 колишніх стипендіатів, що користувалися допомогою КоДУС-у з 1942 – 1959 рр. З цього списку вибрано 66 осіб, що винні по 100 і більше доларів, уміщуючи їхні прізвища два або три рази в усіх українських газетах по цей і той бік океану.

За звітний час повертало стипендії 39 осіб, в тому числі: 12 у Німеччині повернули 4.7 тис. фр., 13 в США – 3.7, 9 у Канаді – 3.6 тис. фр., 3 у Франції – 0.8 тис. фр. та по одній в Австралії і Венесуелі 0.7 тис. фр.

Олена Лагодинська-Залеська з Бафало (США), котра одержувала допомогу від Товариства прихильників освіти під час студій у Відні в 1921—1923 роках, без нагадування її прізвища, з власної ініціативи, почала надсилати кошти управі КоДУС-у. Василь Маркусь з Чикаго вніс 100 доларів в рахунок

Там само: Лист Л. Пришляк до управи КоДУС-у від 16.09.1971 р.
Поточний архів КоДУС-у: Лист скарбника і голови студентського фонду Українського лікарського товариства Північної Америки Миколи Крижанівського до управи КоДУС-у від 10.07.1971 р.

Там само: Лист голови КоДУС-у О. Кульчицького до о. М. Марусина від 9.11.1971 р.

сплати своєї стипендії від КоДУС-у, а решту обіцяв сплачувати в майбутньому.

Подібні факти зустрічаємо і у пізніших звітах з діяльності КоДУС-у. Наприклад, в аналогічному документі за 1965 – 1966 рр. вказується, що від колишніх стипендіатів (їхня кількість подається в дужках) надійшло з 5 країн 15.241.57 франків (55) проти 14.951,50 фр. (47), в 1964-65, між ними: з США 7.821,00 (24), з Канади 1.838,97 (8), з Німеччини 3.607,22 (14) з Франції 1.581.98 (7) і з Австрії 392,40 (2).

Але зі звіту із діяльності КоДУС-у в 1968 – 1969 роках випливає, що коли розміри надходжень з пожертвувань за звітний час залишилися на дотеперішньому рівні, то повернені стипендії зменшилися на понад 7000 фр., досягнувши всього 15.946,86 фр. Кількість повертаючих стипендію зменшилася з 80 у 1968 році до 59 у 1969 році. Це примусило управу продовжувати нагадування за допомогою преси про заборгованість колишніх стипендіатів КоДУС-у, щоб добитися більших успіхів для забезпечення допомоги молодшим товаришам і утримати рівновагу бюджету, яка захиталася.

У 1969 році 59 колишніх стипендіатів сплатили 15.946,86 франків, що вказувало виразно на позитивні наслідки прилюдних нагадувань про заборгованість. Поіменні списки боржників почали появлятися в пресі з початку 1964 року до 1968 року. Повернені стипендії від 1952 року становили щороку пересічно по 2.000 дол. За згаданий період нагадувань вони досягли: у 1967 – 5.400, 1968 – 4.650, 1969 – 3.200, 1970 – 2.000 дол. Це саме стосувалося й кількості тих, що повертають допомогу. У 1964 і 1970 роках заборгованість сплачувало 41, 1967 – 79, 1968 – 80 і 1969 – 59 осіб. Підсумки, зроблені перед здійснюванням прилюдних нагадувань, виявили, що з 3.000 студентів, які від 1941-1960 роках користувалися допомогою, у розмірі понад 300.000 доларів, 225 повернули її повністю, 147 частково. За час п'ятирічного оприлюднення списків боржників, ця кількість збільшилися відповідно до 470 і 122 осіб. Таким чином, приблизно шоста частина колишніх стипендіатів виконала чи ще виконувала своє зобов'язання. Сплати заборгованості досягли за 1946 – 1951 роках 3.582 марок, а з 1951 по 1970 – 235.992,43 франків, разом – 53.000 доларів

Труднощі у здобуванні фондів з пожертвувань громадськості, про які згадувалося вже у ранішніх звідомленнях, продовжувалися і в звітному році. Вимоги чи прохання дотеперішніх збирачів звільнити їх від непосильних завдань ставали частішими – справжніх збірок можна було нарахувати кільканадцять. Відмовлялися збирати через поганий стан здоров'я, похилий вік, негативну настанову окремих жертводавців до студентів. З огляду на це збирачі радили навантажувати цим завданням молодше покоління, зокрема студентів.

Хоча спроби дати студентам нагоду спричинитися до поповнення фондів не дали очікуваних наслідків: з 18 звернень до них тільки у 8 випадках знайшли відгук, інші не дали відповіді або, просто, відмовилися виконати цей громадський обов'язок. Тож багато збирачів і жертводавців запитували: чи родичі та їхні діти заслуговують на допомогу і чи вони її колись повернуть, а головне чи будуть вони добрими українськими патріотами?

Управі КоДУС-у, звичайно, хотілося вірити в таке, а тому їй було приємно це підтвердити, щоправда, доволі рідкою заявою архітектора з Лос-Анджелесу, котрий написав: „дякую за повідомлення, що мій борг, нарешті, сплачений. * Я, очевидно, на майбутнє не відмовлюся підтримувати КоДУС, лише, будь ласка, нагадуйте мені наприкінці кожного року.”

Ще приємніше було навести конкретні факти спонтанних пожертвувань колишніх стипендіатів. Один з них – К. з Берліна, який після виконання в 1966 року свого зобов'язання надсилав щороку пожертви. Інший, д-р Л. Я. Б. з Ганновера, сплативши в 1968 році може й не варту уваги одноразову допомогу, надсилав і згодом пожертви.

Натомість управі було боляче називати боржників, що, як інженер

*До речі, кожному колишньому стипендіату, котрий сплатив свій борг, управа писала відповідне повідомлення. Скажімо, інформуючи Володимира Чижика з Чикаго про одержання від нього чека № С 59073 на \$ 100.00 як залишку заборгованості, його ставили до відома, що він таким чином повернув повністю стипендію, яку одержував під час музичних студій у 1942—1943 роки у Відні в розмірі 1400 рейхсмарок і КоДУС не має до нього жодних претензій і дуже вдячний, що він допоміг „нашій установі продовжувати її діяльність, підтримувати Ваших молодших товаришів”. Водночас голова і секретар Комісії Микола Курчинський, одержавши під час вивчення свого рентабельного фаху з 1955 по 1959 року 2.379 франків допомоги, не давав жодної відповіді на щорічні нагадування, а борг його тим часом фактично знецінився. З огляду на поведінку таких стипендіатів симпатички, жертводавці радили управі вимагати від теперішніх кандидатів на стипендії, крім письмових зобов'язань повернути допомогу ще й гарантій поручителів, мовляв, таке забезпечення громадського гроша посилить жертвовність громадян кращим запевненням, що їхні кошти не будуть безповоротними та послужать допомогою наступним поколінням і становитимуть поважнішу, ніж досі, базу допомогової діяльності КоДУС-у.

А були такі, котрі, як тільки знаходили працю, одразу ж бралися сповнювати свій обов'язок перед КоДУС-ом. Так, Роман Сеньків, влаштувавшись на посаду економіста в „Інтернешенел Монетері Фонд” у Вашингтоні, одразу ж вислав чек „на \$350 до Кредитової кооперативи Північного Вініпегу: \$300 за вирівнення боргу, а \$50 – пожертва на дальшу працю КоДУС-у як вияв моєї до Вас подяки за Вашу допомогу мені в студентських роках. В майбутньому про КоДУС теж не забуду”.

Крім того, він обіцявся: „Потреби КоДУС-у я порушу на сходинах тих Організацій, в яких я перебуваю — УККА та ТУСМ.”⁸³⁷

Звичайно, управі КоДУС-у залишалося в цьому випадку лише подякувати Роману Сеньківу й попросити його: „промовляйте, будь ласка, в нашу користь, якщо матимете таку нагоду”.⁸³⁸

Там само: Лист голови КоДУС-у О. Кульчицького до о. Мирослава Марусина від 9.11.1971 р.

Поточний архів КоДУС-у: Протокол засідання Представництва КоДУС-у в Австрії від 13.10.1971 р.

Повернені кошти одразу ж передбачалися для нових стипендіатів. Інколи їх вказували ті, хто повертав гроші. У листі із Загреба від 12 січня 1971 року йшлося про те, що оскільки „пані Лідія Біленька-Ніколич хоче вертати свою стипендію, ліпше, щоб нові дістали стипендію, щоб гроші обертались і приносили добра. Я не знаю, скільки може звернути п. Л. Б.Ніколич. Якби хотіла на два рази по 100 і 110 ам. дол. За один семестр, то тоді можна було б дати З. Соболю і М. Пап”.⁸³⁹

У цьому листі водночас повідомлялося, що „є багато стипендіатів, що покінчили студії, мають добру посаду і добре заробляють. Варто їх опімнути за звернення своїх стипендій. Ось вони – список на 13 осіб”.⁸⁴⁰

Сама Лідія Ніколич писала, що тому „нема кандидатів за стипендію-допомогу з наших сторін”, оскільки „всі вони (ті, що діставали!) розголосили, що все ж такі допомоги треба звертати, а друга річ, що з Філядельфії прийшли кілька стипендій від д-ра В. Галагана, що не треба звертати. Та і наші власті досить зі своєї сторони дають”.⁸⁴¹

Для багатьох колишніх стипендіатів сплата боргу спонукувала до нових пожертв для українського студентства на чужині. Так, Юрко Куриленко з Лос-Анджелеса дякував управу за повідомлення про те, що його „довг нарешті сплачений”. Водночас писав: „Очевидно, що я і на будуче буду присилати датки на КоДУС, тільки ласкаво прошу присилати мені опімнення приблизно прикінці кожного року”.⁸⁴²

Колишній стипендіат Ю.В. Прокопець з Канади одразу ж повернув свій борг у сумі 415 дол. І 35 як пожертву.⁸⁴³

А Лев-Ярослав Бичкович з Ганновера, повернувши одноразову допомогу в сумі 50 марок, водночас пожертвував ще стільки ж. Наступними роками КоДУС одержував від нього постійні пожертви: 1965 р. – 30, 1967 р. – 40, 1969 р. – 50, 1971 р. – 200.⁸⁴⁴

Віра Бойківська-Конрад в квітні 1971 р. не лише повернула свою стипендію за 1947 – 1948 роки в сумі 700 австрійських шилінгів, але й поцікавилася боргом свого чоловіка – Володимира Конрада, котрий вивчав медицину в Інсбруку.⁸⁴⁵

Одержуючи відомості про повну сплату стипендій, управа КоДУС-у намагалася заангажувати колишніх студентів до допомогівих акцій. Скажімо,

Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 301.

Поточний архів КоДУС-у: Лист інж. Г. Комаринського до управи КоДУС-у від 6.11.1971 р.

Поточний архів КоДУС-у: Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина до заступника голови Представництва в Канаді В. Бакуна від 10.02.1972 р.

Там само: Лист секретаря КоДУС-у в Австрії С. Накловича до управи КоДУС-у від 5.03.1972 р.

Там само: Лист секретаря КоДУС-у в Австрії С. Накловича до управи КоДУС-у від 6.03.1972 р.

Там само: Лист Володимира Білика до управи КоДУС-у від 26.03.1973 р.

Там само: Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина до М. Лесіва в Австралії від 28.03.1973 р.

коли Мирослава Шлемкевич розрахувалася зі своїм боргом у сумі 10.100 шилінгів, то їй було надіслано листа, що „КоДУС не має до Вас жадних претенсій і дуже Вам вдячний за акуратне виконання Вашого зобов'язання. Втративши Вас як нашого боржника, маємо надію, що в майбутності не забуватимете за нашу установу, за що заздалегідь сердечно дякуємо”.⁸⁴⁶

Подібних повідомлень було чимало. Скажімо, Роман Топольницький повернув гроші за навчання у Львові в 1942 – 1943 роках і в Мюнхені в 1949 – 1950 в сумі 196 дол.⁸⁴⁷

А 15 вересня 1971 року колишній стипендіат інженер Ярослав Михайлишин, котрий на той час уже давно розрахувався зі своїми невеликими боргами і мешкав в австралійському штаті Вікторія, відвідав Сарсель з родиною. З нагоди цих відвідин він передав 100 французьких франків на потреби КоДУС-у і 500 для НТШ.⁸⁴⁸

Звідомлення з діяльності КоДУС-у в 1971 – 1972 рр. свідчить, що з вісьмох країн надійшло повернутих стипендій на суму 14.105,89 франків (44). У тому числі : 1) з ЗСА — 6.436,95 фр., або 1.277,60 дол. (15); 2) з Канади - 1.062,79 фр., або 339,17 дол. (5); 3) з Німеччини — 2.451,20 фр., або 1.690 марок (8); 4) з Австрії 1.094 фр., або 3.550 шилінгів (5); 5) з Франції — 1.020 фр. (3); 6) з Великобританії 991,50 фр., або 75 фунтів (6); 7) з Швейцарії 664,45 фр., або 500 швейцарських фр. (1); 8) з Югославії 385 фр., або 1.190 нових динарів (1).

Усіх дотеперішніх стипендіатів КоДУС-у з 1941 р. по 1972 р. нараховувалося 2817 осіб. З цієї кількості на КоДУС на рідних землях (Краків, Львів) з 1941 – 1944 рр. припадало 740, у Берліні з 1944 – 1945 рр. – 100, у Баварії (Фюрт) з серпня 1945 – 1951 рр. – 1205, в Австрії з 1947 – 1950 рр. – 174, у Франції з 1948 – 1950 рр 54 особи. За час діяльності КоДУС-у з осідком у Франції (Сарсель) з 1951 р. надано допомогу 544 особам у розмірі 762.440,62 фр. Її щомісячний розмір був нерівний. Під час війни вона становила 100 – 250 злотих польських, з 1945 – 1948 рр. – 40-150 рейхсмарок, з 1948 – 1951 рр. – 25-45 дойчмарок і з 1951 – 1972 рік – 100-150 франків.

Нагадування справляли свій вплив. Одержавши повідомлення щодо повернення стипендії за 1942 рік, Михайло Марунчак з Вінніпега написав: „Повищий обов'язок сповню впродовж кількох місяців. Жалію, що не вспів цього скорше зробити, але за різними громадськими та науковими проблемами залишились ці справи поза полем зору. Поки що символічно посилаю на відсотки десять марок. З часом придбаємо на і на це конто дещо більше”.⁸⁴⁹

„Прикро мені дуже, – писала Віра Кушнір-Моканюк з Йонкерса, яка користувалася підтримкою в 1947 – 1949 роках, – що так пізно, але щиро пишучи, не маю на те жодного виправдання”.⁸⁵⁰

Поточний архів КоДУС-у: Лист до управи КоДУС-у від 18.07.1973 р.

Там само: Лист управи КоДУС-у до Миколи Хархаліса від 15.02.1974 р.

Там само: Лист представника на Австралію Володимира Білика до управи КоДУС-у від 27.03.1974 р.

Там само: Лист Б. Гошовського до керівників КоДУС-у від 4.06.1974 р.

Наш світ (Нью-Йорк). – 1974. – Ч. 7. – С. 17.

А Петро Поліщук з Цюріха повідомляв: „Перший раз одержав я стипендію від КоДУС-у не в роках 1942-43, лише в шкільнім році 1940-41, тобто від вересня 1940 до червня 1941 р., коли я студіював у Берліні”. В додатку було вислано чек на 370 американських доларів як п’яту рату.⁸⁵¹

Треба сказати, що в розвиток цієї акції за неповних 10 років Комісія добилася повернення значних сум боргу від колишніх стипендіатів. Вона навіть розповсюдила списки колишніх тих студентів, хто надану їм допомогу сплатив або її сплачував, дякуючи таким чином за виконання їхнього зобов'язання. У 1975 – 1976 рр. 26 осіб, у тому числі 9 повністю, сплатили 12.199,91 франків. З цієї суми припадало на Францію 4.000,85 (9), Австрію – 10.636 шилінгів, або 3.044,96 франків (8), Німеччину – 893 марок, або 1.526,40 франків (5), Бельгію – 1.200 франків (1) і США – 480 доларів, або 2.427,70 франків (5). У 1976 – 1977 рр. вже 31 особа (11 повністю) сплатили 15.475,45 франків, у тому числі з США 678,81 доларів, або 3.296,45 франків (7), Німеччини – 1.495 марок, або 2.990 франків (10), Австрії – 5.450 шилінгів і 300 доларів, або 2.936,51 франків (5), Канади – 625 доларів, або 2.820 франків (3) – Бельгії – 1.780 франків (1), Швейцарії – 1.003 франків (1) і Франції – 650 франків (4).

За цей звітний період 25 осіб повернули повністю свою заборгованість: Білак-Кутняк Олена, Біленька-Ніколіч Лідія, Бінчак Мирон, Боба Йосиф, Василик-Відгольм Христя, Винярський Сергій, Гнатишин-Литвин Віра, Гунчак Тарас, Еліяшевська-Фроляк Ольга, Зорен Маріянна, Калитовська Марта, Когут Петро, Креховецький Яків, Лацик Микола, Нападівич Олександр (сплатив брат Роман), Нарожняк Тарас з Канади, Репетило-Яцура Ольга, Рибалка Михайло, Ріпецький Модест, Романчук-Гомола Ольга, Тофан Мирослав, Цепенда Кирило, Штравс Леопольд, Шульга Зенон.

Дуже погана є справа з колишніми стипендіатами КоДУС-у, писав 1976 року професор Володимир Білик з Австралії. „Вони брали колись допомогу, але донині її не звернули. Вони присвоїли собі громадський гріш, позбавляючи можливості студіювати наступним генераціям, таким безпомічним товаришам, якими колись вони були. Така свідомо й негарна поведінка колишніх стипендіатів, які добре забезпечені і сидять на грошах, є *національними злочином*” (виділено в оригіналі. – В.Р.).⁸⁵²

Починаючи з 1946 року, лише п'ята частина сплатила заборгованість, а дальша щорічна практика виявляла меншу кількість осіб. На жаль, тільки нечисленні боржники брали приклад з колишнього стипендіата доктора медицини Романа Андріїва з Пенсильванії, який, повернувши невеличку, лише тридцятидоларову допомогу із стопроцентним додатком, склав згодом пожертву в десять разів більшу. До таких належали в звітному періоді: Роман Нападівич (675 німецьких марок), а, крім того, 50 марок як поверненої допомоги за покійного брата Олександра; Микола Лацик (172 американських доларів), Ольга Романчук-Гомола (500 франків), Мирон Бінчак (354,34 франків), Христя Василик-Відгольм (1.000 австрійських шилінгів), Яків Креховецький (40 канадських доларів), Анатоль Васинчук жертвував з 1965 по 50 доларів

Поточний архів КоДУС-у: Звідомлення з діяльності КоДУС-у за 1973-75 рр.

щороку, Олена Білак-Кутняк – по 50 франків, Йосиф Боба – 7 американських доларів, Ольга Репетило-Яцура – 30 франків.

На теренах Австралії копітку працю докладав о. Іван Шевців, котрий шукав колишніх стипендіатів, що не розраховалися за свої борги. Скажімо, досить швидко відгукнувся колишній стипендіат Василь Матіяш, який у роки війни скористався допомогою КоДУС-у під час музичних студій у Відні в сумі 1.500 рейхсмарок, належав до тих, хто вже в 1946-1947 роках повернув дві третини цих коштів. Залишалося виплатити ще третину. „Ми не могли йому про це нагадати, – пише Т. Волошин, – бо не мали адреси, а хотіли зняти його із списку боржників, бо він належав до виняткових стипендіатів, що вже після трьох років сплатив 2/3 боргу.

Але коли в Австралії розпочалися регулярні збірки для допомоги українській студіюючій молоді, то маестро відгукнувся сам, пересилаючи нові суми коштів. Так, у березні 1977 року він передав 33 австралійські долари. Це вселило сподівання Т. Волошину на те, що подібним чином поведеться і давній добродійник Ярополк Ладижинський,* „який, сплативши останню частину заборгованості в 1959 р., обіцяв нам надсилати щороку не менше по 5 фунтів штерл., але з 1968 р. забув про цю справді шляхетну обітницю, і більше – ні шага. Він жив у Канбері...”⁸⁵³

Таким чином, о. Іван Шевців одержав завдання розшукати колишнього добродійника КоДУС-у, листування котрого перервалося з невідомих причин.

Це нас зворушило, коли довідалися, що він і тепер бажає віддячитися за давню допомогу”.⁸⁵⁴

І хоч і в цілому не всі повертали свої борги перед українською суспільністю, однак управа КоДУС-у продовжувала публікувати списки тих, хто розраховувався за допомогу в студентські роки. За 1977 – 1978 рр., наприклад, сплачувало заборгованість 28 колишніх стипендіатів, у тому числі 5 з-за океану, решта з 13 європейських країн. У 1978 – 1979 рр. – 29, у тому числі 6 з-за океану, 23 повністю розраховалися, внісши до каси управи 19.047,35 фр. фр.: Антонович Андрея, Антонович Мирослава, Бартошко Володимир, Василик Михайло (друга допомога), Давосир Микола, Жупник Ігор, Закальницький Володимир, Кашуба-Кончак Марія, Керницький Ігор, Ключас Мирослав, Козак Володимир, Крива Мирослава, Куцан Андрій, Малицький Юрій, Мончак Мирон, Нарожняк Володимир, Олійниченко Павло, Омелян Павло, Поліщук Петро, Ставовий Роман, Стельмах Омелян, Колотило Тарас, Васькович Григорій.⁸⁵⁵

Ось чому управа КоДУС-у вирішила охопити цією акцією побільше колишніх стипендіатів. З цією метою його секретар 19 лютого 1975 року звернувся до першого голови КоДУС-у о. Івана Гриньоха з проханням

Там само: Лист Патріарха Йосифа Сліпого до управи КоДУС-у від 30.07.1975 р

Там само: Лист управи КоДУС-у до Патріарха Йосифа Сліпого від 27.08.1973 р

Там само: Лист Патріарха Йосифа Сліпого до управи КоДУС-у від 18.11.1975 р

допомогти хоч у деякій мірі допомогти відновити списки тих, хто тоді одержував допомогу від української еміграції. Той тільки в грудні 1982 року відгукнувся на запити Комаринського щодо продовження діяльності КоДУС-у на мюнхенському терені. „На жаль, не маю ще сил, після довготривалої недуги та операції, щоб зустрінутися десь у Мюнхені та обговорити справи КоДУС-у, – писав о. Гриньоха. – Тому коротко кілька рядків... Приходить мені на гадку, що побажаним було б видати і розіслати до преси ЗАКЛИК, підписаний нами обома до всього громадянства та, зокрема, до колишніх стипендіатів, не тільки тих, які отримували стипендії після світової війни, але й тих, які користувалися допомогою до війни, коли я очолював акцію допомоги студентству у Львові як академічний душпастир, а в рр. 1939-41 як голова Комісії при УЦК в Кракові. Як орієнтуюся, є ще між живими кілька десятків тих, які користувалися допомогою. Може відозвуться. Бракує мені тільки часу і сил, щоб накреслити проект такого Заклику. Може вдасться мені зробити це з початком наступного року*.⁸⁵⁶

У 1984 році управа КоДУС-у розіслали до всіх студентів листи щодо звороту стипендії. Сподівалися: аби усі боржники тільки з Німеччини повернули стипендію, то на конті мали б 88.055 марок, не рахуючи тих студентів, які одержували допомогу від 1982 року. У 1989 році, відновлюючи свою діяльність у Німеччині, КоДУС звернувся до української спільноти в діаспорі з проханням піти їй на зустріч з необхідною допомогою. На це відгукнулося декілька осіб, які почали регулярно сплачувати свої заборгування

У повоєнний час організатори матеріальної допомоги українському студентству на чужині звернулися до такого джерела наповнення каси КоДУС-у, як повернення коштів колишніми стипендіатами. Цей рух, що набрав значного поширення в 60-х – 70-х роках минулого століття, не лише дав можливість за рахунок повернених сум підтримати матеріально цілу плеяду української студіюючої молоді на чужині, а й залучити колишніх стипендіатів до збіркових акцій, що також давало відчутні грошові надходження.

5.3. Діяльність Фондації Українського Вільного Університету в Нью-Йорку

Коли валютна реформа в Німеччині в 1948 році знецінила запасний капітал УВУ й позбавила його студентів можливостей оплачувати свої студії, то виникла серйозна загроза існуванню цієї поважної української інституції. Тим паче вона посилювалася масовим виїздом нашої студіюючої молоді за океан. Тож з метою порятунку УВУ група ентузіастів з „Товариства прихильників УВУ” за ініціативою Івана Буртика в липні 1949 року організували в передмісті Мюнхена Фрайман спеціальний фестиваль, виручені кошти від якого мали піти на підтримку цього вищого навчального закладу. І хоч зібраних тоді 360 марок було замало, аби розв’язати всі фінансові проблеми

Поточний архів КоДУС-у: Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина від 28.07. 1977 р. до міністра Ю. Ревая в Нью-Йорку.

УВУ, проте стався прецедент, за прикладом якого українське громадянство в різних країнах свого розселення розпочало організовувати всілякі акції на підтримку власної студіюючої молоді.

Це товариство, діяльними членами якого були професори Василь Лев, Осип Андрушків, Василь Стецюк і Ярослав Падох, розпочало поширювати свою мережу в різних країнах світу, завдяки чому університет і зміг вистояти у важкі 50-і роки минулого століття. Тоді ж воно було перейменовано на Товариство алумнів і приятелів УВУ. Під цією назвою існувало аж до 70-х років, коли постало питання про створення потужної Фундації, яка змогла б повніше забезпечувати матеріальні потреби УВУ. Про це зайшла мова під час відзначення в 1971 році 50-річчя від часу заснування УВУ. Той ювілейний рік, згадує Іван Буртик, „не тільки популяризував ім'я УВУ, а також гуртував нових ентузіастів української науки, які підсилювали матеріальну базу УВУ”.⁸⁵⁸

Тоді ж зродилася ідея Ювілейної Фундації УВУ. Вона мала базуватися на основному капіталі, а на поточні видатки використовувати можна було лише відсотки з тих сум, які пожертвували б українці Північної Америки. І якби вони зібрали 250 тисяч доларів, то це вже гарантувало б подальше існування УВУ. Як початковий етап вирішили зробити розіграш лотереї, для чого віддрукували 40 тисяч квитків, які поширилися в усіх регіонах США і Канади. Перша акція, що відбулася 13 травня 1973 року, дала 12.470 доларів до каси.⁸⁵⁹

Однак оформити Фундацію як неприбуткову організацію вдалося лише 20 жовтня 1975 року. З того часу вона розгорнула широку діяльність щодо забезпечення УВУ. Доктор медицини і права Степан Гик з дружиною Марією передали у фонд УВУ 10.000 доларів „з виявом великої приємности, доцінюючи невсипущу жертвенну і корисну працю УВУ не тільки в часі миру, але і в жахливу добу воєнної і повоєнної руїни моральних та матеріальних дібр ...”⁸⁶⁰

Такі щедрі пожертви давали можливість забезпечити матеріальну базу Фундації, а відтак вона вже могла надавати підтримку українській студіюючій молоді. Скажімо, на початку 1978 року Фундація УВУ проголосила кілька стипендій, які засновувалися на пожертвах українських громадян Північної Америки.

1. Стипендійний фонд імені Михайла Сосновського – одна стипендія для студента чи дослідника, проблематика наукового пошуку котрого стосувалася проблем сучасної України чи діаспори.

2. Фондом імені професора Костя Киселівського виділялася одна стипендія на літні педагогічні курси при УВУ.

3. Фондом імені Галини Тір-Круль – одна стипендія на студії української мови літератури, історії або культури.

Поточний архів КоДУС-у: Звідомлення з наради представників укр. високих шкіл, КоДУС-у та ЦеСУС-у з представником УАПЦ в Канаді, адміністратором о. Савчуком, що відбулася в Мюнхені дня 24.01.1947 р.

Там само.

Поточний архів КоДУС-у: Протокол ч. 98 засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрті дня 7.02.1947 р.

4. Три стипендії Фондації на англомовні курси східноєвропейської тематики (так званий Мюнхенський проект), які влаштували УВУ з Мічиганським університетом.⁸⁶¹

Прихильники Фондації УВУ заснували у Філадельфії філію цієї інституції. Для її звичайних членів вкладки становили 100 доларів, для членів-добродіїв – 500, для членів-меценатів – 1.000 і для членів-фундаторів – 10.000.

Згідно з даними Фондації, її майно за перше 25-річчя існування зросло до мільйона доларів. Завдяки щедрим пожертвам багатьох українців здійснено чимало важливих проектів. І тут йдеться не тільки про підтримку студуючої молоді в УВУ, а й реалізацію багатьох інших наших національних проектів. Так, за дар подружжя Бойчуків на суму 220 тисяч доларів побудовано в бразильському місті Прудентополіс будинки для сиріт і шкільний інтернат, що стали культурними осередками тамтешнього українства.⁸⁶³

А на стипендії для УВУ Фондація щороку передавала приблизно 150.000 доларів. І все це – завдяки жертвності українців Північної Америки. Скажімо, Марія й Ілля Андрусяки як засновники Фондації внесли 64.000 доларів, Марія і Микола Бойчуки – 62.270, Теодор Витвицький – 150.000, Іван Галавай – 73.000, Ірена й Остап Захарків – 50.000, Анна і Євстахій Захарчуки – 68.694, Василь Івасин – 64.940, Ольга й Іван Луцики – 90.635, Стефанія й Осип Порайки – 100.000, Ольга і Володимир Прокопів – 110.791, отець Ярослав Тростянецький – 80.000, Марія і Петро Турчини – 51.600, Віра і Володимир Цебенки – 86.165, Оксана Чередарчук-Фольварків – 85.667... Десятки жертводавців внесли суми від 5.000 до 50.000 доларів, а тисячі – від 100 до 5.000.⁸⁶⁴

За прикладом Фондації різні американські інституції призначали стипендії тим студентам, які навчалися в університетах США. Скажімо, 25 відділ Українського Народного Союзу в Нью-Йорку, відзначаючи 28 лютого 1978 року 85-річчя своєї організації, виділив серед інших пожертв і по 100 доларів для Українського наукового інституту в Гарварді й УВУ в Мюнхені.⁸⁶⁵

На 1980-1981 навчальний рік Український культурний осередок у Лос-Анджелесі призначив 16 стипендій на суму 10.550 доларів. Зокрема, Ярославу Білоцерківцю, Зиновію Квіту, Володимиру Печенюку й Володимиру Загородньому по 1000.⁸⁶⁶

А Союз українок Америки за 40 років своєї діяльності надав нашим студентам по всьому світові 1.661 стипендію, виплативши 321.785 доларів.

Там само.

Поточний архів КоДУС-у: Протокол ч. 112. засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрі дні 25.04.1947 р.

ИНС: Col. 142. – UUARC. – Box 1

Студентський вісник (Мюнхен). – 1947. – Ч. 1. – С. 44.

Поточний архів КоДУС-у: Звідомлення голови Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за адм. рік 1947/48 за час від 1.10.47 по 30.09.48.

Крім того, при Фундації УВУ подружжя Емілія і Стефан Воляники й Софія і Теодор Швабінські створили окремий літературний фонд в розмірі 100.000 доларів для відзначення кращих книг з україністики. З відсотків цієї пожертви щороку виділяються 4 премії.⁸⁶⁷

Водночас Фундація сприяє виданню важливих книг з україністики. Зокрема, саме завдяки її підтримки в Україні появилися такі видання, як „Акція „Вісла” Євгена Місила, „За тебе, свята Україно” Нестора Мизака, „Педагогічна спадщина Григорія Ващенко”, „Що дала Україна світові” Володимира Сергійчука тощо.

З огляду на те, що в повоєнний час значна частина нової хвилі української еміграції переїхала за океан, де за підтримки вже раніше осілих земляків змогла досить швидко адаптуватися, увійти до нового суспільного середовища, в якому зайняла відповідні позиції, вона виявилася спроможною на створення окремого допомогового осередку щодо підтримки української високої школи в Європі. Заснована українцями Північної Америки Фундація Українського Вільного Університету не тільки протягом багатьох років підтримує цей вищий навчальний заклад, що й нині існує в Мюнхені (Німеччина), а й через різні патріотичні акції залучила до української справи багато української молоді за океаном.

5.4. Роль стипендіатів КоДУС-у в українському національно-визвольному русі на чужині з метою державницького відродження рідного народу й представленні його перед світом

Десятки років, повністю обмеживши доступ достовірної інформації про діяльність української політичної еміграції, комуністична пропаганда подавала її у сепарованому вигляді, знеславлювала її провідників, звинувачуючи їх у різних злочинах. Водночас повністю приховувалися така важлива риса наших скитальців на чужині, як постійна турбота про розвиток рідної духовності за рахунок власної благодійності. Завдяки цим жертвам у різних куточках світу не лише з'являлися українські церкви й культурні центри, відкривалися не тільки недільні школи, а й вищі навчальні заклади, що визнавалися державами їхнього місцезнаходження. Матеріальна підтримка нашого студентства на чужині дала можливість творити там власну національну еліту, що могла не тільки гідно представляти українську націю в різних галузях науки, техніки, освіти, культури.

У тих довідниках, котрі видавалися в СРСР, скажімо, про фізиків, жодним рядком не згадувалося про кристалофізика світової слави Остапа Стасіва (1.01.1903 – 19.02.1985 рр.), який народився у селі Борщовичах біля Львова. Розпочинав він навчання в Українському таємному університеті у Львові, в місцевій політехніці, а став дипломованим спеціалістом уже в Берліні, де на фізичному відділенні університету слухав лекції Макса Планка, Альберта

Поточний архів КоДУС-у: Лист Об'єднання українців у Великій Британії до управи КоДУС-у від 30.10.1952 р.

Ейнштейна та багатьох інших видатних учених.

Треба зазначити, що Остап Стасів не мав належної матеріальної підтримки від родини, тому управа гуртка студентів-українців при Берлінському університетові просила 5 січня 1925 року Союз українських студентів у Німеччині вжити заходів для оплати боргу за його навчання. Дякуючи невідомій добродійці, необхідні кошти було знайдено, й управа при цьому наголошувала, що 10 золотих марок призначено „студентові-математику Остапові Стасіву – одному з найздібніших й найпильніших тутешніх українських студентів”. „Допомога та тим більш цінна і вартісніша, – йшлося далі в листі від 16 березня 1925 року, – що згаданий студент є зовсім ні від кого незабезпечений й знаходиться в надзвичайно важкім матеріальному положенню”.

Зайнявшись науковими дослідженнями, Остап Стасів досить швидко зарекомендував себе вдумливим і талановитим ученим, одразу ж привернув до своєї особи підвищений інтерес фізиків. Зокрема, він першим спостерігав і вивчив явище міграції центрів забарвлення, що, по суті, започаткувало новий напрямок у фізиці твердого тіла - вивчення кінетичних параметрів дефектів, їх температурних і польових залежностей. Після цього Остап Стасів очолює створену при дрезденській фірмі “Leiss ikon“ спеціальну лабораторію, що мала розв’язати проблему поліпшення якості фотоплівки. Зі своїм учнем і співробітником Тельтовим Остап Стасів опрацював механізм утворення прихованого фотографічного зображення у фотоемульсіях, що увійшов у світову науку як модель Стасіва – Тельтова.

Після Другої світової війни українець Остап Стасів засновує в Берліні Інститут кристалофізики Німецької Академії Наук. За його участю тоді вперше в Східній Німеччині одержали зріджений водень і гелій.

Наш земляк Остап Стасів, очевидно, був чи не першим українцем, якого уряд Східної Німеччини відзначив 1956 року Національною премією з науки і технології – „за його основоположні дослідницькі праці в галузі фізики твердого тіла, зокрема у зв’язку з вивченням природи складних фотохімічних процесів у непровідних твердих тілах, які дали поштовх для практичного використання“.⁸⁶⁹

Увійшов в історію світової фізики й ще один активний український студент на чужині, котрого підтримала матеріально наша еміграція, - Олександр Смакула (9.09.1900 – 17.05.1983 рр.). Уродженець села Доброводи на Тернопільщині, він відомий багатьма сотнями наукових праць українською, німецькою та англійською мовами з проблем оптики, кристалографії, фізики твердих тіл тощо. За своє довголітнє творче життя в науково-дослідних установах Німеччини та США він зробив десятки важливих винаходів, що використовуються в усьому світі. Одне з своїх найбільших відкриттів Олександр Смакула зробив 1930 року, коли одним з перших застосував поняття квантової механіки для з’ясування механізмів взаємодії електромагнітного випромінювання з твердими тілами. Виведене в журнальній статті кількісне математичне співвідношення увійшло в науку як „формула Смакули“, якою

Там само: Лист єпископа І. Бучка до голови КоДУС-у О. Кульчицького від 15.10.1952 р.

послугуються в усьому світі.

Переїхавши 1946 року до США, Олександр Смакула працював консультантом у спеціальній лабораторії, яка вивчає матеріали для використання у виробництві інфрачервоних приладів. Згодом його переводять до всесвітнього Массачусетського технологічного інституту в Бостоні, де він організовує свою лабораторію, що досліджує процес вирощення кристалів. Понад 30 наукових праць ще з'явиться з-під пера українця Смакули в цій ділянці наукових пошуків.⁸⁷⁰

Україна має всі підстави гордитися таким своїм вірним сином, як Олекса Біланюк (15.12.1926 – 2009 рр.), який народився в Сяноку на Лемківщині. В історію світової науки він увійшов тим, що 1962 року разом з індійським ученим Сударшаном опублікував статтю, в якій було доведено: в природі існують частки, що рухаються швидше за світло. Доповнивши цим теорію Ейнштейна, українець Олекса Біланюк став одним з основоположників нового напрямку в розвитку сучасної фізики, а частинки, швидші від світла, визначені ним та Сударшаном, одержали назву тахіонів.⁸⁷¹

До речі, відомий своїми багатьма блискучими працями в галузі фізики, знавець семи європейських мов Олекса Біланюк очолював тривалий час Українську Вільну Академію наук у США, турбувався також постійно і про розвиток науки в Україні (з 1992 року — був іноземним членом Національної Академії наук України).

Сьогодні менш відомого про галичанина Богдана Лончину (2.01.1917 – 27.09.1985), котрий, перебуваючи поза межами рідної землі, багато переклав з класики інших народів, зокрема „Пісню про Роланда”, „Божественну комедію” ... Марія Гарасевич зазначала, що особлива заслуга Богдана Лончини полягає і в тому, що „він перший серед всіх слов'янських народів зробив повний переклад „Пісні про мого Сіда”, а наша мова стала першою, на яку його перекладено”.⁸⁷²

Одержував підтримку від української еміграції видатний український історик і сходознавець, фундатор і багатолітній директор Українського дослідницького інституту Гарвардського університету та Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України, один з ініціаторів створення Міжнародної асоціації українців Омелян Пріцак. Після закінчення Тернопільської гімназії він вступає до Львівського університету, де обирає напрямком досліджень історію України й сходознавство. У 1940 році став аспірантом академіка Агатангела Кримського у Києві. Після тяжкого поранення – полон, підневільна праця оstarбайтера у Берліні. Там йому пощастило, за допомогою німецьких сходознавців, з якими був знайомий ще з довоєнного часу, звільнитися. За рекомендацією німецького арабіста Ріхарда Гартмана був прийнятий до Берлінського університету. Згодом він продовжує

Там само: Звідомлення з праці Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за 1951-1952 і 1952-1953 рр.

Архів Бібліотеки-музею ім. Тараса Шевченка в Лондоні: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1 до 31.12.1955 р. – С. 49.

Там само: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1 до 31.12.1953 р. – С. 51.

післяуніверситетські студії у Гьоттінгенському університеті, у якому захищає дисертацію і стає його викладачем. З 1957 р. Омелян Пріцак — професор Гамбурзького університету. Учений запрошувався для читання спецкурсів до Кембриджського, Краківського, Варшавського та Гарвардського університетів.

У 1964 році О. Пріцак одержує запрошення від найстарішого і найавторитетнішого університету у США – Гарвардського - на посаду професора загальної лінгвістики і тюркології. Проте історію України, перші дослідження з якої він провів ще в довоєнні роки, вчений постійно тримав у полі зору. Його теми – епоха Мазепи, генеалогія, україно-арабські взаємини, національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. З 1967 року він вживає енергійних заходів та ініціює збирання коштів на заснування наукового центру з проблем україністики – Українського дослідницького інституту Гарвардського університету. У ці ж роки у нього зароджується ідея заснування Міжнародної асоціації україністів (МАУ), продиктована прагненням поставити україністику у ряд визнаних в усій світовій науковій спільноті дисциплін.

У 1990 році Омеляна Пріцака обрано іноземним членом Академії наук України. Учений активно проводить ідею відновлення в Україні наукового сходознавства та вивчення східних культур, мов, обґрунтування й реалізації проблеми „Україна і Схід”. Він очолює новоутворений з його ініціативи Інститут сходознавства, якому присвоюють ім'я його вчителя — академіка А. Кримського. Як директор інституту він розробляє концепцію, структуру і плани наукового закладу, підбирає кадри, готує молодих науковців. Відновлюється відомий у 1920 – 1930-ті роки журнал „Східний світ” на чолі з головним редактором О. Пріцаком. Публікуються його статті, у яких розкриваються історіософські погляди вченого: „Що таке історія України?”, „Шевченко — пророк”, „Історіософія Михайла Грушевського”, „Михайло Грушевський як історіософ” та ін.

Омелян Пріцак був членом Національної академії наук і мистецтв США, Латвійської, Турецької, Фінської академій наук, Української вільної академії наук (Нью-Йорк), Наукового товариства ім. Тараса Шевченка (Нью-Йорк), Українського вільного університету (Мюнхен), почесним доктором багатьох університетів світу.

У галузі україністики Омелян Пріцак багато зробив для різноаспектного вивчення історії і культури України; його праці, присвячені періоду від Київської Русі до XVIII ст., у тому числі ґрунтовані на фінно-угорських і східних джерелах, не мають собі рівних у світі, як, зокрема, і багатотомний твір „Походження Русі”.

Учений був однією з найповажніших постатей серед закордонних українознавців. Йому належить також величезна заслуга у підготовці українознавчих кадрів і консолідації наукових сил.

Учасник визвольних змагань, четар УГА Михайло Бринський (11.10.1883 – 10.01.1957 рр.), котрий народився в Долині на Прикарпатті, з 1920 року перебував у таборах інтернованих українських вояків в м. Німецьке Яблоне, потім в Ліберці й Йозефові. До Праги дістався в 1923 році, де навчався в АМ у Празі, яку закінчив у 1926 році.

Колишній стипендіат української еміграції – автор пам'ятників, зокрема у Відні й у чеських містах – Празі, Ліберці. Також був автором скульптурних композицій та портретів (Тарас Шевченко, Іван Франко, Іван Горбачевський, Володимир Бобринський, Ян Неруда). Учасник виставок у Празі, Відні, Братиславі, словацькому Пряшеві, Києві, Львові. Твори зберігаються в державних музеях і приватних збірках в Україні, Словаччині, Чеській Республіці. У Слов'янській бібліотеці в Празі зберігається проект пам'ятника загиблим українським воякам у м. Німецьке Яблонне, датований 6 липня 1921 р. На одному з аркушів авторське зображення пам'ятника – скульптура бандуриста на постаменті. Пам'ятник відкритий 20 жовтня 1921 р. на краю місцевого кладовища на кошти української громади в Чехо-Словаччині.

Серед випускників Української Господарської Академії в Подєбрадах значиться і видатна українська поетеса, політична і громадська діячка Олена Теліга (21.07.1907 – 21.02.1942 рр.), котра продовжувала навчання на історико-філологічному факультеті Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923 – 1928 рр.), де й розпочала літературну працю. 9 лютого 1942 р. разом з чоловіком Михайлом Телігою заарештована гестапо в Києві, а 21 лютого разом з іншими українськими членами ОУН (поет Іван Рошко-Ірлявський, інженер Михайло Теліга) розстріляна в Бабиному Яру.

Окремо слід сказати про Тимоша Олесіюка (21.02.1895-24.09.1978) – члена Центральної Ради від Холмщини й Підляшшя, який брав активну участь у 1917 році в підготовці документів щодо визнання приналежності цих регіонів до УНР. Це той, хто в березні 1921 року за дорученням Симона Петлюри очолив Українську студентську громаду у Варшаві, на базі якої в червні 1921 створив Союз українських студентських громад у Польщі, аби витягнути українське студентство із-за дротів таборів інтернованих до університетських аудиторій. На Першому всеукраїнському з'їзді студентів-емігрантів у Празі влітку 1922 року його обирають членом управи Центрального союзу українського студентства. Авторитет Тимоша Олесіюка за півроку вже був високим і серед українського студентства в інших країнах.

Тисячі колишніх вояків, зорганізованих у 15 студентських громадах, було скеровано до навчальних закладів Польщі, Чехословаччини, Німеччини, Франції. Лише на базі цього великого студентського руху стало можливим створення в Чехії Українського Вільного Університету, Подєбрадської Господарської Академії, Педагогічного Високого Інституту, гімназій, фахових шкіл і курсів. Сконцентровані при них кадри українських професорів створили наукові товариства, дослідні інститути у Празі, Берліні й Варшаві – словом, розрахунки більшовиків на те, що українська еміграція у безплідних політичних суперечках знищить сама себе – не справилися. Навпаки, петлюрівська еміграція завдяки ось такій цілеспрямованості оборонила своє

життя на довгі роки і створила численні та досвідчені кадри так потрібної української інтелігенції.

Водночас Тиміш Олесіюк був і основоположником східного напрямку української геополітики. Він вважав за головні напрямні нашого державницького освідомлення те, що ми маємо усвідомити, – українці є народом: „1. Автохтонним, „тутейшим” на Україні від звише ТРЬОХ З ПОЛОВИНОЮ ТИСЯЧ ЛІТ, а не БЕЗДОМНИМ ПРИБЛУДОЮ, що з’явився на Україні невідомо звідки, невідомо чому і для чого, десь у XIV-XV століттях...” (виділено в оригіналі. – В.Р.)⁸⁷³

Ще один наш геополітик – Юрій Липа одержував матеріальну підтримку української еміграції, навчаючись на медичному факультеті Познанського університету в Польщі. Відомий не тільки як автор таких досліджень, як „Призначення України”, а й як активний учасник національно-визвольної боротьби в роки Другої світової війни. Загинув 1944 року як лікар УПА.

У лавах УПА поліг стипендіат з Волині Ніл Хасевич, котрий у 30-х роках минулого століття навчався на кошти української громади у Варшаві. Він відомий як автор багатьох сюжетів з історії українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни.

Маємо пам’ятати й уродженця Львівщини Володимира-Юрія Даниліва (24.07.1921 – 13.04.2002), котрий став на захист цілого нашого народу, обороняючи його права перед усім світом. Ще навчаючись в університеті Інсбрука, „годинами сидів у бібліотеці, читав усі газети, які вміщували звіти про перебіг подій у залі Нюрнберзького трибуналу, і брав активну участь у студентських дискусіях, австрійських і німецьких, про його законність, про норми міжнародного права, злочини геноциду, злочини супроти гуманності і взагалі про поняття міжнародної справедливості, про причини II світової війни і хто був за неї відповідальний”.

Попри ці труднощі Володимир-Юрій Данилів запропонував на IV Конгресі СКВУ в грудні 1983 року резолюцію „про створення окремої Комісії, для покликання окремого міжнародного трибуналу з метою розглянути злочин голодомору і всіх інших злочинів проти українського народу в Україні”. Не все було гладко у справі створення Міжнародного трибуналу. Але В.Ю. Даниліва не зупиняли ніякі перепони, часто створені нехиттю чи байдужістю деяких представників української громади.

Однак, попри внутрішні колізії, справа Міжнародного трибуналу таки рухалася. 13-14 лютого 1988 року в Торонто відбулася його перша пленарна сесія, в якій узяли участь відомі професори права проф. Дж. Дрейпер (Англія), проф. Дж. Гамфрі (Канада), проф. Ж. Левассер (Франція), проф. К. Олівер, проф. Дж. Сундберг (Швеція) і проф. Дж. Верговен (Бельгія). Головою Міжнародної комісії з розслідування голодомору в Україні в 1932 – 1933 роках було обрано професора Стокгольмського університету Джекоба Сундберга, його заступником – бельгійця Джова Верговена, обов’язки правного радника взяв на себе професор права з Канади Іян Гантер, а роль позивача –

Архів Бібліотеки-музею ім. Тараса Шевченка в Лондоні: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1955 р. – С. 49.

торонтський адвокат Іван Сопінка.

Відбуті сесії Міжнародної комісії цілком виправдали ентузіазм і послідовну працю її організаторів, оскільки вона розглядала голодомор в Україні в площині норм міжнародного права, що мало становити юридичну базу для засудження відповідальних за організацію цього злочину.

Цей документ, який було невдовзі оприлюднений, доніс до світової громадськості висновки беззастережних правників з усього світу, „що голод в Україні панував від серпня-вересня 1932 р. до липня 1933 р. Щодо кількості жертв голоду, Комісії було важко рішатись на одну з різних оцінок, поданих знавцями, тому Комісія прийшла до висновку, що число жертв голоду в Україні виносило мінімально 4,5 мільйона. До цього числа слід додати жертви голоду поза Україною, загально прийняті на 3 мільйони, з яких по одному мільйонові для районів Казахстану, Долішньої Волги і Північного Кавказу. Таким чином, Комісія прийшла до висновку, що голод 1932-33 років у цілому завдав 7,5 мільйона жертв. Більшість Комісії прийняла, що відповідальність за голод з усією певністю лежить на владі Советського Союзу, і немає сумніву, що голод заіснував і далі поширився як наслідок заходів, зроблених владою.

Цей висновок зробили кращі юристи всього світу. І в цьому особлива заслуга великого українського патріота Володимира-Юрія Даниліва, який завжди був душею з Україною, болючіше всіх сприйняв трагедію і українства, і розпочав калатати в усі дзвони, аби осудити організаторів найтяжчих злочинів проти українства і захистити добре ім'я свого народу⁸⁷⁴.

Завдяки 25 щорічним міжнародним зустрічам з українознавчої тематики в Іллінойському університеті (США), які організував професор Дмитро Штогрин, Україна стала зрозумілішою для культурного світу, а висловлені думки на цих конференціях дали поштовх для нових пошуків і розуміння українського ества. Випускник УВУ, стипендіат КоДУС-у показав приклад багатом вітчизняним університетам, які не спромоглися на подібний націєтворчий чин протягом півстоліття.⁸⁷⁵

Іноземним чином Національної академії наук України обрало стипендіата КоДУСу Аркадія Жуковського, відомого на Заході історика України. Чимало зусиль для підтримки розвитку історичної науки на Батьківщині доклав засновник „Українського історика”, багаторічний керівник Українського історичного товариства професор Любомир Винар, котрий був стипендіатом КоДУС-у в повоєнні часи. Саме завдяки його праці діяльність УІТ поширена в Україні, тут за його ініціативою вже проведено три Міжнародні конгреси українських істориків, що безумовно збагачує українську історичну науку.

Водночас треба наголосити, що нинішня українська влада не завжди послуговується допомогою діаспорних українців, що відчужує їх від розбудови незалежної державності. Так, не були свого часу використані рекомендації колишнього стипендіата КоДУС-у, дипломованого інженера Осипа Борецького.

Архів Бібліотеки-музею ім. Тараса Шевченка в Лондоні: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1978 р.. – С. 42.

Там само: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1979 р.. - Лондон, 1980. – С. 51.

Цей виходець з Буковини, котрий за спорудження автобанів навколо Мюнхена першим серед українців Німеччини був удостоєний найвищої нагороди Німеччини, ще півтора десятка років тому пропонував проект будівництва нового автомобільного кільця навколо Києва – коли ще приміські землі не були передані в приватну власність. До нього не прислухалися тоді. Тепер же вартість такого проекту зросла на порядок.

У повоєнний час перед українським громадянством на чужині, котре усвідомлювало необхідність продовження акцій на підтримку нашої студіюючої молоді як життєву потребу в справі власної національної еліти, постали нові й складні завдання. Насамперед стояло проблема охопити навчанням у вищих навчальних закладах за рубежем набагато більшу кількість української молоді, що після Другої світової війни опинилася на Заході.

Відроджена вже в серпні 1945 року зусиллями української еміграційної професури Комісія допомоги українському студентству доклала величезних зусиль, аби заопікуватися справою кожного молодого українця, котрий мав бажання здобути на чужині вищу освіту, щоб повернутися на батьківщину фахівцем, якого потребуватиме відроджена Українська держава.

За майже півстоліття жертівність української еміграції, особливо за океаном, дала можливість підготувати тисячі висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях наукового пошуку, що своїми здобутками піднесли престиж українства в світі. Крім того, сотні колишніх стипендіатів стали професорами зарубіжних університетів, де проявили себе висококваліфікованими педагогами, а деякі добилися визначних успіхів і в політичному житті в країнах проживання.

З відродженням української державності багато колишніх стипендіатів КоДУС-у – в першу чергу тих, хто розраховувався зі своїми боргами, продовжували підтримувати українське студентство не лише на чужині, але основну увагу тепер звернули на допомогу студіюючій молоді в Україні. І це було продовженням того важливого проекту нашої еміграції, коли ті, хто здобув вищу освіту за допомогою своїх співвітчизників на чужині, відтепер передавав свої кошти для підтримки розвитку українського студентства на рідній землі.

З іншого боку, треба визнати, багато стипендіатів українських допомогових організацій, звикши до матеріальних благ західної цивілізації, забула про своє зобов'язання, яке бралось під час одержання грошей діаспори для навчання – вони стають спеціалістами з метою повернутися в Україну для її відбудови як незалежної держави.

ВИСНОВКИ

Коли на початку XVIII століття з України вийшла перша потужна хвиля мазепинської політичної еміграції, то вона не зуміла вкоренитися як окреме етнічне тіло на чужині з часом, відтак, розпорошившись через матеріальні

нестатки, зникла серед європейських народів. Очевидно, така ж доля могла чекати і на другу хвилю української політичної еміграції, яка опинилася за межами рідної землі після листопада 1920 року. Але тодішній провідник національно-визвольного руху нашого народу Симон Петлюра спільно зі своїми однодумцями ухвалив рішення про конечну необхідність створити українському вояцтву необхідні умови для навчання. Всі вчорашні українські вояки мали вчитися – жоден з них не повинен був повертатися на рідні терени неграмотним. Бо модерна українська держава, коли вона відродиться, мала керуватися інтелігентними масами, яких так тоді бракувало. А народ був неорганізований ні морально, ні господарчо, ні культурно, ні політично. Поразки, катастрофи армії, відкрили очі, що без науки, без доброго проводу одними лише ідеями, мріями Української держави не збудувати.

Саме так ставив завдання Петлюра, бо розумів – яка молодь у сучасному, такий народ у майбутньому. Ті, з ким він перейшов Збруч, мали стати першими будівничими відродженого державного і національного життя, саме на таких могла покластися Україна в майбутньому.

Тож вибороти незалежність своєму народові – це той постулат, який поставав тоді перед українським студентством на чужині, санкціонуючи його постійну працю над собою. І серед великих труднощів перемогла ідея допомоги українській духовності, відтак широкі українські кола еміграційного громадянства переконалися, що одним з найважливіших завдань нашого майбуття є допомога культурних устремлінь студентства як основи майбутнього інтелектуального проводу рідного народу.

Треба було ворушити суспільне сумління еміграції. Вказувати, що українська молода генерація завжди шукала джерел знання, горнулася до освіти тим паче, що на рідних землях, головню в Галичині в часі польського поневолення, робилося все, щоб утруднювати доступ до студій для української молоді. Тому українська еміграція насамперед мала поклопотатися про творення майбутньої національної еліти через власну жертвовність.

- У дослідженні проаналізовано українську вітчизняну й зарубіжну історіографію й визначено, що подібна тема досі не порушувалася на дисертаційному рівні. Аргументовано актуальність теми, що полягає не тільки в тому, що в українській історичній науці розв'язання подібної проблеми пропонується вперше. Особлива увага цій темі приділяється ще й тому, що її порушення, популяризація жертвовності подасть приклад нинішньому громадянству підтримати українську студіюючу молодь. А це віддасться сторницею в майбутньому всій нації.

Крім того, огляд маловідомих або й узагалі вперше відкритих архівних документів, насамперед з колишніх спецхранів, дав можливість ствердити, що існує достатня джерельна база, аби виконати поставлені наукові завдання.

- Охарактеризувавши становище української студіюючої молоді, яка опинилася на чужині внаслідок поразки української національної революції 1917-1921 років, вказано на її вкрай важке матеріальне становище, що змусило Уряд УНР в екзилі на чолі з Симоном Петлюрою шукати виходу з ситуації не тільки шляхом одержання допомоги від окремих країн, а й звертатися до

власного еміграційного громадянства. Зокрема, з'ясовано конкретні організаційні заходи Уряду УНР в екзилі щодо матеріальної підтримки української студіюючої молоді в європейських країнах.

Наголошується, що поряд з Головою Директорії Петлюрою активну діяльність проявили в цьому плані такі відомі діячі української еміграції, як Іван Горбачевський, Микита Шаповал, Іван Огієнко, Степан Смаль-Стоцький, Юліан Бачинський, Ольгерд Бочковський, а також Митрополит Андрей Шептицький.

Завдяки цьому вже з початку 20-х років минулого століття через створення різних допомогівих товариств українському студентству на чужині збирали пожертви серед нашого громадянства, добивалися підтримки для української студіюючої молоді з боку чужинців. Завдяки саме цій жертвовності українська молодь могла вчитися не лише у власних національних високих школах за межами рідної землі, а й у чужинецьких в країнах розселення. Тисячі українських студентів у міжвоєнний період здобули необхідний для їхньої Батьківщини фах і були готовими віддати свої сили для розбудови її. І саме ця освічена молодь постійно нагадувала світові про недолу великого українського народу, закликала до підтримки його національно-визвольного руху.

Серед них були й ті, що потім проявили себе в роки Другої світової війни в лавах борців за незалежну Україну – Олена Теліга, Олег Ольжич, Ніл Хасевич, Роман Шухевич.

- У дисертації детально висвітлено діяльність окремих українських допомогівих товариств у Європі в міжвоєнний період, зокрема в країнах найбільшого зосередження українського студентства: Австрії, Чехословаччині, Польщі, Німеччині, а також у Бельгії, Італії, Франції. При цьому спеціально досліджено діяльність таких українських допомогівих товариств у Європі, як Українське товариство прихильників освіти у Відні, Чесько-український допомогівий комітет (Прага), Благодійний допомогівий комітет при Українській Господарській Академії в Подєбрадах, Товариство допомоги українським студентам-емігрантам у Варшаві, Допомогівий фонд українських і білоруських студентів у Празі, Товариство прихильників Української Господарської Академії в Подєбрадах, що існували в різні періоди. Окремо розглянуто питання щодо надання допомоги українському студентству в інших європейських країнах.

Поряд з висвітленням організаційних заходів української еміграції в міжвоєнний період для матеріальної підтримки нашої студіюючої молоді відзначено і такий важливий напрямок у повнішому забезпеченні студентів, як створення за допомогою старшого громадянства протягом навчального року різних кооперативів і об'єднань, де можна було одержувати додаткові кошти для прожиття за рахунок власної праці. Крім цього, висвітлюється і така форма додаткового забезпечення студентів, як праця під час канікул, що започаткувало традицію і на наступні покоління українського студентства, в тому числі і на рідних землях.

Вивчивши організаційні заходи українських громадських організацій за океаном щодо матеріальної підтримки українського студентства на

підневільних землях і на чужині, автор дійшов висновку, що в міжвоєнний час наші земляки, насамперед у Північній Америці, зробили дуже багато для підтримки української студіюючої молоді в Європі. Особливо значну працю в цю справу вклали Товариство української молоді в Нью-Йорку, а також представники греко-католицької церкви. Виправдовувала, зокрема, така форма матеріальної підтримки, як закріплення окремих стипендіатів за жертвними земляками в США чи Канаді. Як результат - тисячі українських студентів змогли одержати вищу освіту на чужині, поповнюючи таким чином лави національно свідомої провідної верстви, котра була серйозно проріджена в період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років.

- Дослідивши матеріали 1939 – 1945 років, в дисертації робиться висновок, що навіть у роки лихоліття Другої світової українське громадянство знаходило можливості для матеріальної підтримки власного студентства, коли створило для широкомасштабної акції в цьому плані спеціальний координуючий орган – Комісію допомоги українському студентству, котра діяла з листопада 1940 року. Автором висвітлено окремі періоди діяльності КоДУС-у – краківський (1940 – 1942 рр.), львівський (1942 – 1944 рр.) і краківсько-віденський (1944 – 1945 рр.), показано організаторську роль Українського Центрального Комітету на чолі з професором Володимиром Кубійовичем в розгортанні цієї жертвної праці в роки війни, названо найбільш жертвних українських громадян. Серед тих, хто спричинився постійною увагою до збору коштів для українського студентства в роки війни, відзначено Митрополита Андрея Шептицького, Президента Карпатської України Августина Волошина, професора Івана Горбачовського, отця Івана Гриньоха, інженера Саву Зеркаля. Завдяки зусиллям таких організаторів КоДУС (Краків, Львів) у 1941 – 1944 рр. утримував 740 студентів, а його філія у Берліні (1944 – 1945 рр.) – 100, хоч в цей період через воєнні обставини не мала можливості надавати допомогу заокеанська діаспора.

- На багатому джерельному матеріалі з'ясовано умови для відродження допомогових акцій українському студентству після закінчення Другої світової війни в Європі. Зокрема, детально розкрито ініціативу професора Зенона Кузелі щодо відновлення діяльності КоДУС-у в західних зонах окупації Німеччини й Австрії. На конкретних прикладах показано різні форми допомоги - стипендії, продовольчі пакети з-за океану тощо. Проаналізовано організаторську роль КоДУС-у та його філій у різних країнах світу в забезпеченні українського студентства на чужині, насамперед у Західній Німеччині й Австрії, де велику організаторську роль в заснуванні допомогової організації відіграв відомий український видавець Іван Тиктор. Поряд з цим висвітлено роль таких знакових постатей українського еміграційного життя, як Митрополит Іларіон (Іван Огієнко), Мілена Рудницька, Євген Онацький, професор Микола Чубатий, єпископ Іван Бучко. Останній зміг добитися виділення значної кількості стипендій для нашої студіюючої молоді від папського престолу.

Завдяки саме їхнім зусиллям в той час, коли Європа лежала в руїнах, з серпня 1945 р. до середини 1951 р. 1205 українських студентів у Західній

Німеччині, 174 в Австрії (1947 – 1950 рр.), 54 у Франції (1948 – 1950 рр.) змогли продовжувати навчання у вищих навчальних закладах Європи. Крім того значна частина української молоді одержала вищу освіту в післявоєнний час у Бельгії, Великобританії, Італії, Швейцарії, Іспанії.

За час діяльності КоДУС-у з осідком у Франції (Сарсель) з 1951 до початку 1980 років надано допомогу 544 особам у розмірі 762.440,62 фр. Вона була різною залежно від умов, що склалися в світі. Так, під час війни кожний стипендіат одержував по 100-250 злотих польських, з 1945 року по 1948 рік – по 40 – 150 рейхсмарок, з 1948 р. по 1951 р. – по 25-45 дойчмарок, а з 1951 р. по 1989 рік – по 100-150 франків.

Особливістю післявоєнного періоду в діяльності КоДУС-у було те, що йому вдалося залучити до збіркових акцій українську еміграцію в нових країнах масового розселення, зокрема в Австралії та Південній Америці. Як приклад жертвовної праці в ім'я забезпечення навчання української молоді показано цю громадську діяльність о. Івана Шевціва й професора Володимира Білика з Австралії та видавця Миколи Денисюка з Бразилії.

- В роботі детально висвітлено процес повернення стипендій як одну з форм матеріальної підтримки наступних поколінь українського студентства на чужині. Зокрема, в дисертації наголошується, що до такого засобу збільшення грошових надходжень КоДУС змушений був удатися після Другої світової війни через зменшення пожертв з огляду на виїзд значної кількості наших емігрантів за океан. Аби привернути увагу колишніх стипендіатів до повернення одержаних ними під час свого навчання коштів, спочатку в еміграційній українській пресі подавалися нагадування загального характеру, потім розсилалися листи на відомі адреси, після чого публікувалися списки боржників.

Матеріали дисертації свідчать, що нагадування справляли свій вплив. Наведено список тих стипендіатів, котрі повернули і повертали свій борг у другій половині ХХ століття. Серед них – такі відомі історики, як Любомир Винар і Тарас Гунчак. Чимало колишніх стипендіатів, повернувши свій борг, продовжували надавати матеріальну підтримку КоДУС-у, деякі сплачували зобов'язання своїх померлих родичів. Саме такі наші співвітчизники були найбільш активними в організації допомоги Україні з відродженням її незалежності.

- З огляду на те, що українська еміграція в Північній Америці визначилася як найбільш заможна протягом ХХ століття, приділено значну увагу її жертвовності. При цьому окремо розглянуто діяльність Фондації Українського Вільного Університету в Нью-Йорку, яка щороку передавала приблизно 150.000 доларів на стипендії для студентів УВУ. І все це – завдяки жертвовності українців Північної Америки, яку змогли спрямувати в цьому напрямку такі українці США, як Петро Гой, Володимир Стойко, Теодор Воляник.

В дисертації наголошується, що протягом багатьох років, що здійснюючи активну діяльність у царині допомоги нашій студіюючій молоді на чужині – аж до відновлення незалежності на рідних землях, українська еміграція постійно

підтримувала підготовку нашої майбутньої національної еліти. Відтак ця жертвовність в умовах бездержавності власного народу – це великий подвиг української еміграції, бо завдяки саме цьому готувався національний здвиг в ім'я відродження нації і держави на рідних землях.

А чин близько ста професорів з дипломами докторів УВУ, котрі працювали тоді у канадських, американських, німецьких, голландських, бразильських, французьких та австралійських університетах, полягав і в тому, що вони подавали правдиві свідчення про Україну. Крім того, саме вони брали участь у відкритті багатьох українознавчих інституцій у вільному світі й залучали до своїх громадських організацій вчених країн розселення. Скажімо, в 1963 році в Німеччині постає Товариство сприяння українській науці. Федеральний міністр у справах вигнанців, утікачів і жертв військових дій Вольфганг Мішніг при його заснуванні побажав, аби „розбудувати дотеперішні наукові праці, проваджені до цього часу з успіхом та сповнені серйозного зусилля в напрямі вартісного причинку в духовій і культурній сфері європейської спільноти”⁸⁷⁶.

Завдяки пожертвам нашої еміграції у різних куточках світу не лише з'являлися українські церкви й культурні центри, відкривалися не тільки недільні школи, а й вищі навчальні заклади, що визнавалися державами їхнього місцезнаходження. Матеріальна підтримка нашого студентства на чужині дала можливість творити там власну національну еліту, що могла не тільки гідно представляти українську націю в різних галузях науки, техніки, освіти, культури, зокрема, іменами Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Олени Теліги, Остапа Стасіва, Олександра Смакули, Аркадія Жуковського, Омеляна Пріцака, а й за ініціативою Володимира-Юрія Даниліва створити Міжнародну комісію юристів, яка в умовах реальної бездержавності поставила питання про відповідальність комуністичного режиму Радянського Союзу за вчинення голодомору-геноциду в Україні в 1932 – 1933 роках.

- Матеріали дисертації дають всі підстави стверджувати, що подвижництво української еміграції щодо матеріальної підтримки рідного народу було взяте після Другої світової війни й іншими народами Європи, на землях яких розпочали будувати соціалізм. Так, після комуністичного перевороту в Чехословаччині в 1948 році тисячі чехів і словаків були змушені вдатись до еміграції в Сполучені Штати Америки. З метою сприяння їх адаптації в американському суспільстві та його освітянських можливостях того ж року у Нью-Йорку за сприянням колишнього міністра закордонних справ Чехословаччини Яна Папанека було створено Американський фонд для чехословацьких біженців (*Americký fond pro československé uprchlíky*). Одним із завдань Фонду була фінансова допомога прибулим мігрантам в отриманні освіти у вищих навчальних закладах країни. Фонд існував за рахунок коштів Чехословацької Національної Ради в Америці, фінансування якої в свою чергу складали добровільні пожертви її членів. (Матеріали фонду зберігаються в

Архів Бібліотеки-музею ім. Тараса Шевченка в Лондоні: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1979. - Лондон, 1980. – С. 52.

Дослідницькому Центрі історії імміграції університету м. Міннесота (США) (The American Fund for Czechoslovak Refugees, New York, the Immigration History Reseach Center, University of Minnesota.)

З метою духовного єднання естонців, які в результаті політичних переслідувань опинились у вигнанні, в Нью-Йорку 1 жовтня 1955 року відбулась перша зустріч Естонської Світової Ради. Від заснування Рада, що надалі діяла в Балтиморі (штат Меріленд) поставила одним із основних своїх завдань сприяти естонцям в питаннях освіти й науки за кордоном. Зокрема, в статті 1- й статуту цієї організації йдеться: «Завдання, для яких створюється Рада, є наступними: отримання та управління фондами, націленими на наукові, освітні та благодійні цілі». Скажімо, з 1992 року щорічний внесок Ради в програму освіти естонців за кордоном складав 25 тисяч доларів США.⁸⁷⁷

Подібні цілі ставила перед собою і Рада з питань освіти Світової Федерації Вільних Латвишів (Pasaules brīvo latviešu arvienība), створена у Вашингтоні у 1956 році.

Відтак українська еміграція може записати на свій рахунок і те, що її приклад щодо підтримки власного національного студентства був визнаний і наслідуваний іншими народами.

ДОДАТОК

МАЛОВЖИВАНІ СЛОВА

Там само: Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1 до 31.12.1986. – С. 56.

Абсольвент – випускник.
Агенда – план, програма роботи.
Аліант – союзник.
Алюмн – вихованець.
Афідавіт – анкета на виїзд.
Блямаж – імідж.
Відчит – лекція.
Вивінування – реквізит.
Вирівняти – полагодити.
Вислідок – наслідок.
Вистарчаюча – достатня.
Виєднати – обговорювати.
Виємково – винятково.
Всуження – створення.
Вчисляючи – враховуючи.
Галер – дрібна складова чеської крони.
Гандльова школа – торговельна школа.
Делегатура – представництво.
Добуття – отримання.
Довг – обов'язок.
Домівка – осередок.
Допоручити – порадити.
Доріжня – дорожнеча.
Зааранжувати – організувати.
Заборгування – борг.
Заглада – зникнення, занепад.
Заник – занепад.
Заосмотрення – підтримка, опіка, нагляд.
Запроханя – запрошення.
Зарібка – заробіток.
Захоріти – захворіти.
Збігці – біженці.
Зголошення – відозва.
Здання – задача.
Зискувати – знаходити.
Зичені – позичені.
Знидіння – занепад.
Зникомі – зникаючі.
Золоті – польські злоті.
Зудар – зіткнення
Інтересант – зацікавлена особа.
Їдження – продукти харчування.
Кавція – гарантія.
Касарня – казарми.

Кер-пачка – допомоговий пакет з Північної Америки.
Коекзистенція – співіснування.
Колежанка – подруга.
Кольпортаж – представлення.
Корона – чеська крона.
Конто – рахунок.
Ландтаг – регіональний сейм.
Льокаль – місце розташування
Лічниця - лікарня
Листек - квиток
Маліюча – та, що зменшується.
Матуральні – середньоосвітній.
Менза – їдальня.
Можност – можливість.
Мурин – чорний.
Надвижка – надбавка.
Направа – ремонт.
Недопомоговці – студенти, які не отримували постійної допомоги.
Немаєтний – неімуцій, малозабезпечений.
Незасібні – малозабезпечені.
Опінія – думка.
Оружний – збройний.
Ощадності – збереження.
Падолист – листопад.
Піднаходити – знаходити.
Пертрактація – домовлення.
Перемовини – переговори.
Печатня – друкарня.
Поквітування – розписка, звіт.
Підпертя – підтримка.
Попирання – підтримка.
Прилога – додаток.
Притомност – присутність.
Пресія – тиск.
Прецінь – при цьому.
Публіція – публічність.
Рамена – плечі.
Рата – транш.
Робітня – майстерня
Розпорядимось – розпорядження.
Резигнувати – подати у відставку.
Саля – зал.
Скаля – шкала.
Складанка – грошова збірка.
Спудеї – студенти.

Стукпуковий – гральний.
Товщ – смалець.
Уділити – видати, надати
Узискання – отримання.
Услів'я – умова.
Устійнення – визначення.
Харчівня – їдальня.
Чин – діяльність.
Фризієрія – перукарня.
Ферії – канікули.
Цеголка – добровільна пожертва.
Екзистенція – існування.
Економія – економіка.
Екстремні – екстремістські.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Архівні матеріали

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ)

Фонд 1078 – Головне Управління Генерального штабу армії УНР (1919-1930 рр.)

1. Опис 2. – Спр. 204. – Перше генерал-квартирмейство. Схема розташування петлюрівських банд на Україні. Доповіді і рапорти начальників і командирів військових частин про їх стан (10.07. – 15.07.1921 рр.)

Фонд 1429 – Канцелярія Директорії Української Народної Республіки. (1919-1924 рр.)

2. Опис 2. – Спр. 81. – Протоколи і матеріали засідань Ради республіки і Ради Міністрів. Закон про фінансово-економічну Раду. Розпорядження уряду Петлюра та доповіді про відношення до Ліги націй, допомогу інтернованим українцям та інше. (02.01. – 02.09.1921 рр.)

3. Там само. – Спр. 85. – Розпорядження голови Директорії Петлюри (23.03 – 01.08.1921 рр.)

Фонд 3532 – Український науковий інститут в Варшаві. (1930-1939 рр.)

4. Опис 1. – Спр. 11. – Листування з стипендіальним комітетом ім. Голувка в Варшаві про виплату стипендій студентам інституту. (28.10.1937 – 28.12.1938 рр.)

Фонд 3563 – Особистий фонд Микити Юхимовича Шаповала. (1907-1932 рр.)

5. Опис 1. – Спр. 120. – Щоденник. (05.03.1927 – 23.10.1929 рр.)

6. Там само. – Спр. 166 – Листи від Б. Іваницького, І. Івасюка, І. Йдельсона та А. Ільницького. (21.02.1921 – 06.11.1926 рр.)

7. Там само. – Спр. 248 – Біографія Шаповала, складена О. Ф. Шаповаловою, дружиною, та переклад з російської статі без назви невідомого автора.

Фонд 3569 – Союз українських студентських організацій в Польщі, Львів (1932-1938 рр.)

8. Опис 1. – Спр. 2. – Матеріали 2-ої Краєвої студентської конференції у Львові, яка відбулась 21-22 березня 1931 р.

9. Там само. – Спр. 13. – Листування з Центральним Союзом українського студентства, з товариством „Чорномор”, „Обнова”, Українським студентським спорт – клубом у Львові, з редакцією „Українське слово” в Парижі та іншими, про діяльність Центрального Союзу українського студентства, про надсилку інформацій до часописів, запрошень на збори, побажання та поздоровлення з нагоди свят. (25.05.1932 – 28.07.1937 рр.).

Фонд 3570 – Союз українських студентських організацій в Польщі, Варшава (1921-1927 рр.)

10. Опис 1. – Спр. 11. – Заяви студентів про виїзд за кордон до Чехословаччини, Німеччини та інших держав для продовження освіти, списки таких та листування в цій справі. (11.06. – 15.12.1921 рр.)

11. Там само. – Спр. 13. – Листування з міністерствами військових справ, внутрішніх справ Української Народної Республіки про видачу закордонних паспортів та інших документів інтернованим з армії Української Народної Республіки в таборах Польщі на виїзд за кордон для продовження навчання (є списки студентів, виїжджаючих за кордон) (15.03.1921 – 16.12.1921 рр.)

12. Там само. – Спр. 15. – Листування з українськими громадами в таборах інтернованих українських військ в Олександрові, Ченстохові, Каліші та іншими, з ліквідаційною військовою комісією в Речі Посполитій – польській, про звільнення інтернованих військових студентів, про дозвіл для вступу в вищі

- учбові заклади міста Варшави, про скликання конференцій, про матеріальну допомогу студентам. (04.03.1921 – 06.07.1922 рр.)
13. Там само. – Спр. 19. – Кошторис управи Союзу українських студентів-емігрантів у Польщі: відчити, розписки в одержанні грошей та заяви студентів про грошову допомогу (01.04.1921 – 18.02.1922 рр.)
14. Там само. – Спр. 21. – Керівний матеріал від Центрального Союзу українського студентства в Празі та листування з ним з організаційних питань (29.07.1922 – 30.08.1923 рр.)
15. Там само. – Спр. 36. – Відомості руху грошових сум студентської громади на виплату допомоги студентам, заяви студентів про грошову допомогу та листування з міністерством освіти в цій справі. (01.02.1922 – 05.06.1923 рр.)
16. Там само. – Спр. 37. Грошові документи: рахунки на одержання авансу та розписки студентів в одержанні допомоги. (03.11.1922 – 28.02.1925 рр.)
17. Там само. – Спр. 43. – Листування з Українським Центральним Комітетом в Варшаві, Центральним Союзом українського студентства та іншими студентськими організаціями про грошову допомогу студентам, передачу бібліотеки, про прийом до господарської академії, запрошення на збори, засідання та інше. (13.04.1923 – 17.09.1923 рр.)
- 18.** Там само. – Спр. 44. – Листування з студентськими громадами в Кракові, Празі та іншими про виїзд студентів за кордон для навчання, про видачу посвідок та матеріальну допомогу. (13.11.1923 – 05.01.1928 рр.)

Фонд 3571 – Українська студентська громада у Варшаві(1921-1936 рр.)

19. Опис. 1. – Спр. 1. – Статут громади та протоколи засідань Ревізійної комісії (30.07.1921 – 16.11.1922 рр.)
20. Там само. – Спр. 2. – Інструкція для матеріальної кваліфікації членів громади українських студентів в Варшаві та листування з Українським товариством Християнської молоді в Америці про матеріальну допомогу українським студентам. (19.04.1921 – 21.11. 1922 рр.)
21. Там само. – Спр. 3. – Протоколи загальних зборів, акти передачі справ та статуту громади (13.09.1921 – 08.05.1922 рр.)
22. Там само. – Спр. 4. – Протоколи засідань кваліфікаційної комісії при громаді (01.12.1921 – 23.12.1923 рр.)
23. Там само. – Спр. 5. – Протоколи загальних зборів та засідань управи. (15.03 .1921 – 30.12.1922 рр.)
24. Там само. – Спр. 6. – Протоколи загальних зборів різних гуртків при громаді та листування з ними про роботу їх, про матеріальну допомогу студентам, висилку книжок та інше. (12.12.1921 – 01.12.1923 рр.)
25. Там само. – Спр. 7. – Звіт про роботу громади за 1921 – 1922 рр.
26. Там само. – Спр. 10. – Заяви студентів – українців про прийняття в члени громади та анкети їх. (16.08.1921 – 06.11.1928 рр.)
27. Там само. – Спр. 11 – Списки студентів громади. (15.05.1921 – 24.11. 1929 рр.)
28. Там само. – Спр. 13. – Листування з редакціями часописів та журналів „На чужині” „Наша зоря”, „Студентський вісник” та іншими про вміщення статей в

часописи, про висилку часописів, журналів та книжок для бібліотек. (09.04.1921 – 05.06.1924 pp.)

29. Там само. – Спр. 14 – Листування з Управою українських студентів в Польщі, з українським Центральним Комітетом в Польщі та членами громади про заснування бібліотеки, про матеріальну допомогу та посвідки членів. (31.07.1921 – 24.11.1921 pp.)

30. Там само. – Спр. 19. – Акт комісії про передачу майна від головної управи Союзу студентських громад до Варшавської громади. (22.01 – 30.12.1922 pp.)

31. Там само. – Спр. 22. – Заяви студентів про матеріальну допомогу. (01.01.1922 – 30.12.1922 pp.)

32. Там само. – Спр. 38. – Привітання з нагоди річниці заснування української студентської громади в Варшаві. (10.03.1926 – 12.05.1927 pp.)

33. Там само. – Спр. 49. – Підписні листи на посилку українського делегата на міжнародний студентський з'їзд. (12.05 – 03.08.1928 pp.)

34. Там само. – Спр. 64. – Листування з Центральним Союзом Українського Студентства, Українським технічним товариством, з редакціями „Студентський шлях”, „Новий час”, запрошення на збори. (23.10.1930 – 03.08.1931 pp.)

35. Там само. – Спр. 65 – Копії листів до сенату Варшавського університету про діяльність громади. (28.10.1930 – 29.10.1931 pp.)

36. Там само. – Спр. 66. – Копії листів відділу преси і пропаганди до редакції „Студентський вісник” в Празі про життя української студентської громади в Варшаві. (22.02.1930 – 10.05.1930 pp.)

37. Там само. – Спр. 69. – Уповноваження студентам на збір пожертвувань на користь незаможних українських студентів. (15.12.1930 p.)

38. Там само. – Спр. 75. – Протоколи загальних зборів громади. (30.10.1931 – 13.02.1936 pp.)

39. Там само. – Спр. 77. – Копії листування з Центральним Союзом українського студентства, з Союзом української студентської організації у Львові про висилку матеріалу, виїзд делегатів на з'їзд, привітання та інше. (15.12.1931 – 25.02.1934 pp.)

40. Там само. – Спр. 78. – Листування з спілкою студентів – українців у Німеччині про діяльність спілки з товариством „Січ”, редакцією „Студентський Шлях” та іншими. (06.05.1931 – 28.09.1932 pp.)

41. Там само. – Спр. 79. – Копії листів до редакції „Діло”, „Новий Час”, „Український Голос” до товариства Шевченка у Львові, управи кружка. (02.11.1931 – 06.10.1932 pp.)

42. Там само. – Спр. 80. – Звіт про витрату грошей на вечірку та підписні листи на пожертви для громади. (1929 – 1931 pp.)

43. Там само. – Спр. 83. – Заяви про виключення з членів громади, про видачу позики та запрошення на збори та привітання з нагоди свят від Комітету українських організацій у Варшаві та інше. (16.03.1932 – 06.02.1933 pp.)

44. Там само. – Спр. 84. – Заяви членів громади про звільнення від сплати членських внесків та про грошову допомогу. (14.01.1932 – 12.05.1934 pp.)

45. Там само. – Спр. 89. – Листування з ректором Варшавського університету, міським староством, фінансовим урядом Варшави та Митрополитом

Шептицьким про улаштування українських емігрантів в навчальні заклади та матеріальну допомогу їм. (18.06.1934 – 06.02.1936 рр.)

46. Там само. – Спр. 95. – Копії статутів української студентської громади в Варшаві, а також товариства „Український студентський союз у Львові”, товариства допомоги біженцям України. (1937 р.)

47. Там само. – Спр. 96. – Оголошення управи громади та її секцій. (15.09.1937 – 26.11.1938 рр.)

Фонд 3646 – Рада представників українського студентства на еміграції, Ченстохів (1921 р.)

48. Опис 1. – Спр. 2. – Заяви студентів про вступ до університетів.

Фонд 3670 – Українське військово-історичне товариство, м. Ряшів (1920 – 1922 рр.)

49. Опис 1. – Спр. 3. – Заяви різних осіб про прийом до петлюрівського „військово-історичного товариства”, списки і посвідчення його членів. (1920 – 1922 рр.)

Фонд 3671 – Союз відродження українського студентства, Прага. (1921 – 1927 рр.)

50. Опис 2. – Спр. 12. – Листи Української академічної громади в ЧСР, Союзу Українських студентських громад в Польщі, Української скаутової організації „Вартуй” та різних установ і осіб з питань надання фінансової допомоги, присилки літератури, прийняття в члени Союзу (29.10.1921 – 21.12.1922 рр.)

51. Там само. – Спр. 13. – Листи Чехословацькому закордонному банку „Vhentia” гуртка СВУС в м. Відні, відділення СВУС в Німеччині, Польщі та іншими установами про надання грошової допомоги. Копії. (04.01 – 30.10. 1923 рр.)

52. Там само. – Спр. 14. – Листи до голови Берлінського відділення СВУС Слабченко, Української скаутської організації, відділення СВУС в м. Пшібрамі, Брно, Подєбради про присилку літератури, надання грошової допомоги та інше. Копії. (18.01 – 24.10.1924 рр.)

Фонд 3695 – Особовий фонд Сергія Павловича Шелухіна (1893 – 1938 рр.)

53. Опис 1. – Спр. 2. – Слова „Україна” в народних піснях (матеріал до назви „Україна”).

54. Там само. – Спр. 11. – Замітки до статей: проф. Градовського „національний вопрос в історії і літературі”, проф. Ростовцева „Происхождение Киевской Руси”, що їх використано Шелухіним в своїх статтях щодо історії назви Україна”.

55. Там само. – Спр. 12. – Рукопис праці „Слово Україна в Пересопницькому Євангелії”.

56. Там само. – Спр. 239. – Листи від Канишевського, О. Колеси, Коваленко та іш. на літеру „К” (1920 – 1938 рр.)

57. Там само. – Спр. 245. – Листи від Романюка, Рудницького, Русової та інш. на літери Р-С. (1920 – 1938 pp.)

Фонд 3696 – Міністерство закордонних справ УНР, Київ (1919 – 1924 pp.)

58. Опис 2. – Спр. 61. – Листування з дипломатичними місіями в Варшаві, Австрії, Італії, Чехословаччині, Угорщині про надсилку інформації та літератури, про життя українських емігрантів в Чехословаччині, договір між УНР та Францією, Італією, Бельгією, новорічні поздоровлення. (03.01.1921 – 10.08.1922 pp.)

59. Там само. – Спр. 181. – Листування з Всеукраїнською спілкою земств про відновлення діяльності на еміграції, прохання українських студентів, які перебувають на еміграції, про матеріальну допомогу та інше. (12.01.1921 – 07.10.1921 pp.)

60. Там само. – Спр. 475. – Листування з Міністерством народної освіти УНР про допомогу українським студентам-емігрантам в Польщі та Чехословаччині. (10.06.1921 – 10.10.1921 pp.)

61. Там само. – Спр. 497. – Листування про переїзд українських емігрантів з Туреччини до інших держав Європи. (15.02.1921 – 12.11.1921 pp.)

62. Там само. – Спр. 502. – Листування з дипломатичною місією в Франції, Чехословаччині про допомогу українським студентам за кордоном (31.01.1921 – 05.12.1921 pp.)

63. Там само. – Спр. 661. – Інформаційні документи посла УНР в Німеччині. Листування з радою студентських представництв про в'їзд українських студентів до Чехословаччини. Копія листування з Центральним Комітетом Донської демократичної групи про переїзд членів груп в Польщу та про фінансування групи. (31.03.1921 – 12.11.1921 pp.)

Фонд 3795 – Українська господарська академія в Подєбрадах. (1921 – 1944 pp.)

64. Опис 1. – Спр. 136. – Листування з Центральним Союзом українського студентства у Львові з „видавництвом Української молоді” управою академічної громади та іншими українськими організаціями за кордоном про матеріальну допомогу українським студентам з (30.09.1923 – 01.01.1925 pp.)

65. Там само. – Спр. 207. – листування з благодійним допомогивим комітетом при Українській господарській Академії про матеріальну допомогу студентам 22.06.1922 р.

66. Там само. – Спр. 220. – Особисте листування професора Бочковського з С. Пелешок, О. Лендієм, Банецьким, П. Бондарчуком, К. Доманчуком та іншими особами (30.04.1929 – 06.03.1939 pp.)

67. Опис 5. – Спр. 364. – Відозви, звернення до українців в Америці і Європі та духовенства про збір коштів на допомогу студентам. (1929 р.)

68. Там само. – Спр. 370. – Листи до Президента ЧСР Управи Української громади „Єдність”, редакцій газет та окремих осіб про організацію збору коштів для допомоги студентам Академії. (07.12.1923 – 24.12.1930 pp.)

69. Там само. – Спр. 375. Відомості про збір пожертв на допомогу студентам Академії з 1925 по 1932 р. (1932 р.)

Фонд 3796 – Товариство прихильників Української Господарської Академії в Подєбрадах. (1931-1940 рр.)

70. Опис 1. – Спр. 2. – Протоколи засідань товариства прихильників Української Господарської Академії. (20.06.1931 – 24.01.1940 рр.)
71. Там само. – Спр. 4. – Протоколи засідань та привітання III – V з'їздів Товариства прихильників Української Господарської Академії. (11.11.1934 – 27.02.1938 рр.)
72. Там само. – Спр. 13. – Листування з поліційним урядом в Празі про затвердження статуту та складу управи товариства, дозволи на проведення загальних зборів товариства. (11.11.1931 – 29.01.1940 рр.)
73. Там само. – Спр. 16 – Листування з Українським технічно-господарським інститутом та членами Управи товариства прихильників про перебування Бочковського за кордоном та про організацію виставок видань Українського технічно-господарського інституту в Ужгороді, Празі.
74. Там само. – Спр. 21. – Листування з Варшавським комітетом товариства прихильників Господарської Академії та різними українськими організаціями і особами в Польщі про вступ в члени товариства та грошову підтримку Академії (12.10.1931 – 18.06.1939 рр.)
75. Там само. – Спр. 27. – Листування з представництвом товариства прихильників Української Господарської Академії різними українськими організаціями та емігрантами в Канаді про посилення пропаганди за Академію, надсилку членських внесків та підтримку видань товариства (29.08.1935 – 22.02.1935 рр.)
76. Там само. – Спр. 30. – Листування з українськими редакціями про вміщення статей товариства з додатком рукописів цих статей.

Фонд 3830 – Особовий фонд Віктора Приходька. (1924 – 1943 рр.)

77. Опис 1. – Спр. 43 – Листування з Васюком, Горбатенком, Денисенком та іншими на літери В, Г, Д (1924 – 1940 рр.)
78. Там само. – Спр. 44. – Листування із Забелло, Куриленком та інш. на літери Е, Ж, З, И, К (1930 – 1941 рр.)

Фонд 3860 – Споживчо-виробниче кооперативне товариство "Українська самопоміч". (1924 – 1927 рр.)

79. Опис 1. – Спр. 1. – Статут товариства.
80. Там само. – Спр. 2. – Протоколи засідань управи.
81. Там само. – Спр. 3. – Протоколи засідань надзірної ради (3).
82. Там само. – Спр. 7. – Касові книги.

Фонд 3879 – Український техніко-господарський інститут заочного навчання в Подєбрадах (1927-1947 рр.)

83. Опис 1. – Спр. 7. – Листування з організаціями українських емігрантів у Франції, Болгарії, Німеччині, Сполучених Штатах Америки, Китаю про поширення ідеї інституту та матеріальну допомогу йому. (30.10.1932 – 9.05.

1934 рр.)

84. Там само. – Спр. 39. – Відгуки студентства та громадянства про роботу Українського технічно-господарського інституту. (24.05.1934 – 7.09.1938 рр.)

85. Там само. – Спр. 100. – Листування про діяльність прихильників інституту в Канаді. (4.03.1937 – 22.04.1940 рр.)

86. Там само. – Спр. 130. – Листування з Українською академічною громадою, Музеєм Визвольної боротьби, Українським Центральним Комітетом, професором Кубійовичем, доцентом Орелецьким та іншими організаціями й окремими особами. (20.11.1939 – 27.12.1943 рр.)

87. Опис 2. – Спр. 244. – Документи про заснування при інституті організаційного комітету імені Мацієвича. (1943 р.)

Фонд 3881 – Українська студентська громада в Мельнику (1921 – 1927 рр.)

88. Опис 1. – Спр. 17. – Протоколи загальних зборів та засідань управи громади. (03.01.1924 – 19.12.1925 рр.)

Фонд 3900 – Українська академічна громада в Чехословаччині (1920 – 1944 рр.)

89. Опис 2. – Спр. 208. – Фінансовий звіт Товариства Студентської помочі УАГ (31.11.1921 – 31.12. 1922 рр.)

90. Там само. – Спр. 214. – Заяви членів Громади про надання допомоги. (10.10.1928 – 01.11.1930 рр.)

Фонд 3917 – Гурток студентів-українців при Вищій торгівельній школі в Берліні (1922 – 1924 рр.)

91. Опис 1. – Спр. 1. – Статут, протоколи засідань управи і загальних зборів та листувань з гуртками студентів в Празі, Центральним Союзом українських студентів та іншими установами про грошову співпрацю та допомогу гуртку, одержання віз та улаштування на роботу студентів. (19.12.1921 – 04.11.1924 рр.)

Фонд 3920 – Чесько-український комітет допомоги українським та білоруським студентам, Прага (1921 – 1929 рр.)

92. Опис 1. – Спр. 2. – Копія протоколу засідання Чесько-Українського комітету допомоги студентам-українцям в Празі (11.11.1921 р.)

93. Там само. – Спр. 10а. – Книга видачі харчів студентам (01.01.1923 – 26.06.1925 рр.)

94. Там само. – Спр. 50. – Листи перепису українських студентів в Чехословацькій Республіці від №1572-1683 (без зазначення прізвища студента) (1929 р.)

Фонд 3929 – Редакція часопису "Український студент" (1922 – 1924 рр.)

95. Опис 1. – Спр. 1. – Статут, листування.

96. Опис 2. – Спр. 6. – Листування.

Фонд 3933 – Особовий фонд Ісака Прохоровича Мазети. (1919 – 1945 рр.)

97. Опис 1. – Спр. 6. – Копія протоколу об'єднаного засідання представників УНР та Польщі. Лист Голови Управи „Українського товариства Червоного Хреста” Єв. Левицького до голови Ради Міністрів УНР про необхідність полегшити життя інтернованих петлюрівців (1920 – 1922 рр.)

Фонд 3934 – Особовий фонд Юліана Бачинського.

98. Опис 1. – Спр. 24. – Листи від Ардана, Є.Бабія, В.Винниченка, М. Грушевського, В.Дорошенка та інших на літери „А-Д” (02.01.1919 – 22.04.1933 рр.)

Фонд 3947 – Особовий фонд Всеволода Петріва. (1921 – 1929 рр.)

99. Опис 1. – Спр. 13а. – Листування з генеральним штабом армії Української Народної Республіки, українським громадським Комітетом в Празі про утворення курсів „Штабової старшини” в таборі Каліші та інші організаційні справи. (1921 – 1923 рр.)

Фонд 3959 – Український Центральний Комітет, Краків – Львів (1940 – 1944 рр.)

100. Опис 1. – Спр. 76. – Листування про виплату стипендій студентам в м. Сокалі (15.01.42 – 29.02.1944 рр.)

101. Опис 2. – Спр. 75д. – Статут комісії допомоги українському студентству при УЦК, звіти інспекторів відділу про організацію студентських секцій та листування про матеріальну допомогу українському студентству (01.07.1940 – 09.12.1941 рр.)

102. Там само. – Спр. 83а. – Видання УЦК та націоналістичної організації українських студентів в Німеччині про з'їзд українських студентів у Львові (червень 1943 р.)

103. Опис 3. – Спр. 34. – „Вісник” – часопис комітету (15.09.1940 – 15.06.1942 рр.)

Фонд 3972 – Український педагогічний інститут ім. М.Драгоманова в Празі (1923 – 1936 рр.)

104. Опис 1. – Спр. 21. – Списки професорів та службовців, які одержували грошову допомогу за 1925 – 1927 рр.

Фонд 3988 – Комітет допомоги біженцям з Карпатської України в Празі (1931 – 1941 рр.)

105. Опис 1. – Спр. 1. – Протоколи загальних установчих зборів, засідання управи комітету виконавчого відділу комітету пленуму управи президії. (1939 р.)

Фонд 3991 – Особовий фонд О.В.Осецького. (1911 – 1931 рр.)

106. Опис 1. – Спр. 3. – Лист від українського студентського товариства „Січ” у Відні про матеріальну допомогу українському студентству на еміграції. (01.10.1920 р.)

Фонд 4000 – Особовий фонд Бориса Миколайовича Мартоса. (1920 – 1944 рр.)

107. Опис 1. – Спр. 30. – Звіти студентського фонду за 1942 – 1943 рр. та інформація „Спілки українських інженерів на Словаччині”. Листування з спілкою про розсилку фруктів. (1942 – 1944 рр.)

Фонд 4002 – Особовий фонд Федора Швеця. (1909 – 1940 рр.)

108. Опис 1. – Спр. 32. – Листування з українським громадським комітетом „Центральним Союзом українського студентства”, Президією Українського Наукового З’їзду, „Українським громадським видавничим фондом” та іншими установами та організаціями українських емігрантів в роботі яких брав участь Швець. (13.09.1919 – 06.04.1939 рр.)

Фонд 4007 – Особовий фонд Миколи Шаповала. (1919 – 1935 рр.)

109. Опис 1. – Спр. 20. – Листування з Кортківським, Косенком, Крушицьким, Куровським та іншими. (1920 – 1924 рр.).

110. Там само. – Спр. 23. – Листування з Терещенком, Удовиченком, Федченком, Чопівським та іншими. (1921 – 1928 рр.)

Фонд 4019 – Особовий фонд Михайла Кураха (1920 – 1933 рр.)

111. Опис 1. – Спр. 2а. – Листування з Українським інститутом ім. П. Могили, з товариством „Україн. Гірного Студентства”, „Молот” в Леобені, з секціями українських студентів „Земля” у Відні, з комітетом „Студентська Поміч” Української Академічної громади в Чехословаччині, з спілкою студентів в Німеччині про надсилку звітів, статутів та внесення подяки Ю. Бачинському за матеріальну допомогу. (08.09.1920 – 06.08.1933 рр.)

Фонд 4025 – Особовий фонд інженера Дем’яна Петрашевського. (1923 – 1932 рр.)

112. Опис 1. – Спр. 1. – Матеріали товариства українських інженерів в ЧСР, що належать Петрашевському як члену товариства (1931 – 1932 рр.)

Фонд 4030 – Комітет допомоги українському студентству в Празі (1929 – 1945 рр.).

113. Опис 1. – Спр. 2. – Протоколи загальних зборів товариства допомоги українським та білоруським студентам. (18.03.1930 – 13.12.1930 рр.)

114. Там само. – Спр. 6. – Протоколи загальних зборів товариства допомоги українським та білоруським студентам. (28.02.1931 – 03.12.1931 рр.)

115. Там само. – Спр. 12. – Звіт про діяльність Товариства допомоги українським і білоруським студентам у Празі. (1938 р.)

116. Там само. – Спр. 22. – Листування з питань компетенції філій КоДУС-у, допомоги українським студентам. (1943 р.)

117. Там само. – Спр. 34. – Звіти про діяльність та заклики петлюрівської комісії допомоги українському студентству (КоДУС) до українських емігрантів про внесення пожертвувань та списки жертводавців. (1943 р.)

118. Там само. – Спр. 35. – Списки стипендіатів-емігрантів та листування з петлюрівським національним об'єднанням, товариством прихильників Українського вільного Університету та іншими емігрантськими організаціями про допомогу студентам в еміграції та призначення стипендій. (1943 р.)

Фонд 4352 – Український громадський допомогивий комітет в Австрії (1921 – 1924 рр.)

119. Опис 1. – Спр. 1.- Листування щодо одержання фондів в Австрії та Німеччині.

120. Там само. – Спр. 2. – Звернення про допомогу студентам.

121. Там само. – Спр. 5. – Листування з академічними товариствами, списки жертводавців.

122. Там само. – Спр. 15. – Звернення студентів про допомогу.

Фонд 4356 – Українське товариство допомоги студентам-українцям, Варшава (1927-1939 рр.)

123. Опис 1. – Спр. 2. – Листування з Товариством прихильників освіти у Львові щодо надання допомоги в його діяльності. (26.10.1928 – 18.03.1939 рр.)

124. Там само. – Спр. 3. – Посвідчення студентів на право збору пожертвувань та підписні листи по збору пожертвувань на користь незаможним українським студентам. (6.03.1929 – 3.10.1930 рр.)

125. Там само. – Спр. 4. – Фінансові звіти товариства та додатки до них. (1932 – 1937 рр.)

126. Там само. – Спр. 13. – Розписки, рахунки та інші виправдані грошові документи товариства. (2.01.1932 – 31.12.1932 рр.)

Фонд 4390 – Союз українських студентських організацій у Німеччині (серпень 1924 р. – січень 1925 р.)

127. Опис 1. – Спр. 3. – Проект статуту гуртка студентів при університеті в Берліні; комунікати Центрального союзу українських студентів у Празі; звіти про діяльність і списки членів Союзу та організацій, о входили до складу Союзу; листування з ними про сплату членських внесків, передплату „Студентського Вісника” та інших питань. (11.08.1924 – 31.12.1924 рр.)

128. Там само. – Спр. 4. – Статут товариства українських студентів високої технічної школи в Данцігу „Чорноморе” (2.01.1925 – 29.01.1925 рр.)

Фонд 4457 - Українська громада студентів з Волині, Холмищини Полісся та Підляшшя (1929 – 1930 рр.)

129. Опис 1. – Спр. 4. – Протоколи загальних зборів засідань Комісії громади. Статут Союзу Українських емігрантських організацій в ЧСР. Заяви про прийом до членів громади, список членів громади та інше. (23.03.1929 – 04.06.1930 рр.)

130. Там само. – Спр. 5. – Листування з Українською Академічною з громадою в ЧСР, з членами громади та інш. установами і особами про об'єднання українських студентських громад в Празі в Українській Академічній громаді, про сплату внесків та інш. заяви про прийом у члени громади. Повідомлення

поліції м. Праги про ліквідації. Громади. (18.04.1929 – 03.12.1930 рр.)

Фонд 4458 – Гурток студентів-українців при університеті в Берліні (1901 – 1945 рр.)

131. Опис 1. – Спр. 4. – Обіжник гуртка. Листування з Союзом українських студентських організацій в Німеччині та м. Данцігу з фінансових питань, повідомлення Управи гуртка та його окремих членів, про внесення членських внесків. (11.02.1925 – 01.11.1928 р.)

Фонд 4465 – Колекція документальних матеріалів українських установ, організацій та різних осіб (1901 – 1945 рр.)

132. Опис 1. – Спр. 236. – Відозви управи Центрального союзу українського студентства, Допомогового фонду українських і білоруських студентів у Празі, товариства прихильників Української Господарської Академії, Товариства прихильників освіти та інших про збір пожертвувань для навчання українських і білоруських студентів. (22.12.1925 – 1.11.1938 рр.)

Фонд 5235 - Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920 – 1991 рр.)

133. Опис 1. – Спр. 816. – Документи наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка і редакції Енциклопедії українознавства; (листування членів УН Ради в видавничих справах; стаття С. Довгаля „Шаповал – ініціатор і організатор освіти на еміграції”. (26.08.1957 – 25.06.1958 рр.)

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ)

Фонд 269 – Український музей в Празі.

134. Опис 1. – Спр. 517. – Інформаційно-довідкові матеріали з діяльності і життя українських студентських громад і товариств у Східній Галичині, Буковині, на Поділлі (період УНР), на теренах Австрії, Болгарії, Єгипту, Німеччини, Польщі, Румунії, Чехословаччини, Югославії.

135. Там само – Спр. 585. – Економічні звіти і баланс ЦЕСУСу за 1923 – 1924 рр. Касовий звіт економічного відділу союзу за період від 01.07.1923 по 24.06.1924 рр. Економічні реферати В. Мартинця у справі Українського університету і матеріальне забезпечення студентів українських високих шкіл.

136. Там само. – Спр. 593. – Листи і заяви українських студентів до ЦЕСУСу з проханням надати грошову допомогу.

137. Там само. – Спр. 644. – Звідомлення. Студентського комітету допомоги українським культурним силам на Україні про діяльність з грудня 1921 р. по грудень 1923 р. регулямін цього комітету.

138. Там само. – Спр. 647. – Звіти про діяльність українського студентського товариства «Січ» у Відні та Граці. «Молот» в Леобені (Австрія).

139. Там само. – Спр. 648. – Протоколи загальних зборів Спілки студентів українців у Німеччині 5.02.1922 р., спільного засідання делегатів

українських студентських організацій в Берліні 25.07.1928 р., звіти про діяльність, листи.

140. Там само. – Спр. 691. – Протоколи спільних засідань Управи ЦЕСУСу і Управи Централі допомоги українським студентам (ЦЕДУС) про характер відносин.

141. Там само. – Спр. 692. – Листи до ЦЕДУСу від міжнародних організацій, уряду ЗУНР, ЦЕСУСу, від українських студентських організацій.

142. Там само. – Спр. 693. – Листи до ЦЕДУС Європейського відділу Всесвітньої студентської християнської федерації, Української крайової студентської організації.

143. Там само. – Спр. 694. – Звіти про діяльність Українського академічного товариства «Січ» у Відні, студентської самопомочі при товаристві «Січ», листи з питань організації матеріальної допомоги українським студентам за кордоном.

144. Там само. – Спр. 700. – Статут Української студентської самопомочі. Комунікати Ради УАГ в ЧСР.

145. Там само. – Спр. 701. – Звіти Студентської помочі УАГ про діяльність за 1 лютого – 31 липня 1921 р.

146. Там само. – Спр. 702. – Листування Студентської помочі з ЦЕСУС, Чесько-українським комітетом УАГ, студентськими громадами, студентськими емігрантами.

147. Там само. – Спр. 703. – Листування Студентської помочі з студентськими організаціями і членами громади, чехословацькими установами про надання матеріальної допомоги.

148. Там само. – Спр. 708. – Списки членів Студентської помочі при УАГ в ЧСР.

149. Там само. – Спр. 710. – Листи і заяви до Студентської помочі УАГ в ЧСР від студентських громад і студентів.

Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ)

Фонд 789. Особовий фонд о. Олександра Пристая.

150. Оп. 1. – Спр. 14. – Спомини з Америки. Опіка американської еміграції січ. стрільцями, студіюючими по різних європейських університетах.

Фонд 399. Консисторія Української греко-католицької церкви, м. Львів..

151. Опис 1. – Спр. 34. – Звіт про діяльність українських студентських організацій у Львові за період від 1 липня 1922 р. по січень 1923 р.

152. Там само. – Спр. 89. – Матеріали 4-го з'їзду представників союзу українських громад у Польщі, проведеного 29 квітня – 5 травня 1922 р. у Варшаві (Статут, постанови, листування та інше.)

Фонд 358. Шептицький Андрей, граф, Митрополит Галицький греко-католицької церкви.

153. Опис 1. – Спр. 146. – Листи українських навчальних закладів, товариств та молодіжних організацій у Варшаві, Перемишлі і Познані до А.

Шептицького про діяльність та надання грошової допомоги.

154. Там само. – Спр. 151. – Листи українських навчальних закладів, Союзу Пластунів, емігрантів у Празі і Подебрадах до А. Шептицького про діяльність та надання допомоги.

Державний архів Львівської області (ДАЛО)

Фонд 280. Товариство «Руська академічна поміч» у Львові.

155. Опис 1. – Спр. 19. – Звернення товариства до населення західноукраїнських земель із закликом до збирання коштів у фонд допомоги українській студентській молоді. Квітень 1921 р.

Фонд 282. Українське товариство «Стадіон» Львові.

156. Опис 1. – Спр. 4. – Протокол перших загальних зборів українського релігійного товариства «Студіон» від 4 грудня 1919 р.

Поточний архів Комісії допомоги українському студентству м. Мюнхен (Німеччина)

157. Протокол ч. 1 конституючого засідання Комісії допомоги українському студентству від 21.08.1945 р.

158. Кузеля З. Допомогова акція українському студентству за останні роки по 1947 р.

159. Звідомлення з наради представників укр. високих шкіл, КоДУС-у та ЦеСУС-у з представником УАПЦ в Канаді, адміністратором о. Савчуком, що відбулася в Мюнхені дня 24.01.1947 р.

160. Протокол ч. 98 засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрті дня 7.02.1947 р.

161. Протокол ч. 107 засідання Комісії допомоги українському студентству, що відбулося дня 20.03.1947 р. у Фюрті.

162. Протокол ч. 112. засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрті дня 25.04.1947 р.

163. Лист ректора УТГІ Б. Іваницького до Митрополита Іларіона від 30.01.1948 р.

164. Виказ повернутих стипендій за час від 1.1.48 по 30.4.48 рр.

165. Звідомлення голови Комісії допомоги українському студентству(КоДУС) за адм. рік 1947/48 за час від 1.10.47 по 30.09.48 рр.

166. Лист управи КоДУС-у в Австрії від 9.02.1948 р.

167. Лист керівників КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 8.09.1948 р.

168. Звіт з діяльності КоДУС-у в Австрії за час від 1-го жовтня 1948 до 30.09.1949 р.

169. Звідомлення голови Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за акад. рік 1948/49 за час від 1.10.1948 по 30.09.1949 рр.
170. Звіт з діяльності Комітету допомоги українському студентству в Шікаго від 25.08.1952 р.
171. Витяг з протоколу засідання Комісії допомоги українському студентству в дні 5.6.1952 р.
172. Лист Апостольського візитатора українців у Західній Європі Івана Бучка до голови КоДУС-у Олександра Кульчицького від 12.09. 1952 р.
173. Лист Апостольського візитатора українців у Західній Європі Івана Бучка до голови управи Союзу українських студентських організацій Німеччини Ярослава Пеленського від 6.10. 1952 р.
174. Лист єпископа І. Бучка до голови КоДУС-у О. Кульчицького від 15.10. 1952 р.
175. Лист Апостольського візитатора українців у Західній Європі Івана Бучка до голови управи Союзу українських студентських організацій Німеччини Ярослава Пеленського від 18.10.1952 р.
176. Лист Об'єднання українців у Великій Британії до управи КоДУС-у від 30.10. 1952 р.
177. Звідомлення з праці Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за 1951-1952 і 1952-1953 рр.
178. Лист Апостольського візитатора Івана Бучка до голови Української студентської організації в Німеччині від 19.01. 1953 р.
179. Звідомлення з праці Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за 1951-1952 і 1952-1953 рр.
180. Звернення президії КоДУС-у „Будуймо живий пам'ятник професора Кузелі!” від квітня 1954 р.
181. Звернення президії КоДУС-у щодо умов конкурсу на стипендію із Стипендійного фонду ім. проф. З. Кузелі від 31.07. 1954 р.
182. Звіт з діяльності за 1953-1954 рр.
183. Лист управи КоДУС-у до Івана Бучка від 11.10.1956 р.
184. Лист управи КоДУС-у до Тамара і Микола Лівші від 24.12. 1956 р.
185. Лист управи КоДУС-у до архієпископа Сильвестра від 26.12. 1956 р.
186. Лист А. Шаруневича до управи КоДУС-у від 15.08.1960 р.
187. Протокол ч. 25/465 засідання широкої Президії КоДУС-у від 10.11. 1961 р.
188. Звернення до колишніх стипендіатів від 27.09.1962 р.
189. Звіт секретаря КоДУС-у з діяльності за 1962-1963 оперативний рік.
190. Звіт секретаря КоДУС-у з діяльності за 1963-1964 оперативний рік.
191. Лист В. Маркуся до управи КоДУС-у від 21.04. 1965 р.
192. Лист І. Дувало з Канади до управи КоДУС-у від 22.12.1970 р.
193. Лист невідомого із Загреба від 12 січня 1971 року до управи КоДУС-у в Сарселі.
194. Лист Апостольського екзарха для українців в Австралії єпископа Івана до управи КоДУС-у від 9.02.1971 р.
195. Лист управи КоДУС-у до Д. Савкевича в Канаді від 26.02.1971 р.

196. Лист В. Бакуна до управи КоДУС-у від 4.03.1971 р.
197. Лист Ю. Куриленка до управи КоДУС-у від 14.03.1971 р.
198. Лист управителя Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу А. Качора до управи КоДУС-у від 19.03.1971 р.
199. Лист управи Української стрілецької громади в Канаді до управи КоДУС-у від 29.03.1971 р.
200. Лист управи КоДУС-у до представництва в Німеччині від 13.04.1971 р.
201. Лист управи КоДУС-у до В. Топольницького від 21.04.1971 р.
202. Лист управи КоДУС-у до М. Шлемкевич від 22.04.1971 р.
203. Лист управи КоДУС-у до Р. Топольницького від 7.06.1971 р.
204. Лист управи КоДУС-у до управителя Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу А. Качора від 18.06.1971 р.
205. Лист скарбника і голови студентського фонду Українського лікарського товариства Північної Америки Миколи Крижанівського до управи КоДУС-у від 10.07.1971 р.
206. Лист Л. Пришляк до управи КоДУС-у від 16.09.1971 р.
207. Лист управи КоДУС-у до голови Представництва на Австралію В. Білика від 28.09.1971 р.
208. Протокол засідання Представництва КоДУС-у в Австрії від 13.10.1971 р.
209. Лист інж. Г. Комаринського до управи КоДУС-у від 6.11.1971 р.
210. Лист голови КоДУС-у О. Кульчицького до о. М. Марусина від 9.11.1971 р.
211. Лист Л. Ніколич до управи КоДУС-у в Сарселі від 19.12.1971 р.
212. Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина до заступника голови Представництва в Канаді В. Бакуна від 10.02.1972 р.
213. Лист секретаря КоДУС-у в Австрії С. Накловича до управи КоДУС-у від 5.03.1972 р.
214. Лист секретаря КоДУС-у в Австрії С. Накловича до управи КоДУС-у від 6.03.1972 р.
215. Лист керівників КоДУС-у до Володимира Чижика від 12.04.1972 р.
216. Звідомлення з діяльності КоДУС-у в 1971-1972 рр.
217. Лист Романа Сеньківа до секретаря КоДУС-у Теодозія Волошина від 3.01.1973 р.
218. Лист Володимира Білика до управи КоДУС-у від 26.03.1973 р.
219. Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина до М. Лесіва в Австралії від 28.03.1973 р.
220. Лист до управи КоДУС-у від 18.07.1973 р.
221. Лист управи КоДУС-у до Патріарха Йосифа Сліпого від 27.08.1973 р.
222. Лист Віри Кушнір-Моканюк до управи КоДУС-у від 14.02.1974 р.
223. Лист управи КоДУС-у до Миколи Хархаліса від 15.02.1974 р.
224. Лист представника на Австралію Володимира Білика до управи КоДУС-у від 27.03.1974 р.
225. Лист Б. Гошовського до керівників КоДУС-у від 4.06.1974 р.
226. Лист Петра Поліщука до управи КоДУС-у від 23.03.1975 р.

227. Лист Патріарха Йосифа Сліпого до управи КоДУС-у від 30.07.1975 р.
228. Лист Патріарха Йосифа Сліпого до управи КоДУС-у від 18.11.1975.
Звідомлення з діяльності КоДУС-у за 1973-1975 рр.
229. Звернення професора Володимира Білика до жертводавців в Австралії від 1976 р.
230. Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина від 23.03.1977 р. до о. І. Шевціва в Сідней.
231. Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина від 28.07.1977 р. до міністра Ю. Ревая в Нью-Йорку.
232. Лист Апостольського екзарха для українців в Австралії і Новій Зеландії Івана до голови КоДУС-у О. Кульчицького від 29.12.1977 р.
233. Звідомлення з діяльності КоДУС-у за 1975 – 1977 рр.
234. Лист о. Івана Гриньоха до Григорія Комаринського від 20.12.1982 р.
235. Лист о. Івана Гриньоха до Григорія Комаринського від 27.06.1984 р.
236. Лист о. Івана Гриньоха до загальних зборів від 31.01.1989 р.
- 237.** Протокол із ХІХ Загальних Зборів Комісії Допомоги Українському Студентству від 22.02.1998 р.

**Архів Бібліотеки-музею ім. Тараса Шевченка
в м. Лондон (Велика Британія)**

238. Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1953 р.
239. Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1 до 31.12.1955 р.
240. Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1978 р.
241. Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1979 р.
- 242.** Звіт про діяльність Союзу українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1986 р.

**Архів Української Вільної Академії Наук
м. Нью-Йорк (США)**

Фонд М. Кураха.

243. Рахункове звідомлення КоДУС-у від березня 1947 р. до 31.03.1948 р.
244. Вислід березневої збірки КоДУС-у.
245. Протокол ч. 1 із засідання КоДУС-у з дня 27.ІІ.1947 р. в Інсбруці.
246. Звідомлення зі збірки на українських студентів в Австрії від 1.01.1948 р.
- 247.** Добірка відгуків „З нашого архіву” від листопада 1949 р.

Архів Карлтонського університету в м. Оттава (Канада)

Фонд Ю. Бачинського.

248. Спр. 2. – Тека Мілени Рудницької. – Арк. 3.

Фонд З. Кузелі.

249. Лист директора Українського Червоного Хреста в Швейцарії Євгена Бачинського до голови КоДУС-у Зенона Кузелі від 29.01.1948 р.

Архів Української Православної Церкви у м. Вінніпег (Канада)

250. Фонд Митрополита Іларіона. – Спр. КоДУС-у. / Звідомлення з вакаційної збірки на КоДУС, переведеної в серпні і вересні 1947 р.

251. Там само. – Спр. КоДУС-у / Лист управи КоДУС-у в Австрії до Митрополита Іларіона від 8.09.1948 р.

252. Там само. – Тека Мілени Рудницької / Лист М. Рудницької до Митрополита від 20.08.1946 р.

253. Обіжник ділового керманіча Українського допомогового комітету в Швейцарії М. Рудницької до всіх членів української колонії в Швейцарії від 15.10.1947 р.

Бібліотека-архів Українського наукового інституту Гарвардського університету (США)

254. Лист Романа Новосада до Миколи Лебеда від 4.05.1992 р.

Архів Центру дослідження історії еміграції Міннесотського університету м. Міннеаполіс (США) Immigration History Research Center University of Minnesota (Minneapolis, USA) (IHRC)

Фонд Онацького (E. Onatzky Papers)

255. Vox 1. – Кореспонденція та відповідні матеріали.

256. File 7. – Кореспонденція О.Бойківа (1958-1966 pp.).

257. Vox 12. – Газетні публікації, кореспонденція.

258. Vox 16. – Листування з різними адресатами (від N до D).

Фонд Об'єданого Українсько-Американського допомогового комітету. EU. – 142. United Ukrainian American Relief Committee (UARC).

259. Vox 1. 5. – Офіційні документи (1944 – 1953 pp.)

260. Vox 1. 6. – Звіти та спогади (1947 – 1955 pp.)

261. Vox 17. 2. – Комітет допомоги українським студентам-біженцям (1947 – 1950 pp.)

262. Vox 18. 1. – Український конгресовий комітет Америки (1944 – 1951 pp.)

263. Vox 18. 2. – Український конгресовий комітет Америки (1952 – 1960 pp.)

264. Vox 35. – Звіт із зборів КоДУС-у в Австрії від 13.05.1950 р.

265. Vox 37. 2. – Листування та звіти (1946 – 1947 pp.)

266. Vox 37. 7. – Листування з допомоговими комітетами в Італії (1945 – 1946 рр.)
 267. Vox 48. 5. – Поточні документи КоДУСу за вересень.
 268. Vox 49. 5. – Листування з допомоговими комітетами в Німеччині (1947 р.)
 269. Vox 50. 6. – Листування з допомоговими комітетами в Німеччині (1947 – 1948 рр.)
 270. Vox 50. 7. – Листування (1959 – 1960 рр.)
 271. Vox 51. 5. – Листування з біженцями в Тиролі (1946 р.)
 272. Vox 51. 8. – Листування з біженцями в Тиролі (1949 р.)
 273. Vox 51. 9. – Листи та звіти (1948 р.)
 274. Vox 52. 2. – Листи та розписки.
 275. Vox 52. 8. – Розписки (серпень-жовтень 1948 рр.)

**Національний архів Канади (м. Оттава)
 National archive of Canada (NAC)**

- Фонд MG 31. – D.203. Фонд Володимира Кубійовича*
 276. Vol.23. – File 7. – Зустрічі (28.03.1941 – 13.12.1943 рр.)
 277. Там само. – File 8. – Протоколи (1941 – 1943 рр.)
 278. Там само. – File 11. – Звіти (1940 – 1944 рр.)
 279. Там само. – File 13. – Звіти про діяльність (1940 – 1944 рр.)

Публікації джерел

280. В ім'я майбутнього нації: [Документи і матеріали про організацію допомоги українською діаспорою студентам-емігрантам у 1920 – 2000 роках / упорядники В.М. Роговий, В.І. Сергійчук.] – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 920 с.
 281. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. [Документи і матеріали. Том 1. Р. Сольчаник, Т. Гунчак]. – Сучасність, 1983. – 510 с.
 282. Українська політична еміграція. 1919 – 1945. [Документи і матеріали. Співголови редколегії: Ю. А. Левенець, В. А. Смолій]. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 926 с.

ЛІТЕРАТУРА

Монографії

283. Абліцов В. Аксіоми для нащадків. Українські імена у світовій науці / В. Абліцов. – Львів, 1992. – 420 с.
 284. Антонович М. Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1921 – 1945) / Марко Дмитрович Антонович. – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто, 1976. – 58 с.
 285. Бачинський Ю. Як я видав „Українську Еміграцію”. Зразок культури „Українського піємонту” з початком ХХ-го віку. / Юліан Бачинський. – Львів:

- Накладом „Ради”, 1930. – 32 с.
286. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія. Спомини (1918-1922). /Лев Биковський /. – Мюнхен – Денвер, 1971. – 152 с.
287. Брат братові. Книга про ЗУАДК. – Філадельфія, 1971. – 263 с.
288. Варварцев М.М. Буржуазне „Українство” – зняряддя ідеологічних диверсій імперіалізму / Микола Миколайович Варварцев. К.: вид-во „Наукова думка”. – 188 с.
289. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914 – 1923 рр. У двох томах. Том 1. /Василь Верига. – Жовква: Видавництво Отців Василіан „Місіонер”, 1998. – 524 с.
290. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920-1939) / Омелян Вішка . – Львів, 2002. – 480 с.
291. Всесвітнє побратимство студентства. – Чеська Прага. – 1922. – 80 с.
292. Винар Л. Юліян Бачинський – видатний дослідник український еміграції /Любомир Винар. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1971. – 60 с.
293. Дмитрук Клим. Безбатченки / Любомир Винар. – Л.: вид-во „Каменярь”, 1974. – 240 с.
294. Душею завжди з Україною. [Пропам’ятний збірник на пошану українського правника та політолога Володимира-Юрія Даниліва]. – Київ – Торонто : Фондація імені В. Ю. Даниліва, 2003. – 540 с.
295. Євдокименко В.Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму / Володимир Юхимович Євдокименко. – К.: видавництво „Українська думка”, 1967. – 272 с.
296. Загачевський Є. Белярія – Ріміні – Англія / Євстахій Загачевський. – Мюнхен, 1968. – 319 с.
297. Зберігаючи українську самобутність : [Серія „Українська етнічність в сучасному світі” Інститут соціології Академії наук України] / В.Євтух, Є. Камінський, О. Ковальчук, В. Трощинський. – К. : Интел, 1992. – 100 с.
298. Закордонне українство. Навчальний посібник. [Євтух В., Трощинський В., Попок А.]. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна академія державного управління при Президентові України, Центр сучасного суспільствознавства, 2005. – 308 с.
299. Історія Фондації УВУ. 30 років діяльності. – Нью-Йорк: Українська книжка , 2006. – 324 с.
300. Історіографічні дослідження в Українській РСР. Збірник. 4-й випуск [А.В. Санцевич, Н.В. Комаренко, К.І.Гурницький, Л.Г. Москвич та ін.]. – К.: вид-во „Наукова думка”, 1971. – 260 с.
301. Історичне джерелознавство. Підручник. [Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко та ін.]. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
302. Матеріяли і спогади. Матеріяли до життя студентів-українців у високих школах у Варшаві між двома світовими війнами. [упор. зб. Богдана Томківа]. – Рочестер – Нью-Йорк, 1999. – 260 с.
303. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. / Калакура Ярослав Степанович. – К. : Генеза, 2004. – 496 с.

304. Капелюшний В.П. Замасковані імена: псевдоніми і криптоніми та проблеми атрибуції авторства в історіографії українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. / Капелюшний Валерій Петрович. – Київ. : Нора–Прінт, 2001. – 104 с.
305. Картунов О. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму. Навчальний посібник// Картунов Олексій Васильович. – К.: Університет економіки та права „Крок”, 2007. – 192 с.
306. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля / Георгій Касьянов /. – К. : Глобус, Вік, Едмонт; Канадський інститут Українських студій Альбертського університету, 1992. – 176 с.
307. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919 – 1939). / Степан Качараба / . – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 415 с.
308. Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у I половині 20-х років ХХ століття / В. Кислий. – Львів, 1991. – 144 с.
309. Климишин М. В поході до волі. Спомини / М. Климишин. – Торонто: Видання Ліги Визволення України і Дослідного Інституту Студіум, 1975. – Т. I. – 429 с.
310. Книш З. Ярослав Барановський. Жертва злоби й ненависті / Зиновій Книш. – Париж : Перше укр. вид-во в Європі, 1990. – 132 с.
311. Книш З. Становлення Організації Українських Націоналістів / Зиновій Книш. – К. : Вид. Олени Теліги, 1990. – 142 с.
312. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920 – 1939) / Колянчук Олександр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. – 278 с.
313. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / Иван Дмитриевич Ковальченко. – Москва: Издательство „Наука”, 1987. – 440 с.
314. Кричевська-Росандич К. Мої спогади / Кричевська-Росандич. – К. : Родовід , 2006. – 108 с.
315. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939 – 1941. Історія Українського Центрального Комітету /Володимир Кубійович. – Чикаго, 1975. – 664 с.
316. Иванов В. Методология исторической науки / В.Иванов. – М.: Высшая школа, 1985. – 168 с.
317. Лівіцький М. ДЦ УНР в екзистенції між 1920 і 1940 роками. /Микола Лівіцький . – Мюнхен – Філадельфія: Українське інформаційне бюро, 1984. – 71 с.
318. Лотоцький О. Симон Петлюра. – Накладом Комітету для вшанування Петлюри. / Олександр Лотоцький. – 102 с.
319. Лукасевич Л. Роздуми на схилку життя. / Лукасевич Л. – Нью-Йорк – Банд-Брук: Українське православне видавництво Св. Софії, 1982. – 342 с.
320. Мартюк І. Центросоюз – Союз Кооперативних Союзів у Львові в роках 1924 – 1944. Спогади співучасника праці й змагань українського кооперативного руху. / І. Мартинюк. – Джерзі-Сіті: Видавництво М. П. Коць, 1973. – 128 с.
321. Мандрика М. Ювілейний збірник у відзначенні 85-річчя його життя та 65-річчя його поетичної, суспільно-політичної та культурно-наукової діяльності. 1886–1971. / Микита Мандрика. – Вінніпег, 1973. – 152 с.

322. Марунчак М. Українці в Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії. / Михайло Марунчак. – Вінніпег : Загальна бібліотека, 1969. – 64 с.
323. Маруняк В. Олександр Бойків – організатор українського життя у Франції. / В. Маруняк. – Париж, 1986. – 80 с.
324. Мірний І. Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова (1923-1933 рр.) / Іван Мірний. – Прага, 1934. – 260 с.
325. Мірчук П. Нариси історії Організації Українських Націоналістів / П. Мірчук. – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон, 1968. – Т.1. – 1920-1929. – 639 с.
326. Мудрий В. Український університет у Львові у рр. 1921 – 1925 / В. Мудрий. – Нюрнберг: Час, 1948. – 189 с.
327. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами. Ч. 1. / Симон Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.
328. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. / Симон Наріжний. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.
329. Наріжний С. 15 літ діяльності Українського історично-філософського товариства в Празі (1923 – 1938). / Симон Наріжний. – Прага, 1940. – 16 с.
330. Олесіюк Т. Соборна Україна / Тимош Олесіюк. – К., 2004. – 538 с.
331. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919 – 1924 рр.) / Микола Ілліч Павленко. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 352 с.
332. Плановик Б. Історія української еміграції / Богдан Плановик. – Київ: Вища школа, 1997. – 213 с.
333. Петрів В. Військово-історична праці (Спомини) / Всеволод Петрів ; [автор вступної статті В.І. Сергійчук]. – К. : Поліграфкнига, 2002. – 640 с.
334. Петрів В. Дві події. Митрополитові Кир Андрееві Шептицькому в перші роковини смерті / Всеволод Петрів. – Видавництво Візитурі й адміністрації греко-католицької церкви в Німеччині, 1945. – 30 с.
335. Роговий В. В ім'я творення національної еліти. Матеріальна підтримка українського студентства на чужині в 1920 – 1991 роках. / Владислав Миколайович Роговий. – К.: ПП. Сергійчук М.І., 2008. – 448 с.
336. Рубльов О.С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939) / Рубльов О.С. – К. : НАН України Інститут історії України, 2004. – 632 с.
337. Сергійчук В. Історія КоДУС-у. / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : МП Сергійчук М. І., 2008. – 388 с.
338. Сергійчук В. Що дала Україна світові. Вид. 2-е, доповн. / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : МП Сергійчук М. І., 2008. – 504 с.
339. Сергійчук В. Українські державники: Всеволод Петрів / Володимир Іванович Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М.І., 2008. – 296 с.
340. Сім'янців В. Студентські часи (Спогад). Чехо-Словаччина, роки 1923 – 1929 рр./ Валентин Сім'янців. – Вашингтон, Д.К. – 1973. – 175 с.
341. Славинський М. Заховаю в серці Україну. / Славинський Максим. – К. : Ювентус, 202. – 416 с.

342. Срібняк І.В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 – 1924 рр.) / Ігор Володимирович Срібняк. – К. : КДЛУ, 2000. – 280 с.
343. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / Володимир Павлович Трощинський. – К. : Інтел, 1994. – 260 с. – (НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. В.Б. Євтух).
344. Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) / Тюрменко Ірина. – К., 1998. – 280 с.
345. Український В. Університет в Празі в роках 1926 – 1931. – Прага : Державна друкарня, 1931. – 200 с.
346. Феденко П. Український рух у 20 столітті / Панас Феденко. – Лондон : видавництво „Наше слово”, 1959. – 268 с.
347. Феценко–Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради та Директорії. / І. Феценко–Чопівський. – Житомир, 1992. – 122 с.
348. Феценко–Чопівський Юрій. І. А. Феценко–Чопівський професор, український вчений політичний і громадський діяч. Біографічний нарис з приводу 80–ліття з дня його народження. / Феценко–Чопівський Юрій Іванович. – Нью-Йорк: Український Технічний інститут в Нью-Йорку, 1964. – 18 с.
349. Чередниченко В. Націоналізм проти нації / Чередниченко Віталій Петрович. – К.: вид-во політ. Літератури України. – 192 с.
350. Чередниченко В. Анатомія зради. Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму / Чередниченко Віталій Петрович. – К.: Політвидав України, 1978. – 334 с.
351. Шаповал М. Завдання української еміграції. / Микита Шаповал. – Прага, 1926. – 42 с.
352. Шаповал М. Щоденник. Від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р. / Микита Шаповал. – Новий Йорк, 1958. – Ч. 1. – 240 с.
353. Шептицький А. Церква і суспільне питання. / Андрей Шептицький. – Львів, 1999. – Т. II. – Кн. 2. – 572 с.
354. Шлепаков А. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX - початок XX ст.) / Шлепаков Арнольд Григорович. – К.: Видавництво АН УРСР, 1960. – 200 с.
355. Шумелда Я. Нарис життя українського студентства в середущій Європі за останніх 20 літ / Я. Шумелда. – Прага, 1941. – 53 с.
356. Шульгин О. Без території: Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. /Олександр Шульгін. – Париж : Видавництво „Меч”, 1934. – 250 с.
357. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – Т. 3. – 1065 с.
358. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – Т. 4. – 1225 с.
- 359.** Еміграційний потенціал осіб українського походження та вихідців з України – жителів Республіки Казахстан. Аналітичний звіт про проведене соціологічне дослідження. – К.: Міжнародна організація з міграції., 1998. – 122 с.

360. Яримович В. Нарис історії української студентської громади та українських поселень в Іспанії (1946 – 1996). /Яримович В., Білик О., Волинський М. – Філадельфія – Мадрид, 1997. – 1 с.

Статті

361. Біда М. Проф. Борис Мартос: політик, учений і громадський діяч / Біда М. // Український історик, 1977. – Ч. 3 – 4. – С. 101–105.
362. Брусний І. Студентський Львів / І. Брусний // Студентський прапор. – Львів . – 1944. – Ч. 6. – С. 40–45.
363. Бурковський М. Неможливе й можливе / М.Бурковський // Український студент. – Прага, 1923. – Ч.1 – 2. – С.80.
364. Віднянський С. В. Міжнародна українська еміграція в Чехословаччині: культурно-громадське та науково-освітнє життя / Степан Васильович Віднянський // XII Міжнародний з'їзд славністів. Історія. Джерелознавство. Культурологія та етнологія слов'янських народів. Доповіді. – К., 1998. – С. 40-72.
365. Віднянський С.В. Український Вільний Університет / Степан Васильович Віднянський // Неопалима купина, 1993. – №2. – С. 43–49; 1994. – № 1. С. 91-94.
366. Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період / Степан Васильович Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.3., 1993. – С. 36-56.
367. Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній науці /Степан Васильович Віднянський // – Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 39–55.
368. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український Вільний Університет (1921-1945 рр.) / Степан Васильович Віднянський. – К. : Інститут історії України НАН України, 1994. – 82 с.
369. Віднянський С.В. Український Вільний Університет / Степан Васильович Віднянський // Неопалима купина, 1993. – №2. – С. 43–49; 1994. – № 1. С. 91–94.
370. Вітошинський Б. На старті в життя. Спогад про Українську студентську громаду у Варшаві. Париж Олега Штулеві. / Борис Вітошинський // Збірник на пошану Олега Штуля-Ждановича. – Париж, 1986. – С. 41-50.
371. Ган П. Сьогорічні з'їзди українського студентства / П.Ган // Український студент. – Прага, 1923. – № 3-4. – С. 12.
372. Гладишовський А. Американські і канадські українці, рятуйте свою школу в старому краю / А. Гладишовський, О.Макарушка // Свобода. – Нью-Джерсі. – 1920. – 18 березня.
373. Городецький П. Українське студентство та його організації / П. Городецький // Нова громада. – Відень, 1924. – Ч.6-7. – С. 8.
374. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. [Статті і матеріали /ред. Л. Винар, Н. Пазуняк.] – Філадельфія – Київ – Вашингтон:

- Фундація ім. С.Петлюри, Веселка, Фундація родини Фещенко – Чопівських, 1993. – 494 с.
375. Долинський Л. Завдання наших студентських організацій за кордоном / Л. Долинський // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 3 – 4. – С. 143-145.
376. Домбровський О. Життя студентів Закарпатської України / О. Домбровський // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 3-4. – С. 61-66.
377. Дращиньовський О. Студенська харчівня (одна сторінка студентського життя) / Дращиньовський О. // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 3-4. – С. 162-166.
378. Дужий М. Суспільна праця українського студентства / М. Дужий // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 3-4. – С. 5-9.
379. Дюпон–Мельниченко Ж.Б. Громадська діяльність міжвоєнної української еміграції у Франції / Дюпон – Мельниченко Ж.Б.// Українська діаспора. – 1995. – Рік видання IV. – Ч. 7. С. 96-102.
380. Залеський Д. Українська бригада в Німецькім Яблоннім у ЧСР / Залеський Д. // Вісті комбатанта. – 1976. – Ч. 1. – С. 38-51.
381. Зайцев О. Екзильний уряд ЗУНР і українські політичні організації Галичини (1919-1923). /Зайцев О. – Львів : Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Національна академія наук України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 6. Західно – Українська Народна Республіка: історія і традиції. – 2000. – С. 188-194.
382. З життя українського студентства. Дещо про діяльність буковинського студентства // Студенський вісник. – 1930. – Ч. 5-7. – С. 16-18.
383. Станко К. Українське еміграційне студентство в Празі / К.Станко // Вільна спілка. – Прага–Львів, жовтень 1923. – 2-й збірник. – С.223.
384. К. Як живе український студент у Львові / К. // Краківські вісті. — 1942. — 14 жовтня.
385. Калакура Я. С. Вклад „Українського історика” в розвиток національної історіографічної школи / Калакура Ярослав Степанович // Український історик. – 1994. – Ч. 1-4. – С. 120-123.
386. Калинович В. Використаймо ферії для придбання потрібних фондів! / Калинович В. // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 1-2. – С. 250-254.
387. Каменецький І. УНР і українська загранична політика між двома світовими війнами / Ігор Каменецький // – Український історик. – 1993 . – Ч. 1-4. – С. 78- 97.
388. Конвенційна книжка XXVIII Українок Америки. – Дітройт, 2008. – 155 с.
389. Капустянський М. Нариси споминів 1929-1939 років /Микола Капустянський// Український історик. – 1987. – Ч. 1-4. – С. 97-106.
390. Ковальський М. Персональна справа Івана Огієнка в Архіві Нових Актів у Варшаві / Микола Ковальський // – Український історик. – 1995. – Ч. 1-4. – С. 259-267.
391. Козаченко Б. До проблеми світогляду нового українця / Б. Козаченко // Студентський прапор. – Львів. – 1944. – Ч. 6. – С. 11-20.
392. Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20-30-ті рр. ХХ ст) / Козлітін В. // Українці Хорватії. Документи і матеріали. Книга Перша. – Загреб : Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загреба. – жовтень 2002. – С. 21-37.

393. Коропей О. Студії та громадська праця українських студентів в Югославії / О.Коропей // Альманах об'єднання українських ветеринарних лікарів. – Нью-Йорк – Чикаго – Вінніпег, 1981. – С. 132.
394. Кравченко П. Шлях до історії / Кравченко Петро Анатолійович // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. Матеріали доповідей і повідомлень Четвертого Всеукраїнського науково-практичного семінару (27-28 березня 2007 року). – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – 2007. – С. 5-22.
395. Кравців Б. Студентський Львів / Б. Кравцов // Альманах Українського народного Союзу на рік 1970. – Джерзі-сіті – Нью-Йорк, 1969. – С. 81-90.
396. Кульчицький О. Зенон Кузеля як організатор і голова Комісії допомоги українському студентству / О. Кульчицький // зб. на пошану Зенона Кузелі Записки НТШ. Праці філологічної та історично – філософської секцій. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. – С. 63-68.
397. Куропась С. Українська бригада в Чехословаччині і академічна громада в Празі / С. Куропась // Альманах Українського народного Союзу на рік 1970. – Джерзі-сіті – Нью-Йорк, 1969. – С. 91-93.
398. Лемішка І. Не даймо загинути нашим студентам / І. Лемішка // Свобода. – Нью-Джерсі. – 1922. – 18 березня.
399. Логуш М. Лювен і українські студенти / М. Логуш // Свобода. – Нью-Джерсі. – 1996. – 3 лютого.
400. Лончина Б. Наука і суспільна праця / Богдан Лончина // Студентський прапор. – Львів. – 1943. – Ч. 6. – С. 6-9.
401. Лончина Б. Мінімалізм / Богдан Лончина // Студентський прапор. – Львів. – 1943. – Ч. 5. – С. 2-4.
402. Лончина Б. Пекуча потреба допомоги молоді / Богдан Лончина // Краківські вісті. – Краків. – 1942. – 13 серпня.
403. Лончина Б. Старші і молодь / Богдан Лончина // Студентський прапор. – Львів. – 1944. – Ч. 3. – С. 1-3.
404. Лончина Б. Сучасне українське студентство, його завдання і праця / Богдан Лончина // Студентський прапор. – Львів. – 1943. – Ч. 1. – С. 3-19.
405. Лоський І. Студенти-українці в Німеччині / І. Лоський, Ю. Юфімовський // Свобода. – Нью-Джерсі. – 1922. – 6 лютого.
406. Макаренко Б. 25-річниця ЦеСУСа / Б. Макаренко // Вісті ЦеСУСа. – Мюнхен, 1948. – Ч. 2. – С. 23-30.
407. Марітчак Т. Минуле віденської „Січі”. Військова еміграція, новий розцвіт „Січі” (1920-1925) / Т. Марітчак // Над синім Дунаєм. – 1939. – С. 176-185.
408. Мартинець В. Університет у катакомбах // Студентський прапор. – Львів. – 1944. – Ч. 3. – С. 17-22.
409. Маркусь В. Студентські роки великого друга й опікуна студентства / Василь Маркусь // Збірник на пошану Зенона Кузелі. Записки НТШ. Праці філологічної та історично – філософської секцій. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. – С. 34-43.
410. Марунчак М. Студії до історії українців Канади. Розвідки та документи міжвоєнної доби / Михайло Марунчак // Збірник заходознавства. – Вінніпег:

Українська вільна Академія Наук. – 1980. – Том XIV – 299 с.

411. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні / В. Маруняк. – Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. – Т. I. Роки 1945–1951. – С. 272-273.

412. Масюкевич М. На переломі / М.Масюкевич // Студентський вісник. – Прага, 1924. – Ч. 1. – С. 54.

413. Мельник П. Свята і будні українського студентства на еміграції / П. Мельник // Студентський шлях. – 1947. – Ч. 3–4. – С. 18.

414. Мілянч С. Життя і праця українського студентства під Польщею / С. Мілянч // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 1–2. – С. 16-18.

415. Моренко С. Українські студенти / С. Моренко // Український студент. – Прага, 1923. – Ч.1-2. – С. 7.

416. Наддністрянський Я. Серед українських стипендістів / Я.

Наддністрянський // Краківські вісті. – Краків. – 1942. – 20 жовтня.

417. Наконечний В. На канві спогадів із студентського життя 1941/42 років / В. Наконечний // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1988. – Джерзі-сіті – Нью-Йорк, 1987. – С. 184-187.

418. Н. Т. Пекуча справа (в справі допомоги українському студентству) / Н.Т. // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 1–2. – С. 245-247.

419. Полянський Ю. Для всіх, кому дорога студентська молодь / Полянський Ю ., Панчишин М., Храпливий Є. // Краківські вісті. — 1942. — 1 вересня.

420. Подяка і просьби // Український голос. – Вінніпег. – 1921. – 27 квітня.

421. Петлюра С. Статті. Листи. Документи. /Симон Петлюра. – К., 1999. – Т. III. – 616 с.

422. Радянин. Молоде життя. Великодні українські з'їзди / Радянин // Свобода. – Нью-Джерсі. – 1922. – 16 травня.

423. Радянин. Наша надія / Радянин // Свобода. – Нью-Джерсі. – 1922. – 18 січня

424. Ривак В. Українська студентська громада в Римі / В. Ривак // Студентський вісник. – 1947. – Ч. 1. – С. 32-33.

425. Римаренко Ю. Відгомін минулого / Ю. Римаренко // Вітчизна. – 1966. – № 12. – С. 175-182.

426. Роговий В. Допомога українському студентству в еміграції під час Другої світової війни / Владислав Миколайович Роговий // Сторінки воєнної історії. Збірник наукових статей Інституту історії України НАНУ. – К., 2005. – Випуск 9. – С. 61-70.

427. Роговий В. Підтримка діаспорою українського студентства в міжвоєнний період (1921-1939) / Владислав Миколайович Роговий // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори до 200-ліття Ніжинської вищої школи. – Ніжин, 2005. – Вип. четвертий. Книга II. – С. 36-55.

428. Роговий В. Початки творення української еліти у таборах інтернованих у Польщі (до 85-річчя заснування Української студентської громади у Варшаві і Спілки українських студентських громад у Польщі) / Владислав Миколайович Роговий, Володимир Іванович Сергійчук // Календар-щорічник „Українознавство-2006”. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 158–164.

429. Роговий В. Участь дипломатії УНР в організації допомоги українському студентству в діаспорі / Владислав Миколайович Роговий, Володимир Іванович Сергійчук // Науковий вісник Дипломатичної академії. – К., 2004. – Випуск 10. – Частина 2. – С. 518–530.
430. Ратуймо Академію // Студенський вісник. – Прага. – 1928. – Ч. 7-10. – С. 1-13.
431. Радик М. Праця Європейського представництва ЗУДАК-у Злученого Українського допомогового комітету. Звіт з діяльності Злученого Українського американського допомогового комітету в Західній Європі // Радик М. Звіт за 1949 р. – Б. р. і м. – С. 4.
432. Сирота Р. Дві спроби запровадження україністики в міжвоєнній Великій Британії. / Сирота Роман. – К. : Україна модерна. – Ч. 7. – 2002. – С. 185-211.
433. С. О. Роля українського студентства в культурно-суспільнім житті Буковини. / С.О. // На варті (Інсбрук). – Весна 1947. – С. 17-20.
434. Студенський лихвар // Студентський шлях. – 1932. – Ч. 4.
435. Токаржевський – Карашевич Я. Царгородські спомини. // Токаржевський – Карашевич Ян. – Визвольний шлях. – 1952. – С.285-333.
436. Українське студентство в Берліні // Студентський шлях. – 1932. – Ч. 4. – С. 134-135.
437. Уляновська С. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехословаччині між двома світовими війнами / С. Уляновська, В. Уляновський // Українська культура: Лекції за ред. Дм.Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – С. 405-420.
438. Федів І. Українське студентство і ЦеСУС у міжнародному житті / І. Федів // Студентський вісник. – Прага, 1925. – Ч. 8.
439. Федів І. Чому і яу основано „Товариство Прихильників Освіти” / І. Федів // Над синім Дунаєм. – 1939. – С. 92-98.
440. Чернуха Г. Економічно-допомогова політика Центрального Союзу Українського Студентства / Г. Чернуха // Український студент. – Прага, 1923. – Ч.1-2. – С.59
441. Чехословацькій республіці (статистичний нарис) // Записки Української Господарської Академії (Подєбради). – 1926. – Т. 17. – С. 1-33.
442. Янчишин І. Кілька спогадів про Гіссен / І. Янчишин // Альманах об'єднання українських ветеринарних лікарів. 1950-1980. – Нью-Йорк – Чікаго – Вінніпег, 1981. – С. 200.
443. Яріш В. Українська культура й мистецтво в Берліні / В. Яріш // Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні. – Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка., 1996. – С.52-53.

Дисертації та автореферати

444. Андрієнко В.М. Періодика української військової еміграції в Європі як джерело вивчення історії національних збройних формувань (1914-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 „Військова історія” / Андрієнко Василь Миколайович. – К., 2005. – 22 с.
445. Божук Л.В. Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 09.00.12

- „Українознавство” / Божук Людмила Володимирівна. – К., 2009. – 18 с.
446. Бровченко Т. Політика Чехословацької республіки щодо іммігрантів (20-30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 „Всесвітня Історія” / Бровченко Тетяна Станіславівна. – К., 2007. – 26 с.
447. Бублик Т. Наукова та культурно-освітня діяльність еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України” / Тетяна Вікторівна Бублик. – К., 1999. – 16 с.
448. Даниленко О. В. Український Громадський Комітет у Чехословаччині (1921-1925 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України, / Олександр Вікторович Даниленко. – К., 2004. – 18 с.
449. Дуднік О.Я. Український студентський рух в еміграції (Центрально-Східна Європа, 20-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 „Всесвітня Історія” / Олександр Якович Дуднік. – К., 2003. – 20 с.
450. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 „Всесвітня Історія” / Кравчук Олександр Миколайович. – К., 2007. – 18 с.
451. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття): Монографія. /Піскун Валентина. – К.: „МП Леся”, 2006. – 672 с.
452. Сухобокова О.О. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н.Я. Григорієва (1883-1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України ” / Сухобокова Ольга Олегівна . – К., 2008. – 16 с.
453. Чугаєвська Л. Створення та діяльність українських студентських організацій в еміграції (1920 – 1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. – 07.00.01. „Історія України” / Чугаєвська Людмила Віталіївна. – К., 2009. – 19 с.
454. Єпик Л.І. Костянтин Андрійович Мацієвич –уУчений і громадсько-політичний діяч : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України ” / Єпик Лариса Іванівна . – К., 2009. – 20 с.

Періодичні видання

Газети

455. Америка (Філадельфія). – 1978 р.
456. Вісті (Брюссель). – 1948 р.
457. Голос Підкарпаття (Львів). – 1942 р.
458. Краківські вісті. – 1942-1944 рр.
459. Народна воля (Скрентон). – 1978 р.
460. Наш світ (Нью-Йорк). – 1974 р.
461. Неділя (Ашафбург). – 1949 р.
462. Новий шлях (Вінніпег). – 1972 р.
463. Останні новини (Зальцбург). – 1947 р.

464. Свобода (Нью-Джерсі). – 1921-1980 рр.
 465. Українське слово (Париж). – 1966 р.
 466. Український стрілець (Німецьке Яблоново). – 1920-1921 рр.
 467. Українське слово (Буенос-Айрес). – 1961 р.
 468. Український тиждень (Подебради). – 1936 р.
 469. Час (Фюрт). 1947-1949 рр.

Журнали

470. Альманах Союзу підкарпатських студентів у Празі. – 1921-1931 рр.
 471. Бюлетень Управи Товариства Прихильників Української Господарської Академії (Прага). – 1932-1936 рр.
 472. Бюлетень Українського допомогового об'єднання в Австрії. – 1959.
 473. Вісті крайової управи братства кол. вояків 1 УД-УНА в Німеччині (Мюнхен). – 1967 р.
 474. Записки УГА. – 1927 р.
 475. Студентський вісник (Прага). – 1928 р.
 476. Студентський вісник (Мюнхен). – 1947 р.
 477. Студентська думка. – 1946 р.
 478. Студентський шлях. – 1946 р.

Матеріали конференцій

479. Благотворительность в России: исторический опыт, проблемы возрождения традиций и перспективы развития. – Казань, 2008. – 128 с.
 480. Вопросы теории и методологии истории. Сборник научных трудов. Адигейский государственный университет. Исторический факультет. Вип. 3. – Майкоп, 2001. – 102 с.
 481. Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті . Друга міжнародна науково-практична конференція. Тези доповідей. 18-20 червня 2008 р. – м.Львів: Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою. – 304 с.
 482. Закордонне українство і Донеччина: вчора, сьогодні, завтра: матеріали науково-практичної конференції. – Донецьк: Донецьке обласне відділення Товариства „Україна – Світ”, Український культурологічний центр, 2008. – 312 с.
 483. П'ятий – шостий Конгреси українців Канади. – Вінніпег – Монреаль, 1959. – 412 с.
 484. Українське студентство в Америці. Пропам'ятна Книга СУСТА з нагоди десятилітньої діяльності. – Балтимор – Нью-Йорк, 1963. – 150 с.
 485. Українці в Берліні. 1918 – 1945 : пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди з'їзду 5-го вересня 1981 р. в Шератон-готелі в Торонто, Канада. – Торонто, 1996. – 106 с.
 486. Українці Хорватії : матеріали і документи. Кн.І. – Загреб : вид-во Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба, жовтень

2002. – 232 с.

487. Українська діаспора: соціологічні та історичні студії / [Євтух В.Б., В.П. Трощинський, А.Попок, О. Швачка О.]. – К. : Фенікс, 2003. – 228 с.

488. Українська еміграція: історія і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції [упор. Ю. Сливка]. – Львів, 1992. – 384 с.

489. Українська господарська академія в Ч. С. Р. (1922-1935 рр.). – Нью-Йорк, 1959. – 247с.

490. Український Грац-Леобен. У сторіччя Українського студентського товариства „Січ” в Грацу, Австрія. Статті, есе і спогади. – Ньюарк – Кліфтон, 1985. – 220 с.

491. Чверть століття українського чину : Міжнародні українознавчі конференції в Іллінойському університеті в Урбана-Шампейні (США). 1982-2006. – К. – 2006. – 400 с.

Інтернет-джерела

492. З історії створення Естонської Світової Ради: <http://english.uekn.org>.